

- 1.daļa. Rūpniecības politika.
- 2.daļa. Tirdzniecības politika.
- 3.daļa. Sociālpolitika.

ERNESTS BIRKHĀNS /1872 – 1941/

ERNESTS
BIRKHĀNS

TAUTSAIMNIECĪBAS
POLĪTIKA

ROKRAKSTA VIETĀ

e Ernests Birkhāns 1932
Ēraksti 2025
157 lp. / ~ 2,94 MB

I daļa*

RŪPNIECĪBAS POLĪTIKA.

§ 1. Tautsaimnieciskās politikas uzdevumi un mērķi.

Tautsaimnieciskās parādības izriet iz atsevišķu saimniecību sadarbības. Šo sadarbību ietekmē vispārība (individu kopība), radot dažādas institūcijas ražošanas veicināšanai.

Individuālistiski organizētā sabiedrībā tautsaimnieciskās parādības vērojamas iz atsevišķu saimniecisku fakti organiski saistīta sagrupējuma (ne vienkāršas summācijas). Tautsaimnieciskā interese sākas tur, kur atsevišķas saimniecības saistās ar pārējām saimniecībām.

Katra saimniecība šobrīd ir sabiedriska saimniecība; jo lielāks kopdzīvē saistīto individu skaits, jo ciešākai jābūt viņu sadzīves organizācijai. Tā veidojās valsts iekārta, kā "tautas tiesiskā organizācija norobežotā teritorijā zem valdnieka varas" (Löhning). Jo lielāka individu diferencēšanās, jo daudzpusīgākai jābūt valsts organizācijai.

Sabiedriskā iekārta nosprauž varas attiecības un ietekmē individuāli - saimnieciskās parādības.

Tautsaimniecības mācības uzdevums ir izprast saimniecisko parādību sakarību. Vispārējā tautsaimniecības mācība jeb teorētiskā nacionāloikonomija analizē saimnieciskās dzīves pamatus un parādības, kuras sastopamas visas nozarēs. Pielietotā jeb praktiskā nacionāloikonomija bāzējas uz īpatnējiem apstākļiem dažādās nozarēs, - viņu var apzīmēt arī kā "tautsaimniecisko politiku" un saprot to kā mācību par valsts un sabiedrības saimnieciskiem uzdevumiem".

Tautsaimnieciskā politika aptver lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību un satiksmi, sevišķi izdalās sociālpolitikas problēmas.

Saimnieciskā politika vadās no noteiktiem mērķiem, viņai jārod skaidrība par spējamu soļu pamatojumu un cēlonisko sakarību starp stādītiem uzdevumiem un gūtiem rezultātiem. Viņai jāņem vērā saimniecisko subjektu īpatnējie mērķi, rodot to sintēzi ar vispārības viedokļiem.

Iekšējā saimnieciskā politika apskata valsts un sabiedrības iedarbību uz valsts pašas saimnieciskiem subjektiem. Ārējā saimnieciskā politika šo iedarbību pārnes pāri savas valsts robežām, kārtojot stādītās problēmas starptautiskā mērogā.

Saimnieciskie jautājumi apskatāmi arī no sociālpolitiskā viedokļa paralēli jautājumam, kā apmierināt iedzīvotāju materiālās vajadzības, jānoskaidro kā zināmi rīkojumi atsaucas uz sabiedrisko slāņu savstarpīgām attiecībām.

Ar saimnieciskām un sociālpolitiskām problēmām cieši saistās iedzīvotāju politika (Bevölkerungspolitik). Cilvēks netiekvien ir ražošanas faktors, bet galu galā visas saimniecības mērķis.

Saimnieciskās un sociālās politikas uzdevums ir: 1) analizēt vispārības iedarbību uz saimniecisko dzīvi, saimnieciskais efekts attaisno pielietotos līdzekļus; 2) ņemt vērā mērķus, kādus iejaušanās saimnieciskā dzīvē spraudusi. - Šos mērķus izpaužas sabiedriskās organizācijas augstākie uzdevumi, vērtējot zināmas parādības kā progresu vai regresu. Tāds novērtējums var būt lielā mērā subjektīvs, ja viņš nebalstās uz novērojumiem. Gala mērķis ir ideāls, viņš stāv pāri pār atziņām, nav pierādāms un izriet iz pasaules uzskatu dažādības. Mērķi ir tik dažādi un tik pat dažādi ir "ideāli". - Atsevišķus konkrētus mērķus apvieno tādā ziņā, ka to pieņem kā atzītu ētisku principu. Nevienu no galējiem, pretrunīgiem mērķiem nav iespējams izvest dzīvē, ir nepieciešams iet uz kompromisu. Ja arī principi, kuŗi stāv pāri atziņām, paliek negrozīti, secinājumi un mērķi, kuŗi no tiem izriet, ir dažādi un ar laiku mainās. Ne tik daudz ir no svāra spraut mērķus, kā atrast ceļus, kā

* Izdevumā paturēta E.Birkhāna lietotā pareizrakstība

tos sasniegt.

§ 2. Tautsaimnieciskās un sociālpolītiskās pētīšanas viedokļi.

Tautsaimnieciskie pētījumi izpaužas pasaules uzskata piemērošanā saimnieciskien un sabiedriskiem apstākļiem. Patstāvīgu tautsaimniecisku un sociālpolītisku ideālu nav, nav gatavas receptes. Augstākos mērķus ietekmē konkrētie ārējie apstākļi: tautas raksturs, tradīcijas, tehnikas attīstība.

Katra pasaules uzskata pamata problēma ir jautājums par individa stāvokli ārpusaulē. Jāizšķiras par problēmu: 1) vai individs ir uzskatāms kā sākums un gals (alfa un omega) un sabiedriskie iestādījumi tikai līdzeklis priekš individa mērķiem, vai arī 2) sabiedriskie iestādījumi un kopības stādāmi pāri individiem, kuŗiem tanīs jāierindojas un tām jāpadodas. No tā izriet principiālā uzskatu dažādība starp individuālistisko un sabiedrisko domu.

Ja izšķirošām jābūt individa interesēm (individuālisma virziens), viņam jānodod iespēja tās realizēt, priekš tā viņam nepieciešama brīvība. Liberalisms un individuālisms te iet kopēju ceļu: liberalisms prasa brīvību aiz cieņas pret cilvēka dabu, brīvība sekmē evolūciju. Individuālists saistās ar liberalismu tikai tik ilgi, kamēr šī brīvība noderīga viņa mērķim.

Ja sabiedriskas organizācijas mērķis ir prasīt no individa padošanos vispārībai, tad nepieciešamas zināmas saistības, kuŗām vai nu individs padodas, vai sabiedrība viņam tādas uzliek. Brīvībai pretīm nostādās spaidis.

Individuālisms noved pie uzskata, ka vara noteic stāvokli sabiedrībā. Ierindojot individu sabiedrībā, jāsecina prasība pēc individu līdzības, absolūtās vai relatīvas. Varas principā nostājas pretīm taisnības princips.

Individuālistiskās un sociālās domas uztvere dažādi iedarbojusies uz saimnieciskiem un sabiedriskiem apstākļiem: līdz ar kultūras progresu novērojama arī šo uzskatu modificēšanās un pārejas veidi, šo abu principa apvienošana. Ja ārēji veids arī mainās, princips tomēr paliek negrozīts. Vēstures gaita to apstiprina. Merkantelisma laikos valdīja doma, ka individam jāpadodas vispārības interesēm. Absolūtie valdnieki tomēr sevi nostāda pirmā vietā, cenšas savu varu stabilizēt un paplašināt. Labklājības valsts izvērsas par "policijas valsti".

Pret merkantlismu nostājas principiālās pretrunās individuālisms. XIX g.s. "sabiedriskais brīvības ideāls" ietekmē arī saimniecisko politiku: valsts uzdevumus ierobežo. "Valstij jāuztur ārējā drošība, jāsargā pilsonis no apspiešanas caur otru sabiedrības locekli, jā rūpējas par zināmu iekārtu, kuŗa vispārībai nepieciešama, kaut arī individam neizdevīga".

Atzīstot brīvo konkurenci, kuŗa noteic individa stāvokli sabiedrībā, top atzīts varas princips. Saimnieciskā brīvība un īpašuma tiesības paver ceļu privātai ierosmei un noved pie kapitālisma, kuŗā izpaužas tagadnes saimnieciskā vara.

Individuālistiskā organizācijas brīvība nav dabiski pamatota, bet ir tiesiska, viņa balstās lielākā vai mazākā mērā uz to, cik tālu tiesiskie ierobežojumi skar privātās intereses. Privātsaimnieciskā iekārta vairāk atbilst uzņēmēja viedoklim un šķietami itkā izriet iz saimnieciskās dzīves būtības. Tāpēc Adams Smith's to izskaidro itkā dabiski pamatotu, bazētu uz cilvēka psihisko savdabību, kuŗas pamatmotīvs ir egoisms.

Liberālo organizāciju nevar apzīmēt kā specifiski saimniecisku, kuŗa bazēta uz saimniecisko būtību, viņa atbilst tikai vienas daļas saimnieciskām interesēm, kuŗām stādāmas pretīm otras daļas intereses. Nepastāv dabisks sakars starp privātām un vispārējām interesēm, kuŗas daudzārt ir pretrunīgas.

Sociālā doma auglīgi iespaidojusi saimnieciskās dzīves pētīšanu. Sociālisms viņa uztverē saistās vairāk vai mazāk ar individuālistiskām idejām. Ne angļu, ne franču, ne arī vācu zinātniskā sociālisma paudžiem nav izdevies atbrīvoties no individuālistiskā pasaules uzskata, kā mērķis viņiem stāv priekš acīm individa laime, ko viņi domā sasniegt, sociālizējot ražošanas līdzekļus. Šķiru cīņas paušana atbilst individuālistiskām varas tieksmēm.

Ideālistiskie sociālisti cenšas pēc jaunas sabiedriskas iekārtas, kurā būtu iespējams realizēt taisnības, līdzības un brālības ideālus. Materiālistiskā novirziena sociālisti, turpretim, neatzīst konkrētus gala mērķus un ideālus, kuŗi nedibinās uz piedzīvojumiem. Bet ja arī domu gaitas šē nenorisinās līdztekus un dažādi pamatotas, vienā viedoklī viņas sastoptas, proti, ka cilvēks nedrīkst cilvēku izmantot un kā līdzekli domājas ražošanas līdzekļu atņemšanu individam.

Eliminējot privātos uzņēmējus iz ražošanas un preču sadalīšanas progressa, viņu vietā jāliek kolektīvs, decentralizētas saimiecības vietā jāliek centralizēta vadība. Nolieciet egoism kā darba dzenuli, jārod cits dzinejspēks - piespiedu darbs, ja ne bads kā dzenulis. Patstāvības vietā jāprasa padotība, brīvības vietā - spaidis, taisnības vietā - vara. Šie viedokļi nav pierādāmi, tāpat kā pamatos nav noraidāma individuālistiskā doma.

Sociālā doma noteikti ietekmējusi sociālo politiku un uzskatāma kā individuālistiskās iekārtas korektīvs, kuŗš izpaužas 2 virzienos: 1) jāņem vērā vispārības intereses, kuŗas privātā iniciatīva diezgan neizpauž, 2) jāargā saimnieciski vājākais. Brīvai konkurencei jāvelk robežas, lai neapspiestu plašus iedzīvotāju slāņus un nemazinātu viņu nozīmi sabiedrībā.

Šo domu atbalsta arī organiskās valsts teorija, kuŗa uzskata valsti netikvien kā individu tiesisku kopību, bet kā nepārtrauktu dzīvu virkni no paaudzes uz paaudzi. Viņa prasa individa padotību vispārībai, nostādot individa brīvību otrā vietā, saimnieciskā laukā viņa prasa, lai brīvās sacensības pārraudzība atrastos valsts vai pašvaldības rokās.

Vēl minama kristīgi-sociāla kustība, sevišķi Vācijā, kur sociālā doma praksē saistās ar dažādiem reliģiskiem motīvējumiem un reformu prasībām.

Sociālpolitika izvirzījusi pirmā vietā strādniecību, kā saimnieciski vājāko pretim uzņēmējam. Līdzīgas intereses novērojamas arī citās nozarēs: amatniecība apdraudēta no lielrūpniecības, sīktirgotājs no grossista, lauksaimniecība - no dominējošas rūpniecības. Te izvirzās vidusšķiras politika, kuŗai nevar noliegt attaisnojumu, tāpat kā strādniecības politikai.

Sociālisma izvešana dzīvē nozīmē privātās ierosmes un uzņēmības ierobežošanu, viņa bremzē ražošanas progressu un racionalizāciju, jo noliedz egoistisko tieksmi un brīvo sacensību. Ar to samazinās ražoto preču daudzums un viņu palētināšanās tendence.

Saimnieciskai pētīšanai ir darīšana ar 2 faktoriem: ar cilvēku, no vienas puses, un materiālām vērtībām kā otru faktoru. Vairojot patēriņa priekšmetus un uzlabojot ārējos dzīves apstākļus, aug civilizācija. Tai pretim nostājas kultūras problēma, kā ārējās un iekšējās dzīves izpaudums personībā. Ja tehniskais progress dod iespēju arvien plašākām masām apmierināt savas ārējās vajadzības, jājautā ko šis materiālais sasniegums dod priekš cilvēka garīgās dzīves. Te nu jāatzīst, ka ārēji dzīves apstākļi gan uzlabojas, bet daudz iekšējo vērtību iet zudumā: tehniskais progress norisinās uz garīgas dzīves rēķina. Mēchanizētā lielrūpniecība un lielkapitālisms ierobežo brīvo sacensību, patstāvība arvien vairāk izzūd. Vienpusīgais darbs fabrikā nomāc individuālās spējas, lielpilsēta šķir cilvēku no dabas, straujais dzīves temps to sagrauž, iekšējā dzīve top nabadzīga. Pat domāšanas veids šablonizējas programmatiskās formulās, piederība pie zināmas arodgrupas vai partijas uzspiež individam savu noteikto zīmogu: viņam zūd objektīvs novērtējums priekš citārn grupām un viedokļiem. Visu šo jautājumu iztirzāšana ir socialpolitikas uzdevums.

Joprojām saimnieciskai pētīšanai jānoskaidro nācijas attiecības pret citām kopībām (valstīm un tautām): pašu tautai ir jāierindojas cilvēces kopsaimē. Individuālisma princips te izpaužas spilgtāk

nekā personīgā dzīvē, pašlabums diktē saimnieciskos līgumus, mazāk krīt svarā kopsajūta un kopatbildība. Kā protekcionisms, tā arī imperiālisms slēpj sevī egoistiskas tendences un varas kāri.

§ 3. Valsts un saimniecība.

Saimnieciskās politikas veidotāja ir valsts, kuŗa šo uzdevumu pilda vai nu tieši vai caur pašvaldībām un līdzīgām institūcijām. Valsts uzdevums dažādos laikos ir dažādi saprasts.

Merkantelisma uzskats bija, ka valsts spēj un viņai jāveido visa saimnieciskā dzīve: valstij jāpārņem savā vadībā atsevišķas nozares un jāregulē privātā saimniecība caur attiecīgiem rīkojumiem tirdzniecībā, rūpniecībā un satiksmē. Merkantelisti uzskata valsti līdzīgu lielai privātsaimniecībai. XVII un XVIII g. s. tāds viedoklis bija izskaidrojams, jo valstij bija vara un materiālie līdzekļi, iedzīvotāju vairumam nebija izpratnes saimnieciskās lietās.

Pret šo "policijas valsts" saimniecisko iekārtu aug nemiers, jo valsts iejaukšanās itin visur izveidojas par birokrātisku patvaļu, mainoties noteicošiem vadoņiem var grozīties visa saimnieciskā politika. Ar tehnisko progresu pieaug privātās iniciatīves specifiskais svars. Mazo valstiņu noslēgtība kavē ražošanas progresu un preču apmaiņu. Sliktās finanses no vienas puses un Anglijas panākumi ar saimniecisko brīvību strādā pretīm merkantelisma viedoklim.

Šo pārveidošanos veicina racionālisma paudēji, kuŗi saimnieciskās parādības ved sakarā ar dabisko iekārtu (naturrechtliche Ordnung) un uzstājas pret saimnieciskiem spaidiem. Te minami Hugo Grotius, Hobbes un Jean-Jacques Rousseau. Viņi saka, ka saimnieciskā dzīve kārtojas pēc dabiskiem likumiem un valsts tos nedrīkst iespaidot. Tāpēc viņi prasa saimniecisko brīvību, visu ierobežojumu un spaidu atcelšanu. Šī prasība iet par tālu un izskaidrojama kā protests pret nepanesamo valsts aizbildniecību.

It īpaši iespaidīga bijusi Francois Quesnay mācība. Viņš saka, ka "tautsaimniecībā valda dabiski likumi, kuŗi vislabāk veido vispārībai piemērotākos apstākļus. Valstij jānovērš visi ārējie šķēršļi, tad tautsaimniecība pati atradīs pareizo ceļu". Tā ir arī fiziokratu mācība, kuŗa izpaužas prasībā "Laissez faire, laissez passer, - le monde va de lui-même".

Klasiskās tautsaimniecības skolas priekšstāvji (free trade, Manchester party) ar Alanu Smith'u priekšgalā arī aizstāv individuālistisko liberalismu. Arī viņi domā, ka saimniecisko dzīvi noteic neatvairāmi dabas likumi, kuŗu pamatojums meklējams cilvēka dabā. Šausirdīgo egoismu tura grožos konkurence, sacensība var izpausties vienīgi pie saimnieciskas brīvības. Konkurence sekmē saimniecisko progresu: palētinās produkti un ceļas vispārējā labklājība.

Kā petstats liberālismam, racionālisma laikmetā sākās socialistiskā kustība. J.J.Rousseau to ierosina ar savu rakstu "Taritē sur l'origine de l'innégalité parmi les hommes" (1753.g.), kaut gan viņš pats nav aizstāvējis sociālistisko virzienu. Viņš saka, ka „sākumā visi cilvēki ir līdzīgi un labi, bet īpašuma nevienāda sadalīšana noteic cilvēka dabu. Caur privātīpašumu rodas dzīves stāvokļa, izglītības un audzināšanas dažādība un cilvēki diferencējas, rodas tiesības un netaisnības jēdzieni”.

Šo domu uztvēruši visu virzienu sociālisti, uzstādot uzbrukumu privātīpašumam, kā pamatprasību. Viņi prasa, lai ražošana būtu vispārības lieta, lai privātīpašumu uz ražošanas līdzekļiem atceļ, lai viens cilvēks nekalpinātu un neizmantotu savus līdzcilvēkus.

Vēsturiski-ētiskais novirziens grib liberālisms un sociālisma pretešķības samierināt. Simonde de Sismondi ("Nouveaux principes d'économie politique", 1819.g.) norāda, ka Adams Smith's ņēmis vērā tikai ražošanu, bet nav analizējis viņas iedarbību uz iedzīvotāju masām. "Neierobežota konkurence noved pie saimnieciski vājākā, t. i. pie strādnieku apspiešanas. Tautsaimnieciskā mācība ir ētiska zinība, kuŗai jāizmeklē un jānoteic valsts uzdevumi, lai ikvienu pilsoni atbalstītu cīņā dēļ eksistences”.

Arī romantiskā skola uzstājas pret Adamu Smith'u. Vācijā Adams Müllers piešķir valstij tālu ejošas funkcijas, uzskata valsti kā "selbständiger Kulturzweck". Arī Fridrichs Lists ir pret neierobežotu liberālismu. Pretīm Adama Smith'a kosmopolīstismam viņš nostāda nacionālisma ietekmi saimnieciskā politikā un publicē 1841.g. savu "Das nationale System der politischen Oeconomie". Katra valsts ir īpatnēja, saimnieciska vienība un valsts uzdevums ir izveidot savas zemes produktīvos spēkus, tos audzināt ar protekcionismu un muitām.

Vēsturiskā skola ar Wilhelmu Roscheri priekšgalā, atzīst individuālo brīvību un patstāvību, bet prasa valsts iejaukšanos, lai sargātu vispārības intereses.

Pēckara laikmetā valsts uzdevumi paplašinājušies, kā nacionālpolitiskā, tā sociālpolitiskā virzienā. Nacionālās intereses daudzkārt izvirzījušās pirmā plānā. Plašie demokrātikie slāņi, kuŗiem tagad līdznoteikšana valsts dzīvē, stāda valstij daudzus jaunus uzdevumus.

Kopā saņemot jāatzīst, ka ne saimnieciskie žņaugi, ne arī neierobežota saimnieciska brīvība nav pieņemami: arī brīvība rada ļaunumus, kuŗus valstij jānovērš.

Valsts attiecības pret saimniecību nokārtojamas trejādā ceļā:

- 1) valsts ļauj saimniecībai brīvi attīstīties,
- 2) valsts tieši rēgulē visu saimniecisko dzīvi,
- 3) valsts iet vidusceļu: atzīstot privāto iniciatīvu, valsts iejaucas tikai tad, ja rodas sevišķa vajadzība.

a) Pie saimnieciskās brīvības egoisms ir dzenulis, viņas pamatā ir privātīpašums un līgumu brīvība. Likumdošana iejaucas tikai tad, ja līgums attiecību kārtošanu nav paredzējis. Veids ir individuālistisks, privātsaimniecisks.

b) Liberālisma pretstats ir valsts rēgulatīvu saimnieciskais spajds. Valsts iejaukšanās var būt vairāk vai mazāk tālejoša, visradikālākais veids ir visas saimnieciskās dzīves centrālistiska organizācija.

c) Vidusceļu iet centrālistiskā plānveidīgā organizācija, kādu bija paredzējusi Vācija 1919. gadā. Neatceļot ražošanas līdzekļu īpašuma tiesības un uzņēmuma vadību, bija domāts ražošanu kontrolēt un ierobežot tās brīvību caur vispārību (valsti, - komunāliestādēm u.t.t.). Tāpat bija domāts ierobežot līgumu brīvību. Tā radās brīva saimniecība zem valsts kontroles, pretstatā tālāk ejošām sociālām prasībām. Kara laika šāds veids pielietots, sevišķi Vācijā: nekad sociālais princips tur agrāk nebija tādā mērā izpaudies, bet sociālismu tomēr neizmēģināja praksē.

Slēdzienā jāsaka, ka individuālais princips un vispārības viedoklis atkarājas no pasaules uzskata: sociālisma ideāls tikpat maz pierādāms vai noraidāms, kā individa attīstīšanas mērķis. Ne viens, ne otrs princips visā pilnībā nav realizējami.

Sociālās domas realizēšana sabiedriskā un saimnieciskā mērogā atkarājas no kultūras līmeņa un ētiskiem momentiem. Bez upuriem viņa nav domājama. Visā visumā jāatzīst, ka saimnieciskā laukā dzinējspēks ir bijis un paliek peļņas tieksmes. Pat Leņins 1921.gada oktobrī atzinis, ka saimniecība uzbūvējama uz personīgās intereses pamatiem. Cik tālu sociālisms un komunisms izvedami dzīvē, par to trūkst piedzīvojumu. Vienīgi kara laiku spaidu saimniecība un Padomju Krievija ir pirmie lielie eksperimenti, kuŗu sekas vēl jānogaida.

§ 4. Individuālsaimniecība un kopsaimniecība.

Pret plānveidīgu centrālistisku iekārtu ceļ iebildumus, ka viņa eliminē peļņas tieksmes, kā dzinekli, kas veicina ražošanu. Kā otrs negatīvs moments minama vajadzīgā uzraugu armija, kā neproduktīvs elements. Arī pārvaldes tehnika uzrāda daudz trūkumus, sevišķi tad, ja visi valsts novadi nestāv uz līdzīgiem attīstības līmeņiem. Neraugoties uz visiem saimnieciskiem žņaugiem,

attīstās nelegāla blakus saimniecība. Pārvaldes aparāts ir smags, ierēdnis ir neatkarīgs, neko neriskē un nepārpulēšies. Darbs iznāk dārgs un neražīgs, ikviens ierēdnis cenšas nobīdīt atbildību uz "kollektīvu", dispozīcija neracionāla, jo garlaicīgā sarakstīšanās bremsē steidzīgo darbu.

Ierēdņu izvēlē bieži neievēro lietderību un lietpratību, personīgais moments nāk otrā vietā. Elastības vietā nāk darbvedības birokratizēšana. Lai būtu iespējams izvest kontroli, ražošanu jāšematizē, patēriņam jānīvelējas uz noteikta standarta precēm, individuālās prasības nevar tikt ievērotas. Brīvā konkurence, turpretīm, noved pie pārlabojumiem, gaumes izkopšanas un civilizācijas veicināšanas.

Nav jāaizmirst arī uzņēmēja nozīme, kā tas vērojams privātā saimniecībā: privāta ierosme daudzkārt lauzusi ceļu progresam, piemēram dzelzceļu saimniecībā. Kollektīvos vadošās personības tiek apspiestas. Radošs darbs tomēr ir allaž personīgas dabas, - paredzamā laikā nav atvietoājama uzņēmēja iniciatīve, intelliģence un enerģija.

Vēl minams, kā nevēlams moments kopsaimniecībās, politisko partiju iespaids. Zinādams sava aizmugurē iespaidīgu partiju vai arodbiedrību, kā arī savu balsi vēlēšanās, viņš ienes zināmu nemieru darbā un var negatīvi atsaukties uz pašu darba iekārtu. Strādnieki var panākt algas paaugstināšanu pat tad, ja tas saimnieciski nav iespējams, kur privātuzņēmējs ir spiests šādu prasību noraidīt, pat slēgt savu uzņēmumu. Tādi var panākt, ka jāturpina nesaimnieciski uzņēmumi, kas nav valsts interesēs, - neracionāli šķiež tautas materiālu, Arī vadošo personu un ierēdņu izvēlē politika spēlē lomu, bieži nerēķinoties ar lietderību.

Šīs nevēlamās parādības lūko mīkstināt, dibinot kollektīvu vietā tā saucamos "jauktos uzņēmumus" (gemischt-wirtschaftliche Betriebe), saistot tanīs privātsaimnieciskās tehnikas un racionālās komerciālās vadības priekšrocības.

Kā pozitīvas puses kollektīvās saimniecībās minamas: tipizētu preču ražošana un darba racionalizācija. Izkopjot plānveidīgu ražošanas kopprocesu, rodas iespēja ietaupīt transporta un pārvaldes izdevumus, sadalot darbus starp vairākiem kopuzņēmumiem, ražojot ikvienā no tiem zināma tipa preces, caur ko darbs iznāk ražīgāks un lētāks. Pārmērīga konkurence starp privātuzņēmumiem var izvērsties par neveselīgu un nodarīt tautsaimniecībai nevajadzīgus zaudējumus.

Protams, arī privātuzņēmība var izvest darba racionalizēšanu, apvienojoties koncernos un līdzīgās apvienībās, kā tas beidzamā laikā vērojams Vācijas dzelzrūpniecībā. Piepaturot individuālistisko iekārtu, valsts var ar attiecīgiem rīkojumiem viņu iespaidot un saimnieciskā dzīve tad praktiski gūst varbūt vislabāko efektu.

§ 5. Valsts un individuālistiska saimniecība.

Pret principiāli individuālistisko saimniecības iekārtu uzstādāmas divas problēmas.

1) Kādi uzņēmumi vislabāk piekrīt valstij (vispārībai), vienai vai sacensībā ar privātiem uzņēmumiem.

2) Ciktāl valstij jāiejaucas provātā uzņēmībā.

ad 1/ Vispārības uzņēmumi nodrošina iedzīvotāju intereses lielākā mērā, nekā privātā saimniecība, piemēram dzelzceļi, apgaismošana un ūdens apgādāšana u.t.t. Valsts un komūnālie uzņēmumi spēj aizpildīt robus, kas privātuzņēmībai nav veicami; viņi var paralizēt privātuzņēmības monopolistiskās tieksmes, kas draud izmantot vispārību, piemēram, pārņemot ielu dzelzceļus savās rokās, pat dažkārt nerēķinoties ar viņu rentabilitāti. Vispārības uzņēmumi beidzamā laikā uzrāda tendenci paplašināties: pašvaldības ierīko maizes ceptuves, slimnīcas u.t.t., mazāk aiz saimnieciskiem, kā labierīcības motīviem.

ad 2/ Individuālistiskās saimniecības dzinējspēks ir pašinterese: konkurences spiesti viņi pieliek visus spēkus, lai izmantotu tehnisko progresu un ražošanu uzlabotu un palētinātu. Ja pieņemam, ka konkurence savalda neveselīgo egoismu, tad arī saskatāmas robežas, līdz kurām var iet saimnieciskā brīvība: viņas meklējamas tur, kur beidzas sacensības brīvība un tāda ir domājama vienīgi pie līdzīga spēku samēra. Ja pieprasījumi pārsniedz piedāvājumus ilgstoši, tad brīva tirgus pamati vairs nepastāv un valstij ir rēgulējoši jāiejaucas, piemēram, dzīvokļu krīzes gadījumos (īres likums, blokmāju būve). Augsti intensīva rūpniecības valsts ražos lētāk, nekā kapitāla nabaga valsts ar mazāk skolotu darbinieku kadru; beidzamā sargājama pret konkurences pārspēku. Visur, kur sacensība apdraud atsevišķus tautas slāņus vai vispārības intereses, valsts pienākums ir saimniecību rēgulēt.

Valsts intervencijas robežas tomēr nedrīkst aizmirst, valstij tikai tur jāiejaucas, kur viņas pilsoņu spēki ir par vājiem. Cik tālu iespējams, pilsoņiem pašiem sev jāpalīdz. Negaidīt visu no valsts, bet paļauties pirmā kārtā uz paša spēkiem. Sevišķi pasaules tirgū valsts saviem pilsoņiem maz ko var līdzēt: ilgstošas piemaksas un pabalsti ir nenormāla parādība.

Pārmērīga valsts aizbildniecība un gādniecība paralizē pilsoņu enerģiju, demoralizē tautas garu, kā arī uzliek valstij pārmērīgas nastas un atbildību. Parlamenta partijas izspiež sev saimnieciskus labumus un sarūgtina pārējās grupas: valsts vara nonāk partiju atkarībā, viņa vairs nevar stāvēt pāri partijām un pildīt savus augstākos uzdevumus.

Vienai iedzīvotāju daļai sniegtā palīdzība uzvel nastas pārējām grupām, tās atstājot pabērņa lomā. Individuālā palīdzība tikai tad attaisnojama, ja viņa ir vispārības interesēs, ja vispārībai šis indivīds nepieciešams un viņš tādēļ jāuztura. Vienai iedzīvotāju daļai sniegtā palīdzība sarūgtina pārējās grupas, kuŗas arī prasa palīdzību, varbūt mazāk kā tiešu vajadzību, nekā uz vienlīdzības pamatiem. Nav viegli pateikt, kur tāda palīdzība vajadzīga, ikviens cilvēks sevi viegli uzskata kā saimnieciskās dzīves degpunktu (centru), kā vispārības balstu.

Ja uzstādām jautājumu, kādā virzienā valsts intervencijai jāizpaužas, tad jāpatur vērā tautsaimnieciskais mērķis: vairot ražošanu un dzīves prasību pilnīgāku apmierināšanu. To panāk ar darbu, kuŗu veic individuālas spējas un griba. Cilvēku vairums strādā vairāk un labāk, ja viņš strādā priekš sevis, nekā priekš citiem. Ja arī darbu izvestu spaidu kārtā, kvalitātes darbs nav izspiežams. Progress tādēļ ir brīvības produkts. Kamēr cilvēka altruisms nesaskata par savu uzdevumu - strādāt priekš citiem, tikmēr individuālistiskā saimniecība spēš pilnīgāk apmierināt allaž augošās patēriņa prasības. No vislielākā svāra ir personu izvēle - tautas produktīvos spēkus var vislabāk izmantot, ja ikvienu nostāda tur, kur viņš visvairāk var dot. Tāpēc ražošanas līdzekļi jānodod to rokās, kuri prot ar tiem vislabāk saimniekot.

Vispārība apgrūtina privāto saimniecību ar nodokļiem. To nodokļu augstums un sadalīšana ir finanču politikas lieta, tomēr jāsaprot, ka jāņem vērā, kādus nodokļus saimniecība var nest, nepatērējot substanci, nedzīvojot no kapitāla patēriņa. Svarīgs ir jautājums par vispārības uzņēmumu aplikšanu ar nodokļiem (valsts uzņēmumi, kooperatīvi etc): nemaksājot nodokļus, vai arī maksājot tos pazeminātā mērā, šie uzņēmumi, sacensībā ar privāto iniciatīvi, ir nostādīti privilīģētā stāvoklī. Viņu darbības rezultāti neizpaužas publicējamos norēķinos, ja tos nostāda paralēli ar privāto saimniecību. 1927.g. Vispasaules saimnieciskā konference Žeņevā ir izteikusēs pret ikkuŗu privilīģēšanu.

§ 6. Tautsaimniecība un pasaules saimniecība.

Valsts attiecības pret citām valstīm lielā mērā atkarīgas no viņas pašas tautsaimniecības noorganizēšanas. Ja saimniecība valstī noorganizēta centralistiski, tad arī sakariem ar ārzemēm jābūt centralizētiem. Kara laikā piespiedu saimniecība valstī prasīja arī ārējās tirdzniecības centralizēšanu - ja iekšzemē atcēla brīvo tirdzniecību, tad arī ārējā tirdzniecība bija valstij jānormē. Padomju Krievijas saimniecības iekārta dibinās uz ārējās tirdzniecības monopolu, kas ir viens no viņas pamata balstiem.

Ja tautsaimniecību noteic spēku brīvā sacensība, tad arī no tā izriet ārējās tirdzniecības brīvība. Ja valsts principā atzīst brīvo saimniecību, bet to zināmā mērā kontrolē un rēgulē dažādu grupu sociālās attiecības, tad arī ārējie sakari prasa valsts iejaukšanos viņu kārtošanā. Protams, ka iekšējās apgrozības noteikumi nav tādā pat mērā pielietojami ārējos sakaros, beidzamos noteic īpatnējie apstākļi, mērķi un vajadzība.

Vēsturiskā attīstība rāda sekojošus posmus:

Merkantelisms cenšas pievilkt valstij zeltu, tāpēc cenšanās vairo eksportu, samazināt importu. Izdod likumus, lai ierobežotu importa preču patēriņu, kāpinātu pašu zemes ražošanu - importa noliegumi, augstas ievedumtas, eksporta veicināšana fabrikātiem, jēlvielu paturēšana zemē, pašu apstrādāšanai. Naivā pārliecībā, ka ārvalstu peļņa ir pašu valsts zaudējums, šie ierobežojumi noved pie izolācijas, valsts saimnieciskās noslēgšanās pret ārieni.

Brīvtirdzniecība uzstājās pret ārējiem ierobežojumiem. Jau Quesnay norāda uz internacionālo darba dalīšanu un preču apmaiņu. Davids Hume atzīmē dažādu zemju priekšrocības zināmu preču ražošanā - ir izdevīgi iemainīt savā zemē lēti ražotos priekšmetus pret ārzemju lētākiem ražojumiem, kas pašiem izmaksātu dārgāk. Pasaules tirgus sekmē pašu zemes produkciju un caur apmaiņu atvieglo patēriņa apmierināšanu. Ikvienas zemes specifiskie apstākļi veicina pasaules tirdzniecību. D. Hume arī analizē brīvtirdzniecības iespaidu uz naudas apgrozību: "Ja imports pārsvarā, zelts aizplūst, samazinās naudas apgrozība; ceļas naudas vērtība, krīt cenas un ražošanas izdevumi, aug konkurences spējas, aug eksports, naudas līdzekļi atkal ieplūst zemē. Pie dominējošiem izvedumiem nauda ieplūst zemē, cenas ceļas, izvedumi samazinās un imports aug. Tā rodas pastāvīgs līdzsvars." Šī ir naudas kvantitātes teorija (Theorie der fluktuirenden Geldquantitäten). Adams Smith nav pievedis jaunus argumentus brīvtirdzniecības labā, vienīgi sistematizējis egoisma pamatprincipu. Viņš analizē starptautiskās konkurences iespaidu uz ražības kāpināšanu, tehnisko progresu un zemju diferencēšanos pēc viņu dabiskiem apstākļiem un spējām. "Valsts ārzemju tirgos atrod savu produktu noņēmējus, kuŗu iekšzemē trūkst, izkopj izdevīgas nozares un likvidē nesaimnieciskās. Prasību apmierināšana top pilnīgāka un daudzpusīgāka, turība aug." D. Ricardo pastiprina un papildina uzskatu par starptautiskās darba dalīšanas nozīmi. Arī Johns Stuarts Mill ir brīvtirdzniecības principu piekritējs un ideālogs.

No teiktā izriet sekošie slēdzieni: klasiskās skolas brīvtirdzniecības teorētiķi ņem vērā tikai saimnieciskos faktoros, ierindojoš visus tautas kopējā saimē; kuŗas mērķis ir celt kopražošanu. Ja nu šī būtu valsts politikas vadošā līnija, tad tautas sadalītos grupās tādā kārtā, cik katrai daba piešķīrusi dabiskos ražošanas apstākļus - bagāti apveltītās tautas pievilktu sev kapitālus un darba rokas. Katra valsts darbotos viņai doto priekšnoteikumu robežās, ražojot viņām visizdevīgākos, konkurences spējīgos produktus.

Bet kā nu ir ar valsti, kuŗa vidēji apveltīta, ne ar ko sevišķi neizceļas? Tāda valsts nevar būt konkurences spējīga nevienā nozarē, viņai nav nekā ko pārdot, viņa nevar arī būt pircēja un ir izslēgta no pasaules tirgus. Tā iznāktu teoretiskais slēdziens, bet faktiski stāvoklis tāds nav. Katrai zemei ir savs pašuzturēšanās dzineklis, savas dzīves intereses. Viņa tomēr savu zemi apstrādā, kaut arī mazāk bagāta, kā citas, viņa tomēr izmanto savu, kaut arī mazāk kvalificēto darba spēku. Ja

citas zemes bagātākas, tad tomēr nav iemesla savu zemi nekopt. Katra zeme cenšas uz augšu, grib savu darba apjomu paplašināt, radīt jaunas nozares un peļņas iespējas.

Brīvirdzniecības kosmopolītiskam ideālam nostājas pretīm nacionālās politikas intereses. Ja Adams Smith publicē "Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations", Fridrichs Lists raksta "Das rationale System der politischen Oeconomie". Ārējā tirdzniecība jāierobežo aiz politiskiem motīviem, ņemot vērā tautas īpatnējos apstākļus, kā arī lai nodrošinātu savu zemi ar pārtiku kara un blokādes gadījumā. Pretīm brīvirdzniecības mērķiem nostājas ikvienas tautas pašintereses, cenšanās pēc saimnieciskās neatkarības un pastāvības. "Nācija nav tikai cilvēces sastāvdaļa, viņa ir noslēgts, īpatnējs indivīds, kuŗa locekļi saistīti ar asinsradniecību, kopēju valodu un kultūru, kopēju vēsturi, viņai jāgādā par saviem piederīgiem un to pēcnācējiem. Saimniecība nav augstākais mērķis, viņa ierindojas sabiedrisko problēmu kopībā."

Arī mācība par fluktuējošiem naudas vairumiem, kvantitātes teorija, nav pieņemama bez ierunām. Viņa šo procesu uzskata kā tīri mēchanisku, neņemot vērā cenu iespaidu uz ražošanu un patēriņu visos virzienos. Cenas un naudas vērtība nav tik mobili un ne tik viegli reagē uz saimniecisko konstelāciju, tas redzams no lielajām krīzēm un cīņām starp saimnieciskām grupām.

Valsts politika nevar brīvi izvēlēties starp noslēgtību vai brīvirdzniecību, viņai jāreķinājas ar tradīcijām un konkrētiem apstākļiem, nepadodoties akli citu zemju piemēram. Ja zemē pastāvējis ilgāku laiku zināms cenu līmenis, viņa grozīšanai pretojas stipri spēki. Valstī pastāvošo rūpniecību nedrīkst ārzemju konkurence nomākt, viņai tiesība uz valsts atbalstu, lai viņa neietu bojā. Arī jaunas nozares prasa valsts atbalstu, lai spētu attīstīties. Tādēļ valstij jābūt skaidrībā, kādas nozares kādā mērā sargājamās pret ārzemju konkurenci un pārspēku.

Valsts aizsardzības līdzekļi pret ārzemju konkurenci var būt dažādi. Te minami politiskie varas līdzekļi, citu zemju iekarošana, koloniju nodibināšana un viņu apvienošana imperijā. Spilgts ir Anglijas imperiālisms ar lozungu "Greater Britain". Tālāk minamas koncesijas, privilēģijas un monopolstāvoklis, kādus zināmai valstij sagādā veikla diplomātija un saimnieciskie līgumi. Kā saimnieciskie līdzekļi minami ieved- un izvedaizliegumi, muitas, importa un tranzīta apgrūtinājumi. Arī ar prēmijām var preču kustību iespaidot. Tālāk minami frakšu tarīfi, sevišķi ja dzelzceļi pieder valstij, ar kuŗiem var ārvalstju preču kustību veicināt (piemēram Karalauči un SPRS tranzīts uz Vakar-Eiropu).

No pievestiem līdzekļiem redzama ejamo ceļu dažādība. Valsts, pirmkārt, var vest defensīvu politiku, aizsargājot savu produkciju pret ārzemju konkurenci. Šī politika var izvērsties agresīvā un ekspansīvā virzienā, ja valsts mākslīgi veicina savu eksportu. Šie abi ceļi ne vienmēr viegli saredzami. Lielie koncerni, iznantojot augstākās iekšzemes cenas, var uz ārzemēm eksportēt lētāk, pat zem pašizmaksas, jo viņi dabū iekšzemē attiecīgu kompensāciju.

Kā pirmais motīvs aizsargāt savu rūpniecību minama cenšanās panākt naudas paturēšanu zemē, neaizpludināt valūtu. Merkantelisti tāpēc izvērza prasību pēc aktīvas tirdzniecības bilances. Šie abi motīvi ir savā uztverē nepareizi, neizprot naudas būtību un tautas labklājības momentu. Ievērojami ir F. Lista argumenti, ka muitām un aizsardzībai piesšķīrāma audzinoša nozīme, lai attīstītu pašu saimniecību. Jācenšas prasības apmierināt ar pašu ražojumiem, audzinot savus produktīvos spēkus, ar to panāk tautas neatkarību un patstāvību, dod iespēju visiem saviem pilsoņiem savās mājās atrast darbu un maize. Ar to arī valsts nostājas uz drošākiem pamatiem. Aizsardzību Lists prasa kā pārejošu līdzekli, viņa atceļama tādā mērā, kādā pašu ražošana nostiprinās un izaug konkurences spējīga. Aizsardzība ir nevietā, ja nav izredzes sprauto mērķi sasniegt.

Jaunākā laikā, blakus merkantelisma un nacionālisma viedokļiem, izskan prasība pēc nacionālā darba aizsardzības un pēc autarkijas (zemes pašapgādāšanas); var turpināt ražošanu arī tad, ja viņa ilgstoši strādā nelabvēlīgāki nekā ārzemēs. Tāda prasība var tikt uzstādīta priekš visām nozarēm, nevien kā pārejoša, bet kā ilgstoša aizsardzība.

Arī sociālais moments ņemams vērā: zemkopība nevar dot darbu it visiem iedzīvotājiem. Iedzīvotāju skaitam augot, jārod tiem darbs rūpniecībā, lai saimnieciski varētu izmantot tautas produktīvos spēkus.

Lista domas par aizsardzību ir pareizas, bet prasīt visām nozarēm aizsardzību - runā pretīm brīvirdzniecības principiem: starptautiskā darba dalīšana ir augstākas pakāpes stimulants, kur katra tauta spēj izkopt savas dabiskās bagātības, kapitālspeju un darba spēku. Autarkijas doma prasa, lai pašu zemē ražotu itin visu, zem visiem apstākļiem, kaut arī maiņā zināmi produkti būtu iegūstami lētāki un labāki.

Pieslēdzoties pasaules tirgum, iekšzemes cenu līmenis iegūst lielāku stabilitāti, ja runa par ražojumiem, kuŗu iegūšana svārstās, bet pieprasījumi paliek puslīdz konstanti. Statistika rāda, kā izveidoties pasaules tirgum, lauksaimniecības produkti uzrāda mazākas svārstības, nekā agrāk. Pasaules tirgus strādā pretīm arī monopoliem, kuŗi zināmā norobežotā apgabalā var izmantot patērētājus.

Protekcijas sistēma var pašu ražošanu paplašināt, koncentrējot kapitālus un dodot darbu saviem pilsoņiem lielākā mērā, nekā pie brīvas konkurences. Tautsaimnieciski pareizi ir izkopt nozares, kuŗām redzami priekšnoteikumi sekmīgai attīstībai.

Protekcioņa sekas ir ražojumu sadārdzināšana, ja caur muitām ārzemju konkurence izslēgta, ražojumiem tirgus būs vienīgi iekšzemē un cenas celsies. Ja iekšzemes raža apmierina tikai pa daļai pieprasījumu, iztrūkums sedzams ar importu: ievestās preces cenas un tāpat iekšzemes preces būs par muiņas tiesu dārgākas, nekā pasaules tirgus cena. Ceļoties cenām, ceļas arī dzīves dārdzība. Līdz ar to aug darba algas un ražošanas apstākļi, salīdzinot ar ārzemēm, pasliktinās.

Ar aizsardzību ieaudzinaāta iekšzemes ražošana ir atkarīga no valsts saimnieciskās politikas. Muiņas atceļot, to var novest pie sabrukuma.

Protekcioņismam jāreķinās visnotaļ arī ar citu valstju politiku: ja viena zeme noslēdzas pret ārieni, viņa var sagaidīt represijas.

Ja vietējo ražojumus nav iespējams eksportēt, rodas pārprodukcija. Uzturot augstas cenas iekšzemē, karteļi var eksportēt arī zem pašizmaksas, tā rodas dempings. Atsevišķai nozarei tāds stāvoklis var būt izdevīgs, bet ne tautsaimnieciski, sevišķi ja zem pašcenas eksportē ražošanas līdzekļus, kuŗi vēlāk stiprina ārzemju konkurenci.

Aizsarglīdzekļi vien nevar radīt ziedošu rūpniecību. Pašiem pilsoņiem jāsaprot valsts nestie upuri un jācensas ar uzņēmību un čaklību izlīdzināt mazāk labvēlīgos dabiskos priekšnoteikumus. "Caur aizsardzību valsts sniedz uzņēmējiem roku, kuŗa viņam jāsatver, lai varētu tikt uz kājām."

Ja aizsardzība nāk par labu vienīgi vienai pilsoņu grupai, tad viņa tikai tad ir attaisnojama, ja valsts iejaukšanās ir vispārības interesēs, citādi nav attaisnojamas nastas, ko protekcioņisms uzliek pārējiem pilsoņiem. Pēdējie, saprotamā kārtā, sarūgtināti un arī prasa valsts atbalstu. Iejaukšanās ir vispārības ineresēs.

Mēdz apgalvot, ka vienas nozares aizsardzība nāk arī citām par labu; to pierādīt ir grūti. Valsts tiek ierauta saimnieciskās cīņās un pretējo interešu sfairās. Jāsaka, ka dotā aizsardzība tīko pēc tālākas protekcijas un stāvoklis top permanents. Ja aizsardzību pēkšņi atceļ, daudz uzņēmumu eksistence top apdraudēta un neizbēgams sabrukums.

Visā visumā jāsaprot, ka ne brīvirdzniecībai, ne protekcioņismam nav tiesības pretendēt uz ekskluzivitāti: atkarājas no īpatnējiem apstākļiem, kas katrā konkrētā gadījumā ir lietderīgāks. "Saimnieciskās politikas vadošais mērķis ir - veicināt nacionālās intereses saimniecības laukā un šim mērķim ir jāpielāgojas kopmērķiem, kādi izriet no valsts politikas saimnieciskā, sociālā un kultūrālā virzienā." Te krīt svarā netiek vien tagadējās, bet arī nākotnes intereses. Valstij vispirms jābūt skaidrībā par spraužamo mērķi un arī individuālistiski organizētā saimniecība tādā virzienā iespaidojama.

Pēckara laikā valsts uzdevumi ir paplašinājušies: nacionālās idejas stiprāk pastrīpojušās, plaši sabiedrības slāņi iespaido valsts vadību, prasa tālejošu valsts iedarbību sociālos un saimnieciski - politiskos jautājumos.

Te nu uzpeld valsts attiecības pret citām valstīm. Nacionālistiskās tendences noved pie zināmas noslēgšanās politikas. No otras puses atkal iezīmējas tendence pēc tautu sadarbības un apvienošanās. Eulenburgs norāda uz kultūrāliem momentiem un kapitālistiskām interesēm, kuŗas noved pie tautu solidaritātes. Arī nacionālās saimniecības robežas plešas eaur tehnisko progresu, visvairāk caur satiksmes uzlabošanos, kuŗa pārvar attāluma un laika šķēršļus.

RŪPNIECĪBAS POLĪTIKA.

§ 1. Rūpniecības attīstības gaita.

Ē ģ i p t e - jau 2000 gadus pr. Kr. sastopami brīvi, patstāvīgi amatnieki, blakus amatā aizmācītiem vergiem (ieroču kalēji, zeltkaļi, akmeņlauži, tēlnieki, mūrnieki, liķu balzamētāji). Menfīsā zem XIII dinastijas pāri par 10 dažādu amatniecības veidu, amatnieki kā nebrīvi ļaudis.

G r i e ķ i j ā - Homēra laikos minētas 3 kārtas: 1) zemnieki, 2) dejotāji un komedianti, un 3) amatnieki. Uz līdzīgiem apstākļiem norāda ēbreju chronikas. Kā vecākie amatnieki minēti metālu apstrādātāji: kalēji un metallējēji. Tiem seko podnieki un galdnieki, kuŗus Grieķijā min jau vissenākos laikos.

Perikla laikos blakus amatā mācītiem vergiem redzamu vietu ieņem brīvi amatnieki. Viņus gan pieskaita pie zemākiem slāņiem. Herodots saka, ka "Barbari un Grieķi ar nievāšanu skatījās uz amatniekiem." Vienīgi Korintā amatnieki bija vairāk cienīti. Viņi strādāja eksportam un bija sasnieguši redzamu turību. Kā brīvi strādnieki minēti kādi 16 amata piekopēji, no kā redzams, cik daudzpusīgs bija toreiz patstāvīgs darbs. Ieroču darbnīcās ražošana jau notiek vairumā, izvedumiem uz ārieni, galvenā kārtā ar vergu darbu. Demostenam bijusi ieroču fabrika ar 32 vergiem un nažu fabrika ar 20 vergiem. Lysiasam - vairogu darbnīca ar 120 vergiem.

Viduslaiku sākumā (pirms "tautu klejošanas") Vidus-Eiropā amatniecība vēl nepastāv, t.i. ja zem amatniecības saprot jēlvielu apstrādāšanu tirgum, dibinoties uz darba dalīšanas principu. Gan sastopama māj rūpniecība pašu vajadzībām. K.Büchers domā, ka amatniecība attīstās agrāk nekā zemkopība, jo zemkopībā vajadzīgi darba rīki, kuŗu pagatavošana prasa zināmu veiksmi. "Māj rūpniecība ir amatniecības priekštece".

Kristianisms līdz ar garīgo kultūru ienes arī saimniecisku progresu. Mūki no Italijas pārnes uz ziemeļiem jaunas parašas un dzīves prasības. Klosteros nodibinās darbnīcas, kuŗās apkārtnes iedzīvotāji izmācās dažādus amatus. No klosteriem amatniecība izplatās uz garīgo un laicīgo valdnieku rezidencēm un muižām, kuŗas pašas pagatavo sev un saviem gājējiem nepieciešamos priekšmetus. Muižnieki dod kļaušu ļaudīm dzīvokli, uzturu un drēbes, par ko tie pagatavo vajadzīgos saimniecības un kuŗa piederumus. Amatniecība arvien top daudzpusīgāka un izsmalcinājās.

Vispirms attīstās metālu apstrādāšana, kalēju un atslēdznieku darbnīcās, tāpat arī metālu liešana. Galvenā kārtā tie ir saimniecības un kuŗa rīki.

Blakus nebrīviem amatniekiem, attīstās brīva amatniecība. 10.g.s. Venecijas tirgotāji ievēd no Steiermarkas un Kārntenas ieročus, kuŗus pārdod aizjūras tautām.

Otrā vietā minami audēji: katrā lielākā saimniecībā izgatavo audumus un tie ir ļoti daudzpusīgi. Muižās pie vērpšanas un aušanas nodarbina sievietes, kuŗas strādā kopējās, lielās telpās. Audumus izlieto kā dāvanas vai atalgojumu un arī kā maiņas objektu.

Sevišķi lielu nozīmi iegūst celtniecība un ar to saistītie amati. Muižnieki liek sev celt stipras pilis, kuŗās gūst patvērumu sev un saimei. Arī baznīca cenšas ar lieliskām celtnēm vairot savu varu un iespaidu.

Kārļa Lielā kapitularijās minēti 15 dažādi amatnieki, kuŗi turami domenēs, bez tiem droši vien pastāvējuši citi amati, tā tad liela daudzpusība.

Pirmatnējie muižu nebrīvie amatnieki ar laiku nogrupējās 2 šķirās: 1) nebrīvie muižas ļaudis un 2) amatnieki, kuŗi no muižas saņem atlīdzību un par to dod muižai zināmu daudzumu izstrādājumu, kā zobenus, atslēgas seglus etc. Pārējos ražojumus viņi var brīvi pārdot.

Sākot ar 10. g.s. sādžās un sevišķi pilsētās attīstās brīvā amatniecība. Bīskapu rezidences izvēršas par satiksmes centriem, kur zeļ amatniecība. Pilsētas pievelk no muižām atbēgušos kļaušu amatniekus, dod tiem pēc viens gada nodzīvošanas brīvību. Lai novērstu amatnieku bēgšanu, muižnieki ir spiesti dot tiem lielākas tiesības un labākus dzīves apstākļus.

Ar pāreju uz naudas saimniecību apstākļi radikāli mainās – satiksme ar austrumiem iepludina zemē daudzus greznuma priekšmetus, par kuŗiem jāmaksā naudā. Amatnieki iegūst zināmu turību un izpērkas vēlāk brīvi, pārejot uz dzīvi pilsētā.

No amatniecības pakāpeniskās attīstības izriet viņas dažādie tipiskie veidi (wirtschaftliche Formen), kuŗus Blüchers apzīmē sekoši.

- a) L o h n w e r k, kur pasūtītājs dod materiālu un amatnieks darbu veic vai nu kā:
 - 1) Heimwerk - savā mājā resp. darbnīcā, vai
 - 2) Störrarbeit - pasūtītāja mājā.
- b) P r e i s w e r k, kur amatnieks pats iepērk materiālu, to apstrādā un pārdod gatavus ražojumus:
 - 1) Arbeit auf Bestellung des Kunden,
 - 2) Herstellung für den Markt.

C u n f t e s.

Cunftes, kuŗas lielā mērā ietekmējušas amatniecības attīstību, novērtējamās atkarībā no laikmeta un apskatāmas vēsturiskā perspektīvē. Var vērot trīs periodus: cunftu sākums 12./13.g.s., viņu ziedu laiks 14./15.g.s. un pagrimšana 18./19.g.s.

I. p o s m s - cunftu pirmsākums - meklējams Francijā un Anglijā jau 11.g.s. Vācijā cunftes min vēlāk, 12.g.s., bet te viņas jo spilgti izveidojās un ir sevišķi raksturīgas. Cunftes iespaido Vācijā kā saimniecisko, tā sociālo dzīves veidošanos un pat vēl līdz tagadnei rod atbalsi.

Cunftu attīstību veicina sekošie faktori:

- 1) interešu kopība, kas prasa apvienošanu,
- 2) vājā valsts vara, kas spiež uz pašpalīdzību,
- 3) arodnieciskie motīvi, sabiedriskie un labdarības momenti etc.

Sākumā cunftēs apvienojās dažādi arodi, sevišķi mazajās pilsētās, bez amatniekiem tur sastopami dārznieki, sīktirgotāji, važoņi. Florencē vecajās cunftēs piedalās tiesneši, notāri, tirgotāji, ārsti un naudas mainītāji.

Cunftu organizācija izaug sadarbībā ar pilsētu pašvaldībām. Pilsētas rāte piešķir cunftēm vienīgo tiesību piekopt amatu kā pilsētā, tā arī apkaimē (Bannmeile). Arī cunftes ir regulatīvi rātes ietekmētāji (Schragen).

Darba organizācija maz izveidota, amatnieki strādā vai nu darbnīcās, ar savu materiālu, uz pasūtījuma vai tirgum vai arī izpilda darbus pasūtītāja mājās (Stör). Lielāka nozīme ir amatniekiem ar pašu darbnīcām un veikaliem, viņi galvenā kārtā ieinteresēti apvienoties cunftēs, izstrādāt darba regulatīvus.

Amatnieku sabiedriskais stāvoklis nav augstais. Rātē noteikšana pieder patriciešiem, agrākiem zemes īpašniekiem, ar kuŗiem cunftes ved cīņu dēļ varas. Šī cīņa Dienvid-Vācijā dod cunftēm pilnīgu uzvaru.

Cunftu mērķi ir divējādi: a) sabiedriskie mērķi, pašpalīdzība, interešu kopības izkopšana etc., un b) saimnieciskie mērķi - rūpniecības uzraudzība un sekmēšana. Pastāv noteikumi par jēlvieļu iepirkšanu, ražošanas kontrole, cenu normēšana. Lai iespaids būtu lielāks, ievēd prasību, ka visiem zināma aroda amatniekiem jāiestājas savā cunftē.

Uzņemšana cunftē sākumā nav saistīta ar sevišķu zināšanu pierādījumu. Pie iestāšanās jāiemaksā neliela likme kā nodoklis. No aspiranta prasa vienīgi, ka tas no godīgas dzimtas (ehrliche Geburt). Zināmos amatos uzņem arī sievietes, vismaz nav pierādījumu, ka tas būtu noliegts. Kamēr darba dalīšana nav izveidojusēs, dažādus arodus apvieno kopējā cunftē, bet arī jau tad noteikti izveidojās šķirošana mācekļos, zeļļos un meistaros. Cunftes priekšniecībā var vēlēties vienīgi meistaros. 14.g.s. norobežošanās pastrīpojās un izstrādājās noteikumi par pāreju no vienas kārtas otrā, kam vēlāk ir liela nozīme. Ražošana galvenām kārtām ir vietējam tirgum, kas izskaidrojams ar vājo satiksmi un politiskiem apstākļiem.

II. p o s m s. Cunftu ziedu laiki. Tie attiecas uz 14.,15. un 16.g.s., kad amatniecība sasniedz augstu pakāpi (sevišķi Vakar- un Dienvid-Vācijā). Augstas kvalitātes meistardarbi, kuŗus redzam muzejos vēl tagad. Amatnieki lielajās pilsētās iegūst turību. Ražošana norisinās darbnīcās netik vien uz pasūtījumu, bet arī krājumam, tirgum - eksportam. Pieaug sevišķi tirgus nozīme. Amatnieku turību raksturo greznuma noliegšana. lai tie nesacenstos ar muižniekiem. Tāda turība gan sastopama tikai lielās pilsētās, mazajās pilsētās amatnieki joprojām dzīvo šauros apstākļos.

Cīņa dēļ varas pilsētu pašvaldībās jo spilgti uzliesmo 14.g.s. Cunftu kareiviski apmācītie bataljoni palīdz glābt pilsētu briesmu brīdī, par ko cunftes izspiež no rātes tiesības un privilēģijas. Apvienotās cunftes arī no valdniekiem prot iegūt privilēģijas un priekšrocības.

Darba organizācija izpaužas noteikumos par apmācību amatā. Mācekļi pēc 4 nedēļu pārbaudījuma, caur meistarū ierakstāms cunftē. Viņš dzīvo pie meistara, kuŗš māca viņu amatā un arī atbild par viņa audzināšanu. Mācekļa laiks 3 - 6 gadi. Pēc mācības pabeigšanas atklātā pārbaudījuma mācekli ievēd par "zelli", kuŗam tagad 2 - 4 gadi jāiet ceļojumā (Wanderschaft), ja iespējams arī uz ārzemēm, lai papildinātos amatā. Visur viņu uzņem "zeļļu namos", dod tam darbu un vajadzības gadījumos arī pabalstu. Precēties zellis nedrīkst, jo viņš dzīvo pie meistara, Lai taptu "meistars", zellim jāpierāda, ka viņš zeļļa gadus pie meistara nostrādājis, tad vēl viņam jāveic "meistara darbs" (Meisterstück) .

Uzplaukuma laikos cunftēm nav iemesla apgrūtināt jaunu meistarū uzņemšanu, viņiem jāiemaksā zināma naudas summa, kā arī jāiegūst vajadzīgās telpas, tirgus vieta etc. Vēl joprojām rāte seko, lai amatnieki neiegūtu pārāk lielu varu, ja arī retumis amatnieki iespiežas rātē.

Sociālie mērķi noteikti iezīmējās cunftēs, blakus saimnieciskiem uzdevumiem. Cunftes prasa augstu tikumību, sargā cunftes labo slavu, vainīgos pat var izslēgt no cunftes, kas nozīmē darba zaudēšanu. Cunftes cenšas nodrošināt visiem locekļiem līdzīgus darba apstākļus un peļņu, lai lielie neapspiestu mazos. Kopības gars izpaužas devīzē "Einer für alle, alle für einen". Pabalsti slimības un nāves gadījumos, ugunsskādes atlīdzība.

III. p o s m s - sabrukums. Ziedu laiks nav ilgstošs. Jau 16.g.s.otrā pusē paceļas balsis pret cunftēm, kuŗas izaugušas par spēcīgu varu un to cenšas izmantot savā labā. Izšķirošais moments tomēr ir saimnieciskās dzīves pārkārtošanās, kuŗu iezvana jaunie laiki.

Kā pirmais faktors minams jūras ceļa atklāšana uz Rīt-Indiju, kas pārveido agrākās satiksmes maģistrāles. Līdz tam galvenais tirdznieciskais ceļš vedis no Venēcijas un Dženovas caur Vāciju uz Franciju, Flandriju un pat Skandināvijas valstīm un Slāvu austrumiem, kas nesis Vācijai peļņu un uzplaukumu. Tagad šis ceļš zaudē nozīmi un apgrozījumi mazinās. Uzplaukst Portugāles un Holandes tirdzniecība un vidutājība.

Absolūtisms un merkantelistu iespaids ved pie valstju noslēgšanas pret ārieni. Tas nāk par ļaunu Vācijas eksportam un samazina viņas pirkjspējas. Mazās valstiņas norobežojas ar muitas vaļņiem (no Vormsas līdz Reinas iztekai ir 17 muitas barjeras, no Drezdenes līdz Hamburgai 30 reizes jāmaksā muita). Mazie valdnieki greznuma ziņā dzenas pakaļ lielajiem, kas prasa no iedzīvotājiem smagas nodokļu nastas.

Visjūtāmāk saimniecisko dzīvi skar ticības kaņķis, no tiem 30 gadu kaņķis, kas atbīda Vācijas saimniecisko labklājību par 200 gadiem atpakaļ.

Polītiskie apstākļi atsaucas arī uz amatniecību un rada tās sabrukumu. Ja ziedu laikos katrs jauns spēks vairoja labklājību, tad atplūdu laikā, kur darba bija maz, katrs konkurents bija nevēlams, jo viņš atņēma daļu no jau tā plānā maizes rieciena. Dienvid-Vācijā, kur cunftes bija iekarojušas pārsvaru pilsētu pašvaldībā, meistari cenšas saglabāt savu līdzšinējo labklājību. Cunftu spaidi šinī virzienā izpaužas sekoši:

- 1) mācības laiku pārmērīgi pagarina, lai izmantotu mācekļa darbu;
- 2) uzņemšanu cunftē apgrūtinā, uzskatot par “negodīga dzimuma” kandidātu, kuŗa tēvs bijis dīriķis, naktssargs, muitnieks, mūziķis. Pietiek pat, ja aspirants sēdējis ar tādiem pie kopēja galda;
- 3) pārbaudījumus padara arvien grūtākus, meistara darbu - dārgi maksājošu, kam grūti atrast pircēju. Meistara vietu skaitu aprobežo, tādu var iegūt tikai turīgi un veco meistarū dēli. Patrimonālapgabalā atļauti tikai 5 amati, citādi apkaimes iedzīvotājiem jāiepērkas pie pilsētas amatiņiem.

Pret šo meistarū monopolstāvokli pacēlās dibinātas sūdzības. Tāpat biežas ir sūdzības par bargu apiešanos un mazu atalgojumu, kas paasina attiecības starp zeļļiem un meistariem. Lai mīkstinātu pretešķības, noliedz meistariem turēt vairāk kā 1 mācekli un 1-2 zeļļus. Tāpat aprobežo audējiem steļļu skaitu un taml.

Kā nevēlama parādība minama darba sadrumstalošana zināmā amatā. Kurpnieku cunftei ir 7 nozares: dāmu kurpniekiem noliegts pagatavot vīriem zābakus, vai tupeles. Lai uzceltu krāsni, jānodarbina mūrnieki, podnieki, skārdnieki, atslēdznieki, lējēji u.c. Sekas ir savstarpēja izspiegošana, strīdi bez gala un apkaŗošanas. “Banauzu” vajāšana (t.i. necunftīgo amatiņiekū) turpinās līdz pat beidzamiem laikiem, tiem noliedz pilsētās tirgu.

Amata tehnika lielā mērā cieš no drakoniskiem priekšrakstiem, kuŗi noliedz jauninājumus un līdz ar to amata progresu. Jāturas stingri pie vecajiem darba paņēmiem, no kā cieš arī darba kvalitāte.

Cunftu negatīvās puses izsauc valdības iejaukšanos. Cunftēm atņem tiesas spriešanu par zeļļiem (Verrufserklärung) un to nodod maģistratiem. Izdod stingrus noteikumus par mācekļu laiku un zeļļiem, “meistargabalu” etc. Noliedz šķirot aspirantus kā “godīgi dzimušos” un negodīgos, cunftē jāuzņem visi, kas to vēlas. Praksē tomēr joprojām paliek amatiņiekū šķirošana “cunftīgos” un “necunftīgos”. No šiem beidzamiem izaug priekšteči jaunajiem rūpniecības veidiem. Viņi arī sekmē pašu amatu atplaukšanu. Vācijā cunftes tūras pie vecajiem paradumiem līdz pat 19.g.s., arī vēl tad, kad valsts vara atcēlusi visas cunftes privilēģijas un cunftes vairs pastāv kā privātas, brīvprātīgas apvienības, bez jebkādam priekšrocībām.

F r a n c i j ā cunftes neiegūst tādu nozīmi kā Vācijā. Colberts viņas jau 17.g.s. noliek zem valsts varas un Turgot 1776.g. atceļ viņu privilēģijas. Parizē tomēr cunftēm arī pēc tam ir nozīme,

pateicoties izsmalcinātam galmam un muižniecībai. Lielā revolūcija 1789.g. nes pilnīgu atbrīvošanos.

Anglijā jau agrāk kā Francijā, cunftes zaudē nozīmi un padotas valsts varai. 17. un 18.g.s. cunftes pastāv tikai kā palīdzības kases, saviesīgas apvienības. Viņas tomēr izkopj zināmas parašas mācekļu jautājumā u.c. Beidzamie likumdošanas akti cunftu lietās datēti no 1814. un 1835.g.

Rūpniecības pārveidošanās.

Jaunos laikos rūpniecībā noteic 3 faktori: a) jaunizgudrojumi, b) kredīta attīstība un c) satiksmes progress. Viņi radikāli pārveido netikvien rūpniecību, bet arī visu tautsaimniecību. Šis pārveidošanās process sākās Anglijā 18.g.s. vidū, Francijā - 19. g.s. sākumā, Vācijā un Austrijā tikai 19.g.s. vidū. Vidus-Eiropā attīstība ir daudz straujāka un arī sociālo attīstību pārveidošanās te ir spilgtāka nekā konservatīvajā Anglijā.

ad a) Jaunizgudrojumi ir pirmā kārtā tvaika spēka, mašīnu un elektrības pielietošana rūpniecībā, kuŗa izvēršas lielrūpniecībā. Tā ražo ātrāk un lētāk, pavairojot produktu massu. Mēchaniskā dzinējspēka pieaugumu raksturo sekoši skaitļi: Prūsijā rūpniecībā pielietotais zirgu spēks 1940.g. ir 11.000 ZS, 1873.g. - 632.000 ZS, 1910.g. - 6 milj. ZS un 1925.g. 18,6 milj. ZS.

ad b) Kredīta saimniecības attīstība vērojama iz kapitāla koncentrācijas atsevišķos uzņēmumos, it īpaši akciju sabiedrībās. Vācijā akciju sabiedrību kapitāli izpaužas sekojošos minimālos skaitļos: 31. dec. 1927.g. Vācijā darbojās 11.966 akciju biedrības ar 21,5 miljardu marku lielu kapitālu (1909.gadā - 14,7 miljardi RM).

ad c) Satiksmes evolūcija. Straujā saimnieciskā attīstība nav domājama bez paplašināta tirgus, kā jēlvielu iepirkumiem, tā fabrikātu novietošanai. Satiksmes progress izpaužas kā ātrumā, tā arī lētuma ziņā. Viņš sekmē nevien oikonomisko uzplaukumu, vispārības viedokļu spilgtāku izpaudumu, tautu solidaritāti un sadarbību, bet arī sociālo progresu un individuālo brīvību, atraisot cilvēku no šaurās dzīves vietas.

Jau 13.g.s. Francijā un Anglijā izbūvē kanālus iekšējās satiksmes uzlabošanai. 19.g.s. izveidojās šoseju un uzlabotu zemesceļu tīkls. Visu tomēr pārspēj dzelzceļu būve. Viņu gaŗums pasaulē 1925.g. bija 1.230.234 klm (no tiem Eiropā - 346.741 klm.). Dzelzceļi paātrina un palētina satiksmi. Dzelzceļu fraktis ar laiku kritušās uz 1/10 no pirmatnējās pārvadājumu maksas. Arī kuģniecība uzrāda ārkārtēju progresu, kā atsevišķas etapas te zināmas pārejas uz tvaikoņiem, turbinu kuģiem. Būreniekus atvieto tvaikoņi, pie kam lielā mērā pieaug kuģu tilpums (tonnaža). Ar to rodas iespēja aizjūras satiksmes attīstībai un starptautiskai darba dalīšanai.

Ap 1850.g. būrenieks brauca no Hamburgas līdz Ņujorkai 6 nedēļas, tvaikonis - 14 dienas. Kuģis ar 600 tonnu tilpuma skaitījās par lielu vienību. Tagad, turpretīm, tonnaža pārsniedz 50.000 to un ātrums palielinājies - brauciena ilgums samazinājies uz 4 dienām. Vispasaules tirdzniecības flote 1926.g. skaitā 32.615 vienības ar kopēju tonnažu 64,3 milj. reģ. tonnu. Skaits pēdējā laikā nav pieaudzis, bet tilpums pieaudzis trīskārt. Būrenieku agrāk bija ap 40%, tagad vairs tikai 3,3% no pasaules tonnažas.

Agrāk, kur rūpniecībā ražo galvenā kārtā vietējām vajadzībām, viņas apjomi un tirgus ir ierobežoti. Ar satiksmes uzlabošanos šis robežas krīt, starp ražotāju un patērētāju vairs nav agrākās, ciešās saites. Lielajās pilsētās dzīves parašas nivilējās un top vienlīdzīgākas. Kā sekas rodas massu patēriņš un massu produkcija, zināma standarta un tipa preces.

Mainās arī uzskati par valsts saimnieciskiem uzdevumiem un mērķiem. Merkantelisma noslēgtībai seko brīvirdzniecības principu uzvaras gaita. Ražošanas pārveidotie pamati izceļ lielākos un tehniski, kā arī oikonomiski spēcīgākos uzņēmumu. Lielrūpniecība ar mašīnu darbu

spēj apmierināt augošās prasības pēc patēriņa precēm; darba algām kāpjot, arvien plašākas masas uzlabo savu dzīves standartu. Lielrūpniecība iegūst plašo pasaules tirgu, viņa atvieto pa daļai amatniecību un mājrupniecību.

Mājturības darbam pārveidojoties, dabīgi rodas sieviešu darba jautājums (Frauenfrage). Viņas grūtāk rod darbu mājās, jo apgrūtināta ģimenes dzīves nodibināšana: ir pieaugušas dzīves prasības, pieaudzis arī darba roku piedāvājums. Sievietēm, kuņām nav iespējas apprecēties, jāmeklē cita izeja, viņas iziet darba tirgū fabrikās un citur saimniecības laukā. Darba statistika Vācijā uzrāda sieviešu nodarbinātības pieaugumu rūpniecībā: 1925.g. rūpniecībā nodarbinātas 11.478.012 sievietes, pret 20.531.288 vīriešiem, samērs 1 : 1,75 (agrāk -1:5).

Starptautiskai darba dalīšanai ir arī savas negatīvās puses. Sedzot daļu no sava patēriņa ar ārzemju precēm, rodas zināma atkarība no ārzemēm, kas kara un nemieru laikos var radīt sastrēgumu. Ja vietējā rūpniecība strādā ar importētām izejvielām, viņa balstās uz pamatiem, kas atrodas ārzemēs. Pieņemot, ka ārējo tirgu ir vairāk, kuņi nejaušos traucējumus spēj izlīdzināt, tomēr jāņem vērā, ka katra valsts cenšas attīstīt savu pašas rūpniecību un atbrīvoties no ārzemju atkarības.

Ja cenas izdevīgas, lielrūpniecība var savu produkciju īsā laikā pavairot. Šis moments sevī slēpj pārprodukcijas briesmas ar viņas kļūmīgām sekām. Konjunktūras svārstības izsauc krīzes, kuņas visjūtāmāk skar strādnieku šķiru. Tādos gadījumos strādniekus atlaiž, nerēķinoties tālāk ar viņu likteni. Te rodas lielas pretešķības starp uzņēmējiem un strādniekiem, starp mantīgo un nemantīgo šķiru, kas apskatāms sociālpolitikā un sociālā likumdošanā.

Rūpniecības likumdošanas izveidošanās beidzamā gadu simtenī.

Lielā franču revolūcija (1789.g.) nes brīvības domu arī saimnieciskā dzīvē. Francijā galīgi krīt cunftu privilēģijas un citi rūpniecības šķēršļi. Arī Vācijā, Napoleona kara laikos, sākās līdzīga brīvības kustība. 1908.g. Prūsijā deklarē saimniecības brīvību. Ar rūpniecību nodarboties atļauj ikvienam, kas izpircis attiecīgo rūpniecības zīmi. Izņēmums taisāms pie aptieķniekiem, juvelieriem, namdariem un mūrniekiem, skurstenšlauķiem, ķirurģisko instrumentu kalējiem un dzirnavu būvētājiem, priekš kuņiem amatiem pastāv zināmi policejiski priekšraksti. Praktisku panākumu šai atbrīvošanas kustībai nav. Lielāka lūzuma priekšnoteikumi vēl nav nobrieduši, zeme ir nabaga. Tāpēc arī cunftes, kaut arī mīkstinātā veidā, pastāv joprojām, patura nozīmi pat līdz 1860.g. 1848.g. revolūcija Prūsijā, zem amatnieku spiediena, ievada reakciju un tāli ejošu rūpniecības brīvības ierobežošanu, priekš 70 amatiem ievē obligatorisku piederību pie cunftes. Ievē 3 gadu mācības laiku, zeļļu pārbaudījumus un "meistara gabalu". Zeļļiem jāņem darbs pie meistara. Tikai meistariem atļauts pārdot veikalā ražojumus. Tā tas turpinājās līdz 1861. - 1868. gadiem, kad atkal ievē rūpniecības brīvību. Paliē spēkā ierobežojumi kuņu mēhaniķiem, slimnīcām, lombardiem un dzērienu pārdotavām. 1897.g. likums par "Amata organizāciju" paredz amatnieku piespiedu apvienības (Zwangsinnungen), kuņās, pēc vairākuma lēmuma, jāpierakstās visiem zināma amata meistariem. 1910.g. izdots likums par Amatniecības kamerām (Handwerkskammern).

Tagadnes likumi viscaur atzīst rūpniecības brīvību. Atceltas cunftu privilēģijas, šķirošana starp pilsētu un laukiem. Atļauts nodarboties ar vairākiem blakus amatiem un arī tirgoties, kā vīriešiem, tā sievietēm. Arī Veimaras 11.augusta 1918.g. konstitūcija pastrīpo šīs brīvības. Attiecības starp uzņēmēju un strādniekiem nokārtojamas brīva līguma ceļā, pastāvošo likumu robežās.

Rūpniecības uzņēmumus šķiro, kā:

- 1) uzņēmumus, kas saistīti ar noteiktu, pastāvīgu domicilu;

- 2) klejojošus uzņēmumus, un
- 3) rūpniecības ražojumu pārdošanu gada (nedēļas) tirgos.

Kas attiecas uz pirmajiem, tādi obligātoriski pieteicami. Uzņēmuma vietas izvēlei jābūt tādai, ka viņa neapgrūtina un neapdraud, nenodara jūtamus ļaunumus blakus iedzīvotājiem (ģērētavas, katlu kaltnes), - te jādabū kaimiņu piekrišana un pašvaldības atļauja. Uzņēmuma darbība bieži stādāma atkarībā no attiecīgas koncesijas (restorāni, slimnīcas, vietu apgādāšanas biroji, Lombardi etc.); zināmām profesijām vajadzīga aprobācija (ārstiem, aptieķniekiem, kapteiņiem, stūrmaņiem etc.). Kooperatīvām iestādēm atļauts pieņemt un nozvērināt brāķerus, svērājus, ekspertus, zvērīnātus grāmatvežus u.t.t. (tādi amati pastāv Rīgā pie Biržas komitejas).

Klejojošie uzņēmumi (vaŗa kalēji, kurpnieki, drēbnieki) saistīti ar zināmiem ierobeŗojumiem, izsniedzot tiem vajadzīgo rūpniecības zīmi.

Gada un nedēļas tirgos parasti ierobeŗojumu nav, kaut gan vietējie pārvaldes organi var izdot saistošus noteikunais attiecībā uz zināmām precēm.

Rūpniecības brīvības nozīme. Likuma vilktās robeŗās ikvienam pilsonim ir tiesība ar rūpniecības veidiem brīvi nodarboties. Šīs brīvības pozitīvās puses ir: iespēja izvēlēties sev piemērotu amatu, kur viņš visvairāk var dot, kā sev, tā vispārībai, sasniegt vislielāko raŗību. Mainoties konjunktūrai var pāriet uz citu nozari. Negatīvas puses: daudzie jaundibinātie uzņēmumi paasina konkurenci un var novest pie kapitāla neracionālas izšķēršanas: rodas uzņēmumi, kuŗiem nav pietiekoŗi darba, kuŗi aiziet īsā laikā bojā. Mazāk spējīgiem un trūcīgākiem cīņa dēļ eksistences top grūtāka. Lielā konkurence nedod garantijas par raŗojumu kvalitāti, kuŗu ārēji var maskēt. Lielrūpniecība vairo proletariātu. Atkarība no bankām un kredita var satricināt rūpniecību banku krīzes gadījumos.

Rūpniecības raŗošanas veidi.

Tagadnes rūpniecībā uzrāda 3 raŗošanas veidus:

- a) amatniecību,
- b) fabrikas raŗošanu,
- c) mājirūpniecību.

Grūtāk noteikt robeŗu starp amatniecību un fabrikas raŗošanu, ja par raŗošanas pamatu ņem uzņēmuma plaŗumu, seviŗki vidējā lieluma uzņēmumos. Te jāņem vērā vēl citas pazīmes.

Zem amata saprot raŗošanu galvenā kārtā ar roku un darba rīku palīdzību. "Fabrikas" raksturīgā pazīme ir maŗinu un motorspēka pielietošana, kā arī tāļi ejoŗa darba dalīšana. Amatnieks vispusīgi pārvalda raŗošanas procesu. Fabrikā, turpretīm, roku darbs atšķirts no intelektuālā darba, organizatoriskām un komerciālām funkcijām, darba dalīšana augstākā mēŗā izveidota arī tehniskā procesā. Amatā ir iespēja uzstrādāties no mācekļa par zelli un meistarū. Fabrikā strādniekiem ir grūtāk pāriet no vienas grupas otrā, tikt uz augŗu.

Parasti zem fabrikas saprot lieluzņēmumu, ar ievērojamū. kapitālu un plaŗiem apgrozījumiem, lielu nodarbināto strādnieku skaitu. Amatniecībā prevalē vidēji un sīki uzņēmumi. Arī šāda klasifikācija nav bez trūkumiem: jāņem vērā individuālie apstākļi, daŗādas blakus pazīmes. Vācijas statistika zem sīkrūpniecības reģistrē uzņēmumus, kas nodarbinā ne vairāk kā 5 strādniekus, bet arī šis kritērijs nav bez iebildumiem. To rāda sekoŗie piemēri: maŗinu remonta darbnīca ar 10 - 15 strādniekiem pieskaitāma amatniecībai; drēbnieks ar tik pat lielu darbinieku skaitu, kas drēbi piegrieŗ ar maŗinu palīdzību un raŗo konfekcijas precī, tikai noteiktas preces, jau ir fabrikants. Ja viņš ņuj uz pasūtījumu, pēc mēŗa, tad pieskaitāms amatniekiem.

Kā tālāku šķirošanas pazīmi pieved, ka amatnieks strādā galvenā kārtā uz pasūtījumu, fabrika, turpretīm, ražo krājumā, tirgum, nenogaidot pasūtījumu. Principā tas ir pareizi, bet arī ne bez ierunām. Piemēram: arī amatnieki ražo bez pasūtījumiem - tirgum. Mašīnu un kuģu būvētavas kā lieluzņēmumi, turpretīm, strādā tikai uz pasūtījumu. Arī masu patēriņa priekšmetus fabrika var ražot uz iepriekšēju tirgotāja pasūtījumu. Privātsaimnieciski te fabrika ražo uz pasūtījumu, tautsaimnieciskā mērogā tā būs tomēr ražošanas krājumam.

Amatniecības veidi. Amatnieks var strādāt vai nu paša darbnīcā, vai pie pasūtītāja (darbi uz būvēm, elektriskā instalācija, kanalizācijas darbi). Amatnieks var savu uzņēmumu paplašināt, pielietojot mehānisko dzinējspēku, izveidojot darba tehniku, pavairojot personālu. Viņš blakus tam var būt arī tirgotājs, pārdot veikalā blakus saviem ražojumiem arī svešus fabrikātus. Viņa uzņēmums tad pārveidojās par tehniski-komerciālu.

Izredzes amatniecībai sacensībā ar lielrūpniecību var raksturot sekojoši: ir nozares, kurās lielrūpniecībai ir tādas priekšrocības, ka ar viņu amatniecībai nav iespējams sacensties, piemēram, tekstilrūpniecībā, naglu un vīļu ražošanā, ādu apstrādāšanā etc. Te fabrikas ražošana ir amatniecību pilnīgi atvietojuši un beidzamā var tikai nīkuļot. Bet ir arī nozares, kurās sīkražošana var pastāvēt blakus lielrūpniecībai. Šeit minami: galdnieki, kalēji, skārdnieki, pulksteņtaisītāji, ratnieki, grāmatu sējēji u.t.t. Fabrikas ražo šinīs nozarēs zināma tipa precī, kamēr amatniecība var dot kvalitātes darbu, piemērojoties individuālai gaumei un prasībām. Tādas prasības aug līdz ar turību, mākslas amatniecības ražojumu pieprasījumiem. Vēl zināmas nozares, kur amatniecība paturējusi savu agrāko nozīmi. Tie ir darbi, kas veicami uz vietas, ne darbnīcā: remontī, instalācijas darbi etc. Te amatam joprojām ir drošs pamats. Blakus konfekcijai, drēbnieki un kurpnieki arī uz priekšu piekops darbus uz pasūtījumu, gatavos individuāli prasīto kvalitāti. Sīkā amatniecība arī turpmāk būs nepieciešama uz laukiem un mazās pilsētās. Pie gadījuma viņa strādā arī priekš lieliem veikalīem, dodot augstāka labuma ražojumus, nekā fabrikas darbs. Sociālā ziņā sīkie amatnieki ir patstāvīgi, neatkarīgi uzņēmēji, kuŗiem nedraud krīzes un bezdarbs.

Visā visumā jāsaka, ka katram laikam ir savas prasības, no kuŗām arī atkarājas saimnieciskie ražošanas veidi. Aiz tehniskiem un oikonomiskiem cēloņiem radušās fabrikas un lielrūpniecība, kuŗas pārņēmušas ražošanas procesa lauŗas tiesu. Vidējie uzņēmumi ir labāk nodrošināti nekā sīkie, bet arī beidzamie ir daudzos gadījumos nepieciešami.

Mājrūpniecība ir, blakus fabrikām un amatniecībai, trešais tiesiskais modernas ražošanas veids (Hausindustrie, Verlagssystem). Zem tās saprot darbu mājās vai pašu darbnīcā priekš sveša uzņēmēja. Uzņēmējs-kapitālists (Verleger) pieņem pasūtījumus no lieltirgotājiem un liek strādāt krājumā. Viņš var dot materiālu, paraugus, pa daļai arī mašīnas un maksā algu par izgatavoto gabalu skaitu. Ja mājrūpnieks pats apgādājas ar materiālu, tad uzņēmējs noņem no viņa ražojumus par nolīgtu cenu. Praksē līgumu veidi ir dažādi. Mājrūpnieka atkarība no "uzpircēja" ir reizēm lielāka, reizēm mazāka. Viņš arī pats var izgatavot paraugus, pieņemt pasūtījumus no uzpircēja, vai strādāt tieši priekš veikalīem un iznēsētājiem. Var izveidoties arī lielāka apjoma mājrūpniecības, ja starpmeistars (Zwischenmeister) nodarbinā vairākus mājrūpniekus, apgādājot vajadzīgās mašīnas, sadalot darbu

Mājrūpniecība var būt pamatnodarbošanās vai arī blakus peļņas avots. Krievijā mājrūpniecība sevišķi bija izplatīta Kostromas guberņā (kustarnaja promišlennostķ), kur ziemā zemnieki ražoja spēļu lietiņas, kaŗotes u.t. t. - sīkumus uzpircēju uzdevumā (rabota na skupčika). Blakus peļņa iznāk galvenā kārtā ģimenes locekļiem, kuŗiem nav citur pastāvīga darba.

Mājrūpniecībai arī vēl tagad ir sava tautsaimnieciska nozīme: sievas var papildināt ģimenes galvas peļņu, neatraujoties pilnīgi no mājas. Tāpat laukstrādniekiem ziemā ir blakus peļņa. Kā ēnas puses zināmas: pārmērīgs darba laiks, nepiemērotas telpas un zemas algas. Valsts un pašvaldības iejaukšanās un darba normēšana te nesamērīgāki grūtāk izvedamas kā atklātās fabrikās.

Amatniecības un fabriku statistika ņem par mērogu:

- 1) nodarbināto strādnieku skaitu un
- 2) pielietoto dzinējspēku.

Tā tad nav ņemtas vērā arī citas raksturīgas pazīmes.

Vācijas 1925.g. rūpniecības un amatniecības skaitīšana rāda sekojošo ainu (tūkstošos):

Uzņēmumi pēc apjoma.	Uzņēmumi:		Strādnieku skaits:		Dzinējspēks:	
	skaits	%	skaits	%	ZS	%
1) Sīkrūpniecība ar 1-5 strādniekiem	2.365	87,1	3.588	26,7	1.368	7,4
2) Vidējie uzņēmumi ar 6 - 50 strādā.	206	11,1	2.899	21,5	2.382	12,3
3) Lielrūpniecība ar pāri par 50 strādā.	33	1,8	6.958	51,8	14.829	79,3
K o p ā	2.604	100,0	13.445	100,0	18.579	100,0

Grupējot rūpniecību un amatniecību pēc amatiem, tanī pašā 1925.g. Vācijā, izriet slēdziens, ka: sīkrūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits ir joprojām ievērojams drēbnieku arodā (58,3%), pārtikas un baudu vielu ražošanā (44,1%), koku apstrādāšanā (35,7%), ādu rūpniecībā (33,5%).

Vidējā lieluma rūpniecībā dominē: metālu apstrādāšana (44,6%), būvuzņēmumi (39,1%), koku apstrādāšana un greznumi (36,3%).

Lielrūpniecībā gandrīz visos arodos nodarbināta lielā puse strādnieku. Viņā pielietotais dzinējspēks iztaisa 80% no kopējā motorspēka.

Salīdzinot šos skaitļus ar pirmskaņa stāvokli redzams, ka vidējā un lielrūpniecība pieaug. Sīkrūpniecību skaits nedaudz samazinās, bet tur nodarbināto strādnieku skaits nedaudz pieaudzis.

Latvijas statistika var rādīt tikai beidzamo gadu stāvokli resp. pārgrupēšanos un atdzimšanu iz drupām. Pirmskaņa apstākļi Latvijā bija pavisam cita rakstura (aizsardzība un Krievijas tirgus). Tos nevar ņemt par kritēriju pie tagadējā stāvokļa novērtēšanas. Materiāli viegli pieejami.

A. Amatniecība.

Amatniecības noorganizēšana.

Vācijā amatniecības tiesiskā iekārta noteikta ar 1929.g. likumu (Handwerker-Novelle). Tā nosaka, ka katrā norobežotā novadā dibināma amatniecības kamera, kuļai jāved saraksts (Handwerksrolle) visiem tā novada patstāvīgiem amatniekiem.

Brīvas apvienības (freie Innungen). Lai aizstāvētu sava aroda intereses, patstāvīgi amatnieki var apvienoties brīvās apvienībās. Šo apvienību obligātoriskie pienākumi ir:

- 1) izkopt un sekmēt biedru starpā kopības garu un sargāt amata godu,
- 2) veicināt labu attiecību nodibināšanos starp meistariem un zeļļiem, kā arī rūpēties par amatnieku patversmēm,
- 3) rūpēties par mācekļu jautājuma pareizu nostādīšanu,
- 4) izšķirt strīdus starp meistariem, zeļļiem un mācekļiem.

Kā fakultatīvas funkcijas minamas:

- a) sarīkojumi un izstādes, lai sekmētu dalībnieku tehnisko un tikumīgo izglītību,
- b) noturēt meistaru un zeļļu pārbaudījumus,
- c) dibināt palīdzības kases.

Zeļļi ņem dalību apvienībās caur pārstāvjiem no sava vidus, it sevišķi tie piedalās mācekļu jautājuma kārtošānā, kā arī pārbaudījumos.

Piespiedu apvienības (Zwangsinnungen). Blakus brīvām apvienībām pastāv apvienības, kuŗās obligātoriski jāiestājas visiem zināmā iecirknī reģistrētiem amatniekiem. Mērķi ir līdzīgi brīvo apvienību mērķiem. Šāda piespiedu apvienošanās paredz vairākuma lēmumu (3/4) un noteikumi ir visai saudzīgi, sevišķi attiecībā uz naudas iemaksām (nevar piespiest). -

Amatnieku biedrības (Gewerbeverein) spraudušas līdzīgus mērķus kā apvienības. Viņās var iestāties arī tie, kas nav amatnieki, kā: inženieri, būvmeistari, skolotāji u.c. amatniecības draugi un veicinātāji. Amatnieku biedrības ieguvušas popularitāti Dienvid-Vācijā (arī pie mums Rīgā).

Piespiedu apvienības ir 4 reizes lielākas kā brīvās apvienības. Tas pierāda, ka:

- 1) amatnieku apvienošanās ir atzīta par nepieciešamu, un
- 2) pasīvitātes dēļ brīvprātīgā apvienošanās ne vienmēr bijusi panākama.

Centrālās apvienības (Innungsverbände). Lai vairotu amatnieku apvienību iespaidu, viņas caur delegātiem rada centrālās apvienības. Šīs arodu apvienības izstrādā likumprojektus, griežas pie valdības ar aizrādījumiem, atzinumiem u.t.t. Centrāles var būt reģionālas vai valsts apvienības.

Amatniecības kameras (handwerkskammern) ir amatniecības oficiālās pārstāves, līdzīgi tirgotāju kamērām, fabrikantu un zemkopju kamērām. Tanīs var piedalīties patstāvīgi amatnieki, kuŗiem tiesība turēt mācekļus. Tāpat tanīs var darboties līdzī zeļļu pārstāvji, kuŗiem piekrīt jautājumi attiecībā uz mācekļu jautājumu, pārbaudījumiem u.t.t.

Amatniecības kameru uzdevumos ietilpst:

- 1) pareizi nostādīt mācekļu jautājumu;
- 2) pabalstīt valsts un pašvaldības iestādes ar aizrādījumiem amatniecības veicināšanai;
- 3) iecelt pārbaudīšanas komisijas,
- 4) dot atzinumus par darba kvalitāti un cenām,
- 5) ierīkot un pabalstīt ierīkojumus, lai veicinātu amatnieku tehnisko un morālisko līmeni.

Kameras notura kopsapulces (kammertage) arī valsts mērogā. Brīvās apvienības grupējas kopējā pārstāvniecībā "Reichsverband des deutschen Handwerks".

Mācekļu jautājums.

No mācekļu jautājuma lietpratīgas nokārtošanas atkarājas rūpniecības sekmīga izveidošanās, jo tādi ir iespējams sagatavot lielākiem uzņēmumiem arodpratējus - palīgus. Savā laikā cunftes kārtēja mācekļu jautājumu. Rūpniecības brīvība mācības ciešo organizāciju pa daļai anulēja. Meistars ar mācekli varēja tagad vienoties par mācības laiku ar brīvu līgumu, apmācība lielā mērā gāja atpakaļ. Meistari bieži vien pieņēma pārāk lielu mācekļu skaitu, izmantoja tos savā labā pie viegliem darbiem, no tā apmācība arodā cieta. Arī fabrikas uzsūca pusapmācītus jaunstrādniekus, maksājot tiem samērā labāku algu nekā meistari pa apmācības laiku. Meistari sūdzējās par nepaklausību, sliktu darbu. Tāpēc amatnieku apvienības atrod par nepieciešamu celt agrākos tikumus un amata labo slavu. Vācijā projektā ir likums par arodizglītību (Berufsausbildungsgesetz), kas grib šo robu aizpildīt. Likums paredz, kuŗiem meistariem tiesība turēt mācekļus, tiem jābūt ne jaunākiem par 24 gadiem un nolikušiem meistara pārbaudījumu. To var atvietot 5 gadu ilgs stažs lielrūpniecībā kā virsmeistars, pie kam ieteikts papildināties arodkursos un paraugdarbnīcās. Meistara pienākumi māceklim pretīm noteikti: viņš nedrīkst turēt

pārāk lielu mācekļu skaitu, nedrīkst tos nodarbināt mājas darbos, ja mācekļi pie viņa nedzīvo. Mācekļiem jāapmeklē kursi un papildskolas. Nepaklausīgiem meistariem atņem tiesības turēt mācekļus. Mācības ilgums noteikts uz 3 gadiem, izņēmuma gadījumos tas var būt 4 gadi, pie kam amatniecības kamēras to noteic individuāli katram amatam. Māceklis pieturams likt zeļļa pārbaudījumu, kaut gan tieša spaida nav. Zellis pēc 3 gadu darba savā amatā var likt meistara pārbaudījumu, ar te iegūstot tiesību turēt mācekļus kā arī valkāt “meistara” tituli.

Amatnieku apvienības izvīzījušas prasību, ka zināmos arodos dodamas privilēģijas amata meistariem, līdzīgi ārstiem, aptieķniekiem, jo tad būšot garantēta. darba kvalitāte un amatnieki būšot atbrīvoti no “pfušieru” konkurences. Šī prasība atzīstama kā par tālu ejoša. Viņas galvenais motīvs ir konkurences samazināšana. Tagad, kur vietējais tirgus un pieprasījumi lielā mērā atvietoti ar plašu ražojumu apmaiņu pat starptautiskā apjomā, tādas prasības nepildāmas.

Amatniecības veicināšana.

Patstāvīga amatnieku kārta ir saudzējama un sargājama:

- 1) pret lielām nastām, smagiem nodokļiem un apgrūtinājumiem,
- 2) pret uzsūkšanu, kāda tai draud no lielrūpniecības.

Pielietojot elektrisko strāvu no tālvadu centrālēm, amatniekam iespējams gūt līdzīgus labumus, kā tos dod fabrikām mašīnu darbs, neieguldot dinamo un darba mašīnās lielu kapitālu, maksājot tikai par patērēto strāvu.

Amatnieku sabiedrības iegādājās kopējas darba mašīnas, ja vienam viņu izmantošana nav iespējama un šīs mašīnas tam būtu vienam par dārgām. Tā iespējams roku darbu atvietot ar mašīnu darbu, kaut gan visos amatos tas nav vienlīdzīgi izvedams. Darba mechanizēšanai ir tikai viena faktora nozīme: kur pircējs prasa individuālu darbu, māksliniecisku gaumi, tur roku darbs patur joprojām izšķirošo lomu.

Kā lielrūpniecībā, tā arī amatniecībā nepieciešama darba racionalizēšana, produkcijas vienkāršošana un palētināšana. Ražojumu normalizēšana un tipizēšana gan runā pretīm amatniecības individuālismam, bet fabriku normālpreces spiež arī reparatūras normalizēt. Kā tālākie amatniecības uzdevumi minami: komerciālās puses izveidošana, iepirkšanas un pārdošanas noorganizēšana. Vācijā te amatniekiem nāk palīgā “Pētīšanas institūti racionālai amatniecības nostādīšanai” (Badenē).

No amatnieku puses ceļ iebildumus, ka valsts un pašvaldības iestādes taisa viņiem konkurenci, atņemot tiem pasūtījumus, kuņus izpilda savās darbnīcās. Piemēram, darbus elektrības un gāzes vadu instalācijā, cietumu darbnīcās, tipografijās, zābaku fabrikās etc. Šīs darbnīcas var lētāk ražot nekā patstāvīgie amatnieki, jo viņām nav katru reizi jāērķinājas ar rentabilitāti, pat pie neizdevīga izrēķina viņas turpina savus darbus, ja uzņēmumos ieguldīti lieli kapitāli.

Lielrūpniecības aizmugurē stāv bankas, tāpat arī amatniecībai nepieciešams piemērots kredīts par mēreniem procentiem. Tādu amatniekiem sagādā amatnieku krāj-aizdevu kases. Arī komunālās bankas un krājkases var šinī ziņā daudz ko darīt, lai atbalstītu rūpniecības vidus šķiru. Kredīta veidi ir: gaŗa termiņa realkredits (pret amatnieka mašīnām un inventāru), kā arī īsa termiņa personālkredits. Latvijā šis jautājums visumā atrisināts pietiekoši labi caur krāj-aizdevu kasēm un savstarpīgām kredīt biedrībām.

Amatniecību visnotāļ veicinā labi nostādīta arodizglītība: arodskolas, paraugdarbnīcas, papildskolas un kursi. Skolu apmeklēšana bieži ir obligātoriska neprecējušamies jaunekļiem līdz 18 gadiem. Šinīs skolās māca kā tehniskās, tā komerciālās zināšanas. Priekš zeļļiem un meistariem sarīkojami “meistaru kursi”, uzaicinot ceļojošus skolotājus (Wanderlehrer). Bez zināšanām, liela

nozīme ir vispārējai audzināšanai: nesaticība un izlaidība spiež meistarus atteikties no mācekļu un zeļļu turēšanas, kas nav vēlams, jo meistaram vienam pašam strādājot, uzņēmuma apjoms sabruk un grūti arī pašam eksistēt.

Arī valstij jā rūpējas par amatniecības veicināšanu. Tā Vācijā no 1927. gada Valsts saimniecības ministrijā darbojas sevišķs "valsts komisars", kuŗam jā rūpējas par amatnieku apvienībām un kredīta jautājumu.

Kopsavilkumā konstatējams, ka rūpniecības uzdevums ir divējāds:

- 1) ražot lētus masu patēriņa priekšmetus, un
- 2) dot kvalitātes darbu un nodrošināt reparatūras.

Pirmo uzdevumu veic fabrikas, otro - amatniecība, kas var individuāli piemēroties patērētāju prasībām. Reparatūras krīt svarā, ja iegādātais objekts un vēlams to ilgu laiku uzturēt derīgu lietošanai. Te ir nepieciešama amatnieka roka. Izkopjot māksliniecisko gaumi, amatnieki apgādās turīgo šķiru. Tādēļ amatam nodrošināta cienījama vieta rūpniecībā. Ņemot vērā, ka gluži sīkiem uzņēmumiem grūti eksistēt, jāveicina vidējā amatniecība.

Rūpnieku kooperātīvi.

Sadarbības ceļā sīkrūpniecība var sev gūt līdzīgus labumus kā lielrūpnieki ar savām tehniskām un oikonomiskām priekšrocībām. Šo mērķi amatnieku apvienības sasniedz ar savien kooperātīviem, kā attiecībā uz preču iepirkšanu un realizēšanu, tā arī uz kredītu.

Iepirkšanas kooperātīvi ir tādas kopdarbības vecākais veids, Tie iepērk kopīgi materiālus un darba rīkus saviem biedriem un tad tos sadala savā starpā. Pirmais šāds kooperātīvs bija Schultze-Delitsch'a 1850. gadā nodibinātā kurpnieku apvienība, lai iepirktu ādas vairumā. Maksājot skaidrā naudā, apvienībai deva lielu rabatu; biedru solidārā atbildība sagādāja biedrībai arī lielu kredītu. Sabiedrība sākumā sekmīgi strādāja, vēlāk sāka panīkt. 1929.g. 1. janvārī Vācijā reģistrēti 1.739 jēlvieļu iepirkšanas kooperātīvi.

Kopveikali.

Sevišķu nozīmi ieguvuši apvienību kopējie pārdošanas veikali. Tie dod iespēju amatniekiem klusā laikā strādāt krājumā, kad nav tiešu pasūtījumu. Pircējiem tie dod lielu izvēli gatavu ražojumu (Rīgā šāda sadarbība novērojama mēbeļu galdniecībā). Ja šie veikali ne visai sekmīgi attīstās, tad iemesli te ir dažādi. Vispirms novērojama savstarpēja neuzticība: iepircējam var pārņemt savtīgus, neizdevīgus darījumus, tāpat tam arī pie pārdošanas var pārņemt partejību, ja viņš savus ražojumus izstādījis redzamākā vietā nekā citus. Kaitē kopuzņēmumam arī biedri, kuŗi defektos ražojumus, kuŗus pasūtītāji nepieņem, nodod kopveikalam pārdošanai. Tā kā visi biedri ir arodnieki, viņi kritikā var būt nesaudzīgi, caur ko strīdi paasinājas. Kā princips uzstādama tēze: "Kopveikali pastāv, kamēr viņu priekšgalā ir augstvērtīgi vadītāji, ar nevainojamu vārdu un autoritāti. Ja vadība nonāk viduslīmeņa biedru rokās, lieta nīkuļo".

Pašpalīdzības ceļā amatnieki var kopēji iegādāties mašīnas un ierīces un tās kopēji lietot. Tādi var kapitāla jautājumu vieglāk atrisināt, kā arī dārgās mašīnas pilnīgāk izmantot. Senāk cunftēm bija kopējas vadmalas veļamās mašīnas. Apzinīguma un kopsajūtas trūkums var šīs labās domas realizēšanu daudzkārt paralizēt.

Kā tālāks kopdarbības veids minams

ražošanas kooperātīvi,

kuŗu mērķis ir kopējā ražošana un pārdošana kopējā rēķinā. Lauksaimniecībā šis veids guvis lielas sekmes, rūpniecībā sastopams retāk.

Kredita kooperātīvi,

kuŗus ierosinājis Schultze-Delitsch's, ieguvuši priekš sīkrūpniecības lielu nozīmi. Te minamas krāj-aizdevu kases, tautas bankas un savstarpējās kreditbiedrības, kuŗas lielā mērā sekmējušas amatniecības un sīkrūpniecības uzplaukšanu. Caur biedru noguldījumiem kases pašas uzkrāj vajadzīgos apgrozības līdzekļus, ar kuŗiem kreditē savus dalībniekus. Sākumā atbildība bija solidāra, vēlāk tā aprobežota ar 6 līdz 10 kārtīgu atbildību no pajas. Kopā ar Raiffeinsen'a aizdevu kasēm, kredita kooperātīvi nesuši lielu svētību, sevišķi provincē viņi paglābj amatniekus no augļotāju izsūkšanas. Tā kā pie aizdevumiem parasti prasa 2 līdzbiedru galvojumu, kases sekmē kopsajūtas izkopšanu un atstāj uz biedriem audzinošu iespaidu. Viņas pauž solidaritātes garu un rada ticību pašu saimnieciskām spējām.

Vācijā jau pirms kuŗa bija nodibināta sīko kreditbiedrību centrāle viņu financēšanai (Zentral-Genossenschaftskasse). Tāpat Vācijas valsts budžetā paredzēts izdevumu postenis sīkražotāju apvienību sekmēšanai.

B. Lielrūpniecība.

Statistika lielrūpniecības kategorijā parasti ierindo uzņēmumus ar vairāk kā 50 darbiniekiem, atzīmējot vēl mašīnu ZS. Pārējās pazīmes un tehnisko dažādību neņem vērā. Ja salīdzina pirmskuŗa apstākļus ar tagadējo stāvokli rūpniecības valstīs, tad nepārprotami iezīmējās tendence uz uzņēmumu paplašināšanu. Statistika 1925.g. Vācijā rāda sekošu uzņēmumu sadalījumu:

Nodarbināto strādnieku skaits.	Uzņēmumu skaits.	Strādnieku skaits.	Pielietotais ZS
51 - 200	25.492	2.392.337	2.633.810
201 - 500	5.036	1.528.239	2.291.853
501 - 1.000	1.341	928.609	2.120.441
1.001 - 2.000	567	777.460	2.217.519
2.001 - 5.000	259	771.592	2.842.136
5.001 un vairāk	66	559.953	2.723.760
K o p ā	32.761	6.958.190	14.829.519

Uzņēmumi ar pāri par 5.000 strādniekiem ir t.s. "smagā rūpniecība": dzelzs rūpniecība, mašīnu būve, kalnraktuves. Reģistrētas ir vienīgi akciju sabiedrības, tā tad statistika nevar pretendēt uz pilnību.

Uzņēmumu paplašināšanās izpaužas tieksmēs pacelt ražošanu "ārēji slēgtā vienībā". To panāk:

1) investējot jaunu kapitālu (t.s. kapitāla intensīvās nozarēs: mašīnu fabrikācija, ķīmiskā rūpniecība etc),

2) palielinot strādnieku skaitu un diferencējot to darbu (t.s. darba intensīvās nozarēs: būvniecība, apģērbu pagatavošana u.t.t.).

Pēc ražošanas virziena uzņēmumus var šķirot tādos, kuŗi ražo individuālus produktus (lokomotīves, kuģus) un tādos, kas ražo masu produktus (piem. audumus). Ražošanas paplašināšanu var panākt palielinot līdzšinējo viengabalaino procesu, kā arī atverot papildu nozares (piem. austuvei pievieno krāsotavu), kuŗas ir senākā uzņēmuma nodaļas. Tā rodas t.s. kombinētie uzņēmumi. Vienība te ir uzņēmums, kas aptver tehniski sakarīgus ražošanas procesus, bet tam pieder vairākas, par sevi izdalītas filiāles.

Lai sasniegtu zināmus oikonomiskus mērķus, var apvienoties patstāvīgi uzņēmumi vairāk, jeb mazāk ciešā kopībā, kuŗa var beigties ar fūziju, t.i. viņu galīgu sakušanu slēgtā vienībā.

Ja fuzionē līdzīgi, homogēni uzņēmumi, tad runā par horicontālu kombināciju (piem. apvienojot līdz tam pastāvīgas ogļu raktuves), ja ražošanas procesi apvienojošos uzņēmumos ir dažādi, heterogēni, tad runā par vertikālo kombināciju (piem. dzelzāmurs apvienojās ar ogļu raktuvi).

Apvienošanas motīvi var būt kā tehniskas, tā saimnieciskas dabas. Abos gadījumos mērķis ir oikonomiskā efekta sasniegšana.

Uzņēmumu veidi.

Uzņēmumam augot, vienai personai grūti pārredzēt darba gaitu, vadīt uzņēmumu. Tāpat vienas personas kapitāls un kredīts var izrādīties par nepietiekošiem. Tādos gadījumos no vienpersonas uzņēmuma izaug rūpniecības sabiedrība, galvenā kārtā viņa pārveidojas akciju sabiedrībā. Akciju sabiedrību uzdevums ir savākt vajadzīgo kapitālu, šķirot šo funkciju no uzņēmuma tehniskās vadības. Tā kā akciju nominālvērtība nav liela un atbildība izpaužas vienīgi pašā akcijā, tad rodas iespēja kopot nelielus naudas krājumus, tos pievedot produktīvam darbam. Limitētā atbildība dod iespēju nodibināt uzņēmumus, kuŗi saistīti ar lielu risku. Akciju kapitālu savāc parasti biržā. To pēc vajadzības var pavairot ar jaunām emisijām un obligāciju aizņēmumiem.

Akciju sabiedrībās, tāpat kā pie uzņēmumu fuzijas, nav runas par uzņēmumu kombināciju, jo agrākais uzņēmums nezaudē savu patstāvību, vadība paliek agrākā. Techniski te iet runa par uzņēmuma paplašināšanos, juridiski noteikšana par uzņēmuma peļņu un zaudējumiem nemainās, tāpat kā vadība.

Uzņēmumu kombinācija rodas tad, ja apvienojas vairāki tiesiski patstāvīgi uzņēmumi. Kombinētie uzņēmumi var būt trejāda veida:

1) Interesu kopība (Interessengemeinschaft) rodas tad, ja lielākam, centrālam uzņēmumam pieslejas vairāki sīki uzņēmumi, lai savstarpīgi atbalstītos, kontrolētu tirgu, cenas etc. Jau ciešāka ir tāda kopība, kad uzņēmuma koppelņu sadala pēc iepriekš nolīgtas atslēgas. Var dalīt vai nu visu peļņu vai tikai peļņu no zināmām operācijām. Tāpat var sadalīt produkciju pēc darbības rajoniem, nozīmējot katram uzņēmumam noteiktu kvoti. Var uzņēmumi savstarpēji kontrolēties, iecelt kopēju virsvadību u.t.t.

2) Kombinācijas raksturīgs veids ir participācija (piedalīšanās), vai nu komandīt sabiedrības veidā, vai pārņemot akciju kontrolpaketu vai apmainoties akcijām. Te rodas kopējas īpašuma tiesības, kas saista lielākā mērā nekā nolīgti noteikumi. Savstarpēju kontroli izved valdes vai padomes deleģēti pārstāvji. Vēl citāds veids ir participācijas akciju sabiedrības, kuŗu mērķis ir uzpirkt pastāvošu uzņēmumu akcijas un tādā ceļā gūt noteikšanu šinīs uzņēmumos.

3) Koncerni ir kombinēto uzņēmumu veids, kur "juridiski patstāvīgi uzņēmumi apvienojas kopīgā vadībā", t.i.

a) cieša saimnieciska apvienība,

- b) juridiska patstāvība, un
- c) kopēja virsvadība.

Koncernu juridiskā forma var būt dažāda. Forma tomēr nav tik daudz no svara, kā kopējās virsvadības moments, lai realizētu kopēju gribu pēc noteikta kopēja plāna.

Koncerni var būt horicontāli (vienveidīgu uzņēmumu apvienojums, piemēram, kalija koncerns Vācijā) un vertikāli (radniecisku uzņēmumu kombinējums). Uzņēmumi var izvest savā starpā zināmu subordināciju, ja pamatuuzņēmumam pieslejas blakus nozares (Mutter & Tochtergesellschaft); var radīt arī kopēju pārvaldes organu (Dachgesellschaft, Spitzengesellschaft). Kā redzams, attiecības var būt visai raibas un viņām grūti izsekot. Tāpēc vācu termins tām ir "Verschachtelung der Unternehmungen".

Amerikā un Anglijā visādus kombinācijas veidus sauc par "Trust". Tā sauc akciju sabiedrības (Trust companies), kuŗas pārņem citu uzņēmumu akcijas pārvaldīšanā un rīcībā. Viņas neiegūst akcijas savā īpašumā, bet panāk uzņēmuma kopēju vadību. Kad USA likumdošana uzstājās pret trestiem un viņu monopolistiskām tieksmēm, trestu vietā nodibinājās t. s. "Holding companies", kuŗas uzpirka zināmu uzņēmumu akcijas un tad šos uzņēmumus apvienoja kopējā vadībā. Pēc būtības tresti ir tie paši koncerni, vienīgi ar tipiskām tieksmēm uz monopolu.

Vācijā 1927.g. koncernos bija apvienojušās sekojošas nozares: kalija rūpniecība par 100%, ogļu rūpniecība par 95,4%, metālu rūpniecība par 88,5%, elektrības rūpniecība - 83,6%, ķīmiskā rūpniecība - 77,8%, tekstilrūpniecība - 36,9%, papīra un celulozes - 34,7%, kokrūpniecība - 3,1%.

Lielrūpniecības uzbūves pamati.

Uzņēmumu kombinēšanos veicina 3 faktori:

- 1) tehniskie priekšnoteikumi,
- 2) oikonomiskie priekšnoteikumi,
- 3) uzņēmēja personīgās tendences.

ad 1) Tehniskie motīvi izriet no darba dalīšanas un mašīnu pielietošanas. Darba dalīšana dod iespēju ierādīt ikkatram darbiniekam vispiemērotāko vietu. Tas rada darba virtuoziitāti, nav jākavē laiks caur pāreju no viena darba uz otru. Sadalītā darbā var izlietot vislētākos spēkus, kuŗi tieši pietiek zināmai funkcijai (pusaudži, sievietes). Bez darba dalīšanas nav domājama darba racionalizācija un ražošanas procesa ziniska izsekojums. Lai darba procesa saliktu viņa tehniskos elementus, uzņēmumam vajaga būt pietiekoši plašam, citādi nebūs iespējams atsevišķiem strādniekiem ierādīt tekoši vienu un to pašu funkciju. Tādēļ darba racionalizācija cieši saistīta ar darba salikšanu atsevišķās stādijās.

Mašīnu pielietošana ir darba salikšanas tālākais solis: mašīna atkārto zināmu procesu ar mēchanisku precizitāti un ātrumu, kādu roku darbs nerasniedz. Mašīna strādā ikdienas, ikstundas līdzīgā, aprēķinātā mērā, viņas spēks ir daudz lielāks par roku darbu. Mašīna izmanto darbu un spēku oikonomiski, lai ar patēriņa minimumu sasniegtu maksimālo efektu. Sekas ir ražoto priekšmetu vairuma kāpināšana norobežotā laikā, darba procesa saīsināšana un vienlīdzīga kvalitāte; mašīnas palētina ražošanas izmaksu. Tomēr te arī ir vilkta robeža: mašīnas pielietojamas tikai tur, kur viņas var pilnā mērā izmantot, citādi viņas vairs nestrādās saimnieciski.

Darba mašīnas izmaksā neaug tādā pat mērā kā viņas darba spējas: lielās mašīnas strādā uz darba vienību lētāk nekā mazās. Tāpēc ir tendence palielināt uzņēmumu līdz maksimālai darba mašīnu un motoru izmantošanai. Lai spēks neietu zudumā, koksā krāsnis, piem., rada blakus rūpniecības, kas izmanto blakus produktu - gāzi. Šī tendence atslābst, atdalot spēka ražošanu no spēka patērēšanas, kā tas iespējams, ja spēku pārvērš elektrībā un to sadala, pārraida uz lieliem

attālumiem. Elektrību var patērēt pēc vajadzības, ar pārtraukumiem un uzņēmumam nav katru reizi jācenšas paplašināties; gan spēka ražotājs ir tehniski spiests uz darba optimālo robežu. Elektrības sadalīšana dod mazajiem uzņēmumiem spēka ziņā līdzīgas priekšrocības kā lielajiem un izlīdzina pretestības starp tiem. Līdzīgi elektrībai arī gāzi var pārvadāt uz lielākiem attālumiem (Ferngasversorgung).

Massu produkcijas likums.

Ar uzņēmuma paplašināšanu un tāļi esošu mašīnu pielietošanu, viņā ieguldītās kapitālās vērtības aug un līdz ar to pieaug ražošanas konstantie izdevumi. Šie izdevumi ir līdz zināmai robežai stabili: tie nepieaug ar ražošanas paplašināšanu un nemazinās ar sašaurināšanu. Šinīs robežās viņi attiecīgi samazinās uz katru ražoto vienību, ja produkcija tiek kāpināta. Tāpēc iezīmējās tendence ražošanu kāpināt līdz ierīču pilnīgai izmantošanai. K. Büchners (Das Gesetz der Massenproduktion) uzstāda sekošu formulu:

$K = \frac{c}{m} + v$	K - ražotās vienības izmaksa, c - konstantie izdevumi, m - ražoto vienību vairums, v - variābilie izdevumi.
-----------------------	--

K samazināsies, jo lielāks būs m. Tas iet līdz maksimālai robežai, ja tad tālāk uzņēmumu paplašinā, tad investējams jauns konstants kapitāls, K atkal pieaug un kritīs tikai attiecīgi no jauna kāpinot produkciju.

Uzņēmumu tehniskā sakarība tos bieži spiež apvienoties: ja nepieciešams nodrošināt ražošanai zināmas kvalitātes izejvielas vai pusfabrikātus (dzijas, celulozi), jāslēdz līgumi ar citām fabrikām vai arī uzņēmumam pašam šie materiāli jāražo. Tāpat apvienošanās veicina cenšanās pilnīgāki izmantot laboratorijas, fabrikācijas patentus u.t.t., kuŗi izdevumi vienam uzņēmumam iznāk pārāk dārgi un pat nav iespējama viņu optimālā ekspluatācija.

Kā jau agrāk atzīmēts, mašīnu un roku darba pielietošanas iespējas ne viscaur ir vienādas: jo augstāka kvalitāte, jo individuālāks ražojums, jo vairāk pielietojams roku darbs. Mašīnu darbs dominē pie massu fabrikātiem, pie liela spēka patēriņa un atkārtoti vienmērīgiem darbības paņēmienu. Dārga izejviela, kas pārvēršama kvalitātes precē, apstrādājama rūpīgāk, rokām.

Uzņēmumu paplašināšana stādāma atkarībā arī no kapitāla tirgus un darba roku piedāvājuma. Kapitāla rente un viņa savākšanas iespējas ir dažādās valstīs dažādas. Augsta kapitāla rente sadārdzina ražošanu. Nabagās zemēs arī par augstu procentu kapitālu savākt ir ļoti grūti un pat neiespējami. Darba roku faktors prasa zināmu iedzīvotāju blīvumu un visu specifiskās spējas, kvalifikāciju. Kur jau pastāv zināma rūpniecības nozare, tur vieglāk atrast uzņēmuma paplašināšanai vajadzīgos apmācītos strādniekus. Ir novērots, ka dažādas tautas dažādi reaģē uz jauniem darba paņēmienu. Eiropietis darba mēchanizāciju uzskata kā darba priekā mazināšanu, viņa dzīve it kā top tukšāka. Amerikānis ir mazāk jūtīgs un vieglāk apmierinās ar daļas darbu un ierīndu lielajā mēchanismā.

ad 2) Saimnieciskās dabas motīvi sevišķi pēc kara laika guvuši nozīmi un spiež kā uz uzņēmumu paplašināšanu, tā viņu kombināciju. Pirmā vietā te minama preču iepirkšana un pārdošana: jēlvieļu un papildmateriālu iepirkšana vairumā tieši no producenta iznāk lētāk, nekā mazumā caur vidutāju. Tas pats sakāms par ražojumu pārdošanu vairumā tieši, bez tirgotāju starpniecības. Jūras transports pilnām kuŗu krāvām, veseli vilcieni vai vagonu sūtījumi samazinā vedmaksu uz vienību. Visas šīs priekšrocības var gūt tikai lieluzņēmums.

ievērtē paredzamās grūtības un ir atturīgāki. Jo lielāks uzņēmums, jo vairāk uzņēmējs ir sava uzņēmuma varā un cieši ar to saistīts. Lai paturētu savu patstāvību, viņš ne viegli izšķirsies par saistošām kombinācijām un apvienošanās. Tāpēc arī "interesu apvienības" visvieglāk izvedamas starp akciju sabiedrībām, kur personīgais moments mazāk spilgti izpaužas.

Lielās uzņēmumu kombinācijas stāda viņu vadītājiem augstas prasības; nepietiek vienīgi ar zināmām tehniskām, komerciālām un organizatoriskām spējām: no tāda vadītāja prasa pilnu personību, izturētu raksturu. No viņa prasa radošu iniciatīvu, kuŗa prot saskatīt un spraut mērķus un pēc tiem dzīties. Visvairāk no viņa prasa cilvēku pazīšanu, lai viņš prastu katru darbinieku nostādīt īstā vietā. "Tikai virsmēra personība rada saskaņu starp cilvēku un lietišķām vērtībām, dod saskaņai dzīvību, sprauž mērķus un gūst panākumus".

Karteli.

Karteli ir patstāvīgu uzņēmumu apvienības, lai regulētu konkurenci. Dalībnieki, attiecībā uz ražošanu un ražojumu pārdošanu uzņemas noteiktas saistības savai turpmākai rīcībai, - bet caur apvienošanās nezaudē savu patstāvību.

Doma, kuŗa radījusi kartelus, ir sekoša: caur modernās rūpniecības paplašināšanos viņa zaudē tiešos sakarus ar noņēmējiem un bieži nepārredz pieprasījuma robežas; tā rodas pārprodukcija, kuŗa sevišķi bīstama priekš mūsu - fabrikantiem. Vājākie konkurenti tādos gadījumos sviež preces tirgū zem pašizmaksas, lai vēl kādu laiku noturētos; arī stiprie uzņēmumi ir spiesti strādāt ar zaudējumiem, ja viņi grib palikt tirgū. No šī kļūmīgā stāvokļa dabīgi izriet cenšanās - organizēt savienību, regulējot kā ražošanu, tā preču novietošanu tirgū, - nepārsniedzot tirgus vajadzības. Tā iespējams novērst pārprodukciju un ražojumu pārdošanu par dempinga cenām. Tas ir kartelu uzdevums.

Kartelu vēsture ir samērā jauna, bet sevišķi pēckara laikā kartelu izveidošanās guvusi lielu nozīmi. Jau viduslaikos cunftes cenšas regulēt cenas, ierobežot ražošanu, iespaidot tirgu. Vācijā pirmais kartelis nodibinājies 1864. gadā - šņu rūpniecībā (Schienenverband); 1905. g. kartelos apvienojušies 1/3 daļa Vācijas ķieģeļu rūpnieku (arī pie mums pirms kara un tagad). Patlaban Vācijā saskaita 2000 - 2500 kartelu, tieši zināmi ir ap 1200 kartelu; statistikai dati nav pieejami, jo dažādās kombinācijas bieži apslēptas. Nepārprotami tomēr iezīmējas tendence uz kartelu pieaugumu.

Pirmskara laikā karteli nodibinājās pie slīgstošas konjunktūras, lai mazinātu pārprodukcijas sekas un ierobežotu zaudējumus. Tagad kartelu tendence ir vispār regulēt tirgu un strādāt pretīm neorganizētai konkurencei, nodrošinot ražošanai nepieciešamo peļņu. Līdzīgi uzņēmumu kombinācijām, karteli cenšas aprobežot tipu daudzumu, racionalizēt darbu caur uzņēmumu koordināciju, lai garantētu uzņēmumu privātsaimnieciskos, oikonomiskos rezultātus.

Kartelu veidi. Caur statūtiem uzliktie ierobežojumi var būt plašāki, vai šaurāki; praksē var konstatēt sekošus kartelu tipus:

1) Kondiciju (noteikumu) kartelis ir vienkāršais kartela veids; viņš uzliek dalībniekiem saistības attiecībā uz pārdošanas noteikumiem, kā kredīta ilgumu, maksāšanas noteikumiem, rabatu, fraktīm etc. Pārdošanas cena paliek brīva, te kartelis nekādas saistības neuzliek.

2) Cenu kartelis ir visvairāk izplatītais veids: kartela līgums paredz vai nu cietas pārdošanas cenas, vai arī minimālās cenas, zem kuŗām dalībnieki apsolās savus ražojumus nepārdot. Līguma pildīšanu nodrošina ar konvencionālsodiem, iemaksām, kauciju u.t.l. Cenu kartela nolūks ir panākt, lai preces nemestu tirgū zem pašizmaksas; tirgus jautājums tā tāds ar to nav atrisināts, jo cena tik ir viens faktors, kuŗš izriet no piedāvājuma un pieprasījuma tirgū, tā tad jautājumu pēc kodola

neizšķir. Cenas arī grūti vienmērīgi normēt, ņemot vērā dažādo ražojumu kvalitāti. Ar cenu normēšanu nav noteikta katram dalībniekam pienākošās kvote pēc viņa uzņēmuma lieluma. Pie augstas konjunktūras minimālās cenas sekmē pārprodukciju, t.i. var pie tās novest. Cietās cenas var arī dažādi apiet: ar rabatiem, provizijām, %% aprēķinu etc, neskatoties uz kontroli un paredzētiem sodiem.

3) Ražošanas kartelis pieiet klāt tirgus jautājumam; viņa nolūks ir piemērot produkciju pieprasījumiem, vajadzības gadījumā ierobežojot produkciju resp. to samazinot. Techniski to panāk: noteicot kopprodukciju un to sadalot pēc nolīgtas atslēgas starp dalībniekiem, to kontingentējot pēc kvotēm, parasti līdzšinējās produkcijas samēros. Šī atslēga ir tomēr nepietiekoša: katrs dalībnieks cenu ziņā ir brīvs, cenu sacensība nav novērsta; bez tam neviens dalībnieks nav garantēts, vai viņš varēs savu produkciju pārdot, vai noteiktā laikā jeb nenoteiktā laikā. Šos trūkumus novērš kopēja pārdošanas centrāle, kuŗa saņem apsūtījumus, tos sadala starp dalībniekiem pēc viņu kontingenta kvotes. (Pie mums šādas pārdošanas centrāles noorganizējuši ķieģeļu rūpnieki, aldari - sindikāts, naglu sindikāts). -

Visvienkāršāki ir pārdošanu sadalīt pēc novadiem, ierādot katram dalībniekam zināmu rajonu, kuŗā viņš iegūst monopolista stāvokli. Tas ir izvedams, ja dalībnieku nav daudz un rajoni noteikti norobežoti. Pretējā gadījumā atliek vienīgi koppārdošanas centrāles nodibināšana.

Liefmans karteļus dala 2 kategorijās: a) zemākai kategorijai viņš pieskaita karteļus, kuŗi normē cenas, ražošanu un pārdošanu pēc rajoniem; b) augstāko kategoriju reprezentē karteļi ar kopējām pārdošanas centrālēm, t.s. "sadalīšanas karteļi" (Verteilungskartelle). Vēl ciešākas saites izpauž sindikāti caur kopējās peļņas sadalīšanu.

Karteļi pārņem dalībnieku komerciālās funkcijas, kuŗiem top lieks pārdošanas aparāts; tādā kārtā tehniskās funkcijas vēl vairāk diferencējās un izdalās no veikalnieciskās kalkulācijas momenta.

Karteļu juridiskā forma ir galvenā kārtā komandit-sabiedrība (G.m.b.H.); koppārdošanai bieži blakus noorganizē sevišķu akciju sabiedrību kā patstāvīgu organu.

Analizējot apstākļus un motīvus, kuŗi kavē karteļu nodibināšanos, tādi rodami:

- 1) īpatnējos ārējos apstākļos,
- 2) tirgus momenta un
- 3) personīgos motīvus.

ad 1) Kā pierakšnoteikums karteļu nodibināšanai ir: nedaudzi, vienlīdzīgi uzņēmumi, vienlīdzīgi ražošanas apstākļi, vienādas intereses. Stipram, labi fundētam uzņēmumam nav intereses saistīties ar vājiem sāncensiem, ar nemoderniem, slikti nostādītiem uzņēmumiem. Tāpat nepievienosies uzņēmumi, kuŗiem daudzas nozares, savs tirdznieciskais aparāts.

ad 2) Apvienojas uzņēmumi, kuŗi ražo atvietojamus labumus; individuāla ražošana neder kartelēšanai. Galvenā kārtā apvienojās jēlvielu un pusfabrikātu ražotāji, no kuŗiem atkarīgs liels skaits citu uzņēmumu. Gatavu fabrikātu, pat mūsu - arteļu rūpnieki apvienojas reti. Nozarēs, kur jēlvielu krājumi aprobežoti un jāiegulda lieli līdzekļi, lai nodibinātu jaunu uzņēmumu, apvienošanās panākama viegli un jauna konkurence te mazāk bīstama. Ārpusē palikušos uzņēmumus (t.s. "Outsider" - us) var iespaidot padoties kartelim, ja ne pievienoties. Nozarēs, kur pircēju prasības mainās, kur jāpiemērojas tirgurn, karteļi reti nodibinās: viņiem ir grūti pārkārtoties; nav ciešu, ilgstošu pamatu, uz kuŗiem dabiski dibinās lielas apvienības. Tāpat grūti kartelēties nozarēm, kuŗas konkurē tirgū ar ārzemju ražojumiem. Internacionāli karteļi praksē nav izvedami, jo jārēķinās ar atsevišķu valšķu muitas politiku, kas visus nodomus spēji var paralizēt.

ad 3) Atkārtoti jānorāda uz personīgo momentu: uzņēmēja tieksmi - paturēt savu neatkarību. Personīgai iniciatīvei piemīt lielāka elastība nekā smagajam karteļa aparātam. Karteļa vadībai nav arī tieša sakara ar individuālā uzņēmumā ieguldītiem līdzekļiem; ja vadība nav autoritatīvas, augsti

kvalificētas personas rokās, katrs dalībnieks ņems vērā pirmā kārtā savas intereses, mazāk rēķināsies ar vispārējo viedokli.

Koncernu un karteļu novērtējums.

Schmalenbachs kādā privātsaimniecības kongresā izteicis domu, ka: “stipri oikonomiski spēki izbeiguši brīvās saimniecības periodu un ievirzījuši saimniecības attīstību organizētās saimniecības posmā” (freie und gebundene Wirtschaft). Kā tādus Schmalenbachs min: uzņēmumu progresīvo paplašināšanos un augošo saimnieciskās brīvības ierobežošanu. “Tekoši ritošs darbs ievirza ražošanu kā arī turpmākās funkcijas un darba tempu - cieši iezīmētā plānā”. Kā tālāku pazīmi Schmalenbachs atzīmē kapitāla intensitātes kāpinājumu, kā arī ražošanas izdevumu pārgrupējumu. Viņš aizrāda, ka proporcionālie izdevumi (kuŗi aug ar ražošanas paplašināšanu un krīt ar viņas sašaurināšanu) produktu pašizmaksā iezīmējas ar krītošu kvoti, konstantie izdevumi, turpretīm, pieaug. (Büchera formula „V” krīt, “O” pieaug). Viņš no tā taisa slēdzienu: “Fakts, ka allaž lielāka ražošanas izdevumu kvote konsolidējās (top konstanta), liek vērot, ka brīvās saimniecības epocha izbeidzās un sākās jauns, saistītas saimniecības posms.” Ja variablie izdevumi dominē, tad vieglāk ražošanu samazināt; pie lieliem konstantiem izdevumiem tas nav saimnieciski iespējams, pat ja cenas krīt: zaudējumi, kuŗi ceļas caur ražošanu zem pašcenas, izrādās mazāki, nekā zaudējumi no ražošanas sašaurināšanas. “Konstanto izdevumu kvote spiež, arī pie krītoša pieprasījuma, netikvien pilnīgi izmantot ražošanas kapacitāti, bet vēl to palielināt, nerēķinoties ar pārpildīto tirgu”. Sekas no šīs cenšanās pēc maksimālas ražošanas kapacitātes ir karteļu un trestu nodibināšanās, t.i. “pāreja no brīvas saimniecības uz saistītu saimniecību”.

Schmalenbacha slēdzieniem, it kā uzņēmējiem gribot negribot “jātop par Marksa testamenta izpildītājiem”, nevar pilnīgi piekrist, ņemot vērā apstākļus un motīvus, kuŗi runā par labu brīvai konkurencei un brīvai saimniecībai.

Arī Werners Sombarts izteicis līdzīgas domas un uzstādījis tēzi, ka: “kapitālistiskā ražošanas kārtība kapitālistiskās zemēs vairs tālāk neattīstās, ka viņa pārdzīvo pārveidošanās procesu un pāreju uz jaunu epochu, ņemot vērā augošo normatīvēšanas, organizēšanas un statizēšanas iedarbību”. Pierādīt šo tēzi nav viegli, jo neviens nevar teikt, ka nenāks klāt jauni faktori, kuŗi līdzšinējo kārtību var radikāli pārveidot. Karteļu un koncernu kustība ir atkarīga no laika apstākļiem: nelabvēlīgais saimnieciskais stāvoklis ir spiedis lielrūpniecību kārtot kā ražošanu, tā tirgu, gluži kā to darījušas cunftes. Ja patlaban šis virziens attaisnojams, tad nav teikts, kā apstākļi izveidosies nākotnē.

Ka kapitālisms pats ir pārveidojies, ka karteļu un koncernu kustībai ir jūtamas sekas, to nevar noliegt. Bet vai tas jau nozīmētu, ka ir ievadīta pāreja uz jaunu saimniecības sistēmu, jeb mums stādās priekšā brīvās saimniecības pārveidošanās, tas ir jautājums. Ja mēs prasām, kad tad īsti ir pārveidojies, kas pamatos palicis agrākā stāvoklī, tad jānāk pie slēdziena, ka brīvās saimniecības pamati palikuši agrākie: joprojām pastāv sacensība, joprojām peļņas tieksme noteic saimniecības virzienu, joprojām atsevišķi cilvēki sprauž mērķus un viņu griba noteic virzienu. Šo vadītāju skaits gan, uzņēmumiem augot, absolūti ir samazinājies.

Birokratizēšana. Caur uzņēmumu kombināciju un karteļiem rodas privātsaimniecības pieaugoša birokratizēšana un zūd uzņēmumu patstāvība. Kartelis privātu uzņēmējam raksta priekšā cenas, daudzus gadījumos arī ražošanu un pārdošanu. Ja vēl peļņa ir kopēji sadalāma, uzņēmējs paliks par kopuzņēmuma ierēdni, kam nav dzinekļa censties pēc racionālāka darba un peļņas. Sacensības trūkums kavē vadošo personu izlasi: izšķiroša ir organizācija, bet mazāk atsevišķa persona. Ne viscaur tomēr var runāt par vienlīdzīgām sekām: ir tautas, kuŗas cenšas uz patstāvību, pašdarbību; ir arī cilvēki, kuŗi vērtē ierēdņa stāvokli augstāk nekā dzīves cīņu un risku, kaut arī jāapmierinās ar

mērenu iztiku. Tas, protams, mazina tautas saimnieciskās spējas un iniciatīvi. Lielie konglomerāti prasa plašu ierēdņu aparātu: pārvalde top smaga un maz elastīga, lai piemērotos arvien mainošamies apstākļiem. Spējīgākiem, enerģiskākiem ļaudīm ir grūti izstrādāties un tikt uz augšu: karteļi spiež darbiniekus apmierināties ar agrāko stāvokli, kurpretīm brīvā sacensība mazāk spējīgos nobīda pie malas un. pašķīr ceļu spējīgākiem. Schmelenbachs aizrāda, ka karteļi nereti uztura nesaimnieciskus, novecojušos uzņēmumus, kuriem pie brīvas konkurences būtu jāiznīkst, bet pateicoties karteļiem, tie veģitē tālāk. Visā visumā šo ierunu nevar pieņemt, jo arī koncerni cenšas pēc racionalizācijas un peļņas vairošanas.

Karteļu un koncernu tieksmes ir nobīdīt konkurenci pie malas, iegūt monopola stāvokli; tas viņiem nevar pilnā mērā izdoties, kamēr ārpus viņiem paliek daudzi nesaistīti vidējie un sīkie uzņēmumi.

Ja karteļi ieguvuši noteikšanu tirgū, viņu cenšanās ir paaugstināt cenas, kas pie brīvas sacensības grūtāk panākams. Līdz ar cenu pacelšanu, kāpj dzīves dārdzība, aug algas, un šīs parādības beidzot atsaucas uz ražošanu, t.i. pašiem koncerniem. Pie cenu skrūvēšanas jāsāda jautājums, kam tāda cenu paaugstināšana nākusi par labu: uzņēmējam, kapitālam, vai strādniekiem? Ja ir paceltas strādnieku algas, tad ceļas viņu dzīves līmenis, aug pirktspējas un šī masu - parādība tautsaimnieciskā nozīmē jāvērtē pozitīvi. Turpretīm noraidāma ir nepelnīta virsrente, vai arī tikai dažu persona iedzīvošanās kāre. Ir izteikta doma, ka karteļi algu uzlabošanas ziņā izturas labvēlīgāki nekā brīva konkurence. Vācijas ogļu koncernos novērots, ka cenu skrūvēšanas jautājumā uzņēmēji un strādnieki gājuši kopējā frontē. Kā gūtā peļņa sadalās starp ražošanas procesā ieinteresētām grupām, tas ir varas jautājums.

Karteļiem pārmet, ka viņi eksporta cenas tura zemākas nekā iekšzemes cenas. Tāds stāvoklis var rasties, ja iekšzemes tirgus pārpildīts: tad zemākas eksporta cenas attaisnojamas ar to, ka citādi būtu produkcija jāpārtrauc, fabrikas jāslēdz. Caur palielināto eksportu paplašinājās un racionalizējās ražošana, kas tad vēlāk var pazemināt arī iekšzemes cenu. Ārzesmes pie tādas cenu starpības gūst priekšrocības, kuŗas var izaudzēt ārzemēs nevēlamu konkurenci, sevišķi ja zem pašizmaksas eksportē jēlvielas un pusfabrikātus.

Lielās organizācijas vērsas netikvien pret patērētājiem, bet arī pret ārpusē stāvošiem konkurentiem ("outsider"-iem) un tirdzniecību. Ar savu pārspēku viņas var outsiderus apspiest, iznīcināt; ar rabatiem un cenu pazeminājumiem viņas var ievilkt savās kombinācijās piegādātājus un tirgotājus. Beidzamos koncerni nospiež aģentu lomā, kas viegli panākams, ja ņem vērā tagadējos standartizētos masu - produktus, kuŗi neprasa no tirgotāja sevišķas zināšanas. Tāpat lielie koncerni nodibina paši savas tirgotavas - veikalus, paši organizē eksportu; tādā kārtā patstāvīgais tirgotājs top lieks.

Rezumējot teikto, jānāk pie slēdziena, ka: lielās apvienības jūtami iespaido brīvo saimniecību, kuŗa tomēr joprojām eksistē; brīvā iniciatīva gan ierobežota, bet nav iznīcināta; sacensība gan mazināta, bet nav iznīcināta.

Par karteļiem "Vispasaules saimnieciskā conference" Žeņevā 1927.g. izteikusies šādi: "Priekš zināmām nozarēm karteļi spēj sistematiski organizēt ražošanu, darbu ziniski racionalizēt. Karteļi var neveselīgu, nesaimniecisku konkurenci ierobežot, mīkstinot konjunktūras svārstību ļaunās sekas. Ar to strādniekiem nodrošināta lielāka stabilitāte un darbs; samazinot ražošanas un veikala izdevumus, karteļi var patērētājiem lētāki pārdot.

No otras puses, turpretīm: karteļiem īpatnējas ir monopolistiskas tieksmes; viņi var pielietot neveselīgas veikalnieciskas metodes, bremsēt tehnisko progresu un apdraudēt svarīgu sociālo grupu taisnīgas prasības. Tādēļ jānovērš mākslīga cenu skrūvēšana, ņemot vērā strādniecības intereses. Jāsper soļi, lai ražošana nenonāktu stagnācijā un patreizējā līmeņa. Likumdošanai jāievēro labumi, kādus karteļi var dot, nenostājoties principiāli pret tiem. Karteļiem jāpadodas

brīvprātīgi šķīrējtiesai ar augstu kompetenci vispārības interešu mērogā; jāizklausā atklātības spriedums par un pret karteļu iespaidu.”

Likumdošana attiecībā uz karteļiem un koncerniem dažādās valstīs ir dažāda. Blakus civillikumiem pastāv sevišķi noteikumi. Valsts iejaukšanās tomēr nedod vēlamos rezultātus: bārgi sodi ved pie apslēptu, citu apvienības veidu rašanās, kuŗi varbūt vēl lielākā mērā ierobežo atsevišķo uzņēmumu patstāvību.

Ziemeļu Amerikas Savienotās valstīs ar likumu noliegta monopolistiskas organizācijas; štātos likumi nav vienādi, viņu kopējā tendence tomēr ir: ierobežot apvienošanās brīvību. Anglijā nav speciālu likumu par karteļiem; noliegta apvienības, kuŗas strādā pretīm rūpniecības brīvībai. Francijā draud sods, ja vairāki veikalnieki norunājuši skrūvēt cenas patērētājiem par ļaunu. Vācijā jau 1910. gadā piespiedu sindikāts kalija rūpniecībā; pēckaŗa laikā, 1919.g. zem valsts iespaida nodibināti divi ogļu sindikāti un viens gāzes sindikāts, lai regulētu šinīs nozarēs ražošanu un tirgu.

Kā iespaidīgu līdzekli pret privātiem mononoliem uzskata publiskos uzņēmumus (valsts, pašvaldību etc uzņēmumus). Prūsijā likums piešķir valstij sevišķas tiesības uz akmeņoglēm un sāli, kam ir principiāla nozīme. Arī tagadējā Vācijas (Veimaras) satversme noteic (§155/156), ka: “Vācijai ir tiesība, caur likumu, pret atlīdzību pārņemt privātsaimnieciskus uzņēmumus īpašumā un valdīšanā; vai nu caur valsti, pašvaldībām un citām publiski-tiesiskām organizācijām - viņos piedalīties jeb arī citādi tanīs nodrošināt sev noteicošu iespaidu; tāpat, nepieciešamības gadījumos apvienot caur likumu kopsaimniecībā saimnieciskus pasākumus un apvienības.”

1923.g. Vācijā izdoti noteikumi, kuŗi vērsas pret karteļu ļaunumiem (“Verordnung gegen Misbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen”). Viņu nolūks ir:

1) Vājināt karteļus no iekšienes, prasot rakstisku līgumu par cenām, noteikumiem, ražošanas kvoti etc. Tāpat līgumā jāparedz obligātoriska padošanās karteļa tiesai; mutiski solījumi nav saistoši. Līgums nav saistošs, ja viņš nepamatoti ierobežo ražošanas un tirgus brīvību; karteļa dalībnieki no tā var atteikties.

2) Valsts saimniecības ministram ir tiesība likt karteļa tiesai priekšā atcelt apvienības līgumu un atbrīvot no tā dalībniekus, ja kāda no minētām apvienībām apdraud vispārības saimnieciskās intereses. Vispārības intereses uzskatāmas par apdraudētām, ja karteļi ierobežo ražošanu vai pārdošanu - tautsaimnieciski neattaisnojamā kārtā, ja viņi sacēluši cenas un tās tura ilgstoši augstas, ievēd diferencētas cenas un noteikumus un taml. -

Rūpniecības organizācija.

Tāpat kā sīkrūpniecības intereses aizstāv “Amatniecības kameras”, tā lielrūpniecības un tirdzniecības pārstāvniecība piekrīt “Rūpniecības un tirdzniecības kamerām”. Vispirms tādas pastāvēja Francijā, vēlāk tās ievēda arī Vācijā un Austrijā. Kameras nodibina pēc rajoniem, kur pēc viņām ir vajadzība. Kameru uzdevums ir: “Aizsargāt rūpnieku un tirgotāju intereses, dodot attiecīgus norādījumus un ierosinājumus valsts iestādēm”. Kameras nodibināmas ar tirdzniecības un rūpniecības ministra piekrišanu un padotas viņa uzraudzībai.

Kameras locekļi ir vēlami; kamerā jāpiedalās visām zināmā rajonā reģistrētām firmām, izņemot valsts pasākumus un lauksaimnieku organizācijas, un jāmaksā dalības nauda, kā piemaksa pie tirdzniecības resp. rūpniecības nodokļa. Likums nosaka, eik tāli iet ar maksātājām kategorijām uz leju.

Igaunijā un Lietuvā arī pastāv tirdzniecības kameras un viņu uzturēšanai ņem piemaksas no tirdzniecības un rūpniecības zīmēm; pie mums, Latvijā, tirgotāju un rūpnieku organizācijas ir

brīvas korporācijas (Biržas komitejas, fabrikantu un amatnieku biedrības etc), kuņas pašas brīvprātīgi sagādā vajadzīgos līdzekļus.

Tirdzniecības un rūpniecības kameru uzdevums ir: ikgadus sastādīt ziņojumu par apstākļiem dotā rajonā. Viņas savu mērķu veikšanai var iecelt mākļerus, lietpratējus, dot atzinumus par parašām, izdot izcelšanās apliecības (certifikatus) etc. Kamerām ir tiesība dibināt iestādes tirdzniecības un rūpniecības veicināšanai, sekmēt arodizglītību, dibināt biržas un tās pārvaldīt.

Kameras var apvienoties plašākās novadu kamerās, kā arī apvienoties pa visu valsti. Vācijā 1928.g. pastāvēja 123 tirdzniecības kameras.

Lai valdībai būtu iespējams izklausīt lietpratēju domas zināmos jautājumos, kameras ieceļ no praktiskiem darbiniekiem padomniekus: dzelzceļu padomniekus, muitas padomniekus u.t.l. Pie mums tādus sūta saimnieciskās organizācijas.

Bez oficiālām kamerām, lielu nozīmi ieguvušas brīvās apvienības, kuņas apvieno zināma rajona rūpniekus pēc nozarēm; tā apvienojušies dzelzrūpnieki, tad ķīmiskās rūpniecības pārstāvji un citi līdzīgi. Šīm speciālapvienībām ir bijis liels svars un liels iespaids uz valdības lēmumiem, likumdošanā, slēdzot tirdzniecības līgumus, pateicoties viņu izcilus pārstāvjiem un lieliem līdzekļiem.

Vācijā brīvo apvienību centrāl-organs ir "Reichsverband der deutschen industrie", kuņa padoms izklausīts arī slēdzot Versaļas miera līgumu.

Darba devēju apvienības. Saimniecisko jautājumu kompleksā šolaik liela nozīme piekrīt sociālpolītikas problēmām, it sevišķi attiecībā uz darba laiku un strādnieku algām. Lai rastu kopēju valodu un saskaņotu rīcību, nodibinājušās darba devēju apvienības; viņas nodibinātas kā pretstats strādnieku organizācijām. Darba devēju apvienības aptver vai nu zināmu rajonu, zināmas nozares, vai veselas rūpniecības grupas. Atsevišķās apvienības var organizēties plašākās grupās, visbeidzot kā valsts apvienības. Starptautiskā mērogā domāta ir "Starptautiskā darba devēju apvienība", Briselē. Darba devēju apvienību uzdevums ir: noskaidrot sociālpolītikas pamatproblēmas un aizstāvēt darba devēju principiālo viedokli. Atsevišķos konkrētos jautājumos apvienībām izdevies vienoties ar strādnieku pārstāvjiem, kā vispār kārtot darba attiecības. Apvienības izvērza no sava vidus dažādas sekcijas, kā piemēram, tarīfa sekciju, darba apgādes sekciju un citas.

Ja blakus "rūpnieku apvienībām" pastāv arī "darba devēju apvienības", tad tas izskaidrojams ar to, ka saimnieciskie un sociālpolītiskie jautājumi ne viscaur norit tādā pat virzienā. Rūpnieku apvienības interesējas galvenā kārtā par vispārīgiem jautājumiem, ap kuņiem iespējams apvienot plašākas aprindas; darba devēju apvienības interesējas galvenā kārtā par sociālpolītiskām problēmām, kuņas saistās ar vietējiem apstākļiem un prasa mazāka rajona vienotu uzstāšanos. Darba devēju apvienībām pievienojas arī grupas, kuņas citās apvienībās neņem dalību.

Vācijā 1929.g. bija reģistrētas 1.481 darba devēju apvienība; šis skaitlis liek jautāt, vai apvienību nav saradies par daudz un pāri par vajadzību. Ir neapstrīdams, ka kopējas intereses prasa kopēju interešu aizstāvēšanu un daudzkārt tāda noorganizēšanās ir nepieciešama. Pie pārāk lielas sadrumstalošanās apvienības ne tikvien kā nesasniedz spraustos mērķus, viņas var paasināt interešu pretešķības starp darba devējiem un darba ņēmējiem. Sevišķi tas iespējams tad, ja apvienību pārstāvji, gribēdami izcelt savu personību, uzstājas ar pārspīlētām prasībām un gribēdami uzturēt savu "prestīžu", apgrūtina tiešas sarunas. Tāpēc centrālām apvienībām piekrīt pateicīga loma būt par patieso interešu izlīdzinātājām, jo viņas stāv pāri par lokālām, sīkas dabas interesēm.

Darba apvienības (Arbeitsgemeinschaften) ir darba devēju un darba ņēmēju apvienības, kuņām ir pienākumi kopēju lietu kārtošānā. Viņas var centralizēties plašākā mērogā kā "Centrālās darba apvienības".

Doma - izvest noteiktu saimniecības plānu priekš visas valsts, vai arī plašāka novada - ir radusies Vācijā, attiecībā uz ogļu un kalija rūpniecību. Arī elektriskās enerģijas izdalīšana bija Vācijā

ieviesta ar 1919. gada likumu, bet šim pasākumam bijuši maznozīmīgi panākumi, jo pret to uzstājās komūnālās saimniecības un privātie uzņēmēji. Tāpat neveiksmi cietusi doma par plānveidīgu dzelzrūpniecības noorganizēšanu; cenu ziņā intereses izrādījušās par grūti saskaņojamām un lieli koncerni izrādījušies par stiprākiem šinī cīņā. Intereses ir pārāk pretešķīgas un grūti savienojamas: ražotājs prasa augstas cenas, patērētājs - zemas cenas; rūpniekam vajadzīgas stabilas cenas, bet veikalniekam - svārstīgas cenas.

Padomju Krievijā 1920.g. izvesta rūpniecības nacionalizācija (ar retiem izņēmumiem priekš dažām rūpniecības sabiedrībām). Tā kā valsts nerēķinājās ar atsevišķu uzņēmumu saimniecisko rezultātu, rūpniecība draudēja sabrukt. Tāpēc 1921.g. radās doma ievest plānveidīgu decentralizētu sistēmu, ar obligatoriskiem saimnieciskiem norēķiniem. Augstāka tautsaimniecības padome ("Sovnarchoz") pārrauga nodibinātos trestus; tresti apvienojas sindikātos, lai regulētu ražošanu un konkurenci tirgū. Valsts fabrikas var uz laiku iznomāt savienībām, biedrībām un privātpersonām; piedzīvojumi ar šāda veida kombināciju devuši praksē maz iepriecinošus rezultātus. Privātpersonām atļauta tikai sīk- un māj rūpniecība; lielākiem uzņēmumiem vajadzīga koncesija.

Rūpniecības veicināšana.

Valsts iedarbība rūpniecības kārtošā nav tik vienkārša kā, piemēram, lauksaimniecībā, jo rūpniecības struktūra ir daudz komplicētāka, ņemot vērā viņas daudzpusību un dažādos tehniskos paņēmienus un novirzienus.

Kā tiešā rūpniecības veicināšana krīt svarā: nodokļu atvieglojumi, prēmijas un subvencijas.

Nodokļu atvieglojumi daudzkārt pielietoti, lai nodibinātu jaunas rūpniecības nozares; sevišķi tas praktizēts merkantilisma laikā.

Prēmijas izsniedz kā ražošanas prēmijas, lai aizsargātu rūpniecību no ārzemju konkurences. Tad arī kā izvedprēmijas, lai pašu ražojumiem atvieglotu konkurenci pasaules tirgū. Izvedprēmijas bieži parādās nodokļu atmaksā pie eksporta. Prēmijas var dot arī kā atvieglojumus tarifa ziņā. Ražošanas prēmijas pielietotas kuģu būvniecībā.

Subvencijas ir valsts intereses un tieši naudas pabalsti uzņēmējiem, kuģu pastāvēšana ir valsts interesēs un kuģi citādi nevarētu eksistēt. Bieži sastopama kārtīgu kuģu līniju subvencionēšana, tāpat pabalsti jūras (zvejniekiem) zvejniecībai.

Visos šinīs gadījumos krīt svarā minētās nozares nozīme valsts saimniecībā.

Sevišķs vietējās rūpniecības veicināšanas veids ir valsts un pašvaldību pasūtījumu nodošana vietējai rūpniecībai. Te krīt svarā būves, transporta līdzekļu izveidošana u.t.l., kur jāiegulda lieli kapitāli, rēķinoties arī ar nākotnes prasībām. Līdzīgu apsūtījumu nozīme aug, ja rūpniecībā valda klusums un draud bezdarbs. Mūsu likumi pieļauj pat pārmaksas līdz 15% virs ārzemju cenām, lai tikai darbu paturētu iekšzemē.

Kā turpmāks pabalsta veids mināmi kredīta atvieglojumi, sevišķi priekš vidējiem un sīkiem uzņēmumiem. Lielrūpniecība atrod aizmuguri lielbankās, kuģas mazajiem uzņēmumiem nav pieejamas un tāpēc kapitāla nabagās valstīs ir attaisnojams valsts atbalsts (kā tas bijis pirms laika arī pie mums). Te krīt svarā kā pats kredīts, tā arī piemērīgi procenti par aizņēmumu.

Izeju šinī jautājumā meklē atrast t.s. "Rūpniecības hipotēku bankās", kuģas izsniedz aizdevumus pret rūpniecības uzņēmumu ķīlām, sagādājot līdzekļus ar ķīlu zīmju emisiju. Grūtības te rodas pie uzņēmumu pareizas novērtēšanas, kuģa nav tik vienkārša kā pie namu un zemes taksācijas un saistīta ar lielāku risku: rūpniecības uzņēmuma vērtību nosaka viņa ienesīgums, kuģš savukārt ir atkarīgs no konjunktūras un ir svārstīgs. Ja uzņēmums sabrūk, iekārta un ēkas ir grūti realizējamās. (Senāk Krievijas lielbankas stādīja pie fabriku financēšanas jautājumu, vai eventuāli fabriku var

pārkārtot par dzīvojamu ēku). Uz gruntsgabaliem un īres namiem viemēr ir pieprasījums, bet fabrikām ir grūti atrast pamatus hipotekāram aizdevumam.

Kā pirmais mēģinājums šādai hipotekāriskai financēšanai atzīmējama 1925.g. dibinātā "Sächsische Landespfandbriefbank". Lai sagādātu ķīlu zīmēm tirgu, par viņām bija dota valsts garantija: ceļš ir vienkāršs, bet ne mazāk bīstams. Uzņemoties risku, valsts bankas peļņā nepiedalās un, hipotēku bankai sabrūkot, uzveltu jaunas nastas vispārībai. Vēl kā nodrošinājums ķīlu zīmēm minama 10% atbildība, kādu uzņemas bankas klienti par savu aizņemto summu uz noteiktu laiku, bet arī šī atbildība jautājumu visā visumā neatrisina.

Kredīta jautājumā komūnālās bankas, kā arī valsts kredīta iestādes var vairāk darīt priekš rūpniecības veicināšanas nekā privātās bankas, kuŗas pirmā kārtā rēķinās ar peļņas momentu un mazāk ar vispārības interesēm.

Netieši rūpniecību var veicināt caur arodskolām un kursiem, jo izglītība un zināšanas ceļ darba ražīgumu, modina darbiniekos izpratni un darba mīlestību. Šinī sakarā vēl minamas izstādes, paraugdarbnīcas, priekšlasījumi.

Rūpniecību var sekmēt - veicinot eksportu un apgrūtinot importu. Šie jautājumi ietilpst ārējās tirdzniecības un muitas politikas apskatā.

Izgudrojumu un paraugu aizsardzība arī ir līdzeklis rūpniecības veicināšanai.

Jau 16.g.s. iezīmējās doma, ka izgudrotājam dodama tiesība kā vienīgam saimnieciski izmantot savu izgudrojumu, lai to kompensētu par viņa pūlēm. Vispirms to uzskata kā karaļa žēlastību, bet ne tiesību. Tikai 1791.g. franču likums formulē šo tiesību. Plašu nozīmi izgudrotāju aizsardzība gūst 19.g.s., kur ar tehnikas progresu izgudrojumi vairojas un vispārības interesēs ir - lai izgudrojumu neturētu slepenībā. Aiz šī motīva vispirms Anglijā, vēlāk arī citās Eiropas valstīs attīstās patentu tiesības.

Par izgudrojumu aizsardzību runā doma, ka katrs izgudrojums prasa pūles un materiālus upurus, kamēr izgudrojuma domu var praktiski realizēt un tāpēc dabiska ir zināmas kompensācijas tiesība. Ar jaunizgudrojumu aizsardzību ir dots dzinēklis jauniem pētījumiem. Ja izgudrotāju neaizsargātu, daudzi derīgi izgudrojumi tiktu turēti slepenībā un aizietu varbūt kapā līdz ar izgudrotāju.

Pret izgudrojumu aizsardzību gan neceļ principiālus iebildumus, tomēr aizrāda, ka izgudrojums ir laika gara produkts un ka tas ir secinājums no jau nobriedušiem apstākļiem. Ir fakts, ka daudzkreiz tas pats izgudrojums taisīts tanī pašā laikā dažādās vietās, viņš tā sakot "karājiem gaisā". Oponenti prasa, lai izgudrotājam nepiešķirtu absolūtas un ilgstošas tiesības, bet šīs tiesības ierobežotu un piešķirtu ne uz pārāk ilgu laiku. Šādi ierobežojumi tad arī paredzēti jau pirmā Anglijā izdotā patentu likumā.

Tālāk pret patentiem ceļ iebildumus, ka tie sadārdzinot cenas tirgū, caur ko tiekot bremsēts progress un rūpniecības attīstība. Tam pretīm jākonstatē, ka katrs jaunizgudrojums tomēr nozīmē progresu un bez viņa priekšmeti varbūt būtu vēl dārgāki. Nopietnākas ir ierunas, ka patentu daudzums pārmērīgi vairojas un rūpniekiem pie katra maza pārlabojuma jāuzduras uz jau pieteiktiem patentiem. Ja patents pieder ārzemniekam, tad var rasties pārmērīgas prasības; tā ir nebūšana, pret kuŗu jākaŗo.

Pēc Vācijas patentu likuma (1891.g.) patentēt var jaunizgudrojumus, kuŗus iespējams praktiski izmantot. Patentēt var priekšmetus, kā arī jaunus darba paņēmienu (Verfahren). Patentēt var izgudrojumus, par kuŗiem beidzamos 100 gados literatūrā nav atrodami priekšteči un izgudrojums nav jau iekšzemē patentēts. Patentu izsniedz pirmajam pieteicējam, lai to pamudinātu noturēt savu izgudrojumu slepenībā un tāpēc viņam dodama prioritāte. Patentēta ražošanas paņēmienu īpašniekam dodama tiesība to pielietot tikai viņam un ražotos priekšmetus pārdot tirgū.

Autora tiesības uz rakstiem un mākslas darbiem likums piešķir bez ierunām. Pie rūpniecības patentiem paredzēta iepriekšēja pārbaude, kuŗu izdara Patentu valde (Patentamt); beidzamā izšķir,

vai patents piešķirams vai noraidāms. Te iezīmējās 2 sistēmas: 1) pieteikšanas kārtība un 2) iepriekšējās pārbaudes kārtība. Pirmā sistēma paredz vienkāršu patenta reģistrēšanu; pie otrās sistēmas prasa iepriekšēju pārbaudi, vai patents atbilst zināmām prasībām. Tikai tā var novērst neizbēgamu prāvovāšanu, sevišķi ja patents aizskar vecākas patenta tiesības. Blakus pārbaudei jaunākos laikos pielieto jaunpieteikto patenta iepriekšēju izsludināšanu, lai ieinteresētās personas varētu celt ierunas pret jauno patenta. Ja nu tad patenta neizsniedz, tad, protams, izgudrotājs ir sliktākā stāvoklī, jo viņa noslēpums ir izpausts.

Patenta ilgums Vācijā ir noteikts uz 18 gadiem. Par pieteiktiem patentiem ņem gadskārtēju maksu, kuŗa sākumā ir zema, lai nazturīgiem izgudrotājiem neliktu šķēršļus ceļā; vēlākos gados maksu pakāpeniski paaugstina, lai patentus, kuŗi izrādījušies par mazvērtīgiem, anulētu. Ja patenta gada maksa nav samaksāta, patenta uzskata par atceltu; šis paņēmiens izrādījies par visai labu, jo Vācijā pirmos 3 gados atkrit vairāk kā puse no visiem pieteiktiem patentiem.

Līdzīgi jaunizgudrojumu patentiem, var aizsargāt arī paraugus un modeļus, kuŗi gan nav uzskatāmi kā jaunu priekšmetu vai ražošanas paņēmienu izgudrojums, tomēr paaugstina ražojumu vērtību, caur viņu ārējo izskatu, praktiskumu. Vācijā tos sauc par "Gebrauchmuster". Pieteicot paraugus patenta valdei ir jāiesniedz viņu attēls. Ja paraugs izpauž sevišķu gaumi, viņu apzīmē kā "Geschmacksmuster". Parauga aizsardzība Vācijā noilgst 3 gados, gaumes paraugiem tā var ilgt līdz 15 gadiem. Paraugu aizsardzība sastopama jau 16. g.s. Tagad tāda viscaur ieviesta. Šinī sakarībā vēl minamas aizsargājamās "fabrikas markas" un "tirdzniecības markas" (Trade mark). Tās reģistrējamās patenta valdē, pēc kam nevienam citam tādas nav tiesības lietot.

Kaln rūpniecība.

Tautsaimnieciskā nozīme un likumdošana.

Kaln rūpniecības tautsaimnieciskā nozīme ir: izcelt iz zemes minerāļus un tos sagatavot patēriņam. Juridiskā nozīme ir šaurāka: viņa attiecas vienīgi uz to derīgo minerāļu izmantošanu, kuŗi padoti sevišķiem kaln rūpniecības likumiem.

Kaln rūpniecībā ir nodarbināti mazāk strādnieku nekā zemkopībā un rūpniecībā, ražotās vērtības tomēr te ir samērā daudz lielākas. Kaln rūpniecība ir cieši saistīta ar apstrādājošo rūpniecību, kuŗai viņa dod svarīgākajās jēlvielas: ogles un rūdas. Tā kā šīs vielas ir grūti transportējamas, rūpniecības uzņēmumi grupējas ap raktuvēm. Rūdas un ogles radījušas rūpniecības uzplaukšanu Anglijā, Vācijā, U.S.A. un šo valšķu saimniecisko progresu. Beidzamā laikā novērojama sacensšanās dēļ eļļas laukumiem (Irakā, Mesopotamijā), jo naftas nozīme kā degvielai pieaugusi.

Kaln rūpniecība atšķiras no lauksaimniecības ar to, ka viņas apstrādājami krājumi ir aprobežoti un izsīkst, kamēr lauksaimniecības ienesīgums pie intensīvas saimniekošanas pat pieaug. Investējamie kapitāli kaln rūpniecībā ir parasti ļoti lieli, pie kam tie ne ikreiz dod cerētos augļus, bet var iet galīgi zudumā (piemēram, nesekmīga naftas aku urbšana). Kalnraktuves bieži kombinētas ar apstrādājošo rūpniecību, piemēram, ar dzelzrūpniecību. Kaln rūpniecības noorganizēšana un tehnika maz atšķiras no lielrūpniecības vispār - vadošie principi ir tie paši.

Tiesība uz apakšzemes bagātībām jau sen nodarbinājusi likumdevējus. Vispirms īpašuma tiesības uz minerāļiem šķīra no īpašuma tiesībām uz zemes virsmu. Vācijā jau vidus laikos attīstījās t.s. kalnu regālīja, t.i. tiesība uz minerāļiem pieder karalim, kuŗš to var nodot tālāk uz zināmiem noteikumiem, galvenā kārtā pret nodevām. Lai pamudinātu uz minerāļu meklēšanu, atradējam dodama tiesība uz noteiktu daļu izmantošanā. Blakus regālījai stāv priekš zināmiem minerāļiem kaln rūpniecības brīvība. Privātie kaln rūpnieki padoti valdības pārraudzībai un ierobežojumiem.

Vācijā un Austrijā 1851.g. atzīta kalnrūpniecības brīvība, izņemot sāli, kur valsts patur sev zināmas priekšrocības. Jaunākie ierobežojumi attiecas uz kalnrūpnieku aizsardzību un viņu drošību. Pēckaŗa laikā Vācijā nodrošināts valsts iespaids uz vāramo sāli, kalija sāļiem, akmeņoglēm, brūnoglēm un naftu.

Anglijā un U.S.A. tiesība uz minerāliem pieder gruntsīpašniekam (Anglijā izņemot zeltu un sudrabu) un bez viņa atļaujas nevienam nav tiesība meklēt pēc derīgiem minerāliem.

Kur pastāv kalnrūpniecības brīvība, tur ikvienam ir tāda tiesība (Schürffreiheit); ja zemes īpašnieks to liedz, pārvaldes iestādes izlemj, zem kādiem noteikumiem meklēšana atļaujama. Ierobežojumi attiecas uz ēku tuvumu, kapsētām, parkiem, ceļiem etc. Par nodarītiem zaudējumiem pētniekam jāatlīdzinā. Tiesība uz raktuves ekspluatāciju pieder pirmam atradējam, bet ne zemes īpašniekam: pēdējais ir pircis tikai zemes virsmu, tāpēc nav pamata tam piešķirt arī apakšzemes vērtības. Šāda priekšrocība atradējam ir prēmija par viņa pūlēm, pamudinājums pētīt pēc minerāliem.

Anglijā un U.S.A., kur tādas tiesības nepastāv, kalnrūpniecība tomēr sekmīgi attīstījies. Tas izskaidrojams ar to, ka lielā daļa zemes tur pieder valstij un arī lielgruntnieki labprāt sekmējuši pētīšanu pret zināmu atlīdzību. Protams, ka var rasties šķēršļi, ja zemes īpašnieks neatsakās no savām tiesībām un pats arī tādas neizmanto.

Ja atradējam uz viņa līguma ("Mutung") ir piešķirta tiesība uz raktuves izmantošanu, viņam darbi jāsāk noteiktā laikā.

Likumā paredzētie ierobežojumi un priekšraksti attiecībā uz izšķērdīgu raktuves izmantošanu (Raubbau) tagad atcelti. Uzraudzība galvenā kārtā vērsta uz to, lai nenodarītu zaudējumus virsmes īpašniekam, tāpat lai aizsargātu strādniekus, kuŗu veselība un dzīvība kalnrūpniecībā vairāk apdraudēta nekā citās nozarēs. Strādnieku interesēs nodibinātās palīdzības kases (Knappschaftskassen) tagad atvieglojusi vispārīgā strādnieku apdrošināšana.

Kalnrūpniecības uzņēmumu veidi var būt vai nu vienpersonas vai sabiedriski. Pirmie domāti nelielos pasākumos, ar samērā vienkāršu ražošanas veidu. Lieluzņēmumi parasti pieder sabiedrībām ar lieliem kapitāliem.

Jau 13. g.s. sastopamas rūpniecības sabiedrības kā darba apvienības, kur līdzdalībniekiem pieder katram uzņēmuma ideālā daļa, t.s. kukša (Kux). Ar šo daļu viņš participē kā uzņēmuma peļņā, tā zaudējumos. Kukša ir juridiskā nozīmē nekustama manta, kuŗu var ar cesiju pārdot, atsavināt. Tādā kārtā arī šīs sabiedrības ir pārgājušas lielāko īpašnieku, kapitālistu rokās. Sāls vāritavās (salīnēs) šādas darba apvienības Vācijā sauc par "Pfähnerschaft"-en.

Vispār tagad parastais lieluzņēmumu veids ir akciju sabiedrības, kuŗas pie aprobežotas atbildības, mazām daļās, savāc biržā lielus kapitālus.

Valsts uzņēmumi. Ņemot vērā kalnrūpniecības lielo nozīmi valsts saimnieciskā dzīvē, kā arī to, ka minerāļu bagātība ir ierobežota, paceļas jautājums, vai zem zināmiem apstākļiem lai valsts pārņemtu kalnrūpniecību savā pārziņā un ekspluatācijā, zināmā mērā restaurējot agrāko regāliju. -

Ja raktuves atrodas privātās rokās, uz privātas zemes, tad viņu "socializācija" nebūtu bezsāpīga un izmaksātu lielas summas; ja zemes pieder valstij, tad pārņemšana samērā vienkāršāka. Nav šaubu, ka valstij šāda tiesība atzīstama, tikai jājautā, vai pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi un konkrētie apstākļi to prasa. Vispārīgais princips ir, ka saimnieciskā brīvība saudzējama, kamēr viņa nav izrādījusies vispārībai par kaitīgu.

Raktuvju tehniskā un komerciālā uzbūve ir komplicēta un prasa lielu lietpratību un elastību. Privātuzņēmumu nopelns ir, ka kalnrūpniecība sasniegusi augstu pakāpi; ja valsts uzņēmumi blakus strādā ar līdzīgām sekmēm, tad tas ir pateicoties privātai konkurencei.

Raktuvju pārņemšana valsts ekspluatācijā ir attaisnojama, ja:

- 1) nedaudzi raktuvju īpašnieki izmanto monopola stāvokli vispārībai par ļaunu;

2) ja rūdu slāņi ir ierobežoti un produkcija nesedz pieprasījumus.

Ja valstij pieder plašas raktuves, viņa ar pārējo raktuvju pārņemšanu var novērst nevēlamu konkurenci, kūr raktuves vairs nerentējas. Šis ir viens no iemesliem, kādēļ valsts paturējusi noteikšanu sāls ražošanā un tirgū, kaut gan daudzkārt te krituši svarā fiskālie motīvi.

Valsts raktuves atstāj labvēlīgu iespaidu uz strādnieku algām un darba apstākļiem, kā arī cenām. Ar šo faktoru ir jāreķinās privātām raktuvēm, kuŗas valsts tādā kārtā kontrolē, iespaidojot sindikātu un karteļu tieskmes un cenu politiku.

1910.g. Vācijas Reichstaga ieceltā izmeklēšanas komisija raktuvju jautājumā devusi sekošus slēdzienus:

1) Privātas raktuves ir mobilākas nekā valsts raktuves un vieglāk piemērojas konjunktūrai un tirgum;

2) Brīvprātīgās sociālās nastas valsts raktuvēs ir bijušas lielākas kā privātās raktuvēs;

3) Valsts raktuvēs strādnieku disciplīna un darba ražīgums zemāki, jo vadībai jāreķinās ar sūdībām un iespaidošanu no ārienes;

4) Ierēdņu stāvoklis mazāk pieskaņots saimnieciskām prasībām; viņu atalgojums zemāks nekā privātos uzņēmumos, kādēļ spējīgākie pāriet uz pēdējiem. Personīgas atbildības sajūta zemāka, iniciatīvei vilktas šaurākas robežas;

5) Raktuvju budžets saistīts ar valsts budžetu, kādēļ valsts raktuves cenšas pēc lielākas stabilitātes un spekulatīva iniciatīve paralizēta. Vispār priekš konjunktūras izmantošanas valsts aparāts ir par smagu.

Ņemot vērā visus šos motīvus, Prūsijas raktuves 1923.g. pārvērstas akciju biedrībās, pie kam visas akcijas pieder valstij. (Līdzīgi mūsu valsts autonomiem uzņēmumiem.) Ar sava rezerves fonda uzkrāšanu ārkārtējiem izdevumiem, rodas lielāka rīcības brīvība. Ar to ir atzīta privātsaimnieciskās tehnikas lielāka elastība un pārākums.

Ogļu un kalija rūpniecība.

Vācijā 1919.g. noorganizēta kopsaimnieciska izmantošanas kārtība attiecībā uz akmeņoglēm, brūnoglēm, briketēm un koksu. Šo organizāciju pārzin "Valsts ogļu padome", pie kam padomē piedalās arī darba ņēmēji. Ogļu rūpnieki vispirms apvienoti pēc iecirkņiem, tad vēl kopējā apvienībā, šī pēdējā noteic ražošanas apmērus kā arī cenas un dalībnieku kvotes.

Šim likumam ir principiāla nozīme. Savā laikā prasītā raktuvju pārņemšana caur valsti ir noraidīta un likuma doma ir sasniegt vispārtautsaimnieciskos mērķus ar privātsaimnieciskiem līdzekļiem.

Vācijā pavisam nodibināti 2 raktuvju iecirkņi, kuŗi apvienoti ogļu sindikātā. Viņiem pievienotas arī gāzes un koksa fabrikas. "Valsts ogļu padome" sastāv no 60 locekļiem: 1/4 - uzņēmēju pārstāvji, 1/4 - strādnieku reprezentantu; pārējie ir valsts ierēdņi, ogļu tirgotāji, patērētāji. Lietpratēju sekcijas pēta darba un algas jautājumus, kā arī dod aizrādījumus par tehniskiem jauninājumiem un racionalizāciju. Ir konstatēts, ka strādnieku un raktuvju pārstāvji iet kopējā frontē, ja runa ir par cenu paaugstināšanu, jo tad iespējams uzlabot kā algas, tā dividendes.

Ja arī valsts tādā kārtā pārrauga un noteic degvielu saimniecību, tad tomēr jāatzīst, ka plānveidīgās saimniecības doma nav galīgi atrisināta, jo saimnieciskā iniciatīve joprojām palikusi sindikāta rokās. Valdība var gan cenas iespaidot, bet ar to tiek apgrūtināta konjunktūras izmantošana, kas prasa elastību, kā augstu cenu, tā depresijas laikos.

Kalija rūpniecība Vācijā regulēta jau 1910. g. Visi kalija rūpnieki apvienoti kalija sindikātā, kuŗam vienīgi ir eksporta tiesības. Valdība noteic gada produkcijas apmērus; sindikāts sadala

produkcijas kvotes uz līguma pamata starp raktuvēm, pie kam līgums revidējams ik 5 gadus. 1919.g. nodibināta "Valsts kalija padome", ar līdzīgu uzbūvi kā ogļu padome. Tā kā kalija slāņi ir ierobežoti, tad nav vēlams kaliju pārdot uz ārzemēm zem cenām, kādas maksā vietējā lauksaimniecība: cenas tādēļ noteic kalija padome. Vienīgi Valsts saimniecības ministrs var atļaut pārdot uz ārzemēm zem iekšzemes cenām. Kalija padomei pievienotas vairākas sekcijas, kā: pārbaudes, algu, agrār-techniskā etc, kuŗas dod vajadzīgos atzinumus un norādījumus.

Arī Anglijā 1929.g. izstrādāts likumprojekts, lai regulētu ogļu rūpniecību, t.i. ražošanu, tirgu, kā arī veicinātu raktuvju racionalizāciju. Viņš ir mazāk radikāls kā Vācijas likums to paredz un nav arī dzīvē izvests.

II daļa.

TIRDZNICĪBAS POLĪTIKA.

Zem tirdzniecības politikas parasti saprot jautājumus, kuŗi attiecas uz iekšējo un ārējo tirdzniecību. Beidzamo, šķiet, pareizāki ietilpināt “Ārējās saimniecības politikā”, kuŗā apskatāma nevien ārējā tirdzniecība, bet no šī viedokļa arī pārējās saimnieciskās politikas nozares. Tādā veidā būs iespējams slēgtā sistēmā apskatīt atsevišķo nozaru organizāciju, likumdošanu, spraužamos mērķus un līdzekļus viņu sasniegšanai.

A. IEKŠĒJĀ TIRDZNICĪBA.

Viņas būtība, veidi un attīstība.

Tirdzniecības tautsaimnieciskais uzdevums ir preču pārvietošana, viņu pāriešana no rokas rokā. Tas attiecas netikvien uz pašām precēm, bet arī ričības tiesībām par precī (piem. cedējot warrantus, konosamentus u.c.). Preču darījumiem pielīdzināmi līgumi par pakalpojumiem, kā transporta līgums, apdrošināšana u.tml.

Tautsaimniecisko funkciju virknē tirdzniecībai piekrīt uzdevums izdalīt preces starp dažādām vietām (Arbitrāža) un dažādā laikā (Adžiotāža), kā arī viņas turēt patērētāju ričībā.

Privātsaimnieciskā nozīmē zem tirdzniecības saprot preču uzpirkšanu, ar nolūku tās pārdot ar peļņu. Šī peļņa var būt izteikta naudā vai citā ekvivalentā (piem. Konzuma biedrības dalībnieka dividendē).

Patērētājs pērk preces gatavā veidā savu vajadzību apmierināšanai. Ražotājs tekoši iopērk izejvielas, tās apstrādā un laiž tirgū kā pusfabrikātus vai gatavus ražojumus. Tirgotājs pērk preces, lai tās pārdotu tālāk nepārveidotas.

Tirgotāja funkcijas ne reti saistās ar preču ražošanu un pārstrādāšanu, piem. rūpniecības uzņēmumam ir pašam savs komerciālais aparāts; pie tādas kombinācijas tirdzniecības funkciju būtība nemainās.

Tirgotājs ir vidutājs starp ražotāju un patērētāju; viņš izlīdzinā piedāvājumus un pieprasījumus dažādās vietās un laikā, kā arī tura preces krājumā, atbilstošā pieprasījumiem. Pārvietojot preces no vietas uz vietu, ražotājam paplašinās tirgus, caur ko viņam dota ierosme ražošanu kāpināt. Tirdzniecība veicina arī darba dalīšanu, atņemot patērētājam rūpes par patēriņa priekšmetu piegādāšanu. Izlīdzinot piedāvājumus un pieprasījumus laika ziņā, tirdzniecība dod iespēju kā ražotājam, tā patērētājam neturēt lielus krājumus, caur ko viņiem dota lielāka brīvība dispozīcijās.

Tirdzniecības veidi. Tirdzniecību var šķirot izejot no dažādiem viedokļiem. Ja par klasifikācijas pamatu ņem tirdzniecības objektus, tad pirmā vietā iezīmējās preču tirdzniecība, kas savukārt dalās daudzās apakšgrupās; tālāk minamas: naudas, vērtspapīru, gruntsgabalu nozares, frakšu darījumi un daudz citu.

Ņemot par dalīšanas pamatu tirdzniecības tautsaimnieciskās funkcijas, t.i. preču pārvietošanu no ražotāja līdz patērētājam, var atzīmēt 3 etapus: a) uzpirkšanas organizāciju jeb jēlvīelu tirdzniecību, b) produkcijas startirdzniecību (jēlvīelu apgrozību starp dažādiem ražotājiem) un c) pārdošanas organizāciju, t.i. tirdzniecību ar gataviem patēriņa priekšmetiem.

Preču pievešanu patēriņam var šķirot pēc dažādām sekundārām pazīmēm; tā parasti atsevišķus uzņēmumus šķiro kā lieltirdzniecību (en gros) un sīktirdzniecību (en detail). Izšķirošais moments te nav uzņēmuma kopapgrozījums, bet atsevišķu darījumu apjoms. Lieltirdzniecība slēdz

darījumus ar tirgotājiem - tālākpārdošanai; sīktirdzniecība pārdod preces tieši patērētājiem. No šī viedokļa izejot, arī lielo preču namu darījumi uzskatāmi kā sīktirdzniecība.

Tālāk tirdzniecību šķiro kā ārējo tirdzniecību un iekšējo tirdzniecību, pie kam pirmajā var būt vai nu imports vai eksports, kuřiem pievienojas tranzīts jeb starptirdzniecība, t.i. vidutājība starp valstīm, kam tiešu sakaru vai arī šie sakari nepietiekošā mērā attīstīti.

Vēl atzīmējams šķirojums kā aktīvā un pasīvā tirdzniecība. Pirmajā darbojas pašu vidutāji-tirgotāji, otrajā - sveši starpnieki. Peļņa no aktīvās tirdzniecības paliek pašu zemē, pie pasīvās tirdzniecības tā valstij iet zudumā.

Ja tirgotājam ir noteikts domicils, veikala telpas, tad tirdzniecību apzīmē par "stāvošo" tirdzniecību (sesshafter Handel, tā viņu tulko Balodis); pretstatā nostādās ceļojošā tirdzniecība (Wanderhandel), bez noteikta domicila. Vēl minama preču izvadāšana un iznēsāšana (Hausierhandel), no mājas uz māju. Šurp nav attiecināmi komiji-ceļotāji (comis-voyageurs), kas ar paraugiem uzmeklē pircējus un no tiem saņem pasūtījumus savam tirdzniecības namam vai fabrikai; tāpat aģenti uzskatāmi par patstāvīgiem tirgotājiem, kas slēdz darījumus savu komitentu uzdevumā un rēķinā. Kā sevišķs veids minami pasta paku izsūtīšanas veikali (Versandgeschäfte), kas tieši uz pasūtījumu izsūta preces pasta pakās vai arī šādus apsūtījums iegūst caur ceļojošiem aģentiem, pēc paraugiem.

Agrākos laikos liela loma piekrita tirgiem, kuřos apgrozījās lielākā daļa patēriņa priekšmetu. Pirmā kārtā te minami nedēļas tirgi, kas apgādā biežāk apdzīvotos centrus ar pārtikas precēm. Tagad viņu nozīme mazinājusies, nodibinoties pilsētās centrāliem tirgiem (Markthallen, Halles centrales). Vēl minami gada tirgi (Jahrmärkte, Messen), kam senāk bija liela nozīme. Gada tirgos apkārtnes amatnieki pārdeva savus ražojumus un lauza cunftu privilēģijas, vispār uz tirgiem veda preces lielos vairumos un tur arī apgrozīja. Tāds gada tirgus bija Krievijā agrāk Nižņij-Novgorodā un arī citās mazāk nozīmīgās vietās. Tagad gada tirgi zaudējuši savu agrāko nozīmi un kur tie vēl pastāv, tur pievesto preču daudzums ir niecīgs, jo darījumus slēdz uz paraugu pamata, bet preces izsūta tieši no fabrikas pircējam. Tāda nozīme arī ir tagadējai Leipcīgas mesei, kas galvenā kārtā ir paraugu izstāde (Muster-Messe). Viņa pastāv no 1507.g. un XVIII. g.s. bija Viduseiropas darījumu centrs. Arī tagad Leipcīgas nozīme, kā paraugu izstādes, ievērojama un to apmeklē kā Vācijas, tā ārzemju veikalnieki, lai iepazītos ar tehnikas progresu un jauniem ražojumiem. Ievērojamas meses bija agrāk Frankfurtā p/M, Frankfurtā p/O., viņu nozīme tagad nav liela. Francija rīko paraugizstādes-tirgus (Expositions-foires) Lionā, lai veicinātu zīdu pārdošanu, tāpat cenšas iegūt pircējus citās valstīs, rīkojot gadskārtējas meses: Polija (Poznaņa), Beļģija (Briselē), Itālija (Milanā) u.t.l.

Neskatoties uz pūlēm meses atdzīvināt, viņu nozīme mūsu laikos ir nepārprotami gājusi atpakaļ.

Tirdzniecības nozīmi vislabāk raksturo statistikas dati, kas rāda strauju un nepārtrauktu apgrozījumu pieaugumu kā atsevišķās valstīs, tā arī vispasaules mērogā.

Vispasaules tirdzniecības kopagrozījumu (t.i. ievedumi + izvedumi) statistika vērtē šādi:

1913.gadā	161,5198 miljardi Vācijas zelta marku,		
1926. "	253,0615 " " " "		
Pēc pasaules daļām šis apgrozījums sadalās šādi:			
		1913.g.	1926.g.
Eiropa.....		61,0 %	50,9 %
Āzija.....		11,5 %	15,6 %
Afrika.....		3,5 %	3,4 %
Amerika.....		21,6 %	27,0 %
Austrālija.....		2,4 %	3,1 %

Kā redzams pasaules kara laikā Eiropas nozīme gājusi atpakaļ, bet pieaugušas kvotes Amerikai un Āzijai.

Eiropas valšķu starpā pirmā vietā stāv Anglija, tai seko Vācija, Francija, Beļģija, Holande, Itālija; vienu no pēdējām vietām ieņem SPRS. Amerikā priekšgalā iet USA, tad Kanada, Argentina, Brazīlija.

Iepriekšējie skaitļi nav uzskatāmi par absolūtiem; jāņem vērā, pie salīdzinājuma, pēckara pārgrozītās robežas, kā arī zelta pirkšanas spēju samazināšanās; pieauguma tendence tomēr ir nepārprotama.

Iekšējās tirdzniecības apjomi ir taksēti USA, kur statistika par 1924. gadu atklāto veikalu apgrozījumu sadala šādi:

Pārtikas preces	15,7 miljardi dollaru	jeb	44,2 %
Apgērbu.....	7,7 "	"	22,0 "
Tabaka.....	1,7 "	"	4,8 "
Automobiļi.....	3,5 "	"	10,0 "
Saldumi (arī dzērieni)....	1,5 "	"	4,2 "
Dzīvokļu iekārta.....	1,3 "	"	3,6 "
Pārējās preces.....	4,0 "	"	11,2 "
K o p ā		35,2 miljardi dollaru	— 100,0 %

Šie skaitļi ir apmēra skaitļi, pēc vērtējuma; viņi ir arī par lieliem, jo jāņem vērā, ka iekšējā tirdzniecībā preces apgrozās vairākkārt, iekams tās nonāk patērētāja rokās. Iekšējais apgrozījums tomēr nav par zemu vērtējams, neskatoties uz daudziem trūkumiem pie preču sadalīšanas, sevišķi sīktirdzniecībā.

Sīktirdzniecības uzdevums ir turēt patēriņa preces gatavībā vajadzīgos vairumos un tādā sadalījumā, kāds atbilst patērētāja pirktspējām un vajadzībām. Ražotājam sīktirdzniecība noderīga tanī ziņā, ka viņa novieto viņa produktus tirgū un pie tam viņa ražotājam tieši nekā nemaksā. Sīktirgotājs var dot rūpniekam derīgus norādījumus attiecībā uz publikas prasībām, gaumi, iesaiņojumu u.t.t., jo tieši sakari ar pircējiem viņam dod iespēju pārredzēt tirgus apstākļus labāk kā fabrikantam. Te iezīmējas arī darba dalīšanas princips: ražotājs pārzin produkciju, tirgotājs tam uzmeklē noņēmējus.

“Wirtschaft und Statistik” par 1925.gadu konstatē Vācijā šādu tirdzniecības uzņēmumu sadalījumu pēc nozarēm:

	Tirdzniecības uzņēmumi:	Viņos nodarbi- nātās personas:
Lieltirdzniecība.....	174.242	831.784
Tirdzniecība mazumā.....	673.322	1.532.942
Tirgošanās uz ielām un kolportāža.	95.296	114.462
Bankas un banku kantori.....	43.280	227.394
Apgādniecība.....	6.013	89.664
Apdrošināšana.....	20.246	96.702
Pārējie.....	135.682	319.362
K o p ā		3.212.310

Ja Vācijas iedzīvotāju skaitu pieņem ar caurmēra 65 milj., tad iznāk, ka tirdzniecībā nodarbināti 5% no visiem iedzīvotājiem.

Tirdzniecības objekti. Vispirms tirdzniecībā apgrozās greznuma priekšmeti, kā tas vēl tagad novērojams sakaros ar primitīvām tautām. Tikai attīstoties darba dalīšanai un uzlabojoties transportam, apgrozībā nāk arī plaša patēriņa preces. Sākumā tirdzniecība norisinās mazumā. Attīstoties rūpniecībai, iezīmējas pāreja uz lieltirdzniecību. Kā pirmie tirdzniecības objekti minami jēlvielas un gatavi ražojumi, vēlāki ir pusfabrikāti.

Tirdzniecības veidu attīstība. Senatnē un viduslaikos tirgotājs pārvadā savas preces pār sauszemi, vai saviem kuģiem uz savu risku; viņš ir ceļojošs tirgotājs. Tagad tirgotājs no sava kantoņa var dot tēlegrafiskus vai radio rīkojumus attiecībā uz kravu; risku sedz apdrošināšana. Kā priekšnoteikums stabilai, stāvošai tirdzniecībai (sesshafter Handel) ir lielāks iedzīvotāju blīvums, uzlabota satiksme. Stabilā tirdzniecība savukārt speciālizējas; vispirms izveidojās tirdzniecība vairumā un tirdzniecība mazumā, kuŗi veidi sākumā apvienoti. Blakus attīstās palīgarodi: spedicija, transports, preču uzglabāšana, apdrošināšana - kā īpatnēji uzņēmumi. Visbeidzot, tirdzniecība pēc savām funkcijām, izdala spekulatīvo momentu atsevišķā veidā, kā biržas darījumus uz laiku (der börsenmässige Terminhandel). Šīs darba dalīšanas sekas ir arvien vairāk augošs vidutāju skaits, kamēr jēlviela, apstrādāta, nokļūst līdz patērētājam. Dažādas ražotāju un patērētāju apvienības cenšas nobīdīt no ceļa liekos vidutājus, kuŗi, protams, precī sadārdzina.

Tirdzniecības uzņēmumu un vidutāju pieaugumu raksturo statistika, no kuŗas nepārprotami redzama šī tendence beidzamos gadu desmitos.

Vācijā no 1882. – 1907. gadam iedzīvotāju skaits bija pieaudzis par apmēram 40%; tanī pat laikā tirdzniecības uzņēmumu skaits bija pieaudzis par 76,4% un viņos nodarbināto personu skaits par 146,1%.

No 1907. – 1925. gadam pieaugums vēl progresē kā absolūti, tā relatīvi; to rāda sekoša tabula:

	Uzņēmumu skaita pieaugums:	Nodarbināto personu pieaugums:
Preču tirdzniecība un apgādniecība	46,2%	46,0%
Bankas un imobiļu darījumi.....	330,3%	240,4%
Agentūras.....	104,9%	55,9%
Tirgošanās uz ielām.....	144,1%	153,3%
Apdrošināšana.....	9,9%	46,2%
Tirdzniecība visumā.....	59,1%	55,8%

Tanī pat laikā, t.i. no 1907.gada, rūpniecības uzņēmumu skaits Vācijā maz grozījies; rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits pieaudzis par caurmēra 29%. Tā tad preču sadalīšanā nodarbināto personu skaits Vācijā pieaudzis divtik daudz, kā ražošanā nodarbinātie strādnieki.

Latvijas apstākļi rāda vēl spilgtāku pārmaiņu šinī virzienā, it sevišķi beidzamos gados (bankas, spedicija, tirdznieki). -

I e m e s l i. Hirschs, savā pētījumā “Der moderne Handel”, pieved sekošus motīvus un izskaidrojumus: “Turpinoties darba dalīšanai, vairojas atsevišķos arodos koncentrētās saimnieciskās funkcijas, šķirojas un izdalās ražošanas veidi un pakāpes, aug ražoto preču dažādība, vairojas nepieciešamie vērtību apmaiņas procesi.” Ražošanas process no jēlvielas līdz gatavam fabrikātam top komplicētāks un garāks. Pilsētām pastāvīgi augot, viņu iedzīvotāju lielam vairumam zūd sakari ar laukiem, kā pārtikas preču avotu. Importa preču patēriņam augot, aug arī vidutāju skaits, kuŗi šīs preces piegādā. Agrāk mājās ražotos priekšmetus arvien vairāk atvieto fabrikas ražojumi un tirdzniecība. Plašā patēriņa priekšmeti standartizējas; rodas kopēja mode, kopējas parašas un dzīves prasības. Tas veicina masu produkciju un masu patēriņu.

Rūpniecībā ieguldītie lielie kapitāli prasa darba racionalizāciju, izmantojot maksimālā mērā investētās vērtības, lai samazinātu konstanto ražošanas izdevumu kvoti; rūpniecība pārkārtojas uz

ražošanu vairumā. Šai masu produkcijai jāmeklē masu patēriņš, kuŗu tai palīdz rast tirgotājs. Ražošanas problēma stāv drīzāk otrā vietā; pirmo vietu ieņem tirgus jautājums. Augošs jēlvielu pieprasījums spiež atrast jaunus jēlvielu piegādātājus; tā kā viņu piedāvājums neražas gados var apsīkt, nepieciešams šīs vielas uzkrāt un turēt krājumā. Šo funkciju veic tirgotājs, kā krājuma turētājs un spekulants.

C e n u u z s i t u m s. Vidutāju skaitam augot, dabiski jāaug arī preču cenu paaugstinājumam; cenu uzsitums, pēc Hirscha domām, pēckara laikā manāmi pieaudzis. Uz izziņu un aprēķina pamata, Hirschs nāk pie rezultāta, ka šis uzsitums Vācijā iztaisa vidusmērā ap 50%: 40 nozarēs iepirkuma kopvērtībai par 19 miljardu marku, atbilst pārdošanas kopvērtība ar 28,5 miljardiem marku. Hirschs konstatē, ka pārtikas preču tirdzniecība mazumā piesit pie iepirkšanas cenas ap 20% priekš izdevumiem un peļņas; lieltirdzniecība savukārt pieliek ap 10%. Manufaktūristi - detaljisti piesit 25 – 35% no vērtības, grosisti - 12 – 15%. Cenu uzsitums būs vēl lielāks, ja preces pārdod uz kredita vai uz nomaksu: te viņš bieži nebūs mazāks kā 50% no ražošanas vērtības.

S l ē d z i e n ā varam konstatēt sekošo: tādā pat mērā, kā caur ražošanas racionalizāciju samazinās ražošanas pašizmaksa, aug, no otras puses, tirgus grūtības un aug preču sadalīšanas izmaksa. Tālāk, mēs konstatējam: 1) tirdzniecības uzdevumu un apjoma augošo tendenci, 2) progresīvu tirdzniecības speciālizēšanos un diferencēšanos, 5) tirdzniecības uzņēmumu un viņos nodarbināto personu pieaugšanu, 4) līdztekus tendencei pievilkt jaunus vidutājus, novērojama arī lieko vidutāju nobīdīšana pie malas caur dažādām ražotāju un patērētāju organizācijām.

Lai aizstāvētu savas intereses, tirgotāji, tāpat kā lauksaimnieki un rūpnieki, apvienojas un rada šim mērķim atbilstošas organizācijas, kuŗām ir vai nu saimnieciski - politiski, vai sociāl-politiski uzdevumi. Pie pirmajām organizācijām pieskaitāmas tirdzniecības kameras, biržas komitejas, tirgoņu ģildes un savienības; pie pēdējām - tirgotāju (kā darba devēju) apvienības.

Tirdzniecības uzņēmumu veidi.

(Raksturojums)

Lieltirdzniecība. Apgrozījumi lielumā vispirms novērojami jēlvielu uzpirkšanā, viņu sakārtošanā un piegādāšanā apstrādāšanai. Ja lieltirdzniecības objekts ir gatavi ražojumi, kuŗus viņa sadala tirgū, tad šie priekšmeti ir iepriekš jāpielāgo tirgus prasībām: jāsamaisa, jāpārsaiņo, jāagrūpē prasītos asortimentos. Jēlvielu un pusfabrikātu darījumi var koncentrēties zināmos tirgos, piemēram, kokvilna Liverpoolē, Bremenē; kafija Hamburgā, Londonā, Havrā; dārgmetali Londonā etc. - Apgrozījumiem augot, tirdzniecība atraisās no pašas preces: to vairs uz tirgu neved, bet pārdod pēc paraugiem, izsūta no noliktavām, cedē warrantus, pārdod precī ceļā ("schwimmend") pēc kuŗa dokumentiem. Kā beidzamā etapa šinī attīstības gaitā minamas produktu biržas ar termiņa un kassa - darījumiem uz biržas tipu pamata. Termiņa darījumi izveidojuši specifiskus darījumu un viņu likvidācijas paņēmienus, kā mēs viņus redzam tagadējās „Preču likvidācijas kasēs” (Waren-Liquidations-Kassen, Produce clearing houses). Ātri bojājošās preces, kuŗas apgrozās vairumā un kuŗu kvalitāte nav standartizējama, pārdod vairumā izsolēs (augļus Londonā, zivis Ostendē, Dieppē etc). Pēc paraugiem pārdod vairumā fabrikātus paraugmesēs ("Mustermessen"), kur tirgotāji var pārskatīt jaunās tirgus preces un tās pasūtīnāt tieši no fabrikas (Leipcigas mese, Lionas paraugmese etc).

Palīgorgani. Lieltirdzniecības tiešie palīgi ir ceļojošie komiji (Handlungsreisende, commis-voyageurs), kuŗi ar paraugiem uzmeklē pircējus, galvenā kārtā atkalpārdevējus. Vēl te minami aģenti un komisionāri; pirmie slēdz darījumus komitenta vārdā, otrie - savā vārdā, apzīmējot sevi

kā pretkontrahentu. Aģents saņem vienīgi provīziju, komisjonārs, kā vairāk patstāvīgs tirgotājs, bez tam vēl "del credere". Šo izšķirību pazīst tikai Vācijā, citur aģents un komisjonārs ir sinonīmi.

Klejojošā tirdzniecība. Šis ir visvecākais tirdzniecības veids, kuŗam arī tagad vēl ir zināma nozīme. Visizplatītākā ir tirgošanās uz ielām ar precēm, kuŗas ātri bojājas vai novecojas: augļi, laikraksti. Otrs veids ir - tirgošanās, preces iznēsājot vai izvadājot, kur tirgotājs uzmeklē pircēju mājās (Hausierhandel). Jau plašāka, līdzīga veida tirdzniecība ir preču pārdošana no ceļojošām preču noliktavām (Wanderlager), pārdodot preces vai nu no brīvas rokas, vai izsolēs. Beidzami divi veidi vēl tagad sastopami mazapdzīvotos apgabalos, kur kā pircēju, tā kapitāla trūkuma dēļ nepastāv atklāti, konstanti veikali.

Ražotājiem šie tirgotāji noņem novecojušās, brāķa preces, kuŗām lielpilsētā grūti atrast pircējus; pie tam viņi fabrikantam nekādas atlīdzības neprasa. Nav teikts, ka brāķa preces, kuŗām ir zināmi defekti, nebūtu lietojamas; viņas ir lētas un pieejamas arī mazturīgam pircējam. Zināma nozīme ir grāmatu kolportāžai, nevien kā iespēja blakus peļņai, bet arī kā kultūru veicinošs faktors.

Pret klejojošo tirdzniecību ir bieži pacēlušās balsis un to nosodījušas: viņa krāpjot pircējus ar mazvērtīgu precī, jo tai neesot vajadzīgs attaisnot pircēja uzticību kā atklātam veikalam; klejotāji - tirgoņi izplatot slimības no epidemiju centriem, tirgojoties, varbūt, arī ar zagtām mantām u.t.t. Izvestās izziņas visā visumā šos pārmējumus noraidījušas un pārmējumi izrādījušies vismaz par pārspīlātiem. Ja lieta grozās ap sīkumiem, tad zināmas ērtības uz laukiem šie tirgotāji tomēr dod; viņi bez tam paralizē stāvošo tirgotāju monopolistiskās tieksmes (uz laukiem).

Tirdzniecība no atklātiem veikaliem arvien vairāk speciālizējas, norobežojoties pēc branšām (nozārēm). Lielāku vai mazāku atklātu veikalu nodibināšanos noteic pircēju dzīves vieta. Ikdienas patēriņa preces pircējs sedz veikalos, kuŗi atrodas tuvumā (maize, piens, saknes); tāpēc arī sīktirdzniecības pārtikas preču veikali izplatīti pa visu pilsētu. Dārgākus un retāk vajadzīgus priekšmetus pircēji iegādājas ar lielāku izvēli un te attālums mazāk no svara; šie veikali koncentrējas galvenās satiksmes artērijās vai arī pilsētas centrā.

Uzņēmumu paplašināšana. Kā rūpniecībā, tā arī tirdzniecībā izdevumi dalāmi kā konstantie un variābie. Izdevumi par īri, reklāmu, veikala vadību - līdz zināmai robežai ir konstanti, nav tieši atkarīgi no apgrozījuma apjoma. Darbam ārkārtīgi pieaugot, protams, būs jāpavairo arī šie izdevumi, kuŗi tad atkal līdz zināmai robežai paliks stabili. Tāpēc tendence ir indicēta pavairot apgrozījumu un līdz ar to samazināt ģenerāl-izdevumus "pro rata". Variābie izdevumi, galvenā kārtā algas, aug līdz ar veikala augšanu; viņi ir proporcionāli apgrozījumam.

Preču nami. Kā, no vienas puses, var novērot tirdzniecības uzņēmumu speciālizēšanos noteiktu preču apgrozībai, tā, no otras puses, t.s. preču namos (Warenhäuser, Grands magazins) koncentrējas dažādas preces kopējā uzņēmumā. Tādi lielveikali nodibinās sevišķi lielākās pilsētās (Berlinē: Wertheim, Leonhard Tietz; Parīzē: Grands magazins du Louvre, Printemps, Samaritaine, Bon Marchē), kur centra īres ļoti dārgas un intensīvi iznantojamas. Kombinējot dažādu sezonu preces, uzņēmums var eliminēt klusuma periodus, racionālāki izmantot darba spēku, racionalizēt darbu uz statistikas pamatiem. Pircējam preču nami dod ērtību preču izvēlē un laika ietaupījumu.

Preču nami var viegli sacensties ar mazajiem uzņēmumiem: viņi strādā ar lielu kapitālu, iepērk preces vairumā, vai pasūta tās lielos kvantumos pret skaidru naudu un uz kredita nepārdod. Konstantie izdevumi par reklāmu sadalās uz lielo apgrozījumu un mazāk smagi gulstas uz pārdodamo vienību. Nav noliedzams, ka preču nami veicina patēriņu, bet viņi līdz ar to arī veicina ražošanu. Viņi tirgojas vienīgi ar masu precēm, kuŗas pieprasa plašas pircēju aprindas, tādēļ pielāgošanās individuālai gaumei te nav iespējama. Šinī ziņā speciāl-veikaliem ir priekšrocība un pircējiem te ir lielāka izvēle.

Izsūtīšanas veikali (Versandgeschäfte) uz paraugu un zīmējumu pamata pieņem pasūtījumus un prasīto precī izsūta pasta pakā adresātam, vai nu pret iepriekšēju samaksu, vai arī uz pēcmaksu.

Šādu paku izsūtīšanu var noorganizēt pašas fabrikas; var arī nodibināties speciāli izsūtīšanas veikali, kuŗi ar aģentiem un ceļojošies komijiem pievelk pircējus uz paraugu pamata. Izsūtīšanas veikali ietaupa pircējam laiku un ceļa izdevumus, tanī pat reizē dodot tiem vairuma iepirkuma priekšrocības; darījumi attīstās pie lēta un droša transporta. Šī veida apgrozījumi ir populāri Francijā, Anglijā un Vācijā.

Pārdošana uz nomaksu - ir pārdošanas veids mazumā, kur pirkšanas summa sedzama pa daļām, noteiktā laikā. Līdz galīgai samaksai pārdevējs patura uz precī īpašuma tiesības un var to nemaksas gadījumā atņemt. Nomaksas veikali sevišķi attīstīti USA (mēbeles, automobīļi etc). Pret šiem veikaliem ceļ ierunas, ka viņi veicina parādu taisīšanu un dzīvi pāri par līdzekļiem, kā tas visumā arī ir. Tomēr, zināmos gadījumos, kur pircējam ar pirktu objektu dota iespēja pelnīt (šujmašīna, taksamets etc), nav noliedzama arī pozitīvā puse.

Lielveikalu nodaļas. Tirdzniecībā ar ikdienas patēriņa priekšmetiem veikali ir saistīti ar patērētāju apkārtni un tādēļ tos nav iespējams ievērojami paplašināt. Lai arī šinī nozarē izmantotu lieltirdzniecības priekšrocības, nodibinās centrālveikals (grosists) ar zaru nodaļām (filiālēm): koncentrējot iepirkšanu vairumā, viņš tanī pat laikā decentralizē tirgu pārdošanai. Šāds veids atļauj plaši izvest darba dalīšanu un racionālu darba izmantošanu. Nodaļām nav vajadzīgs turēt lielus krājumus, tos var no centrāles pēc vajadzības komplektēt; tāpēc uzņēmums var strādāt ar mazāku kopkapitālu. Nodaļas dod norādījumus, kā operācijas racionalizējamas un kādi ir pircēju prasījumi. Cenas filiālēs var būt zemākas nekā konkurences veikalos, jo filiālēm nav jāsedz izdevumi par veikala virsvadību un nav jānopelna principāla un viņa ģimenes izdevumi.

Tirdznieciskās apvienības un organizācijas.

Tāpat kā ražotāji un patērētāji cenšas atbrīvoties no liekiem starpniekiem, tāpat arī tirgotāji var noorganizēt preču iepirkšanu tieši no ražotāja; šinī nolūkā nodibinātas dažādas tirgotāju apvienības. Šo apvienību cenšanās ir: "kopojot spēkus rast grosista priekšrocības", te krīt svarā kopiepirkšana, tirgus regulēšana un kredita apgāde, sniedzot dalībniekiem iespējamo atbalstu. Atsevišķu uzņēmumu peļņas jautājums te nav izšķirošs, bet pirmā vietā stāv kopējie saimnieciskie ieguvumi.

Koncernu un kartelu pārdošanas organizācijas cenšas, pirmkārt, pēc iespējas izslēgt tirgotājus - starpniekus un, otrkārt, savākt, kopot pasūtījumus un tos sadalīt starp ražotājiem - dalībniekiem pēc kvotēm (atslēgas). Šie orgāni ir: pārdošanas kantoŗi, kuŗus var nodibināt blakus koncernam, kā patstāvīgu akciju biedrību vai komanditsabiedrību (G.m.b.E.). Karteļi un koncerni gan principiāli tirgotājus nenoraida, bet cenšas tos pataisīt atkarīgus no sevis; tirgotājiem raksta priekšā pārdošanas noteikumus, maksimālās un minimālās cenas, kā arī noliedz viņiem citur iepirkt, kā no karteļa resp. koncerna. Šāda atkarība no ražotāju karteļiem spiež apdraudētos tirgotājus apvienoties pretkarteļos: tad ražotāju kartelim stāv pretī lieltirgotāju kartelis, kuŗi abi tad vienojas uz saistošiem noteikumiem.

Patērētāju organizācijas - ir visizplatītākais tirdznieciska rakstura apvienību veids. Kā pirmos konsuma veikalus var apzīmēt fabriku nodibinātās pārdotavas (Werks-Konsumanstalten), kuŗās fabrikas darbinieki par pašcenu var ērti iepirkt vajadzīgos patēriņa priekšmetus.

Sevišķu nozīmi ieguvušas dažāda veida patērētāju biedrības (Konsuma biedrības). Viņas izveidojušās nevien kā iepirkšanas apvienības vairumā, bet noorganizējušas dažu preču ražošanu: savas maizes ceptuves, apavu darbnīcas etc. Konsuma biedrību mērķis ir nodrošināt patērētājam tirgotāja virspeļņu un stiprināt ar to viņa pirkšanas spējas. Tādā kārtā patērētāju biedrības izveidojas kā sociālas organizācijas, blakus arodbiedrībām, lai uzlabotu mazturīgo patērētāju saimniecisko

stāvokli. Visas šīs apvienības prasa zināma augstuma kultūras līmeni, kopējo interešu izpratni un disciplīnu.

Kooperatīvās kustības attīstība vispirms sākās Anglijā, ierosināta no sociālistu rakstniekiem. Viņa saistās ar Roberta Owen'a vārdu, kuŗš blakus pastāvošām iepirkšanas apvienībām, ieteic nodibināt ražotāju biedrības, sevišķi uz laukiem. Ap 1830. gadu šinī kustībā ienes politiku, kas viņai par labu nenāk. Ap 1830. gadu konsuma biedrības nostājas uz reāliem pamatiem un sāk nostiprināties.

Francijā kooperatīvo kustību lielā mērā veicinājis Bucheze, it īpaši ražotāju apvienības.

Patērētāju biedrību domu Anglijā ierosina "Rochdale's godīgie pionieri", kuŗi 1840. gadā Ročdēlā nodibina kopēju veikalu. Tie ir 28 flaneļa audēji, katrs ar £ 1.- dalības naudas. No kopējā veikala viņi netikvien cer gūt labumus iepirkšanā, bet grib ar veikala peļņu sekmēt biedru sociālo un saimniecisko stāvokli. Sākumā izsmieti, viņi drīz gūst lielus panākumus: no mazās pārtikas bodītes izaug savi uzņēmumi, kā maiznīcas, dzirnavas, skārņi, apavu fabrikas.

Pārdošanas cenas atbilst vidējām tirgus cenām; preces pārdod tikai pret skaidru samaksu. No peļņas uzkrāj rezerves fondu, kuŗu izlieto jauniem pasākumiem un izglītības mērķiem. Dividendes, pēc ieguldījumu % atskaitījuma, sadala proporcionāli apgrozījumiem (ne iemaksām). -

Ročdēlas pionieru piemēram ir daudz sekotāju un viņš ir tipisks priekš kooperatīvās kustības gaitas Anglijā. -

Kooperatīvi Anglijā tagad apvienojušies centrāl-biedrībās, ar lieliem kapitāliem un plašiem uzņēmumiem.

1927. gadā Anglijā reģistrētas 1407 konsumbiedrības ar 5,6 milj. biedriem; kopapgrozījums - £ 324.- miljoni. Viņām ir pašu kuŗu satiksme, fabrikas, bibliotēkas, arodskolas, kursi etc. -

Kooperatīvai kustībai Anglijā ir bijusi liela sociāla nozīme. -

Kooperācijas panākumus un apjomu ilustrē sekoša tabula:

1927.gadā	Kooperatīvi:	Biedru skaits:	Apgrozījumi:
Francijā..... ap	1500	2.400.000	3,3 miljardi frs.
Šveicē..... "	500	350.000	270 milj. frs. Šv.
Zviedrijā..... "	900	366.000	286 milj. Zv. Kr.
Dānijā (1926.g.)..... ap	1800	320.000	130 milj. D. Kr.
Vācijā (1928.g.)..... "	2165	2.803.232	1.045.962.000 RM

Vācijā kooperatīvā kustība sākās arī ap 1840. gadu un saistās ap 2 vīriem: Schultze-Delitschu un Viktoru Huber'i. Hubers populāros rakstos izceļ kooperācijas panākumus Anglijā un Francijā; Schultze-Delitschs praktiski nodibina dažāda veida kooperatīvus un viņa vārds top pazīstams pāri Vācijas robežām.

Sākumā par kooperatīviem interesējas galvenā kārtā amatnieki, vēlāk arī strādnieki. Sociāldemokrātu vadoņi baidās, ka kooperatīvā kustība varētu kaitēt viņu politiskiem mērķiem, ievirzot tos saimnieciskā gultnē: tāpēc viņi sākumā izturas pret kooperatīviem noraidoši.

Ap 1850.g. un vēlāk kooperatīvā kustība Vācijā ievērojami nostiprinās. Raksturīgākās iezīmes Vācijas kooperatīvos ir:

- a) Solidāra atbildība,
- b) Darījumi vienīgi ar biedriem,
- c) Cenšanās preču cenas nolikt iespējami zemas.

Tāpēc arī Vācijā kooperatīvi no peļņas neuzkrāj lielas rezerves un kultūrāliem mērķiem nepiegrīez tādu vērtību, kā Anglijā. -

Materiāli par kooperatīvo kustību L a t v i j ā ir visai plaši un viegli savācami caur Kooperatīvu kongresa padomi vai oficiālo statistiku. Šķiet, ka mūsu kooperācija, sevišķi kredit-kooperatīvi, nav diezgan nopietni ievērojuši ekonomisko momentu, nav krājuši pietiekošas rezerves etc, un tāpēc bijusi daudzkārt jāpiedzīvo vilšanās. Šie rezultāti tomēr neatpēko kooperācijas lielo nozīmi arī pie mums. -

Patērētāju biedrību nozīme. Ja konsuma biedrības iepērk preces vairumā tieši no ražotājiem, vai arī pašas tās ražo, viņas var lētāk pārdot, nekā privātā tirdzniecībā; sevišķi sīktirdzniecībā izdevumi ir lielāki nekā lielās biedrībās. Gūto peļņu var izlietot vispārības labā, dodot biedriem materiālus un kultūrālus labumus (Anglijā).

Pret kooperatīviem uzstājas privātie sīktirgotāji, sevišķi, ja kooperatīvi tirgojas arī ar nebiedriem un nemaksā līdzīgus nodokļus, kā privātā tirdzniecība (kā tas arī ir pie mums, Latvijā). - Kooperatīvi, bez šaubām, atņem peļņu sīktirgotājiem un tos padara pa daļai liekus. Saka, ka kooperācija grēkojot pret darba dalīšanas principu, bet šāds uzskats ir aplams: sīktirdzniecība tautsaimnieciski ir tikai tiktāl attaisnojama, par cik viņa nepieciešama pie preču sadalīšanas. Jo nabadzīgāka zeme, jo mazāk viņa sev var atļauties luksusu bažot liekus, pieciešamus vidutājus. Darba dalīšanas princips ir attaisnojams, ja viņš samazina izdevumus starp ražošanu un patēriņu, kas citādā ceļā pie dotiem apstākļiem nebūtu panākams. No otras puses jāatzīst, ka konsuma biedrības ir tautsaimnieciski attaisnojamas, ja viņas pārdod vismaz tikpat labu preci un ne dārgāk kā privātie veikali. Šinī beidzamā gadījumā nebūtu aplam, ja viens otrs privāts veikals likvidētos un savu darba spēku tautsaimnieciski produktīvi pārkārtotu. -

Kā tālāka konsuma biedrību pozitīvā nozīme minama tā, ka viņas pieradina patērētājus pirkt par skaidru naudu (pie mums par nožēlošanu tā nav). Kopējs uzņēmums audzina biedrus strādāt kopējai lietai, izprast saimnieciskās dzīves procesus un savstarpīgi uzticēties.

Konsuma biedrības tikai tur sekmīgi attīstās, kur cita starpniecība atmet pārmērīgi lielu peļņu: te viņas ir vērtīgs tirgus korektīvs, kā tas bija tagad pirmos pēckaņa gados. Vispār konsuma biedrības sīktirdzniecību atvīdot nevar. Patērētāju biedrības sekmes atkarājas visnotaļ no viņas vadības: ja priekšgalā stāv spējīga, nesavtīga persona, un te ir vilktas robežas konsuma biedrību kustībai. Arī pats Schultze-Delitschs atzinis, ka viņš šīs kustības nozīmi pārvērtējis. -

Patērētāju biedrības pārdod savos veikalos nepieciešamas, ejošas patēriņa preces, uz kuņģam arī privātos veikalos peļņa ir niecīga. Privātie veikali dabiski mēģinās uzrēķināt zināmu virspeļņu uz priekšmetiem, kuņģu konsuma veikalos nevar dabūt, vai arī sīktirdzniecība vispār sašaurināsies. -

Privāt-tirgotāju apvienības. Līdzīgi konsuma biedrībām, arī privātie tirgotāji apvienojas, lai iepirktu produktus tieši no ražotājiem, bez grosistu starpniecības. Vācijā 1928. gadā pastāvēja 412 iepirkšanas biedrības (Einkaufsbünde) ar apm. 30.000 biedriem.

Jāatzīmē, ka arī konsuma biedrības apvienojas, lai vairotu savu spēku pārdevējiem pretīm. Vācijā kā tādas apvienības minamas: “Zentralverband deutscher Konsum vereine”; “Grosseinkaufsgesellschaft deutscher Konsumvereine” un daudz citas.

Iekšējā tirdzniecība un valsts iejaukšanās.

Iekšējo tirdzniecību valsts rēgulē vispārīgā pārvaldes kārtībā; šī kārtība, protams, attiecināma arī uz ārējo tirdzniecību, kuņģai, bez tam, kā speciāls orgāns, radīti konsuļi; par beidzamiem būs runa ārējā tirdzniecības politikā.

Tirgotāju arodnieciskās intereses aizstāv tirdzniecības kameras (Handelskammern), līdzīgi rūpniecības kamerām rūpniekiem. Pie mums lieltirdzniecības un kuģniecības intereses aizstāv biržas komitejas (Rīgā, Liepājā un Ventspilī), kuņģu darbības apjoms nokārtots ar 1923. gada

“Likumu par biržām”. 1904. gadā rūpniecības pārstāvniecību pārņēmusi “Fabrikantu biedrība”. Sīktirdzniecības pārstāves ir “Rīgas tirgotāju kamera” un dažādas sekcijas pie “Latvijas tirgotāju savienības”. Igaunijā un Lietuvā pastāv tirdzniecības kameras, kuŗas dārgi izmaksā (ņem piemaksu pie tirdzniecības zīmēm); pie mums šīs organizācijas ir privāta rakstura un visi amati te ir goda amati. Radīt parallēlismu būtu nevietā, sevišķi kur pie mums šīs organizācijas ir vispār pazīstamas un bauda plašu uzticību (Rīgas biržas sabiedrība pastāv jau 114 gadus). Piezīme:

Tāpat kā rūpniecības evolūcija saistīta ar rūpniecības brīvību, tā arī tirdzniecība ir atbrīvojusēs no liekiem ierobežojumiem. Pēc pastāvošiem likumiem, pie mums ar tirdzniecību var nodarboties ikviens pilsonis, kuŗš maksā likumīgas nodevas un izpircis tirdzniecības zīmi. No tirgotāja principā neprasa speciālu kvalifikāciju, apliecību par viņa spējām, stāžu un tml. Valsts aizsardzība tirdzniecībā ir lieka, jo pircējs pats prot pārliccināties par to, cik tirgotājs ir reāls savā darbā.

I z ņ ē m u m i. Tirdzniecības brīvības principam nerunā pretīm speciāl-arodu ierobežošana; šinī sakarībā minams, ka: 1) tirgošanās ar reibinošiem dzērieniem saistīta ar koncesiju un pašvaldību piekrišanu; 2) tirgošanās ar ieročiem un sprāgstošām vielām rēgulēta ar zināmiem priekšrakstiem, 3) aptieku un drogu-preču tirgošanās rēgulēta ar koncesiju, taksēm, indīgo vielu pārdošanu u.c.; 4) aizliegts izplatīt ārzemju loterijas biļetes; 5) dārgmetallus pārdot tikai attiecīgu proves-palātas zīmogu par metalla procenta saturu; 6) nekustamas mantas pirkšana un pārdošana, sevišķi pierobežas joslā, atļauta tikai ar tieslietu resora piekrišanu; 7) pilsētās pastāv saistoši noteikumi par tirgošanos ar malku mazumā un riņķos, tāpat noteikumi dažām pārtikas vielām.

T a k s e s. Ja viduslaikos cunftes, kopīgi ar maģistrātu, noteica amatniecības ražojumu cenas, tad paralelli te iezīmējas arī taksēs gaļai un maizei. Taksēs ir vispār populāras XVIII g.s. un Francijā tādas pastāv līdz pat 1802. gadam, kur tad viņas galīgi atceļ. Vēl gan dažus gada desmitus pastāv “vārtu nodoklis” (octroi) uz pilsētā ievadamām pārtikas precēm, gan kā komunālais nodoklis; tagad arī tādi nodokļi atcelti. Ja negrib par taksēm atzīt automobiļa taksēs, eksprešu maksu u.t.l., tad par taksēm mūsu laikos vairs nevar runāt.

Senāk taksēs bija izvedamas tādēļ, ka preču kvalitāte bija puslīdz vienāda; pie tagadējās diferencēšanās, taksēs nav izvedamas, jo par taksēs cenu dabūtu tikai sliktāko kvalitāti.

Kaŗa laikā, pie lielā preču bada, atgriezās pie taksēm, noteicot maksimālās pārdošanas cenas pārtikas vielām, oglēm, dzīvokļiem (īres likums) etc. Izdeva drakoniskus likumus pret spekulāciju, preču noslēpšanu; cenas skatu logos bija jāapzīmē un obligātoriski jāievēro. Piedzīvojumi rādīja, ka ar taksēm maz kas panākams: par taksēs cenām preces pazuda, bet zem rokas par augstākām cenām bija dabūjamas. Arī mūsu bij. Apgādības ministrijas rīcība pēckaŗa laikā izsauca daudzus dibinātus protestus un sprausto mērķi nesasniedza. Patvaļīga iejaukšanās tirgus kārtošanā izrādījiesies par illuzorisku, ja ne ļaunu.

Kartiņu sistēma. Ja jau jāķeras pie preču apgrozības rēgulēšanas, tad labākus panākumus ir devusi racionāli izvesta kartiņu sistēma, kā piemēram, Vācijā. Te uz Rathenau’a un prof. Baloŗa ierosinājumu, nodibināja koncesionētas produktu centrāles, ar monopola tiesībām: “Kriegs-Getreidegesellschaft”, „Kriegs-Rohstoffgesellschaften” etc., kuŗas tad izveda dzīvē kartiņu sistēmu. Tagad viss tas pārdzīvots un atcelts. Pie mums vēl tikai nav atcelts īres likums, bet to praksē apiet uz visas līnijas.

Padomju Krievija. SPRS 1918. gadā ievada “pārtikas preču, jēlvielu un rūpniecības ražojumu monopolu”. Sekas bija, ka zemnieki samazināja sējumus, jo nedabūja ekvivalentu dārgajā un retā manufaktūrā un citās fabrikas precēs. 1921. g. Ļeņins ievada t.s. “Nep”-u (novaja ekonomičeskaja politika) ar kuŗu zināmā mērā atvieglāja sīktirdzniecību. Tagad beidzamo cenšas izskaust ar kooperātīvu palīdzību, vairāk gan aiz polītiskiem motīviem; jāatzīst, ka te ir bijuši panākumi un tirdzniecība SPRS gandrīz vai izbeigta. -

Ārējā tirdzniecība ir valsts monopols. 1922.g. zināmiem trestiem un sindikātiem, vai kooperatīviem (Dvinoless, Neftesindikat, Severoless etc) dota, zem kontroles, zināma brīvība tieši preces izvest kā arī ievest. -

Negodīgas konkurences apkaņošana. Likums par negodīgas konkurences apkaņošanu arī pie mums bieži cilāts; viņa mērķis ir sargāt godīgo tirgotāju un tāpat arī pircējus no negodīgas rīcības un izmantošanas. Pēc mūsu likuma ir sodāmi: negodīga reklāma, iekšzemes preces apzīmējums par ārzemju precī, firmas nosaukuma viltojums, aplamu ziņu izplatīšana par konkurenci, piekukuļojumi etc. Pie Finanču ministrijas nodibināta sevišķa komisija negodīgas konkurences apkaņošanai, kuŗai vajadzības gadījumā var iesniegt sūdzības. -

Privātā apdrošināšana.

Viņas būtība, pamati un nozīme.

Lai rastu vispusīgu apdrošināšanas dēfinīciju un precizētu viņas tautsaimniecisko nozīmi, vācu zinātne ir uzstādījusi veselas sešas dažādas teorijas. Kā trīs vecākās teorijas minamas: “Derību teorija” (Spieltheorie), “Krāšanas teorija” (Spartheorie) un “Atlīdzības teorija” (Leistungstheorie). Pretīm šīm trim vecākām teorijām nostādāmas 3 jaunākas teorijas: “Zaudējumu teorija” (Schadenstheorie), kuŗu formulējis Adolfs Wagners. Viņš apdrošināšanu dēfinē kā „uzņēmumu, kuŗš vai nu atlīdzinā zaudējumus, vai mazinā to sekas, kuŗas cēlušās apdrošinātam caur nejaušu, neparedzētu gadījumu, sadalot risku uz daudziem līdzīgiem gadījumiem, kuŗos šīs sekas varēja iestāties, bet nav iestājušās”. “Riska teorija” (Gefahrentheorie) ar dēfinīciju: „risku apvienojums dēļ viņu izlīdzināšanas pret ekvivalentu”. “Iztrūkuma teorija” (Bedarfstheorie), kuŗu A.Manes precizē sekoši: “Uz savstarpību dibināti pasākumi, lai segtu novērtējumu, nejaušu īpašuma zudumu”.

Visas šīs teorijas nekā noteikta nedod; visumā var sacīt, ka “caur apdrošināšanu iegūst segumu varbūtējam, nezināmam zaudējumam, ja tāds neparedzamā laikā iestātos”. -

Apdrošināšanas darījumā ņem dalību divi, pat trīs kontrahenti. Apdrošinātājs (apdrošināšanas biedrība) ir dalībnieks, kuŗš saņem iemaksu (prēmiju) un par to uzņemas atlīdzināt zaudējumus; apdrošināšanas ņēmējs ir kontrahents, kuŗš maksā prēmiju; apdrošinātais ir dalībnieks, kuŗš saņem atlīdzību. Abi pēdējie pa lielākai daļai ir viena un tā pati persona, bet ne vienmēr; piemēram, pie dzīvības apdrošināšanas apdrošinātais būs trešā persona, bet ne pats prēmiju maksātājs.

Apdrošināšanas ņēmēja iemaksu sauc par prēmiju; apdrošinātāja izmaksa nelaiemes gadījumā ir fiksētā apdrošināšanas summa; apdrošināšanas līguma dokumentu sauc par apdrošināšanas polisi.-

Risku izlīdzināšana. Apdrošināšanas raksturīgākā pazīme ir: vairāku saimniecisku uzņēmumu apvienošanās, lai segtu zaudējumus, kuŗi parasti skaŗ tikai atsevišķus uzņēumus. Tādā kārtā rodas riska izlīdzināšanās starp šīm saimniecībām. Kā tāļāka pazīme minama nejaušība; tāda pastāv priekš ikviena apdrošinātā un ir neatkarīga no viņa gribas, priekš apdrošinātāja šī nejaušība, turpretīm, ir aprēķināma un te meklējams apdrošināšanas domas pamats. -

Neviens nama īpašnieks nezin, vai un kad viņa nams degs; liela apdrošināšanas biedrība gan zin, cik par gadu namu nodeg un kāda var būt izmaksājamā atlīdzības summa. Pie dzīvības apdrošināšanas apdrošināšanas ņēmējs nezin, kad iestāsies viņa nāve; priekš apdrošināšanas biedrības šāda varbūtība ir paredzēta un ierēķināta prēmijā.

Gadījumu, kad apdrošinātājam jāmaksā atlīdzība un tāda gadījuma varbūtību sauc par apdrošināšanas risku. Risks nav viscaur vienāds; tāpēc jāšķiro vairākas riska kategorijas. Caur vairāku riska kategoriju apvienošanu cenšas panākt risku kombināciju, izlīdzināšanos.

“Lielā skaitļa likums”. Uz varbūtības aprēķina pamata un lielu vairumu novērojumiem zaudējumu nejaušība izlīdzinās, jo te pazūd atsevišķs gadījums. Te parādās lielā skaitļa likums (Das Gesetz der grossen Zahl). -

Visu apdrošināto iemaksas apdrošināšanas biedrības kasē ir apdrošināto kopējs uzkrājums, no kuŗa atsevišķs apdrošinātais katru brīdi var saņemt viņam pienākošos atlīdzību; ja viņš būtu krājis viens pats par sevi, nelaime varētu iestāties agrāk, nekā tad, kad vajadzīgā summa uzkrāta.

Prēmiju tehnika. 1) Pie savstarpīgās apdrošināšanas paredzamo zaudējumu kopsummu var gada sākumā sadalīt starp apdrošinātiem: no viņiem tad prasa zināmu iemaksu uz prēmijas rēķina, (“Vorprämie”) un vēlāk, kad zaudējumi noskaidrojušies, papildu maksas. Šis veids paredz tikai kapitāla segumu, neņemot vērā peļņas momentu. 2) Pie komerciālās apdrošināšanas prēmijas ir noteiktas un iemaksājamas par visu apdrošināšanas laiku prānumerando. Prēmijas var diferencēt pēc riska lieluma; viņas var arī noteikt kā caurmēra prēmijas. Komerciālais apdrošināšanas veids ņem vērā galvenā kārtā peļņu.

Apdrošināšanas nozīme - ir divējāda: a) privātsaimnieciska un b) tautsaimnieciska. Privātpersona caur apdrošināšanu nodrošina savu nākotni, var drošāk turpināt savu uzņēmumu, kas bez apdrošināšanas tādā mērā nebūtu iespējams. Apdrošināšana veicina kredītu; tas attiecas tikpat labi uz imobiļu, preču, transporta apdrošināšanu, kā uz apdrošināšanu pret krusu, lopu sērgām etc. Jo daudzpusīgāka ekonomiskās dzīves struktūra, jo plašāks paveŗas darba lauks apdrošināšanai, kuŗa palīdz pārvarēt saimnieciskās dzīves traucējumus. Apdrošināšana ir palīdzējusi novērst daudzus riskus, pētot pēc nelaiimes cēloņiem un dodot konkrētus norādījumus, kā tos novērst.

Apdrošināšanas nozares.

Privātā apdrošināšana grupējas pēc sekošām nozarēm:

I. Mantības apdrošināšana:

- a) uguns apdrošināšana,
- b) transporta apdrošināšana (uz jūŗas un sauszemes),
- c) apdrošināšana pret krusu,
- d) apdrošināšana pret lopu sērgām,
- e) skatu logu apdrošināšana,
- f) automobiļu apdrošināšana,
- g) apdrošināšana pret mantības bojāšanu caur ūdeni un citām briesmām,
- h) mantības dilšanas apdrošināšana u.tml.

II. Kapitāla apdrošināšana:

- a) kredīta apdrošināšana pret šaubīgiem debitoriem, īres iztrūkumu u.c.,
- b) procentpapīru kursa apdrošināšana,
- c) apdrošināšana pret zādzību, ielaušanos, defraudāciju, uzbrukumiem etc.,
- d) apdrošināšana pret mantības nacionalizāciju caur lielinieku režimu,
- e) pārapirošināšana un vēl citi veidi.

III. Personu apdrošināšana:

- a) dzīvības apdrošināšana,
- b) apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem, slimībām, invaliditāti,
- c) stipendiju apdrošināšana un daudz citu veidu. -

Apdrošināšanas likumdošana uzstāda noteiktas normas atsevišķiem apdrošināšanas veidiem (immobiļu, dzīvības, nelaimes gadījumu apdrošināšana etc). Šīs normas tikai tad stājas spēkā, ja polisē citādi nav paredzēts: tāpēc ir no svara zināt polises noteikumus. Apdrošināšanas biedrības ir koncesionējamas, izņemot savstarpīgās apdrošināšanas biedrības, kuŗām vienīgi jāreģistrējas uz normāl-statutu pamata. Pie mums ārzemju apdrošināšanas biedrības nepielaiž, kaut gan šo aizliegumu var viegli apiet.

Vāciskie likumi (1908.g. 30. maijā) paredz sevišķus noteikumus dzīvības apdrošināšanai; apdrošināšanas biedrībām jāiesniedz tarīfi, prēmiju aprēķināšanas pamati un noteikumi par prēmiju rezervēm. 1926.g. Vācijā radīts pārraugu orgāns: "Reichsaufsichtsamt für Privatversicherung", ar lielām kompetencēm; viņš kontrolē biedrību darbību, pieaicinot lietpratējus - padomdevējus, var prasīt statutu grozījumu, pat biedrības likvidāciju. Izdevumus sedz ar sevišķu nodevu no prēmijas summas.

Likums it sevišķi paredz, kā apdrošināšanas ņēmēja, tā apdrošinātāja pienākumus; pirmajam nepārprotami jāuzdod apdrošināmais risks un par katru viņa maiņu jāziņo biedrībai, kuŗa pretējā gadījumā var atteikties no līguma pildīšanas. Pie mums vēl spēkā bij. Krievijas likumi, ciktāl viņi nav atvietoti caur Latvijas valdības rīkojumiem un Valsts apdrošināšanu.

Apdrošināšanas veidi.

Pastāv 2 veidi: 1) savstarpīgais apdrošināšanas veids un 2) komerciālā apdrošināšana.

Savstarpīgās biedrības var būt: a) privātas un b) publiski-tiesiskas. Pirmās ir apdrošināto biedru apvienības, kuŗas sadala savā starpā noteiktu risku; otrās ir dibinātas no valsts, vai novada, vai pašvaldības. Principā arī šīs biedrības sadala risku un atmaksā pārpalikumu, tikai te vēl paredzētas, vajadzības gadījumā, piemaksas no vispārīgiem līdzekļiem, caur ko šīs biedrības ir finansiāli stiprākas kā pirmajās.

Vācijā kā pirmās apdrošināšanas biedrības minamas publiskās "brandkases" (Brandkassen, Feuersocietäten); tādas arī pastāvēja Baltijā nekustamu īpašumu apdrošināšanai. Apdrošināšana bija vispirms spaidu kārtībā noteikta; arī senāk Krievijā ap 1800. gadu pastāvēja piespiedu apdrošināšana, kā valsts uzņēmums. Tagad tādi spaidi un priekšraksti atcelti. Vienīgi Bavarijā vēl pastāv obligātoriska apdrošināšana pret krusas postījumiem.

Pārvalde privātās biedrībās atrodas pašu biedru rokās; oficiālās apdrošināšanas biedrībās pārvalde uzticēta ierēdņiem.

Savstarpīgā apdrošināšana ir vietā tur, kur nedominē spekulatīvais moments un darbība ir viscaur vienmērīga.

Apdrošināšanas akciju sabiedrības. Lieliem, svārstīgiem riskiem ir vairāk piemērotas akciju sabiedrības. Viņas ir peļņas uzņēmumi, tāpēc viņu sekmes noteic enerģiska rīcība, spekulatīvā momenta pareiza uztvere, elastība un iniciatīve, kuŗi apstākļi te vairāk izpaužas, nekā savstarpīgā apdrošināšanā. Teorijā domājami arī jaukti veidi: akciju biedrības var paredzēt zināmas dividendes izdalīšanu apdrošinātiem, it kā pie savstarpīgām biedrībām; tāpat savstarpīgās biedrības var pārapirošināt daļu riska akciju biedrībās. Praksē šīm kombinācijām nav nozīmes.

Savstarpīgās apdrošināšanas biedrības var pastāvēt pie pietiekoši liela biedru skaita un pietiekoši plaša darbības rajona; citādi riska sadalīšana ir problemātiska. Daudz atkarājas arī no vadošo personu kvalifikācijas un kārtīgas rezervju uzkrāšanas. Kā nevēlams moments uzskatāmas savstarpīgās prēmijas: pirmatnējās mērenās prēmijas var prasīt prāvas piemaksas iztrūkuma segšanai. Tas apgrūtina racionālu, eksaktu kalkulāciju.

Apdrošināšanas akciju sabiedrības ir peļņas uzņēmumi, kuŗi, konkurences spiesti, lielā mērā nāk publikai pretīm. Prēmijas te noteiktas; eventuelu iztrūkumu virs saņemtām prēmijām sedz akciju kapitāls un rezerves. Akciju biedrību darbības rajons ir plašs, ar ko panāk riska sadalījumu. Prēmijas var būt ļoti mērenas, ja ievēro klientūras stingru izlasi un kontroli.

Piespiedu apdrošināšana. Lai sadalītu risku uz lielu vienību, valsti, plašu apvidu etc, piespiedu princips var tautsaimnieciski attaisnoties.

Kā piemēru te var pievest apdrošināšanu pret krusas postījumiem, ja pastāv obligātoriska apdrošināšana plaša rajona visai lauksaimniecībai; prēmijas tad ir ļoti zemas. Valsts noorganizē piespiedu apdrošināšanu objektiem, kuŗus, lielā riska dēļ, privātas biedrības neapdrošina. Latvijā patlaban ierosināta doma par kuŗu apdrošināšanu caur valsts uzņēmumu, jo maksājamās prēmijas par mūsu veciem kuŗiem ir ārzemēs pārspīlēti augstas, būrniekus ārzemēs apdrošināt ir pavisam neiespējami. Vēl kā piespiedu apdrošināšanu var minēt apdrošināšanu slimo kasēs un apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem; tāda pastāv arī Latvijā.

Tādiem gadījumiem vairojoties, Adolfs Wagners aizstāv principā valsts apdrošināšanu. Pret to dibināti iebilst, ka valsts nemeklēs apdrošināmos un daudzi paliks neapdrošināti, kas uzskatāms kā tautsaimniecisks minuss. Kamēr apdrošināšana vispār vēl nav pietiekoši izplatīta, privātā iniciatīva ir atbalstāma. Ja privāta apdrošināšana turpmāk būs viscaur iesakņojusēs, tad iespējams, ka valsts zināmās nozarēs varētu pat racionālāki darboties, nekā privātā, peļņas ietekmētā ierosme. Sociālizācijas projekti pirmā kārtā būtu attiecināmi uz uguns un dzīvības apdrošināšanu, izslēdzot transporta un līdzīgus lielākus riskus. Pie dotiem apstākļiem jāsaka, ka pagaidām privātā apdrošināšana ir nepieciešama.

Apdrošināšanas biedrību apvienības (karteli). Ja zināmu lielu risku nav iespējams segt caur pārāpdrošināšanu, apdrošināšanas uzņēmumi apvienojas un sadala to savā starpā. Arī citu kopēju interešu aizstāvēšanai nepieciešama kopēja uzstāšanās. Šie ir momenti, kuŗi ved pie apdrošināšanas uzņēmumu apvienošanās kartelos un koncernos. Noteikums ir: līdzīgas prēmijas, kas nevēlamā kārtā izslēdz sacensību biedrību starpā.

Ievērojamākās apdrošināšanas nozares.

Uguns apdrošināšana, kā viens no svarīgākiem mantības apdrošināšanas veidiem, ir no valsts viedokļa sekmējama un veicināma, lai tā vispār izplatītos. Valsts pat var ievest piespiedu apdrošināšanu. Neapdrošināti, parasti, paliek nabadzīgākie īpašnieki, kuŗus nelaimes gadījums pagalam izposta; tas novērojams pie lauku ēkām, ciktāl agrār-bankas, kuŗās viņas ieķīlātas, nespiež tās obligātoriski apdrošināt. Valsts sekmē apdrošināšanu, samazinot nodokli no prēmijām, caur ko apdrošināšana manāmi palētinās.

Valsts uzdevums ir aizsargāt kā apdrošināto, tā apdrošinātāju intereses. Te minamas normas un priekšraksti apdrošināšanas biedrībām klientu labā. Uz apdrošinātiem attiecas: bargi sodi par ļaunprātīgu dedzināšanu, nepietiekoši uzmanīgu rīcību u.t.l. Sodāma ir apdrošināšana pāri pār vērtību, kuŗa viegli var novest pie ļaunprātīgas dedzināšanas. Apdrošināšanas biedrība tādā gadījumā atlīdzina vienīgi faktiskos zaudējumus, kaut arī mantība būtu apdrošināta daudz augstāk. Ja var pierādīt, ka īpašums apdrošināts pāri pār vērtību mantkārīgā nolūkā, biedrība var uzskatīt

līgumu kā spēkā neesošu un atteikties no jebkādas atlīdzības. Ja objekts apdrošināts zem vērtības, biedrība atlīdzina zaudējumus samērā ar apdrošināšanas summu pret īsto vērtību, piemēram: ja īpašums apdrošināts par pusvērtību, biedrībai ir tiesība atlīdzināt vienīgi pusi no faktiskā zaudējuma. Atlīdzība nav tieši atkarīga no maksātās prēmijas, bet no objekta vērtības, kāda tam bija ugunsskādes brīdī: tāpēc biedrība var atvilkt amortizāciju, nolietojanās kvoti etc., kaut arī prēmija maksāta pirmatnējā augstumā. Visu to pierādīt ir grūti, tāpat grūti pierādīt, ka īpašums bija apdrošināts pāri pār vērtību.

Apdrošināšana pret krusu saistīta ar grūtību - noteikt krusas nelaiemes varbūtību, no kādas izejas, vienīgi iespējams noteikt maksājamo prēmiju. Praksē ņem vairāku beidzamo gadu caurmēru; ja saņemtās caurmēra prēmijas izrādījušās par augstām un krusas postījumu to gadu nav bijis, tad daļu prēmijas atmaksā apdrošinātiem. Bavarijā ir ieviesta obligatoriska apdrošināšana pret krusas postījumiem un apdrošināmi ir visi sējumi; tāpēc arī prēmija ir visai zema, jo risks sadalās pa visu valsti. Ja, turpretīm, apdrošināts tikai neliels apvidus, tas nelaiemes gadījumā var smagi gulties uz vietējo apdrošināšanas biedrību, pat to ruinēt. Vēl rodas grūtības - noteikt postījuma īstos apmērus; tas tomēr ir no liela svara, jo nekādā gadījumā apdrošinātais nedrīkst iedzīvoties uz vispārības rēķina. Savstarpējās biedrībās kontrole šinī ziņā ir pilnīgāka.

Transporta apdrošināšana ir viena no tagadējās apdrošināšanas ievērojamākām nozarēm. Viņu šķiro kā: jūras apdr., iekšzemes ūdeņu apdr., sauszemes transportu apdrošināšanu. Apdrošināšanas objekts var būt: a) transportlīdzekļi (kuģi: "Casco"), b) krava ("Cargo"), c) vedmaksā (frakts) un gaidāmā peļņa (profit imaginaire). -

Sauszemes transportu apdrošināšanai ir maz nozīmes, jo transporta uzņēmums, piem.: dzelzceļš atbild pēc likuma par zudumu un bojājumiem, ja tādi cēlušies oaur viņa vainu. Toties lielāka nozīme ir jūras apdrošināšanai. Ar šo nozari visvairāk nodarbojas apdrošināšanas akciju sabiedrības, arī starptautiskā mērogā (Lloyds birža, Londonā). Valsts iejaukšanās te nav vajadzīga, jo tirgotāji paši prot pietiekoši sargāt savas intereses.

Dzīvības apdrošināšana. Viņas sākumi meklējami t.s. "bēru kasēs", kuŗas visai izplatītas arī nelielās apvienībās un biedrībās. Šaurākā nozīmē dzīvības apdrošināšanā vērojami sekoši tipiski veidi:

- a) kapitāla apdrošināšana miršanas gadījumā,
- b) " " zināmam vecumam iestājoties,
- c) šo abu veidu kombinācija, gadījumos, kur zināmam vecumam iestājoties, prēmija vairs nav jāmaksā (65 - 70 g.).

Apdrošināšanu var slēgt uz savu paša dzīvību; to var arī slēgt uz trešo personu dzīvību, piem. : parādnieka apdrošināšana.

Tālāks dzīvības apdrošināšanas veids ir mūža rente. Apdrošinātā persona vai nu iemaksā vienreizīgi zināmu kapitālu un nekavējoši saņem mūža renti, vai arī maksā gada prēmijas un saņem vecuma renti. Vēl var būt daudz citādu veidu un kombināciju.

Dzīvības apdrošināšanas pirmā īpatnība ir tā, ka apdrošinātais, kuŗš trīs gadus no vietas kārtīgi maksājis prēmiju, var pārvērst savas iemaksas bezprēmijas apdrošinājumā par tādu surnmu, kāda atbilst viņa prēmiju rezervei un sasniegtam vecumam.

Kā otra īpatnība minama ievērojamu prēmiju rezervju uzkrāšanās. Pie dzīvības apdrošināšanas prēmijas nav nekavējoši sadalāmas, kā zaudējumu atlīdzība, bet uzkrājas par daudziem gadiem, līdz iestāsies moments, kad polise jāapmaksā. Tāpēc likumā un apdrošināšanas biedrību statutos jāparedz, kur šīs prēmiju rezerves jāiegulda kā uzticēti ietaupījumi. Pateicoties šai prēmiju rezervei, apdrošināšanas biedrības var ilgāku laiku strādāt ar zaudējumiem, kas sabrukuma gadījumā padziļina viņa sekas. Tāpēc te nepieciešama nopietna uzraudzība.

Prēmiju lielumu noteic pēc vecuma un profesijas, uz mirstības tabuļu pamata; šīs tabulas sastādītas uz piedzīvojumu un varbūtības teorijas pamata. Tabulas nevar būt absolūtas: apdrošinās pa lielākai daļai turīgie, samērā labos apstākļos dzīvojošie pilsoņi, pie kuriem mirstība būs mazāka, nekā pie pārējiem. Arī dažādās valstīs mirstība būs dažāda un vienas valsts statistika nevar otrai pilnā mērā noderēt; tāpēc jāseko savas valsts statistikai un jāizdara tabuļu korektūras: citādi, vai nu apdrošināšanas biedrība var sabrukt, vai arī caur pārāk augstām prēmijām apdrošinātos izmantot. -

No vislielākā svara ir apzinīgs un spējīgs ārsts, kuņš izmeklē un kontrolē apdrošinātos; lietu pavirši ņemot, viņš var nodarīt lielus zaudējumus apdrošināšanas biedrībai.

Liela nozīme ir reņšu mēram, par kādu novietotas prēmiju rezerves. Uz šī mēra pamata ir izrēķinātas prēmijas un tāpēc tam jābūt stabilam. Ņemot vērā lielos kapitālus, kādi uzkrājas kā prēmiju rezerve, viņu ievietošanai noteiktās vērtībās var būt tautsaimnieciska nozīme un šie kapitāli var ietekmēt reņšu mēru vispār.

Lai popularizētu apdrošināšanas ideju, ieteicams noorganizēt t.s. "tautas apdrošināšanu". Zem tās saprot plašu pilsoņu aprindu apdrošināšanu par nelielām summām (Ls 2,000 līdz Ls 4,000), bez ārsta izmeklēšanas vai arī ar paviršu kontroli. Še izvedami speciāl-tarīfi un palētinātas provizijas likmes. Tautas apdrošināšanai ir liela audzinoša nozīme.

Kā sevišķs veids minama apdr. pret noteiktiem nelaimes gadījumiem, piem., ja kuģu strādnieku artelis apdrošina savus biedrus pret nelaimes gadījumiem darbā. Te, pa lielākai daļai, artelis slēdz kolektīvu līgumu ar apdrošināšanas biedrību. Veidi var būt ļoti dažādi.

Statistika. Vācijā 1927.g. 31. martā darbojās pavisam 1470 priv.apdr. biedrības, kuņas sadalījās šādi: 215 akciju b-bas; 1236 savst. apdroš. b-bas un 19 cita tipa biedrības. Gandrīz visas savstarpīgās b-bas bija iekšzemes uzņēmumi; no akciju b-bām viena trešdaļa atradās ārzemnieku rokās. Šie dati papildināmi vēl ar Latvijas statistiku (sk. Statistiskā gada grāmata).

D z e l z c e ļ i.

Dzelzceļu galvenā priekšrocība ir satiksmes ātrums. Ja pajūgs var nobraukt 12 - 15 klm. stundā, tad dzelzceļa ātrums ir: pasažieru vilcieniem līdz 90 klm, preču vilcieniem līdz 50 klm, kas arī vēl nav pēdējais vārds. Ātrums ir no svara kā pasažieru satiksmē, tā arī pārvadājot ātri bojājošās preces un ja jāapmierina steidzīgs pieprasījums.

Dzelzceļu kustība ir piemērota masu transportam, pārvadājot preces uz lieliem attālumiem, kā arī lielu ļaužu masu pārvietošanai.

Kā tālākais moments krīt svarā regulāra un precīza satiksme. Ar to stāv sakarā transporta drošība, piemērojot transporta līdzekļus preču īpatnībām, piem. ledus vagoni u.t.t. Pasažieru vilcieni dod tagad vislielākās ērtības (guļamvāģi, restorānu vagoni u. t. t.)

Dzelzceļi ārkārtīgi palētinājuši transportu; viņu tarīfi pat nesasniedz 25% no vedmaksas ar ratiem. Pateicoties dzelzceļiem, cilvēks atbrīvojies no saistības ar dzīves vietu. Tālas zemes ir apvienotas pasaules tirgū, attālumiem no centriem vairs nav agrākās negatīvās nozīmes.

Pateicoties modernai teknikai, dzelzceļu izbūvei vairs nav nepārvaramu šķēršļu: tiltus ceļ pāri vislielākām upēm, būvē tuneļus cauri kalniem u.t.t. Dzelzceļu tīkls var racionāli pārklāt visu zemi, ja to izbūvē pēc noteikta plāna.

Pēc satiksmes plašuma un ekonomiskās nozīmes dzelzceļus var šķirot kā: starptautiskas maģistrāles, galvenās līnijas, blakus līnijas un pievadceļus.

Dzelzceļu būve un valsts. Ņemot vērā dzelzceļu nozīmi vispārībai, valstij uzliekams pienākums rūpēties par to izbūvi un uzraudzīt dzelzceļu ekspluatāciju. Jau pie trases nospraušanas valstij

jāņem vērā projektētās līnijas tautsaimnieciskā nozīme; līnija jāvelk tā, kā viņa vislabāk sekmē zemes ražojošos spēkus: skar fabriku centrus, raktuves u.t.t., kuŗu vērtība caur dzelzceļu aug. Dzelzceļos ieguldāmais kapitāls ir liels un to nedrīkst neproduktīvi šķiest, būvējot paralēlas līnijas, vecās nojaucot u. t. t. Tāda neracionāla saimniecība novērota USA, kur konkurējušas paralēlas līnijas un tādas vēlāk nojauktas. Dzelzceļu līnijas jāapsver arī no viņu stratēģiskās nozīmes, kur ne vienmēr var rēķināties ar ceļu ienesīgumu. Arī dzelzceļu kultūrālā nozīme nav savienojama ar rentabilitāti, kas sevišķi izpaužas būvējot lielās maģistrāles (Transsibīrijas līnija, Pacific-ceļi). No visa tā izriet, ka dzelzceļu tīkls jāizveido plānveidīgi, visas valsts interešu mērogā.

Visas pasaules dzelzceļos ieguldīto kapitālu 1908.g. aplēsa uz 208 miljardi RMk.; tagad šī summa dubultojusies.

No drošības viedokļa valstij jāuzrauga tiltu, tuneļu, aizsarg-ierīču u.t.t. pirmklasīgu izvedumu, sevišķi ja runa ir par privātiem ceļiem.

Katrai dzelzceļa līnijai ar būves kocesiju piešķirts zināmā mērā ekspluatācijas monopols starp noteiktiem gala punktiem, Tā ir liela saimnieciska vara, kuŗu ceļa īpašnieki nedrīkst izmantot egoistiskos nolūkos, pretēji vispārības interesēm; te bieži valstij jāiejaucas ar savu autoritāti. Vispirms, līniju koncesionējot, valsts saista uzņēmējus ar konkrētiem noteikumiem un prasībām. Valsts var izdot vispārīgus normatīvus nosacījumus, kā arī likumdošanas ceļā rēgulēt tarifus u.t.t. Tādā ceļā valsts var kontrolēt privāto iniciatīvi. Vispilnīgāki valsts tomēr var aizsargāt vispārības intereses, pārņemot dzelzceļus savā rīcībā.

Šai jaunlaiku prasībai runā pretīm dzelzceļu attīstības gaita. Sākumā nebija pārliecības, ka dzelzceļi atmaksāsies un praksē iniciatīve pārgāja privātās rokās. To mēs vērojam Anglijā, USA un Vācijā; arī Francija izdeva koncesiju uz 90 gadiem, pēc kuŗu notecēšanas dzelzceļiem bija jāpāriet bez atlīdzības valsts īpašumā. Tikai pēdējā priekškaŗa laikā atzina par pareizāko valsts dzelzceļu principu: valsts pati sāka būvēt jaunus dzelzceļus, kā arī izpirka privātās līnijas (Krievijā).

Valsts dzelzceļu būve ir nepieciešama kapitālu nabagās valstīs, kur nav uzņēmīgu kapitālistu; tāpat mazāk rentāblās līnijas, ar stratēģisku vai galvenā kārtā kultūrālu nozīmi, varēs būvēt tikai pati valsts. Ja blakus privātiem ceļiem pastāv arī valsts dzelzceļi, trūkst dzelzceļu satiksmes kopīga virsvadība, ja, turpretīm, dzelzceļu būve un ekspluatācija koncentrēta vienās rokās, visa saimniecība var būt daudz sekmīgāka: rodas prāvi ietaupījumi pie staciju izbūves, kuŗas bieži var apvienot centrālstacijās. Vēl lielāku ekonomiju var gūt caur apvienotu ekspluatāciju: atkrīt daudzās sīkās pārvaldes, var racionālāki izmantot ripojošo materiālu (lokomotīves, vagonus), kas pie vagonu apmaiņas starp dažādām līnijām nav pilnīgi panākams.

Konkurence starp daudzām privātām dzelzceļu sabiedrībām noved galu galā pie viņu apvienošanās; tad šādas lielas apvienības gūst ārkārtīgi lielu iespaidu un var pilsoņus ekspluatēt, kur tad valsts spiesta dzelzceļu saimniecību rēgulēt. Anglijas un USA piedzīvojumi tomēr rāda, ka likumdošanas ceļā no vienmēr izdodas šīs egoistiskās tieksmes bremsēt.

Akciju sabiedrības būvēs dzelzceļus tad, ja naudas rente ir zema un kapitāls viegli sadabūjams; valsts var ar šo momentu arī nerēķināties, nostādot pirmā vietā tautsaimnieciskos motīvus un ne rentabilitāti.

Pret valsts dzelzceļiem ceļ pa daļai dibinātas ierunas, ka valsts būvētie ceļi izmaksā dārgāki un arī viņu ekspluatācija iznāk dārgāka. Tampretīm jāsap, ka valsts ceļi ir solidāki būvēti, nekā privātie ceļi. (USA ceļi šinī ziņā atļauj daudz ko vēlēties). Protams, ka konkurencei trūkstot, valsts ceļi var iestigt birokratismā, mazāk sekot progresam, nekā privāto ceļu konkurences spiesti.

Dzelzceļu attīstība. A n g l i j ā dzelzceļi būvēti viscaur no privātām sabiedrībām, bez valsts pabalstiem. Koncesijas izsniedza vienīgi ar Parlamenta piekrišanu un nebija viegli tās iegūt. Neskatoties uz dārgo izmaksu, Anglija pārkļājās ar plašu dzelzceļu tīklu, agrāk nekā citas valstis.

Dažādie uzņēmēji, kā konkurenti, sanāca konfliktā tarīfa jautājumos un bija spiesti apvienoties, lai izmantotu dzelzceļu monopola lielo iespaidu. Pret šīm tieksmēm uzstājās valdība un Parlaments: 1844.g. valdība iegūst iespaidu tarīfu noteikšanā, tāpat tiesību dzelzceļus izpirkt. 1873.g. valdība ieceļ sevišķu “dzelzceļu padomi” tarīfa lietās un vēlāk šīs savas tiesības vēl paplašina. Valsts dzelzceļus tomēr neizpērk.

Kaŗa laikā privātos dzelzceļus pārņēma valsts, maksājot dividendes 1913.g. apmērā. Ar 1921.g. likumu visi dzelzceļi iedalīti 4 grupās. Pastāv sevišķa tarīfu tiesa ar plašām pilnvarām, kuŗa atvieto agrāko “dzelzceļu padomi”.

USA dzelzceļi atradās atsevišķu štatu kompetencē, vienīgi lielās maģistrāles “Pacific railroad” ir no Ūnijas koncesionējamas. USA dzelzceļiem bijusi sevišķa nozīme, jo tie uzslēdza kultūrai jaunus plašus apgabalus; dzelzceļu būvi veicināja ar plašām zemes koncesijām (Homestead law). Līdz 1869.g. pastāvēja gandrīz pilnīga dzelzceļu būves brīvība. Tarīfu patvaļā radīja ar laiku neciešamu stāvokli, kādēļ fermeri prasīja valsts pabalstu tarīfu noteikšanā. Ārkārtīgā konkurence lielo sabiedrību starpā noveda pie daudziem dzelzceļu bankrotiem: no 1870. - 1897.g. sabruka 752 dzelzceļu biedrības. Sekas biju lieli kapitālu zaudējumi. 1887. un 1889.g. likumi rada “Ūnijas dzelzceļu padomi”, kuŗai jārēgulē starpštatu dzelzceļu satiksme un jāpārziņ tarīfu jautājumi. Kaŗa laikā Ūnija pārņem dzelzceļus savā pārziņā, garantējot akcionāriem kā dividendi pēdējo 3 gadu (1911. līdz 1914.) caurmēra peļņu. 1920.g. dzelzceļus atdod atpakaļ privātām sabiedrībām ar noteikumu, ka dzelzceļu grupām jāvienojas un jānovērš savstarpējā konkurence. Valdībai ir tiesība noteikt tarīfus pat atsevišķiem štatiem.

V a c i j ā pirmo dzelzceļu būvē 1838.g. no Berlīnes uz Potsdamu, kā privātu uzņēmumu; valsts tomēr kontrolē būvi un ekspluatāciju un patura sev izpiršanas tiesības. Lai veicinātu jaunu ceļu izbūvi, valsts uzņemas reņšu garantiju uz akcijām un obligācijām, paturot jau tad prātā un apsverot valsts dzelzceļu izbūves plānu. Pēc 1871/2.g. kaŗa spilgti iezīmējās atkal doma pārņemt dzelzceļus valsts pārziņā; šo domu aizstāv Bismarks, bet nevar to izvest dzīvē, jo atduras uz apvienoto valšķu partikularismu. Tikai 1879/80. gados Prūsija izpērk 6 lielākās dzelzceļu līnijas, kam vēlāk seko citi izpirkumi. 1916. g. Prūsijas valstij no visiem dzelzceļiem piederēja 58.637 klm., privātiem – 3.710 klm., pievedceļus atstāja privātai iniciatīvei. Līdzīga attīstība novērojama arī citās Vācijas valstīs: Bavarijā, Saksijā, Virtembergā. 1896.g. apvieno Prūsijas un Hesenes dzelzceļus, radot caurejošo maģistrāļu koordinēšanu.

Tāļākie apvienošanas mēģinājumi cieš neveiksmi, atduroties uz mazo valstiņu partikulārismu. Tikai pēc kaŗa izdodas satversmes ceļā radīt Valsts dzelzceļu apvienību: ar 1. aprīli 1920.g. visi valsts dzelzceļi pāriet Vācijas republikas īpašumā kā “Deutsche Reichsbahnen”. Blakus valsts pārvaldei pastāv padomdevēju organs satiksmes un tarīfa lietās.

Ar 30. augusta 1924.g. likumu “Deutsche Reichsbahnen Aktien-Gesellschaft” uzņēmas 11 miljardu marku lielu saistību reparācijas maksājumu kārtošanai, zem kreditoru valšķu kontroles. Pēc 1929.g. Parizē pieņemtā Jonga plāna projektēts šo parādu kārtot 37 gados, ar 660 miljonu marku gada maksājumu, atdodot Vācijas dzelzceļiem pilnu rīcības brīvību. Projekts tomēr nav akceptēts.

F r a n c i j ā izveidojies privāto dzelzceļu monopols: visi Francijas dzelzceļi atrodas 6 lielu akciju biedrību īpašumā, kuŗas katra pārvalda savu rajonu bez konkurences. Blakus šīm biedrībām izveidojies neliels valsts ceļu tīkls: 1910. g. tikai 17,95% (apm.1/5) bija valsts dzelzceļu. Izbūvētiem akciju biedrību ceļiem pēc 90 gadiem bija jāpāriet bez atlīdzības valsts īpašumā.

Francijā ar 1842.g. likumu bija izstrādāts viengabalains plāns visiem valsts dzelzceļiem, bet viņu realizēt neizdevās: privātās biedrības bija pārāk iespaidīgas un valstij bija jāapmierinās ar zināmu tarīfu rēgulēšanu. Ar 1921.g. likumu visi valsts dzelzceļi ir apvienoti uz līguma pamata

starp valsti un dzelzceļu sabiedrībām. Radīta "Dzelzceļu padome", kurai ir noteicošs vārds satiksmes izveidošanā un tarīfa lietās.

Krievijā pirmos dzelzceļus (Pēterpils - Carskoje selo un Nikolaja ceļu) būvēja valsts. Vēlāk lielās Pievolgas un Kaukaza līnijas būvēja privātas sabiedrības, ar valsts garantētu obligāciju kapitālu un %. Finanču ministrs S.Witte sāka dzelzceļus izpirkt, atzīstot par pareizu valsts ceļu principu.

Latvijā visi lielie ceļi pieder valstij, izņemot Ziemeļ-Vidzemes un Liepājas-Aizputes šaursliežu līnijas un pāris privātos pievedceļus. -

Dzelzceļu statistika.

Visu pasaules dzelzceļu garums kopā bija:

1913.gadā.....	1.101.653 klm.
1925. "	1.230.234 "

Izbūvētie ceļi 1925.gadā sadalījās šādi:

	Uz 100 kv.klm.	Uz 10.000 iedzīvotājiem.
1) Beļģija.....	36,5 klm.	14,2 klm.
2) Anglija un Irija.....	16,1 "	8,7 "
3) Šveice.....	14,0 "	14,7 "
4) Vācija.....	12,3 "	9,2 "
5) Dānija.....	11,8 "	14,8 "
6) Francija.....	9,7 "	12,0 "
7) Lietuva.....	5,6 "	13,2 "
8) Polija.....	5,0 "	7,1 "
9) USA.....	4,3 "	38,0 "
10) Latvija - 2856 klm.....	4,3 "	15,5 "
11) Igaunija.....	3,0 "	12,9 "
12) Somija.....	1,2 "	13,5 "
13) SPRS.....	1,0 "	5,0 "

Elektrificētu dzelzceļu 1926.gadā bija:

1) Šveicē.....	43,71 %	5) Norvegijā.....	4,60 %
2) Austrijā.....	8,66 %	6) Francijā.....	2,29 %
3) Zviedrijā.....	7,52 %	7) Anglijā.....	2,06 %
4) Itālijā.....	6,60 %	8) Vācijā.....	1,88 %

Dzelzceļu tarīfi.

Lai izvestu noteiktu dzelzceļu politiku, visas valstis bijušas spiestas iespaidot tarīfu normēšanu vai nu ar valdības iejaukšanos, vai likumdošanas kārtībā. Galvenā kārtā tas attiecas uz preču pārvadājumiem, kā saimnieciski svarīgāko transportu, bet skar arī personu tarīfus.

Pie tarīfu noteikšanas iezīmējās šādi viedokļi:

Komerčiālais viedoklis stāda tarīfa likmes atkarībā no tā, cik katra prece var nest, t.i. no preces vērtības attiecības pret viņas apjomu. Šo viedokli aizstāv privātie dzelzceļi, kas cenšas pēc lielākas peļņas. Matēmatiski pareizas likmes noteikt grūti, jo preču cenas un viņu vērtība ir svārstīgas un iespaidotas no konjunktūras. Lai ierobežotu privāto dzelzceļu egoismu un patvaļu, valstij vismaz jānoteic maksimālās un minimālās likmes, kā arī jāieved citi nepieciešamie ierobežojumi.

Otrs viedoklis ir - nolikt vedmaksu atkarībā no pārvadājamās preces apjoma. Pamatā te liek pārvadājamo pašizmaksu un tarīfa likmes izrēķina uz 3 faktoru pamata: pēc svāra, ieņemamās telpas un attāluma. Šāds tarīfa noteikšanas veids dod lielāku pārskatāmību un vienmērīgākas likmes

un viņu atbalsta galvenā kārtā valsts dzelzceļi. Izejot no tautsaimniecības prasībām un pielāgojoties konkrētiem apstākļiem, arī šinī gadījumā nepieciešama zināma diferenciacija likmēs.

Kā vērtības tā apjoma pamati ir vienpusīgi. Anglijā un Amerikā valorizēšanas sistēma bija radījusi ārkārtīgu patvaļu: dzelzceļi ar rabatiem un tarīfu diferencēšanu pēc attālumiem izrādīja zināmiem uzņēmumiem izcilus prefimnākšanu un tas izsauca protestus. No otras puses jāatzīst, ka stingusi sistēma arī nav viscaur attaisnojama: zināmām preču kategorijām var tarīfa likmes paaugstināt, bez kā viņas jūtami apgrūtinātu satiksmi un izsauktu ļaunas sekas. Ceļiem, kuŗu būve dārgi izmaksājusi, var atļaut ņemt dārgākas likmes, lai ieguldītais kapitāls rentētos. Tāpēc ieteicams zināms vidus ceļš, kas apvieno valorizēšanas un voluma principus.

Līdzšinējā prakse rāda, ka valstis, kuŗās dominē privātie dzelzceļi, prasa no pēdējiem tarīfu stabilitāti un publicitāti, cenšoties sasniegt pēc iespējas vienmērīgas likmes un tarīfu vienkāršošanu; izņēmuma tarīfus un diferenciālās likmes pielaiž pēc iespējas reti. Ja dzelzceļi pieder pašai valstij, tad izņēmumus no normālām likmēm pieļauj tikai tad, ja to prasa svarīgi tautsaimnieciski motīvi: tikai tādos gadījumos ievēd joslu tarīfus un speciālus izņēmuma tarīfus.

Financiālais viedoklis. Dzelzceļos ieguldītais kapitāls ir tik ievērojams, ka nav iespējams atteikties no viņa rentabilitātes. Šis moments ir pats par sevi saprotams pie privātiem dzelzceļiem; bet ja arī dzelzceļi pieder valstij, viņiem ir jādod valstij zināmi ieņēmumi un zināma kapitāla rente. Dzelzceļus lieto visi pilsoņi un maksa sadalās uz viņiem visiem; maksas iekasēšana ir lēta un vienkārša. Cik tāļu valsts var iet ar tarīfa likmju kāpināšanu, to noteic pasažieru maksāspējas un tāpat robeža, cik pārvadājamās preces var nest. Ja arī valsts var vadīties no dažādiem citiem viedokļiem, kas attaisno vedmaksas pazemināšanu, tad katrā ziņā ceļiem ir jāsedz viņu ekspluatācijas izdevumi un dzelzeļu saimniecība drīkst dot valstij iztrūkumu. Ir taisnība, ka lēti tarīfi veicina ražošanu un preču apgrozību, bet ir arī taisnība, ka tarīfu ziņā valsts tautsaimnieciskās intereses spēj ilgstoši ievērot tikai rentabilitātes robežas.

Tarīfa likmes noteic pirmā kārtā ar dzelzceļiem saistītie izdevumi, kas sadalās 2 daļās: vispārējos un ekspluatācijas izdevumos. Pie vispārējiem izdevumiem pieskaitāmi ieguldītā kapitāla augļi un vispārīgās pārvaldes izdevumi (telpu īre, algas pārvaldei u.t.t.). Ekspluatācijas izdevumi sastādās no algām satiksmes personālam, satiksmes līdzekļu izmantošanas un tekošiem remontiem. Matēmatiski abas grupas norobežot nevar un zināmas domstarpības te dabiskas.

Vispārējie izdevumi paliek konstanti līdz zināmāi intensitātes robežai; ārkārtīgi augot pārvadājumiem, arī te būs novērojams pieaugums un jāizved tarīfā attiecīgs labojums. Tas pats sakāms par ekspluatācijas izdevumu kvoti. Viņa stādāma atkarībā no racionālas telpu izmantošanas, kas ne viscaur būs vienmērīga, un citiem specifiskiem apstākļiem. Neskatoties uz šo vajadzīgiem korektīviem, princips tarīfa likmju noteikšanai paliek negrozīts, t.i. jāņem vērā sadalījums starp ģenerālizdevumiem un tiesu transporta izmaksu.

Vispārējos izdevumos jāpiedalās visām pārvadājamām precēm, neskatoties uz to, cik lielā mērā viņas dzelzceļu izmanto. Tāpat līdzīga maksa ņemama par iekrāšanu un izkrāšanu, neatkarīgi no attāluma, t.i. vai preces pārvadā 10 vai 1000 klm. Šīs divas tarīfa sastāvdaļas aprēķināmas visām precēm vienlīdzīgi.

Otra tarīfa sastāvdaļa aprēķināma no svara un attāluma, pēc tonnu-kilometriem, pārejot uz diferencēto tarīfu, t.i. caurmēra likme par tonnu un kilometru samazinās ar attālumu, pie kam kā pamatprincips uzskatāma prasība, lai vedmaksa par tālāku gabalu nebūtu zemāka, kā maksa par īsāko attālumu, t.i. maksai absolūti jāpieaug. Šāda tarīfa redukcija ir tautsaimnieciski attaisnojama - viņa atvieglo preču apmaiņu ar attāliem apvidiem, izlīdzina attāluma nelabvēlīgo iespaidu.

Konkrētos gadījumos jānoskaidro, kādā mērā pazeminātas likmes var pavairot transportu un par cik caur pieaugušiem pārvadājumiem samazinājusies pašizmaksa uz zināmu vienību.

Preīm tarīfa diferencēšanai, var runāt arī par tarīfa individualizēšanu. Ja raktuve vai liels rūpniecības uzņēmums kārtīgi un ievērojamās apmēros izmanto dzelzceļu, tiem var dot zināmu rabatu: dzelzceļš tad spēj pilnos apmēros un racionālāki izmantot savu ripojošo materiālu, nekā pie gadījuma transporta. Te nevar pārmest zināmu uzņēmumu favoritizēšanu, jo ikviens var baudīt šādus nolaidumus, ja vien viņš izpilda līdzīgus priekšnoteikumus.

Bez šiem, tarīfus noteicošiem principiem, daudzās valstīs pastāv dažāda vedmaksa atkarībā no: a) preču pārvadāšanas ātruma (parastais vai pasažieru ātrums), b) sūtījumu veida (sīksūtījumi, gabalpreces, vagonu sūtījumi), c) cik telpas ieņem sūtāmie priekšmeti (sprostīgu priekšmetu sūtījumi). Vēl minami speciāli izņēmuma tarīfi lauksaimniecības ražojumu pārvadāšanai, sāļi, akmeņoglēm, būvmateriāliem u.t.t. Tāpat atzīmējami tranzita tarīfi, ar pazeminātu vedmaksu caurejošiem transportiem.

Vācijas valsts dzelzceļi ievēduši ar 1922.g. visām precēm progresīvus procentuālus nolaidumus ar augošu attālumu; pie attālumiem sākot no 200 klm nolaidums iztaisa 5%, sākot no 300 klm – 10% u.t.t., pie attāluma sākot no 1000 klm - 45% no vedmaksas. Kā jau agrāk minēts, tāda tarīfu diferencēšana uz lieliem attālumiem ir tautsaimnieciski attaisnojama, lai tuvinātu izejvielu rajonus, rūdas un ogles, ar rūpniecības centriem. Izņēmuma tarīfi Vācijā pastāv nevien atsevišķiem masu pārvadājumiem, bet arī transportam uz ostas pilsētām un robežstacijām; arī tranzita tarīfi ievesti, lai varētu konkurēt ar kaimiņu valstīm (SPRS transporti uz Karalaučiem caur Lietuvu). Vācija ar izņēmuma tarīfiem ir gājusi diezgan tālu, jo tādus tarīfus attiecina uz apm. 1/3 daļu no visiem preču pārvadājumiem.

Latvijas preču tarīfs paredz 21 preču klasi; vedmaksa tarīfā noteikta ik par 100 kg (ieskaitot 3% kultūras fonda piemaksu) . Tarīfa I. daļā ievietoti, bez vedmaksas likmēm, vispārējie noteikumi un normas, kā arī papildu maksājumi. Tarīfa II. daļā atrodama preču nomenklatūra un klasifikācija, no kuņas redzams, kāda tarīfa klase piemērojama zināmai precei. Vedmaksu tarīfs stāda atkarībā arī no pārvadājamā preces vairuma un izšķir šinī ziņā 5 dažādas likmes: sīksūtījumiem, sūtījumiem sākot ar 5 tonnām, 10 tonnām un 15 tonnām; tad, kā pēdējā klase, atzīmētas tranzita un eksporta tarīfa grupas. Preču tarīfa III. daļā atrodami attālumi starp stacijām. Lai orientētos tarīfa jautājumos, tekoši jāseko visiem grozījumiem un jauninājumiem, kas ir diezgan bieži.

Pasažieru tarīfs noteic braukšanas maksu atkarībā no ieņemamās vietas, ērtības (vagonu klases), attāluma un ātruma. Vācijā patlaban pastāv šāds personu tarīfs: I. klasē - 11,6 pf., II. kl. – 5,8 pf., III. kl.- 4,0 pf. Bez šīs maksas vēl aprēķina piemaksu par ātrvilcieniem un eksprešiem, kā arī piemaksu par vietu karti un guļamvietu. Pazemināta maksa ieviesta viscaur skolniekiem, ekskursijām, kā arī laukstrādniekiem uz darba vietu (zināmos apstākļos). Lielākus atvieglojumus dod arī mēneša vai sezonas kartes; tāpat atvieglojumi ievesti satiksmē starp lielajiem centriem un tuvāko apkaimi.

Ūdensceļi un iekšējā kuģniecība.

Ūdensceļi šķirojami kā jūras ceļi un iekšējie ūdens ceļi. Pēdējie var būt vai nu dabiskie ūdensceļi vai mākslīgi radītie ceļi. Pie dabiskiem ūdensceļiem pieder ezeri un upes, pie mākslīgiem - kanāli.

Ezeriem ir liela nozīme USA, Kanadā, Šveicē, arī SPRS, kur viņi ir pietiekoši plaši un dziļums atbilst kuģošanas prasībām. Upēm, kā pirmatnējām satiksmes artērijām, citādi piešķirama izcilus nozīme, sevišķi senākos laikos. Tagad upes viņu dabiskā Izveidojumā ne vienmēr spēj atbilst kuģniecības prasībām: plūdi un tāpat ūdens pazemināšanās sausuma periodos prasa upju regulēšanas darbus, caur ko daudzas upes tagad jau drīzāk uzskatāmas par mākslīgiem satiksmes ceļiem.

Kanāli viņu izbūvē prasījuši lielus līdzekļus un darbs, kā rakšanas darbi un slūžu izbūve, izvests ilgākā laika posmā. Kanāli vai nu savieno dažādas upju sistēmas, vai arī kā jūras kanāli saīsina jūras ceļu. Ir arī kanāli, kas savieno klaju jūru ar iekšzemes tirdzniecības centriem (Genta, Brügge).

Kā ieverojamākie jūras kanāli minami: Sueca kanāls (161 klm) starp Vidus un Sarkano jūrām; tas saīsinājis braucienus no Londonas uz Bombeju par 43,5%, uz Colombo – par 33%, uz Vladivostoku par 24,57%. Panamas kanāls (atklāts 1912.g.) saīsinājis ceļu no Ņujorkas līdz Sanfrancisko par 60%, līdz Jokohamai - par 37%. Keizara Vilhelma kanāls, kas savieno Baltijas un Ziemeļu jūru.

Liela nozīme iekšzemes kanāliem piekrīt Beļģijā un Holandē, tāpat arī daudzās citās valstīs. Šie kanāli savieno vai nu dažādas upes, vai upes ar ezeriem un jūru.

Kanālu izbūves attīstība. Ja nerunā par Ķīnu un Ēģipti, tad pirmā valsts, kas iekšzemes kanālu izbūvei piegriezusi lielu vēriņu, ir Francija. Henri IV laikā - 1604.g. pabeigta “Canal de Briar” izbūve pēc Sully plāna. Kolberts, lai veicinātu rūpniecību, veicinājis “Canal de Languedoc” būvi. Arī Napoleons I piegriezis kanālu būvei vēriņu, bet nepārtrauktie kaņi to traucējuši. No 1820. - 1847.g.g. valsts asinā kanālu būvei prāvus līdzekļus. Vēlāk interese kanālu būvei atslābst, jo kanāli maz ienesa un lielākā vēriņa tika piegriezta dzelzceļiem. Pēc zaudētā 1871/2.g. kara atkal uzņem kanālu būves domu, jo tie lielā mērā veicinājuši saimniecisko dzīvi. Ap 1880.g. valsts paredz kanālu izbūvei lielus līdzekļus, lai caurto pret privāto dzelzceļu monopolistiskām tieksmēm, bet praksē būve turpinās nelielos apmēros: taupības prasības liek daudzus plānus atmet kā priekšlaicīgus. Visā visumā tomēr kanālu izbūvēšanas lietā daudz kas darīts; kanāli savesti kārtībā un padziļināti, tā kā tos var lietot kuģi ar tilpumu līdz 600 t. Tā kā nodevas par kanālu lietošanu ienes visai maz, tad 1880.g. tās atceļ.

A n g l i j u jau senos laikos sliktie zemes ceļi pamudina ķerties pie dabisko ūdensceļu rēgulēšanas. Pirmo kanālu būvē 1759.g. no Bridžvatera ogļu raktuvēm līdz Mančesterai; viņš sākumā dod 15% dividendes. Vēlāk interese koncentrējās uz dzelzceļiem, kuģi, pateicoties lētām oglēm, strādā ar peļņu. Kā otrs moments, kas nerunā kanāliem par labu, ir nelielie attālumi un tādēļ neatmaksājās iekrāšana kanālu kuģos un izkrašana pēc īsa transporta. Vēl minams “Manchestershipcanal”, kas savieno Mančesteru ar jūru; tas būvēts kā privāts uzņēmums un peļņu nedod. Lai novērstu konkurenci, dzelzceļu sabiedrības uzpērk kanālus, tos atstāj novārtā, t.i. nelabo un nepadziļina, kā to prasa dzīvā satiksme. Arī ar augstām kanālu lietošanas likmēm dzelzceļu sabiedrības strādā pretīm kanālu tīkla izkopšanai.

V ā c i j a kanālu būvi sākusī jau XVII.g.s. Prūsija būve “Finow” kanālu, kas savieno Oderu ar Haveli. Kā jaunākas kanālu būves minamas: “Donau-Main” kanāls un “Mittelland” kanāls starp Reinu un Elbi. Tad vēl atzīmējams “Königsberger Seekanal” starp Pregeli un Frischer Haff.

Pēc Versaļas miera līguma Vācijai uzlikts pienākums uzturēt savus kanālus kārtībā un turēt tos Sabiedroto bezmaksas lietošanā.

Kanālus Vācijā pārziņ valsts un tie ir valsts īpašums.

Vācijas statistika attiecībā uz kanālu izbūvi un ekspluatāciju rāda šādus skaitļus: Izbūvēto kanāla kopgarums 1836.g. - 648 klm, 1870.g. -1056 klm, 1908.g. - 2613 klm.

Pārvadāts pa ūdensceļiem (tonnu-kilometru):

1870.g.	2.900	milj.t/km	(tanī laikā dzelzceļi - 10.900 t/km),
1910.g.	19.000	" "	" " " - 56.300 "),
1926.g.	21.500	" "	" " " - 65.328 ").

No visiem transportiem Vācijā pa kanāliem pārvadā no 21 – 25% kopkravas; šim procentam ir tendence pieaugt.

K r i e v i j ā kanālu sistēma izveidojās pag. gadu simteņa vidū; te minamas Ladogas ezera sistēma, Sviras kanāls, Marijas sistēma un kanāli Polijas robežās. Projektēti bija saimnieciski grandiozi kanāli, kas savienotu Daugavu ar Dņepru, Donu ar Volgu, bet tie palika vienīgi projektā.

L a t v i j ā kā vienīgais kanāls minamas privātās iniciatīvas būvētais kanāls, kas savieno, caur Baltezeru, Gauju ar Ķīšezeru un kam ir nozīme koku pludināšanai.

Kanālu saimnieciskā nozīme sevišķi labi saskatāma, ja tos salīdzina ar dzelzceļiem. Kā raksturīgie momenti minami:

1) Ūdenstransporta lētums, kas sevišķi no svara lētu preču pārvadājumiem lielos vairumos, jo šīs preces nevar panest dārgu transportu.

Zirgs mierīgā ūdenī var pavilkst 5 - 6 reiz vairāk nekā uz dzelzceļa un 40 - 50 reiz vairāk nekā pa zemes ceļu. Liellaiva pa kanālu var pārvest vesela vilciena kravu. Viens velkonis pietiek vairākām liellaivām, patērē maz ogļu un prasa mazu personālu.

2) Gar kanāliem nav jāceļ dārgas piestātnes: liellaivu var piekraut un izkraut jebkurā vietā, pēc vajadzības. Šie izdevumi būs niecīgi, ja liellaiva var piestāt pie jūras kuģa un tam tieši pārdot kravu.

3) Liellaivas brauc pa kanāliem lēnā gaitā, tās nav jābūvē tik solīdi kā vagoni, kuņiem jāērķinās ar satricinājuma risku. Netto tonnaža liellaivās izmaksā apmēram 1/3 no maksas par līdzīgu tilpumu preču vagonos. Liellaivā var kravu sablīvēt līdz 4,5 m augstu, vagonā tikai caurmērā 3 m. Tā tad netto tilpums pret nedzīvo svaru (brutto tonnažu) liellaivā ir izdevīgākā attiecībā nekā vagonos.

Pārvadāšanas izdevumi kuģī pret dzelzceļu izteicas attiecībā 1:14.

4) Ūdenstransports virzās līdz 6 reiz lēnāk uz priekšu nekā dzelzceļu vilcienos. Strūgu ātrums ir līdz 20 klm diennaktī, liellaivas ar velkoni nobrauc 50 - 70 klm 24 stundās. Velkoņi nedrīkst ātri braukt, lai ar saceltniem viņiem nebojātu kanāla sienas,

Ūdenstransports tāpēc piemērots masu pārvadājumiem, kam nav steigas; ātri bojājošās preces, kas ātri vajadzīgas, tāpēc pārvadājamas pa dzelzceļu. Šis moments dod dzelzceļiem lielas priekšrocības un izlīdzina pretešķības transporta izmaksas ziņā.

Ūdenstransporta lētums ir izšķirošs būvmateriālu pārvadājumiem (ķieģeļiem, akmeņiem) un citām smagām, relatīvi lētām precēm.

Ūdensceļu izbūve. Upju regulēšana izmaksā lētāk nekā dzelzceļa līnijas izbūve tādā pat garumā. Kanāla izbūve, turpretīm, ir daudz dārgāka. Par upju lietošanu valsts maksu neņem; arī kanālu lietošana ir vai nu brīva, jeb par to jāmaksā visai maz. Dzelzceļu tarifus, turpretīm, izrēķina tāds, lai varētu ieguldīto kapitālu amortizēt un tas rentētos. Ja valsts maksu par kanālu lietošanu neņem un to uzliek vispārībai, tad dzelzceļiem pašiem ir jānes savi izdevumi.

Kanāli var atmaksāties pie intensīvas viņu lietošanas vai arī ja kanāls izbūvēts pietiekoši dziļš un lietojams lielākiem kuģiem; tāpēc jaunākos kanālus būvē dziļākus un platākus nekā agrāk. Zem zināmiem apstākļiem pat dubultsliežu dzelzceļš var izmaksāt lētāk nekā kanāls.

Robežas kanālu būvei iezīmējas ar to, ka viņus nav iespējams ikkurā vietā rakt, bet drīzāk gan dzelzceļus. Tāpēc arī dzelzceļu tīklu iespējams tīklveidīgi izbūvēt pār visu zemi, bet kanālu tīklu nē.

Iekšējo ūdensceļu lietošanu kavē sals, plūdi un zems ūdens līmenis vasarā, sausā laikā. Kanāli aizsalst ātrāk, nekā upes un ar zināmiem pārtraukumiem te normāli jāērķinās. Navigācijas periodu pa kanāliem Vācijā pieņem šādu: pa Reinu - 280 – 330 dienas, pa Elbu 260 - 320 dienas; Rītrūsijā to rēķina no 210 - 230 dienām gadā. Navigācijas pārtraukums vasarā ir nejaušs un ar to normāli nevar kalkulēt; tādos gadījumos ne ikreizes dzelzceļi var pārņemt ūdens masu transportus un iespējami zaudējumi caur novēlotu preču piegādāšanu.

Pret kanālu būvi pacēlušās agrāk agrariešu balsis; kanāli iepludinot zemē lētu labību, saknes un citus lauksaimniecības produktus, tādi nositot patēriņa centros viņu cenas. Šie iebildumi nav loģiski motivējami, jo tad varētu uzstāties arī pret jaunu dzelzceļu būvi. Kanāli viņu rajonā ceļ zemes vērtību un dod apkārtnes zemkopjiem lielus labumus.

Būvkapitālu kanāliem dod vai nu valsts vai ieinteresētās aprindas (gruntsgabalu īpašnieki, kuŗu zemes vērtība aug, pilsētas, kuŗām kanāli dod iespēju lēti piegādāt izejvielas, ogles u.t.t.),vai arī kanālu lietotāji par kanāla lietošanu pēc tonnažas. Attiecīgie interesenti arī sedz kanāla remonta izdevumus,

Ja agrāk ņēma par kanālu lietošanu nodevas, tad tagad šāda doma atmesta. Vācijā maksu par kanāla lietošanu atcēla 1871.g., Francijā - 1880. Principā jāatzīst, ka nodevas nebūtu ņemamas, ja satiksmes ceļi nāk vispārībai par labu vienlīdzīgā mērā. Arī jāatsakās no nodevām, ja to iekasēšana rada grūtības vai pat neatmaksājas. No otras puses, nodevu ņemšana ir attaisnojama, ja kanālu palīgīdzekļi kā slūžas, celtni, ostas, dārgi izmaksājuši un kanāla lietotājiem dod manāmus speciāllabumas. Še arī iekasēšana nav grūta. Kā rīkoties katrā atsevišķā gadījumā, to vislabāk rāda prakse.

Lai nenodarītu pārestības, piem. ņemtu maksu pilnā apmērā no kuŗa, kas seklā ūdens dēļ uzņēmis tikai kravas daļu, nodevas noliekamas visai mērenas. Vispār jāsaka, ka tautsaimniecība atbalsta satiksmes ceļu brīvību un tāpēc ūdensceļiem jābūt vai nu brīviem, vai arī maksai par to lietošanu jābūt visai mērenai, kur viņa ņemama kā speciālmaksa par celtnu un temlīdzīgu labierīču lietošanu.

Projektējot jaunus mākslīgus ūdensceļus, visnotaļ jārēķinās ar ieņēmumiem remontam, kā arī ieguldītā kapitāla procentiem. Ja te gribētu iebilst, ka šādi jauni ceļi nav apspriežami no privātsaimnieciskā viedokļa un uz viņu ienesīgumu būtu jāskatās kā uz saimnieciskās dzīves veicināšanas problēmu, tad arī nedrīkstētu gaidīt no dzelzceļiem peļņu: arī tie atbilstu stādītai problēmai, ja viņiem dotu bezprocenta aizdevumu. Pareizais ir komerciālais princips; "tautsaimnieciskā labuma" jēdziens ir visai nenoteikts un ļoti stiepjams.

Velkoņu monopols. Vācijā jau no 1905.g. pa zināmiem kanāliem pastāv valsts velkoņu monopols, kas dod valstij noteiktus ienākumus arī kanāla uzturēšanai kārtībā. Šāds monopols vēlāk jo plaši pielietots un to paredz arī uz jaunbūvējamiem ūdensceļiem.

Jūras kuģniecība.

Jūra nešķir, bet vieno tautas un zemes; viņa ir ceļš, kas aptver visu pasauli un šis ceļš ir ērtāks un lētāks nekā zemes ceļš. Kuģniecība peplašina sakarus un veicinā starptautisko darba dalīšanu; viņas nozīme līdz šim ir arvien pieaugusi.

Kuģniecības attīstības gaitā iezīmējas šādi etapi: pāreja no būriniekiem uz dzelzs un tērauda tvaikoņiem, pie tam ar daudz lielāku tilpumu, pārlobotas kuģu mašīnas ar samazinātu ogļu patēriņu un lielāku netto tonnažu. Rezultātā - paātrināts ceļš, lētākas fraktis. Jaunākais sasniegums ir turbīnu kuģi, kurināmi ar naftu.

Jūras ceļa priekšrocības pret iekšējiem ūdensceļiem ir tās, ka jūra ir "brīva" ikvienam, izņemot teritoriālo piekrastes joslu (3 jūdzes). Kuģinieks nav saistīts ar noteiktu ceļu (ruti), viņš var izvēlēties izdevīgāko virzienu. Jūras kuģa tonnaža nav no jūras atkarīga: šis robežas velk ostas un viņu ierīces, bez kuŗām kuģniecība nav domājama. Kuģniecības attīstību lielā mērā ietekmē ostu labierīcība, celtni kravas iekrāušanai un izkrāušanai, ostas savienojums ar dzelzceļa līnijām un iekšzemes ūdensceļiem.

Kuģošanas veidi. Kuģošanu sauc par “kobotāžu”, ja runa ir par piekrastes braucieniem starp vienas un tās pašas valsts ostām; pretstatā kabotāžai minami “tālbraucieni” pāri klajai jūrai. Tālāk runā par “līniju kuģniecību” un “brīvo kuģniecību” (tramp); pirmā gadījumā kuģi uztura satiksmi starp noteiktām ostām un noteiktā laikā, otrā gadījumā kuģniecība ar noteiktiem braucieniem nav saistīta un izvēlas ostas uz kuģam dabūjamās labākas fraktis un krava, no gadījumu un gadījumu. Līniju kuģniecībai ir sevišķa nozīme pasažieru pārvadāšanai, kā arī pasta sūtījumu un dārgu preču transportam, kur ātrums ir izšķirošais un transports var panest augstāku vedmaksu. Galvenā kārtā tie būs gatavie fabrikāti, kuģu pārvadāšana prasa individuālu rūpību un uzmanību. Kārtēja kuģu satiksme prasa lielāku kuģu parku (sastāvu); tāpat kuģa iekārta un komforts pasažieru tvaikoņos prasa lielu kapitālu, kuģu vislabāk var savākt kuģniecības sabiedrības. Lai novērstu neveselīgu konkurenci, šīs sabiedrības apvienojas kartēļos, kas, uz līguma pamata, sadala darbus savā starpā. Kartēļi, savukārt, var apvienoties “pūlos” (Pool, Abrechnungsgemeinschaft), kur tad apvienoto rēdereju peļņu sadala pēc “atslēgas”. Tāpat vairākas rēderejas var izstrādāt saistošu frakšu tarīfu noteiktiem braucieniem (piem. “London-Baltic rates”).

Kuģniecības tautsaimnieciskā nozīme ir lētais transports. Ja arī brīvā kuģniecībā fraktis svārstās atkarībā no pieprasījumiem uz tonnažu, viņas tomēr ir daudz lētākas par dzelzceļu vedmaksu, kur tarīfi ir stabili. Arī līniju kuģniecībā fraktis ir zemākas nekā pie dzelzceļu pārvadājumiem. Attālums kuģniecībā nav no tāda svara kā pie sauszemes transportiem; ja kuģim ir izredze dabūt kravu atpakaļbraucienam (Rückfracht), frakts uz tālāko ostu, zem apstākļiem, var būt pat zemāka nekā līdz tuvākai ostai. Kuģniecībā preces nav stingri šķirotas pēc klasēm resp. vērtības, kā tas ir uz dzelzceļiem. Kuģi var nofraktēt (charter) vai nu visu, vai tā daļu, noteiktam braucienam un tad frakti nolīgst katrā atsevišķā gadījumā; kuģi var nofraktēt arī uz zināmu laiku (time charter). Nosūtītājam ir plaša rīcības brīvība par savu kravu; nereti viņš pārdod kravu kā “peldošu”, kas sevišķi viegli iespējams, ja konosaments izrakstīts “uz ordri”.

Kuģniecības attīstības gaita. Jau sirmā senatnē, kad galēras virzīja uz priekšu ar airiem, foinīkieši, kartāgieši, grieķi - apbraukuši visu Vidusjūru, pat viņpus “Herkulesa stabiem”, vedot plašu tirdzniecību ar svešām tautām. Romas valsts varenība nebija domājama bez kuģniecības. Romieši sāk kuģniecībā pielietot jau būras. Momsens savā “Römische Geschichte” pieved, ka ķeizara Augusta laikā uz Romu pārvestais obelisks (Porta del Popolo) vests ar kuģi, kuģam bijuši 2000 matrožu, bez tam 1200 citu braucēju. Kā cita krava uz kuģa atradušies 400.000 (romiešu) pūru kviešu, t.i. ap 34.000 hektolitru, audumi, stikla preces, papīrs un pipari. Par attīstīto kuģniecību vēsta Pūniešu kari un Kartāgas flote.

Viduslaikos kuģniecība zeļ Itālijā (Venecijā, Dženovā), Ziemeļu un Baltijas jūras Hanzas pilsētās un Spānijā un Portugālē. Kuģniecība vēl lielākā mērā uzplaukst pēc kompasa izgudrošanas un Amerikas atklāšanas. Jauno laiku pārejā, blakus Spānijai un Portugālei, pirmā vietā izvirzās Holande. XVII.g.s. Anglija pārspēj citus sāncensus un tos nobīda pie malas. Šī suprematija Anglijai vēl tagad palikusi.

A n g l i j a. Sākot ar XIV.g.s. Anglija cenšas redzami atbalstīt savus kuģiniekus; XVI.g.s. kabotāžu starp Anglijas ostām deklarē kā Britu flagas priekštiesību un vēlāk to attiecina arī uz zvejnecību. Anglijas kuģniecības monopolu nodibina Olivera Kromvela “Act of Navigation” 1651.g. Šis likums sevišķi pastiprina kabotāžas monopolu un tālāk nosaka, ka preces no aizjūras zemēm brīv ievest Anglijā vienīgi uz angļu kuģiem; Eiropas valšku kuģi drīkst ievest Anglijā vienīgi tādas preces, kuģas šinīs zemēs ražotas, bet ne koloniju preces. Sālītas zivis brīv ievest Anglijā un viņas kolonijās tikai tad, ja viņas zvejotas ar angļu kuģiem. Likums bija vērsts pret Holandi, kuģas rokās līdz tam atradās jūras tirdzniecība. Zem šī spaida attīstījās Anglijas tirdzniecības flote. Kā tālākais rīkojums bija koloniju izolēšana no starptautiskās tirdzniecības;

tiesību tirgoties ar kolonijām piešķīra Skotijai 1707.g. un Irijai 1778.g., tās abas pielīdzinot Anglijai.

U S A atkrišana 1783.g. mīkstināja šo sistēmu. Arī palikušās Anglijas kolonijas ieguva lielāku brīvību. Pēc Napoleona kaņiem, pirmā vietā izvirzās brīvirdzniecības principi arī Anglijā. 1848.g. Anglijā atceļ diferencāltaksēs ar svešiem kuģiem un sākot ar 1854.g. arī kabotāžā pielaiž svešus kuģus.

Savu kuģniecību Anglija arī tieši veicinājusi ar prēmijām: tā 1830.g. ievēd prēmijas lieliem pasta kuģiem par ātrumu un precizitāti. Arī jaunākā laikā subvencionētas tvaikoņu līnijas. Pēckaņa laikā valsts garantējusi rentes jaunbūvējamiem kuģiem.

F r a n c i j a rīkojusies līdzīgi Anglijai. XVI.g.s. izdots noteikums, ka tikai frančiem atļauts nofraktēt franču kuģus. Līdz pat 1861.g. kuģu satiksme ar kolonijām rezervēta franču kuģiem. 1816.g. ievēsts noteikums, ka precēm, kuņas ievēstas ar svešiem kuģiem, jāmaksā 10% muitas piemaksas un bez tam vēl diferencāltonnažas nodoklis. Napoleons III ievēd kuģniecības brīvību, vienlīdzīgi visos tirdzniecības līgumos. Pēc 1871.g. kaņa atkal ievēd kabotāžas priekšrocības tēvzemes kuģiem un muitas piemaksas svešiem kuģiem. Prēmijas pazīstamas jau Colberta laikā, sevišķi subvencijas pasta līnijām. Pēc pasaules kaņa valsts ievēd renšu garantiju aizņēmumiem jaunu kuģu būvei.

V ā c i j ā minamas Hanzas pilsētas, kas ievēd priekšrocības saviem kuģiem un pabalstus lielajām kuģu līnijām. Ar 1881.g. likumu paredzētas savu kuģu priekšrocības kabotāžā, paredzot zināmus izņēmumus.

Pirms kaņa Vācijai piederēja, tūlīt pēc Anglijas, lielākā tirdzniecības flote. Kaņa laikā puse no tās gāja bojā, pārējo pa lielai daļai atņēma Versaļas miera līgums: visi kuģi ar tonnažu pāri pār 1600 t. bija jāizdod Sabiedrotiem, tāpat bija jāizdod puse no kuģiem ar tilpumu no 1000 – 1600 tonnām, vēl arī visi kuģi, kas atradās būvē pirms 1920.g. janvāra, puse no dokiem, krāniem, velkoņiem un bagariem; visā visumā 90% no pirmskaņa tirdzniecības flotes bija gājuši zudumā. Bet jau 1928.g. Vācija stāv atkal ceturtā vietā. Valsts atbalsta rederus, ja tie paši nespēj sagādāt vajadzīgos kreditus.

K r i e v i j a pirmskaņa laikos izsniedz pabalstus “Brīvprātīgās flotes” kuģiem un valsts maksā Sueca kanāla nodevas. Kabotāža, izņemot sāls pārvadājumus no Melnās jūras, ir tēvzemes kuģu priekšrocība. Ārzemēs pirktos kuģus atļauts ievēst bez muitas; arī dažus gadus pirms kaņa ievēsta kuģu hipotēka.

S t a t i s t i k a. Būru kuģi tagad lielajās kuģniecības valstīs zaudējuši nozīmi. Anglija arī tagad nepārtraukti stāv I. vietā, II. vietā nāk USA, kuņu tirdzniecības flote pēc kaņa pieaugusi 4 reizes. Pa kaņa laiku un pēc kaņa unijas “Shipping board” bija līdz 1922.g. sabūvējis līdz 8 miljoni reģistrtonnu jaunu kuģu; tas sāka šos kuģus likvidēt, jo tie nesa tikai zaudējumus, bet vēl 1928.g. valstij piederēja ap 4 miljona reģ. tonnu tilpuma.

Pasaules koptonnaža bija: 1914.g. - 49.089.552 reg.tonnas,
 1928.g. - 66.954.659 " " .

Šī, pēdējā, tonnaža sadalījās starp šādām galvenām valstīm:

Anglija	19.875.350	reg.tonnas,
U S A	12.092.885	" "
Japana	4.139.815	" "
Vācija	3.777.251	" "
Italiija	3.428.817	" "
Francija	3.344.465	" "
Norvēģija	2.968.207	" "
Holande	2.816.705	" "

Pie izmērīšanas jāņem vērā šādas attiecības: 1 reģ. tonna = 2,83 m³, 1 netto tonna = 1 1/3 brutto reģ. tonnām.

G a i s a s a t i k s m e .

Lidmašīna (aeroplāns) un gaisa kuģis (Zeppelin) reprezentē vismodernākos satiksmes līdzekļus. Viņu priekšrocība ir ātrums, tāpat viņu neatkarība no kalniem, lejām, ūdeņiem. Ātrums sevišķi krīt svarā pie personu pārvadāšanas, tāpat pie dārgu preču transporta un pasta satiksmē.

Kā negatīvas puses minamas: atkarība no gada laika un atmosfēriskie apstākļiem (vētras, miglas); neskatoties uz lielo evolūciju, šie traucēkļi vēl ir visai ievērojami, tā kā gaisa satiksmē nav vēl iespējams ieturēt noteiktu maršrutu. Nakts lidojumi iespējami vienīgi tad, ja ierīkotas apgaismotas lidotāju ostas un masti gaisa kuģu piestiprināšanai; šīs ierīces izmaksā ļoti dārgi, no viņām tomēr nav iespējams atteikties, jo tālsatiksmē naktslidojumi ir nepieciešami. Technika vēl ir nepilnīga; kā ērtības tā drošības ziņā te vēl daudz kas uzlabojams. Grūtības sevišķi lielas ir ziemas laikā. Pārvadājamās kravas svars ir nesamērīgi mazs pret kopsvaru un sauszemes un jūras satiksmei te ir lielas priekšrocības. Arī paši transporta līdzekļi ir ļoti dārgi, dārga arī pati ekspluatācija; tāpēc gaisa satiksmi var izmantot sevišķi maksātspējīgi pasažieri un dārgas preces un pasta, kur tad tarīfs arī attiecīgi augsts. Jācer, ka tehnikas progress te rādīs jaunus ceļus un ievēdīs radikālus pārļabojumus.

Gaisa satiksme vēl atrodas bērna autos, cik tālu tai piešķirama praktiska nozīme. Kā bīstams kaŗa ierocis tā ieguvusi izcilus nozīmi un kaŗa laika piedzīvojumi to virzījuši tālu uz priekšu.

Komerčiālās aviācijas sasniegumi 1928.g. bija šādi:

	<u>Nolidots klm.</u>	<u>Pārvadāti pasażieri.</u>	<u>Pārvadāta krava.</u>
U S A	16.852.733 klm -	52.934 pers. -	2.622.239 kg.
Vācija	10.690.475 " -	118.183 " -	2.095.009 "
Francija	7.297.004 " -	19.698 " -	1.286.802 "
Šveice	865.893 " -	9.688 " -	1.153.571 "
Italiija	1.991.809 " -	15.629 " -	249.341 "
Angliija	1.237.560 " -	18.874 " -	602.618 "

O r g a n i z ā c i j a. Vācijā agrāko mazo privāto sabiedrību vietā 1926.g. nodibinājusies “Deutsche Luftverkehrs Gesellschaft”; šīs biedrības akcionāri vāc līdzekļus un rūpējas par gaisa satiksmes izveidošanu.

Ieņēmumi nesedz izdevumus un to arī neviens nav sagaidījis; te spēlē lomu patriotisms, pa daļai arī sports. Valsts piemaksā subvencijas pēc nolidoto kilometru skaita, galvenā kārtā uz lielajām starptautiskām līnijām. Šādi pabalsti ir nepieciešami tik ilgi, kamēr tehnika būs tiktāl progresējusi, ka gaisa satiksme varēs pati atmaksāties. Dažās valstīs zināmas līnijas jau spēj segt savus izdevumus (“Deruluft” līnija Tallina - Helsinki); viņas noorganizējušas kārtīgu pasta satiksmi, preču paraugu sūtījumus un pasažieru pārvadāšanu. Tālākās iespējamības šinī ziņā ir nepārredzamas.

L i k u m d o š a n a. Cik tālu gaisa satiksme neskar militāros iebildumus, viņa ir ar likumu atzīta par “brīvu”. Starptautiskos kongresos šo jautājumu vēl vienmēr cilā un jācer, ka izdosies arī vienoties uz noteiktām starptautiskām normām.

Ā R Ē J Ā S T I R D Z N I E C Ī B A S P O L Ī T I K A.

Iekšējie un starpvalšņu saimnieciskie sakari.

Valstī darbojošies saimnieciskie uzņēmumi sastāda zināmu vienību, kuŗa izskaidrojama caur dabiskiem apstākļiem, kopēju tiesisko iekārtu, tradīcijām un kultūru. No tā izriet noteikta atšķirība starp iekšējiem saimnieciskiem sakariem un starp sakariem ar citām valstīm.

Ja ārvalstī arī ir līdzīga tiesiska iekārta, tad tomēr sakaros ar to iezīmējas citādi apstākļi nekā iekšzemes sakaros. Pirmkārt te krīt svarā lielāki attālumi, kuŗi šķir ražotāju no patērētāja; šie attālumi palielina transporta izdevumus un sekas ir darba dalīšana starp dažādām valstīm, kuŗas, pie līdzīgiem apstākļiem, savukārt grupējas norobežotās vienībās. Ražošanas līdzekļi un dabiskie apstākļi dažādās valstīs nav vienādi, kas rada šo valšņu starpā tālāku diferencēšanos. Disponīblās mobīlās vērtības un pieprasījums pēc naudas kapitāliem katrā valstī noteic dažādu naudas renti. No svara arī ir dažādā naudas vienība atsevišķās valstīs un naudas pirkšanas spējas; zemēs ar augstvērtīgu naudas vienību dzīve parasti ir dārgāka nekā zemēs ar zemāku naudas vienību.

Starptautiskos sakaros preču apgrozībai piekrīt pirmā vieta. Merkantilisti preču apgrozību identificē ar tirdzniecības bilanci; šāds uzskats ir populārs arī vispār pie caurmēra pilsoņa. Tas izskaidrojams ar to, ka par preču ievēdumiem un izvēdumiem mums ir statistiski dati; par citiem starptautiskiem sakariem konkrētu skaitļu nav.

Ārējās tirdzniecības skaitļi tomēr nav visai precīzi, tas redzams no divu valšņu eksporta un importa skaitļiem, kuŗi par vienu un to pašu darījumu tomēr nesaskan, jo statistikas paņēmienu katrā valstī ir dažādi. Ir konstatēts, ka eksporta vērtība parasti uzdota par zemu, sevišķi ja to uzdod paši eksportieri: viņi ņem par pamatu iekšzemes cenas, ne pārdošanas cenas, jo nodokļus un izvēdmuitu ņem no šīm cenām. Ja eksporta kopsummu novērtē ierēdņi, jāsap, ka šāds novērtējums var būt ne sevišķi rūpīgs, it īpaši tad, ja izvēdprece nav aplikta ar muitu; muitas iestādes gan rūpīgi pārbauda importētās preces, kuŗām jāmaksā muita, piegriežot mazāku vērtību bezmaksas eksportam.

Starpvalstiskā preču apmaiņa iztaisa tikai daļu no internacionāliem saimnieciskiem sakariem; te jāņem vērā vēl daudzi citi faktori, kuŗi ienes korrekīvus valsts tirdzniecības bilancē un tāpēc tie noskaidrojami.

Preču apmaiņa. Starptautiskā preču apmaiņa var būt abpusīga vai vienpusīga; pirmājo rēgulē tirdzniecības līgumi starp divām valstīm un viņa izriet no starptautiskās darba dalīšanas.

Preču apmaiņu šķiro kā tiešo preču apmaiņu un netiešo preču apmaiņu. Pie tiešās apmaiņas iekšzemes ražotājs savu preci pārdod tieši patērētājam un otrādi; netiešā apmaiņa izpaužas kā tranzīts, kur patērētāja ir trešā valsts. Tranzīta preces nav grūti statistiski tvert, ja viņas visas top reeksportētas; lieta ir komplicētāka, ja daļa no tranzīta precēm paliek iekšzemē un tikai daļu no tranzīta izved. Tāpat tranzīta preces var iekšzemē iepriekš uzlabot, apstrādāt un tikai tad izvest uz trešo valsti.

Preču apmaiņu apzīmē kā ģenerāl-tirdzniecību, ja viņā ietilpst tranzīts un svešu izejvielu apstrādāšana reeksportam; preču apgrozību vārda šaurākā nozīmē (bez tranzīta un reeksporta) sauc par speciāl-tirdzniecību. Statistika vēl uztver atsevišķus momentus, attiecībā uz izcelšanās vietu, patēriņu un tamlīdzīgus. Preču apmaiņa rada no gada uz gadu progresīvu pieaugumu.

Pakalpojumi. Bez preču apmaiņas starptautiskā satiksmē krīt svarā tā saucamie “neredzami eksporti un importi” - dažādu savstarpēju pakalpojumu veidā. Šurp attiecas pārvadājumi (jūras un sauszemes transports), tālgrāfa un tālruna satiksme u.c. Dažās valstīs, kā Anglijā un Norvēģijā, ieņēmumi no transporta ir ļoti lieli. Ārzemju lielbanku filiāles caur savām kredīta un valūtas operācijām gūst peļņu savai zemei caur šo vidutājību; tāpat lielās preču biržas, kā preču sadalīšanas vietas (piem., Roterdama, Hamburga) ienes zemē ievērojamu vidutāja peļņu. Vēl minamas prēmijas, kuņas viena valsts maksā otrai ārvalstij par pārapdrošināšanu, ārstu pakalpojumi kūrortos, mūziķu peļņa no koncertiem ārzemēs.

Kapitāla ieguldījumi. Zemē ieplūst maksājumi par kapitāliem, kuŗi novietoti ārzemēs, kā rentes, atmaksas, dividendes. Šie ieguldījumi var būt vai nu aizdevumi ārvalstij vai arī privātai saimniecībai, piedalīšanās ārzemju akciju sabiedrībās, peļņa no rūpniecības uzņēmumu filiālēm ārzemēs un taml. Visi šie darījumi izriet iz abpusējām saistībām: pakalpojumi no vienas puses (kā aizdevumi) un pretpakalpojumi no otras puses (% un atmaksas). Vienpusīgi maksājumi, bez pretpakalpojumiem, pastāv izņēmuma veidā kā kara reparācijas, kādas uzlikta Vācijai pēc Versaļas miera līguma.

Personu satiksme. Starpvalstiskā satiksmē arī personu pārgrupējumi ienes vērtību pāreju no vienas valsts otrā; izceļotāji aizved sev līdz zināmas vērtības, kuŗas nāk imigrācijas zemei par labu. Ārzemju strādnieki aizved līdzī nopolnīto algu uz ārzemēm; dažās zemēs, kā Šveicē un Itālijā, tūristi ienes ievērojamas vērtības, gan caur iepirkumiem, gan tur naudā nodzīvojot.

Maksāšanas bilance. Visi šie faktori, kopā ņemti, sastāda starptautiskā mērogā - maksāšanas bilanci, kuŗa naudā izteic stāvokli par noteiktu periodu. Maksāšanas bilance tomēr neaptver starpvalstiskas saistības, bet vienīgi terminētos maksājumus. Ja ar ārēju aizņēmumu zemē ieplūst jauni kapitāli, tad tanī momentā maksāšanas bilance ir aktīva, bet šis ir momenta uzņēmums, kuŗš neatspoguļo valsts vispārējo stāvokli visā pilnībā.

Tirdzniecības bilance. Tas pats sakāms par tirdzniecības bilanci: viņa statistikas skaitļos neizteic starpvalstiskās saistības, piem., ja preces ievestas uz kredīta; statistika uztver vienīgi ārējo preču apgrozības momentu, neņemot vērā šī importa ekvivalentu (kredīta, vekselus). Sevišķi tagad, kur katra valsts cenšas paplašināt savu tirgu, preču piegādājumi uz kredīta līdzinās kapitāla izvedumam. Ja Anglijā ievadumi ilgstoši pārsniedz izvedumus, tad tas izskaidrojams ar to, ka viņa, kā kapitāla bagāta zeme, saņem no ārienes rentes un aizdevuma atmaksu, ar ko viņa sedz radušos starpību. Padomju Krievijas tirdzniecības bilance ir visā visumā aktīva, jo viņa izved par katru cenu, uz tautas bada rēķina, lai reālizētu savu piegādes plānu. USA izved savu jēlvielu pārpalikumu un aizsargājas no importa ar augstām ievadumtām; savus lielākos uzkrājumus USA iegulda ārzemēs.

Latvijas maksājumu bilanci ir mēģinājis uzstādīt Ceichners (Ekonomistā); cik labi viņam tas izdevies, par to var dažādi spriest, var viņam daudzus punktus nepiekrīst. Mēģinājums tomēr ir

nopietns darbs. Vispār jāsaprot, ka arī vecās valstīs maksājumu bilances uzstādījums ir pa lielākai daļai dibināts uz approximatīviem vērtējumiem.

Internacionālos sakaros importa apmērus noteic: 1) svarīgu vajadzību apmierināšana un 2) valsts pirkšanas spējas, t.i. ekvivalents, ko valsts var dot šī importa samaksai. Jo nepieciešamākas ir ievadamās preces, jo lielāka enerģija jāpieliek, lai saražotu vajadzīgo ekvivalentu, ja valstij nav zelta, ar ko diferenci izlīdzināt. Bagātas valstis, kuŗas savus kapitālus novietojušas ārzemēs, var iztrūkumu segt ar sava kapitāla augļiem un atmaksām.

Eulenburs, attiecībā uz starpvalstiskiem sakariem, šķiro 3 periodus:

a) nacionālās agrārvalstis (XVI - XVIII g.s.) iztiekl galvenā kārtā ar saviem ražojumiem; imports iztaisa neievērojamu pieprasījuma papildinājumu,

b) rūpniecības valstis (XIX g.s.) pirmā vietā nostāda eksportu, kuŗā izpaužas viņu vara uz ārieni,

c) tagadējie starptautiskie sakari izveidojušies uz darba dalīšanas principiem starp atsevišķām valstīm, galvenā kārtā bazējoties uz tiešām vajadzībām un katras valsts īpatnējiem apstākļiem.

Ārējās tirdzniecības organizācija.

Augstākā tirdznieciskās politikas veidotāja valstī ir tirdzniecības ministrija. Šo ministriju bieži apvieno ar rūpniecības ministriju, vai to pievieno finanču resoram; šādu pārveidošanos piedzīvojuši arī Latvija. Daļa no ārējās tirdzniecības vadības piekrīt ārlietu ministrijai, sevišķi kas zīmējas uz tirdzniecības līgumiem, konsulātiem ārzemēs.

Iekšējo tirdzniecību pie mums pārziņ Finanču ministrijas tirdzniecības un banku nodaļa. Ārējās tirdzniecības veicināšanai, kā teikts, ieceļ konsulus, kuŗi var būt, vai nu goda konsuli, vai karjēras konsuli.

Goda konsulus ārzemēs ieceļ no vietējiem tirgotājiem; viņu uzdevumā ietilpst minētās valsts pilsoņu aizstāvēšana un saimniecisko izziņu vākšana. Izņēmuma gadījumos konsuli var būt arī ārzemnieki. Pret šiem konsuliem ceļ ierunas, ka viņi var būt partejiski t.i. aizstāvēt vairāk savas valsts intereses nekā tās valsts intereses, kuŗa viņus iecēlusi.

Karjēras konsuli ir ierēdņi, kuŗiem jāaizstāv tirdzniecības, satiksmes un kuģniecības intereses un jāiesūta ziņas par ārvalstu saimnieciskiem apstākļiem. Šos konsulu ziņojumus, cik tālu viņi var interesēt vispārību, var arī publicēt. Pie Francijas konsulātiem darbojas sevišķi tirdzniecības attasēji, kuŗi pēta tirgus apstākļus un sniedz Francijas pilsoņiem pret mērenu atlīdzību arī tirdznieciskas izziņas.

Pret konsulāro informāciju iebilst, ka viņa nav spējīga pārredzēt tirgus konjunktūru un ka konsulārās izziņas par vēlu nāk atklātībai zināmas; tirdzniecībai, turpretim, ir nepieciešama ikdienas, tēlegrafiska informācija.

Vācijā ir noorganizēta saimniecisko izziņu centrāle pie Valsts saimniecības ministrijas; viņa kopo ienākušās ziņas, sadarbībā ar saimniecisko organizāciju pārstāvjiem un šīs ziņas izplata caur tirdzniecības kamerām un vadošām saimnieciskām organizācijām. Arī Latvijā Tirdzniecības departaments un ārlietu resors uztura kontaktu ar biržas komitējām un fabrikantu sabiedrībām, izsūtot tām konfidenciālus ziņojumus par akūtiem jautājumiem.

Goda konsulātu ir lielum lielais vairums, jo viņi valstij nekā nemaksā. Mūsu karjēras konsulātos arī darbojas lauksaimniecības speciālisti, lai pētītu ārējos tirgus apstākļus mūsu eksporta precēm.

Anglijā, Francijā un USA izziņu jautājums nokārtots vēl pilnīgāki; sevišķi biroji kārtu ziņas un izdod iknedēļas biļetēnus. Anglijā šo biroju sauc: "Department of Overseas Trade", Francijā: "Office national du Commerce extērieur".

Tirdzniecības kameras ārzemēs. Beidzamā laikā vairākas valstis sākušas nodibināt tirdzniecības kameras ārzemēs (1928.g. Vācijai tādu kameru bija ārzemēs - 24, bet ārzemju kameru Vācijā - 22). Šīs kameras ir privātas apvienības, kuŗu mērķis ir - divu valšķu tirdzniecības sakaru veicināšana, izziņu vāķšana, arbitražas, sakaru uzturēšana ar tirdzniecības kamerām iekšzemē.

Jau pirmskaŗa laikā tirdzniecības kameras sasauca periodiskus starptautiskus kongresus. Kaŗam izbeidzoties, Sabiedrotie nodibināja šo kongresu vietā “Starptautisko tirdzniecības kameru”, ar mērķi sekmēt draudzīgas attiecības un apspriest vispārīgus jautājumus internacionālā mērogā. 1929. gadā kameras sanāksme bija Amsterdamā, 1931. gadā - Vašingtonā. Arī Latvija ņem dalību šinī starptautiskā kamerā caur Rīgas biržas komiteju.

Vēl atzīmējama ir Tautu savienības 1927. gadā Ņeņevā noturētā “Vispasaules saimnieciskā konference”, kuŗa pieņēmusi vairākas rezolūcijas par vēlamiem atvieglojumiem starptautiskos sakaros.

Ārējās tirdzniecības kontrole bija nepieciešama pirmā pēckaŗa laikā, lai nodrošinātu iedzīvotājiem nepieciešamo patēriņa priekšmetu piegādi un tiktu pāri sastrēgumam ar ārzemju valūtu. Beidzamos gados šī kontrole atkrita, kā vairs nevajadzīga, bet pašā beidzamā laikā tāda atkal ieviesta daudzās valstīs, kā pasaules krīzes diktēta nepieciešamība. 1927. gada “Vispasaules saimnieciskā konference” asi izteikusies pret šiem ierobežojumiem, kuŗi tomēr pārejoši var izrādīties par nevajadzīgiem.

Ārējās tirdzniecības monopolu ievedusi Padomju Krievija, centralizējot valsts saimniecisko dzīvi un to plānveidīgi izbūvējot. Ārējās tirdzniecības komisariāts rēgulē kā kooperātīvo, tā valsts tirdzniecību, izdarot iepirkumus ārzemēs caur savām tirdzniecības pārstāvībām. Arī lielajiem koncertiem vajadzīga licence savām operācijām ar ārzemēm; līdzīgiem ierobežojumiem padotas arī tā sauktās “jauktās akciju sabiedrības”, kuŗās piedalās ārzemju kapitāls. Ja SPRS ir izdevies rēgulēt pašu ārējo tirdzniecību, tad valūtas (červonca) stabilitāti viņai nav izdevies saglābt. Ārzemju kapitāls arī Padomju Krievijā piedzīvojis vilšanos.

Ārējās tirdzniecības politikas mērķi.

Saimnieciskās politikas robežas nosprauž valsts likumdošanas ceļā, kā attiecībā uz savu iekšējās tirdzniecības politiku, tā arī uz ārieni. Kaut arī saimniecisko dzīvi lielā mērā iespaido paši saimnieciskie subjekti, lielie uzņēmumi, kuŗi veido valsts saimniecisko dzīvi un kuŗu iespaids var iet pāri valsts robežām, tomēr valsts iniciatīvai šē ir izšķiroša nozīme.

Starptautisko sakaru izveidošanās ir noteikta ar valstssaimniecības organizāciju: centralizēta valsts saimniecība, kāda viņa pastāv SPRS, prasa arī centralizētus sakarus ar ārvalstīm; brīvas sacensības princips prasa, turpretīm, ārējās tirdzniecības brīvību. Arī pie tādas brīvības valsts var kontrolēt ārējos sakarus un tos iespaidot. Noteikumi un rīkojumi, kuŗi izdoti iekšējās tirdzniecības rēgulēšanai, nevar tikt pilnā mērā pielietoti ārējo sakaru kārtošanā.

Nospraužot vadošās līnijas ārējiem sakariem, katra valsts pirmā vietā nostāda savas pašas intereses: katra valsts cenšas pēc saimnieciskas neatkarības un patstāvības, lai kā slēgta vienība, nostātos pretīm citām valstīm. Šis tīri politiskais mērķis - nodrošināt tautas vienību uz ārieni, zināmā mērā ietekmē arī ārējos saimnieciskos sakarus. Autarkijas doma, kur cenšas pēc iespējas iztikt ar pašas līdzekļiem, iezīmē ceļu uz saimiecisku un arī politisku neatkarību. Konkrēti tautas pašuzpurēšanās mērķis ir - uzturēt savu dzīvo spēku, dot tam eksistences iespējas, darbu un maizi. Te var runa būt par atsevišķām iedzīvotāju grupām, kuŗu uzturēšana ir valsts interesēs, piem., laukstrādnieki, kvalificēti rūpniecības strādnieki u.c. Lai šo gala mērķi panāktu, ir iespējami

jākāpina valsts saimnieciskā darba ienesīgums, jo tikai tad būs iespējams apmierināt pieaugošās iedzīvotāju vajadzības.

Preīm šim vērtību ražošanas mērķim nostādās otrs jautājums: kā sadalīt ražotās vērtības, lai izlīdzinātu dažādo tautas slāņu interešu pretešības un neļautu zināmu slāņu dzīves standartam noslīgt pauperismā. Šie problēmi stāv sakarā ar sociālā pasaules uzskata izveidošanos un dažādos laikos ir dažādi novērtēti. Raksturīgs ir prof. Harm'sa formulējums:

“Saimnieciskās politikas uzdevums ir mīkstināt trūkumu un visiem līdzekļiem veicināt tautsaimniecības ienesīgumu, lai novērstu ar nabadzību un bezdarbu saistīto valstisko, sociāloģisko, rasas-bioloģisko un kultūrālo postu”. (“Grundlagen der Handelspolitik”).

Brīvtirdzniecība un protekcionisms. Ārējās tirdzniecības politikā praktisko jautājumu atrisināšanai meklē tēzē un antitēzē: brīvtirdzniecība vai protekcionisms, kaut gan šie abi principi nav lietas kodola galējais vārds; abi šie viedokļi nav īsti principiālas dabas, bet vairāk praktiski līdzekļi noteiktu mērķu sasniegšanai.

Brīvtirdzniecības jēdziens, kā pasaules uzskats, izriet no individuālisma un liberālisma; viņš prasa brīvību ikvienam nodarboties pēc savas izvēles un spējām. Brīvtirdzniecības doma pamatojas, bez tam, arī uz tautu kopības izpaušanos, kur atsevišķas tautas ierindojas lielajā tautu saimē.

Protekcionisms prasa valsts iedarbību starptautisko saimniecisko sakaru kārtošanā, mazāk rēķinoties ar individu, jo tautas kopība stādāma augstāk par individuālām tieksmēm. Ja protekcionisms tautas kopību nostāda pretīm citām tautām, kā slēgtu vienību, tad arī viņš, šinī plašākā mērogā uzsver individuālo momentu. No teiktā izriet 2 problēmas: 1) individa attiecības pret savu tautu un 2) tautas attiecības pret citu kultūrtautu kopību.

Praksē izrādījies, ka, ir brīvtirdzniecība, ir protekcionisms - ir labākie līdzekļi zināmu mērķu sasniegšanai: viņi piemērojami atkarībā no tautas konkurences spējām, kā arī no viņas politiskām, saimnieciskām, sociālām un kultūrālām prasībām.

Brīvtirdzniecības mērķi saskatāmi sekošos motīvējumos:

1) Starptautiskā darba dalīšanās: ražošanas apstākļi dažādās valstīs ir dažādi. Ja katra zeme ražotu galvenā kārtā tos priekšmetus, priekš kuŗiem viņai ir visizdevīgākie noteikumi, viņa tautu kopībā ienestu augstāko saimniecisko rezultātu; viņa šīs nozares izveidotu visintensīvāki, atmetot mazāk ienesīgo preču ražošanu.

2) Tirgus paplašināšanās: izkopjot izdevīgākās nozares, ražotāja valsts savas preces ved pasaules tirgū; tas dod priekšnoteikumu massu-fabrikācijai, kam seko racionalizācija un cenu pazemināšana.

3) Pateicoties starptautiskai preču apmaiņai, no ārzemēm ieplūst zemē ārvalsts lētākie ražojumi, kuŗi pieejami arī plašākām tautas aprindām, kuŗām dzīves standarts uzlabojas un turība pieaug.

4) Līdzīgi, kā pie privātās sacensības, konkurence tautu starpā rada izlasi, apgrūtina monopolistiskās tieksmes.

5) Plašais tirgus rada vienmērīgas cenas, novērš strauju cenu svārstību.

6) Arī maksāšanas līdzekļu ziņā rodas zināms izlīdzinājums: ja izvedumi pārsniedz ievadumus, nauda ieplūst zemē, viņas vērtība krīt, ceļas cenas: pieaug ievadams un eksports samazinās; otrādi: ja ievadumi pārsniedz izvedamus, nauda aizplūst, naudas vērtība ceļas, cenas krīt: ievadumi samazinās, eksports pieaug.

Robežas. Brīvtirdzniecības mācība operē ar racionāliem faktoriem, metot pie malas visus nesaimnieciskos momentus. Viņa neņem vērā, ka dabiskie apstākļi ne viscaur vienādi un ka bez tieši saimnieciskiem faktoriem, jāreķinās arī ar valsts politiskām interesēm un katras tautas cenšanos pēc neatkarības un patstāvības. Absolūta saimnieciskā brīvība prezumē tautu kopības domu, kuŗai padodas itin visas zemes. Ja tā, tad, protams, no dabas nabadzīgāki apveltītām zemēm klātos grūtāk nekā bagātām. Vājākiem tamdēļ neierobežotais brīvtirdzniecības princips nav

pieņemams; neviena valsts neatteiksies no zemkopības tādēļ, ka citur pārtikas priekšmetus var lētāki ražot. Katrai valstij jāgādā darbs un maize saviem pilsoņiem un jāatvairās no stipras ārējas konkurences.

Protekcionisms. Brīvtirdzniecības ideologi grib kāpināt valsts saimniecību uz eksporta rēķina; ja valsts nenoslēdzas pret importu, tad arī ārzemju tirgi, uz reciprocitātes pamata, viņai būs atviegloti. Pretīm brīvtirdzniecības ekspansijas tendencei, proteksionisms ir defensīvs: viņš apgrūtina svešu preču ieplūdumu zemē. Protekcionisma valsts var tapt arī - offensīva, ja viņas ražojumi eksportam ir konkurences spējīgi. Protekcionisms, tāpat kā brīvtirdzniecība, cenšas pēc valsts saimniecības lielāka ienesīguma, bet ne katreiz tas panākams. Ir jautājums, kas gala rezultātā iznāk izdevīgāk: vai eksporta veicināšana, vai importa apgrūtināšana.

Protekcionisma pamatojums ir: nacionālā darba aizsardzība. Viņa prasa aizsargmuitas visiem ražojumiem, kuŗus var dot valsts pati pietiekošā vairumā un pietiekošas kvalitātes, lai pašu ražojumiem būtu nodrošināts iekšējais tirgus. Šāda aizsardzība ir domāta kā ilgstoša, permanenta, nešķirojot atsevišķas rūpniecības nozares.

Audzinošās muitas. Protekcionismu tādā veidā, kā pirmāk teikts, nebija domājies Fridrihs Lists: viņam muitas šķita tikai līdzeklis - izaudzināt tautas produktīvos spēkus. Nedzenoties pēc kādas atsevišķas nozares izcelšanas, Lists vēlējās lielāku daudzpusību un vispār ražošanas kāpināšanu. Jaunām valstīm ir pārejoši grūti konkurēt ar vecām, stiprām valstīm; viņām trūkst kapitāli un piedzīvojumi, kuŗi tikai ar laiku iegūstami. Tāpēc aizsargmuitām, kā audzināšanas līdzeklim, piešķirams pagaidu raksturs, kamēr valsts izaugs konkurences spējīga. Tāpat aizsargmuitas ir vietā pret valstīm ar krītošu valūtu, lai viņas nevarētu nosist cenas pasaules tirgū.

Prasība pēc vispārējām ilgstošām muitām “tautas darba aizsardzībai” iet par tālu. Lielajām rūpniecības valstīm, kā piem., Anglijai, ir jāieved pārtika un izejvielas, tāpēc viņas spiestas eksportēt; viņas nāks pretīm uz reciprocitātes pamata, tām valstīm, kuŗas pret viņām nenoslēdzas. Lai arī ar ierobežojumiem, brīvtirdzniecības domai ir neapstrīdams pamatojums. Dabiskie apstākļi, iedzīvotāju kultūras līmenis un spējas, prasa darba dalīšanu; būtu aplam, par katru cenu dzīties pēc savas paša rūpniecības, ja nav izredzes viņu sekmīgi attīstīt un ja ir izdevīgāki - rūpniecības ražojumus ievest, eksportējot savas valsts dabiskos produktus. Šo pareizo domu ir izpratis arī Lists, jo viņš galu galā piekrīt brīvtirdzniecībai, kad pašu valsts būs pietiekoši nostiprinājusies pret citu valšņu konkurenci.

Aizsargmuitas ir noraidāmas visos gadījumos, ja nav izredzes, ka aizsargājamā nozare kādreiz varēs pastāvēt bez muitas. Pretējā gadījumā darbs un kapitāls top virzīts nepareizā gultnē, atvilkti citiem produktīviem mērķiem, izšķiests. Protams, ir pielaidzami izņēmumi, lai bīstama atkarība no ārvalstīm, piem., kuŗa gadījumam jāražo sava labība, jāuztura savas municijas fabrikas.

Aizsargmuitas ir spēcīgs līdzeklis attīstīt valsts ražošanas apjomu, ja attiecīgām nozarēm ir dabisks pamats, bet viņas vēl nespēj sacensties ar bagātām valstīm, kur kapitāla rente ir zema, kur ir kvalificēts darba spēks. Pārejoši te muitas un citas priekšrocības var radīt jaunas, dzīves spējīgas nozares.

Kā spilgtu pierādījumu pieved biešu cukura ražošanas attīstību, kuŗa sāka nodibināties Eiropā Napoleona “kontinentālās blokādes” laikā. Arī pēc blokādes atcelšanas palika spēkā augstās ievadmuitas niedru cukuram, kas pamudināja uz tālākiem mēģinājumiem cukurbiešu izmantošanā. Ap 1830. gadu Vācijā un Francijā nodibinājās vairākas biešu cukura fabrikas; jauni, racionāli tehnikas paņēmieni drīz pacēla ražošanu tik tālu, ka varēja iztikt bez muitas aizsardzības. Biešu kultūra deva arī citus labumus: dziļa zemes kultūra uzlaboja laukus, kuŗi pēc tam deva bagātākas ražas; radās jauns darba roku pieprasījums biešu lauku apsaimniekošanai, cēlās algas, pieauga turība. Blakus attīstījās arī mašīnu rūpniecība jaunajai nozarei, netikvien priekš valsts, bet arī eksportam. Šinī sakarībā minamas lopkopības pacelšana, melases pārstrādāšana spirtā.

Aizsargmuitas var izrādīties nepieciešamas, lai uzturētu jau pastāvošas nozares, kuņās ieguldīti lieli kapitāli un kuņas bez aizsardzības iet bojā. Darba pārtraukums un no tā izrietošais bezdarbs, kā arī kapitāla zaudējums - liek pārdomāt par nepieciešamo aizsardzību, ja slēgto fabriku atjaunošana būtu saistīta ar lielām grūtībām, tālākiem zaudējumiem.

Ārzemju kapitāla pievilkšana. Brīvtirdzniecība dod bagātajām rūpniecības zemēm dominējošu stāvokli pār citām, nabadzīgākām valstīm. Ar satiksmes uzlabošanu atkrīt attāluma iespaids, transports no ražošanas vietas līdz patērētājam palētinās: lielrūpniecības valstis var koncentrēt ražošanu un iegūt monopola stāvokli, citas valstis izmantot.

Pret to var vairīties patērētājas valsts ar augstām aizsargmuitām, apgrūtināt importu, pat darīt to neiespējamu. Lielrūpniecības valstīm nu paliek alternatīva: vai nu sašaurināt savu ražošanu, vai nodibināt importa zemes filiāles; pa lielai daļai viņas izvēlas beidzamo ceļu. Tādā veidā importa zemēs nodibinās rūpniecības bez pašu kapitāla. Ārzemes gan tad saņem augstāko ierēdņu algas, dividendes, algas kvalificētiem ārzemes strādniekiem. Bet ar laiku - strādīga, inteliģenta tauta var atgūt šīs priekšrocības; viņa var atpirkt ārzemnieku akcijas un ārzemju uzņēmumu pārvērst nacionālā uzņēmumā.

Aizsargmuitas var novērst arī ārzemju kapitāla bēgšanu. Ja uzņēmums dod niecīgu ienesīgumu, kā ārzemju, tā pašu kapitāls aizplūst uz ārieni; tas nav bīstami, ja zeme citādi bagāta. Nabagās zemes tādu kapitāla bēgšanu var aizkavēt ar ievedmuitām, kuņas nodrošina ražojumiem augstākas cenas un lielāku peļņu attiecīgiem uzņēmumiem.

Kopsavilkumā aizsargmuitu mērķus var izteikt šādi: kāpināt zemes ražošanu, koncentrēt kapitālspejas, dot darbu un vairojot peļņas iespējas, paturot acīs zemes īpatnējos apstākļus un vispārības ieguvumu un intereses.

Aizsardzības “pro” vai “contra”. Valsts ārējai tirdzniecības politikai, kuņa vadās no konkrētiem apstākļiem, ir jāizšķiras, vai par vai pret aizsardzību. Ja valstī pastāv veca rūpniecība, kuņu sāk apdraudēt ārzemju konkurence, viņa ir jāaizsargā, kaut arī izredzes nebūtu daudzsološas; tādu pat aizsardzību prasa jaundibinātie pasākumi. Te nu ir jāizšķiras, vai aizsargājamās nozares ierindot uzņēmumos, kuņiem vēlāk būs jāsaņem pasaules tirgū, vai ne; izejot no konkrētiem, patreizējiem apstākļiem, izšķirošais moments te drīkstētu būt nākotnes intereses, kaut gan nākotnes izredzes droši noteikt un paredzēt nevar.

Vēl jāreķinās ar to, ka uz augstu aizsargvalni citas valstis var atbildēt ar pretlīdzekļiem. Ja zināmas nozares ir ar muitu aizsargātas, tad var sagaidīt, ka arī pārējās nozares prasa līdzīgu aizsardzību; arī aizsargātās nozares var prasīt vēl tālāku aizsardzību, muitas paaugstinājumu veidā. Tādas prasības pēc izlīdzinošas taisnības visā visumā nav pildāmas; nevar zināma nozare arī prasīt aizsardzību tikai tādēļ, ka viņa atrodas grūtībās. Izšķirošais moments te ir - vispārējais labums, stādot jautājumu: vai aizsargmuitas ir vispārības interesēs, vai ne. To izšķirt nav viegli, jo katra nozare tad uzsver savu valstisko nozīmi. Te allaž saduras divējādas intereses: ražotāja lielāka peļņa no vienas puses un patērētāja kabata no otras, tā tad jāreķinās ar vienas puses neapmierinātību. Ir ļauni, ja aizsardzības sistēma nav izdomāta līdz galam, ja nav sistēmas, bet aizsardzībai ir gadījuma raksturs, bez vispārīgas vadošas līnijas.

Ilgstošas muitas ir grūti atcelt: dzīve parasti standartizējas uz šo muitu pamata, visi pirkšanas un pārdošanas darījumi dibinās uz viņām, kā uz drošu priekšnoteikumu. Ienesīgumus ir kapitalizēts un pēkšņa muitas atcelšana radīs sabrukumu.

Starptautiskā saimniecības konference, Ženevā 1927. gadā, katēgoriski izteikusies par atgriešanos pie patiesas stanptautiskas tirdzniecības brīvības un par muitas vaļņu noārdīšanu.

Ārējās tirdzniecības politikas līdzekļi.

Starptautiskā preču apmaiņa un pakalpojumi rada internacionālas saistības. Šo attiecību izveidošanos var iespaidot ārējā saimnieciskā politika ar dažādiem līdzekļiem: ar savu valūtas un diskonta politiku, ar noteiktu kapitāla un kredita politiku. (Lēti %%, eksporta kreditēšana, aizdevumi).

Arī iekšējā saimnieciskā politika var netieši ietekmēt ārējos sakarus, te minama būtu kuģniecības veicināšana ar prēmijām, subvenciju, lai sekmētu ārējo tirdzniecību; dzelzceļu tarīfa politika starptautiskā tranzīta veicināšanai, ostu izbūve un labierīcības. Eksportu var veicināt ar premijām un piemaksām ražojumu nozarēm, kredita atvieglojumiem šinīs rozarēs. Importu var ierobežot ar cenu regulēšanu iekšzemes tirgū (labības cenas), ar priekšrocībām iekšzemes rūpniecībai pie valsts pasūtījumiem u.tml.

Tieši ārējo tirdzniecību iespaido ar importa aizliegumiem un kontingentiem zināmām precēm pret zināmām valstīm, ar ko ierobežo tirdzniecības brīvību. Kontingentu sistēma visvieglāk izdodama valstīs ar centralizētu saimniecības organizāciju (SPRS). Kompensācijas līgumi paredz savstarpēju preču apmaiņu starp divām valstīm, noteiktā nomenklatūrā un vairumos.

Valstīs ar individuālistisko saimniecības iekārtu - kā svarīgākais ārējās saimnieciskās politikas līdzeklis ir - m u i t a s. Tās ir nodevas no precēm pie pārejas pār robežu; viņas var būt trejādas: ievedmuitas, izvedmuitas un tranzīta muitas.

Pēc sava mērķa muitas var būt: fiskālās un aizsargmuitas. Pirmās ņem, lai sagādātu valstij ienākumus; viņas pielīdzināmas netiešiem nodokļiem. Aizsargmuitas domātas iekšzemes rūpniecības atbalstīšanai, lai tā varētu sacensties ar ārzemēm, lai tai iekšzemē būtu nodrošinātas augstākas cenas.

Izvedmuitas aizsargā jēlvielu aizplūdumu, nodrošinot iekšzemes rūpniecībai lētākas izejvielas. Šīs muitas principā nav domātas valsts ieņēmumu vairošanai, kaut gan praksē tas tā var iznākt. Muitas uz precēm un produktiem, ko zeme neražo (koloniālpreces), ir fiskālas dabas. Degvīna un cukura muita un akcīze ir vienmēr valsts nodoklis, kaut arī viņas sauktu par aizsardzības līdzekļiem pret ārvalstīm.

Tranzīta muitām tagad vairs nav nozīmes; ja kāda valsts domātu tādas pielietot, viņa zaudētu ienākumus par transportu un pārvadājumi meklētu aplinkus ceļus.

Izvedmuitas praksē zaudējušas savu nozīmi; viņas var pastāvēt zemēs, kā fiskāls līdzeklis, ja izvedamais produkts bauda monopola stāvokli tirgū. Izvedmuitas tādēļ atceltas: Anglijā - 1842.g., Vācijā - 1873.g., Francijā - 1881.g. Pārejoši, kā fiskālu līdzekli, Anglija ieveda ogļu - izvedmuitu no 1901. - 1905. gadam. Projektēto izvedmuitu kālija sāļiem Vācija tomēr dzīvē neizveda. Lietuva un Polija ievedušas izvedlikmes kokiem, kuŗi apgādā Vācijas rūpniecību.

Muitu starpā centrālo vietu ieņem i e v e d m u i t a s, kuŗas vadās no divējāda viedokļa: 1) kā aizsarglīdzeklis pret ārvalšņu konkurenci un 2) kā līdzeklis, lai sagādātu valstij ienākumus. Šo beidzamo mērķi sasniedz vislielākā mērā, ja ar ievedmuitu apliek plaša patēriņa priekšmetus.

Techniski muitu aprēķina vai nu: 1) pēc vairuma, mēra un svara, vai 2) pēc vērtības; pirmajā gadījumā muitu sauc par specifisko muitu, otrā - par vērtības muitu "ad valoren".

Vērtību noteikt ir grūti; vispims jābūt skaidrībā, kādu vērtību ņemt par pamatu: vai eksporta zemes vērtību, vai importa zemes vērtību, vai vērtību uz robežas, vai pārdošanas vērtību iekšzemē. Ja vērtība acīmredzot deklarēta par daudz zema, tad valstij uz doto precī ir priekšpirkšanas tiesības, t.i. valsts var, samaksājot deklarēto summu, noņemt precī; arī ar šo paņēmienu ne vienmēr sasniedz mērķi, sevišķi ja tirdznieciskā morāle nav augsta. Lai vērtību pārbaudītu, ir vajadzīgas komplikētas ierīces (laboratorijas, eksperti); aiz šī iemesla nomuitošanu var izdarīt tikai centrālās muiņnicās.

Visi šie trūkumi atkrīt pie specifiskās muitas: te nomuitošanas tehnika ir vienkārša un to var izvest arī mazākās muitnīcās.

Specifisko muitu vājā puse ir tā, ka augstvērtīgā un mazvērtīgā, tā paša nosaukuma, prece maksā vienādu likmi; šis moments ir svarīgs pie fiskālām muitām, jo viņš netver pircēja maksātspējas, bet ņem no lētās preces tādu pat muitu, kā no dārgās. Zināmu korektīvu panāk ar kvalitātes gradāciju, (Staffelzölle) kādas arī ievesta visos muitas tarīfos.

Muitas tarifi. Atsevišķu muitas likmju sakopojumu sauc par muitas tarifu. Izšķir: 1) autonomos tarifus, ja likmes valsts noteic ar savu suvereno varu, nekādi iepriekš nesaistoties ar ārvalstīm, un 2) konvencionālos tarifus (Vertragstarife), ja likmes noteiktas, atkarībā no līgumiem ar citām valstīm. Ar tirdzniecības līgumiem var paredzēt reciprocitāti, abpusīgus muitas nolaidumus, vai nu visā visumā, vai tikai zināmās pozīcijās. Tāda iespēja ir paredzēta Latvijas tirdzniecības līgumos ar tā saukto “Baltijas klauzulu”, kuŗa paredz reciprocitāti līgumos ar mūsu tuvākiem kaimiņiem: SPRS, Lietuvu un Igauniju.

Autonomā tarifa priekšrocība ir tā, ka valsts tarifu var grozīt pēc vajadzības, piemērojoties patlabenējiem apstākļiem; valstij ir brīvas rokas. Ja saimnieciskā dzīve ir iegājusi normālā gultnē, tad svarstīgas muitas ir nevēlamas: tirdzniecībai un rūpniecībai svarstīgas muitas nedod noteiktu pamatu kalkulācijai un racionālai izvērtēšanai. Arī sakaros ar ārvalstīm, noteiktas likmes ir vēlamas; valsts tad var rēķināties ar pretīmnākšanu no ārvalšņu puses, jo arī viņas ir interesētas stabilās likmēs.

Piemērojot autonomo tarifu uz itin visām valstīm, bez sevišķiem līgumiem, to sauc par ģenerāl-tarifu. Konvencionālais tarifs, kā jau minēts, paredz zināmus nolaidumus valstīm, ar kuŗām slēgti tirdzniecības līgumi. Sevišķa nozīme ir t.s. “vislielākās labvēlības klauzulai” (Meistbegünstigungs-Klausel), kuŗa attiecīgai līgumu-slēdzējai valstij nodrošina tādas pat priekšrocības, kādas bauda resp. baudīs nākotnē kāda trešā valsts.

Maksimālais un minimālais tarifs. Minimālais tarifs nosaka viszemākās likmes, kādas būtu galējā robeža, cik tālu nākt pretīm citām valstīm. Maksimālais tarifs, turpretīm, paredz augstākās likmes; viņš uzskatāms kā ģenerāl-tarifs, cik tālu nav slēgti pretēji līgumi. Šie tarifi grib likumdošanas ceļā fiksēt abas minētās robežas (“outlines”), pār kuŗām pāri neiet. Ar tādiem tarifiem sev iepriekš rokas saistīt nav vēlams; tas redzams spilgti, ja jāslēdz jauni tirdzniecības līgumi un jāved ilgstošas sarunas, jo nevar paredzēt, kādā virzienā sarunas var izpausties.

Diferenciāl-muitas. Spēkā esot autonomam tarifam, dažas valstis ķērušās pie t.s. diferenciāl-muitām, izlietojot tās kā cīņas muitas (Retorsions oder Kampfzölle) pret valstīm, kuŗas grib piespiest piekāpties savās muitas likmēs. Šādas cīņas-muitas var izveidoties kā piemaksas virs normālā tarifa (surtaxes, Zuschlagszölle), vai nu uz visām precēm, vai uz noteiktām preču grupām. Agrāk tādas virsmaksas pastāvēja Anglijā, bet viņas tur ir atceltas. Gan tagad viņas vēl pastāv Francijā, piem., uz precēm, kuŗas nav ievestas caur Francijas ostām (“surtaxes d’ entrepot”). Pretēji muitas piemaksām, var būt runa arī par muitas nolaidumiem (“detaxes”, Zollabschläge) līdzīgos konkrētos gadījumos.

Ja nomuitoto importa precī atkal izved uz ārzemi, tad muita maksājama; tādas atmaksas bieži apzīmē ar angļu terminu “Drawback’s”.

Likumdošanas ceļā var paredzēt muitas grozījumus, kuŗi stājas spēkā pie noteiktiem konkrētiem apstākļiem, piem., ja zināmas preces cenu līmenis noslīdējis uz noteiktu minimumu. Tādas paredzētas muitas sauc par “gatavības muitām” (Bereitschaftszölle).

Ja muitas likmi noteicot, paredz viņas pakāpenisku pazemināšanu nākotnē, tiklīdz iestāsies zināmi priekšnoteikumi, tad runā par degresīvām muitām. Viņas praksē ir retas un pēc būtības līdzīgas audzinošam protekcionismam.

Slīdošas muitas. Lai rēgulētu cenas iekšzemes tirgū, pielieto tā saucamo slīdošo muitas skālu t.i. pie krītošām cenām - muitas paaugstina, pie kāpjošām cenām tās pazemina. Tādas muitas ir pastāvējušas Francijā un Anglijā, bet tagad atceltas, jo visā visumā viņas savu mērķi nenasniedz. Raksturīga, kā piemērs, ir Anglijā izvestā slīdošā labības muita no 1835. - 1838.gadam; cenu svārstība labībai bija ārkārtīga: starp 39/ - un 81/ - par qrt. un te nu ar muitas palīdzību gribēja labības cenas izlīdzināt; tāda izlīdzināšana netika sasniegta, bet gan veicināta vienpusīga spekulācija. Tirdzniecība atradās nedaudzās, stiprās rokās, jo tikai lieliem uzņēmumiem bija pa spēkam samaksāt lielos izdevumus, kas saistīti ar augstām muitām: šie lielie koncerni pie augstām muitām un zemām cenām atturēja savus krājumus, bet saveda tos tūlīn tirgū, tiklīdz muitas pazemināja un cenas bija cēlušās. Šos krājumus spekulanti turēja gatavībā Francijas, Holandes un Vācijas ostās un gaidītam momentam iestājoties, tos pilnām kuģu kravām sūtīja uz Angliju. Caur to radās vispār lielas konjunktūras svārstības tirdzniecībā, sevišķi kuģu fraktīs. Arī fermeriem slīdošā skāla nenāca par labu, jo viņi bieži pārrēķinājās, gaidīdami uz izdevīgu momentu ražas pārdošanai: tāpēc arī fermeri uzstājās pret slīdošām likmēm.

Ir jautājums, vai tagad apstākļi ir citādi: liela preču apgrozība tagad vēl lielākā mērā koncentrējas nedaudzās, stiprās rokās un tagadējās satiksmes straujais temps sevišķi labvēlīgs konjunktūras izmantošanai. Lauksaimniecība, turpretīm, ir lielā mērā ieinteresēta līdzmērīgās cenās.

Muitas kari. Muitas paaugstinājumi skaņ eksporta zemes, kuņas sper soļus un reaģē uz tādiem muitas paaugstinājumiem, lai sargātu savas intereses: viņas ķeras pie pretlīdzekļiem, paaugstinot likmes uz importu un cenšas jūtami kaitēt pretkontrahentam. Tas noved pie muitas kara. Tagadējos apstākļos muitas kara sekas var būt daudz ļaunākas nekā agrāk, jo dažādo valšņu saimnieciskās intereses ir savstarpēji cieši saistītas. Tāpēc katra valsts cenšas vienoties ar ārvalstīm, slēdzot ar tām tirdznieciskos līgumus: te nopietni jāapsver abpusējās intereses, dodot atvieglojumus, ja valsts tādus saņem pret tiem pretīm, pēc principa: "Do ut des".

Ja šādi līgumi aptver visu tirdzniecību, tad runā par tirdzniecības līgumiem (Handelverträge); ja līgums attiecas vienīgi uz muitām, tad viņu sauc par muitas līgumu (Zollvertrag). Līgumus slēdzot, pareizi jāapsver kā savas, tā pretējās intereses t.i. ko mēs dodam un cik mēs saņemam pretīm. Cik izdevīgi līgumu izdodas noslēgt, tas atkarājas lielā mērā no attiecīgo valstsvīru veiklības un cik pareizi apstākļi novērtēti. Nepieciešami ir rūpīgi priekšdarbi un pētījumi, saziņā ar saimnieciskām aprindām.

Tirdzniecības un muitas līgumus slēdz uz noteiktu laiku, paredzot iepriekšēju uzteikšanu; pretējā gadījumā līgums skaitās automātiski pagarināts uz tālāku vienu gadu.

Visi jaunākā laikā slēgtie līgumi, gandrīz bez izņēmuma, ietver sevī tā saucamo "vislielākās labvēlības klauzulu". Ja vislielākā labvēlība nav ierobežota, tad līguma slēdzēja-pretkontrahente bauda visas tās priekšrocības, kādas piešķirtas jeb turpmāk piešķirs kādai trešai valstij, muitas nolaidumu, vai citādas labvēlības veidā. Tādā kārtā izturēšanās pret ārvalstīm it kā nivelējas "eo ipso". Vislielāko labvēlību var arī ierobežot uz dažām precēm un pret atsevišķām valstīm, kuņām paredzētas sevišķas priekšrocības, kā to piemēram izteic mūsu līgumos t.s. „Baltijas klauzula”.

Vislielākā labvēlība veicina brīvī tirdzniecību, tādā virzienā iespaidojot arī citas valstis. Ļaunums ir tas, ka vislielākā labvēlība paralizē tirdzniecības līguma speciālo nozīmi; nav iespējams ņemt vērā dažādo līgumu-slēdzēju valšņu īpatnējos apstākļus un valstis ar pavisam citādu struktūru bauda, bez izšķirības, gluži līdzīgas tiesības. Tāpēc vislielākā labvēlība apgrūtinā speciālu līgumu noslēgšanu, padarot viņu pat neiespējamu.

Reciprocitāte. Pretstatā vislielākai labvēlībai stāv reciprocitāte t. i. noteiktas pretīmnākšanas solījums pret līdzīgu pretsolījumu; pārējās valstis tad šos labumus nebauda. Reciprocitāte ir individuāla vienošanās, kāda pie vislielākās labvēlības izslēgta.

Tirdzniecības līgumi, bez muitas jautājuma, aptver arī citus jautājumus: dzelzceļu un kuģniecības satiksmi, līgum-slēdzējas valsts pilsoņu tiesības - tirgoties otrā valstī, dibināt filiāles, akciju sabiedrības resp. tādās piedalīties, iegūt nekustamu mantu etc. Līgums var paredzēt ieceļotāju lietas kārtošānu, arbitražu, šķīrējtiesas, likuma aizsardzību un daudz citus blakus jautājumus. Līdzīgas tiesības, ar saviem pilsoņiem, visā visumā, tirdzniecības līgumi ārvalstniekiem nevar dot.

Izvedpremiņas. Ārējās tirdzniecības politikā pielieto, kā eksporta veicināšanas līdzekli: izvedpremiņas, kuņas var būt vai nu apslēptas, vai atklātas. Apslēptas premiņas var piešķirt kā ievedmuitas atmaksu, atsvabināšanu no zināmiem nodokļiem jeb citā veidā. Atklātas premiņas ir valsts piemaksas uz izvestiem ražojumiem. Šādas atklātas premiņas pie mums saņem lauksaimniecība uz sviestu, liniem, bekonu. Valsts var veicināt arī rūpniecības ražojumu eksportu, piemēram atlīdzinot rūpniekiem starpību starp iekšzemes un pasaules tirgus cenām.

Ar tādām piemaksām un atmaksām ir dota iespēja pārdot preces uz ārzemēm par zemākām cenām nekā iekšzemē. Ja iekšzemes patēriņš sedz uzņēmuma vispārīgos izdevumus, tad ir iespējams eksportējamo kvoti pārdot zem faktiskās pašizmaksas. Tādu mākslīgu cenu nosīšanu sauc par dempingu.

Arī pie krītošas valūtas izvedumus var pārdot ārzemēs lētāk nekā valstīs ar augstvērtīgu, stabilu valūtu; tas attiecas uz visu eksportu, nevien uz atsevišķām precēm. Dempingu izved nevien valsts, bet arī lielie karteli un tresti, lai paplašinātu tirgu, kaut ar zaudējumiem. Eksportējošā valsts caur dempingu, protams, top noplicināta, jo viņa par savu eksportu nesaņem pretīm pilnu ekvivalentu.

Subsidijas un eksporta-kredīta garantijas. Lielās rūpniecības valstīs pēckaņa laikā, lai veicinātu savu eksportu, ir atbalstījušas savu rūpniecību ar piemaksām un valsts garantijām, kā arī ar speciāliem eksporta kredītiem uz atvieglotiem noteikumiem. Anglija 1920. gadā uzņēmas kredīta riska segšanu un 1926. gadā ievedusi "eksporta kredīta apdrošināšanu". Vācijas valdība garantē arī vēl tagad līdz 600 milj. markām ā 60% rūpniecības kredīta risku pārdevumiem uz SPRS. Arī Latvijas saeima piešķīrusi garantijas līdz 10 milj ls. Zviedrija arī izlēmusi līdzīgas garantijas izvedumiem uz Latviju un Igauniju. Francijā, ar valsts subvenciju, 1920.g. nodibināta "Banque nationale Francaise du Commerce exterieur" priekš eksporta financēšanas.

Vispasaules saimnieciskā conference, Ženevā 1927.g., noteikti izsacījusies pret augstām muitas barjerām; viņa pieņēmusi rezolūciju, kuņa ieteic stabilus tarifus un muitas nomenklātūras un fomalitātu unifikāciju. Tā tad te izpaužas nepārprotamas brīvtirdzniecības tendences.

Aizsargmuitu novērtējums.

Uzskats par muitas ietekmi un preču cenām ir ar laiku grozījies. Klasiskā skola uzskatīja muitu kā preču cenas sastāvdaļu. Jaunākā laika nodibinājies drīzāk pretējais uzskats, kuņš pieņem, ka muitas lielāko daļu nes ārzemes un ka muitu iespaids uz iekšzemes cenām stipri pārvērtēts. Šis jautājums tāpēc tuvāk noskaidrojams.

Izvedmuitu iedarbība. Ar izvedmuitām valsts grib apgrūtināt dažu izejvielu eksportu, lai ar to nodrošinātu iekšējās rūpniecības vajadzības; to ar šīm muitām pa daļai arī panāk. Ir domājams arī, ka muitu var pārlikt uz ārzemēm; tāds gadījums iestāsies, ja minētā izejviela ir ārzemēm nepieciešama un viņām iznāk aprēķins šo muitu nest. Cik lielā mērā ir iespējams muitu pārvelt uz ārzemnieku pleciem, tas galu galā ir spēka un varas jautājums. Muitu uz sevi var uzņemt eksportiers, ja viņa nav augsta un eksportieram pārdodami lieli krājumi. Pie augstām izvedlikmēm normāli ārzemju pieprasījums samazināsies, samazināsies arī eksports un pieaugs piedāvājums iekšzemē.

Ievedmuitu iedarbība. Ievedmuitas mērķis ir: nodrošināt vietējai rūpniecībai augstākas cenas iekšzemes tirgū nekā viņas būtu sasniedzamas brīvā sacensībā ar ārzemēm. Muitas aizsardzību var attaisnot, ja iekšzemes rūpniecības spēj apmierināt visu iekšzemes patēriņu. Vājākiem uzņēmumiem ar muitām dota iespēja turpināt ražošanu, bet stiprajiem aug viņu peļņa.

Kādā mērā cenu paaugstinājums iespaido tirgu, tas stāv sakarā ar to, cik prece ir nepieciešama un cik elastīgs ir pieprasījums. Augstas cenas sašaurina pieprasījumu, kuŗš savukārt spiež zemē cenas. Ja patēriņš arī pie pieaugošām cenām nekrīt, muita nāk rūpniekiem par labu. Pie preču pārprodukcijas var rasties stāvoklis, ka ievedmuitu nozīme atslābst, pat pilnīgi top anulēta; tad daļa ražojumu meklēs ārzemju tirgu, pat ar zaudējumu.

Sīki pētījumi ir izvesti attiecībā uz labības muitu un pierādīts, ka uzskats, it kā muita skārtu vienīgi ievestās labības vairumu, ir aplams: ja arī tikai neliela daļa patēriņa segšanai ir ieviesta no ārienes, muita noteic cenu robežu, viņa top šo cenu sastāvdaļa un noteic tirgus cenas visam piedāvājumam. (Grenzkosten - pēc Mengera).

Muitas augstums. Ja muita ir zema, viņa nemanāmi pazūd kopizdevumos. Augsta muita iedarbojas divējādi: a) uz priekšmetiem, kuŗu patēriņš nesašaurinās, viņa paceļ cenas, b) uz pieciešamiem priekšmetiem - viņa samazina pieprasījumu un cenas spiež zemē.

Cenu paaugstinājumu var maskēt kā ražotājs, tā tirgotājs, vai nu pasliktinot kvalitāti, vai samazinot iesaiņojumu; ar to pircējam var rasties iespaids, it kā muitas paaugstinājums nebūtu atsaucies uz cenām. Tā, protams, ir vilšanās un pēc būtības, muitas ietekme uz cenām ir neapstrīdama.

Muitas ietekme ir dažāda pie izejvielām, pusfabrikātiem un gataviem ražojumiem. Muita uz jēlvielām sadārdzina rūpniecības ražošanu un velk sev līdzī tālākas konzekvences. Piemēram, kokvilnas muita: viņu samaksās vispirms vērptuve, sadārdzinās dzijas. Dzijas šī vērptuve uz ārzemēm nevar izvest, jo tur kokvilna ir brīva un tur dzijas var lētāki ražot; varētu runāt par muitas atmaksu uz eksportu, bet tā nav visos gadījumos viegli izdarāma. Tā kā ārzemes var dzijas ievest par lētāku cenu, tad blakus kokvilnai, aizsargājamās arī dzijas. Līdzīgs ir stāvoklis ar austuvēm un nepieciešama ir arī gatavu audumu aizsardzība. Muita pārliemas uz drēbnieku, tirgotāju un visbeidzot uz patērētāju. Galu galā labumu gūst jēlvielas ražotājs, ja tāds ir iekšzemē (vilna, lini). Tā tad: "muitai uz jēlvielām jāiet līdztekus ar pusfabrikātu un gatavu ražojumu aizsardzību".

Ir iespējami arī izņēmumi, kur jēlvielu aizsardzība nesadārdzina pusfabrikātus un gatavos ražojumus: ja ražojums ir pieciešams, dārga prece, tad pieprasījums var krist, līdz ar to samazināsies pieprasījums uz šo jēlvielu un sekas var būt - jēlvielas cenas krišana. Te iedarbojas pieprasījuma elastība. Ja, turpretīm, prece ir nepieciešama un pieprasījums nesamazinās, tad allaž sadārdzināsies pusfabrikāti un gatavie ražojumi.

Muita uz pusfabrikātiem - aizsargā nevien rūpniekus, bet arī jēlvielu ražotājus, kuŗi par saviem ražojumiem sasniedz augstākas cenas. Nav teikts, ka secinājums ir absolūts: piemēram, aizsargājot dzijas, var no ārzemēm ieplūst lēta vilna, kuŗa tad spiež vilnas cenas iekšzemē. Pusfabrikātu muita pārceļas uz gatavo ražojumu rūpniecību un visbeidzot, uz patērētāju.

Muita uz gataviem patēriņa priekšmetiem (mašīnām, audumien) - nāk par labu netiekvien šo priekšmetu ražotājiem iekšzemē, bet arī pusfabrikātiem un jēlvielu ražotājiem; muitas smagumu nes vienīgi patērētājs. Fabrikātu muita tāpēc nāk par labu plašiem ražojošiem slāņiem; no tā izriet teorijā atzīta prasība, ka: "ar muitu aplikami gatavie patēriņa priekšmeti, bet izejvielām, pēc iespējas jābūt no muitām brīvām".

Muita uz plaša patēriņa priekšmetiem ir nevēlama, jo viņa skar arī mazos ienākumus un jūtami apgrūtina viņu budžetu. Fiskāli šīs muitas daudz gan dod, tāpat viņas nāk par labu ražotājam (piem., labības muita), bet taisnības un sociālo motīvējuma dēļ - viņas noraidāmas. Labības muita,

piemēram, smagi gulstas uz lielajām strādnieku masām un iztaisa Vācijā 10 līdz 15% no viņu brīvā ienākuma.

Neelastīgo patēriņa priekšmetu sadārdzināšana izpaužas divos virzienos: 1) ja pircēju ienākums paliek konstants, viņu pirkšanas spējas priekš pieciešamiem priekšmetiem samazinās; 2) ja pārtikas vielu sadārdzināšana izsauc algu paaugstinājumu, tad sadārdzājās arī rūpniecības ražojumi un tos iepērkot dārgāk, lauksaimnieks atdod daļu no savas virspeļņas: tā rodas atkal izlīdzinājums. “Iekšējā tirgus stiprināšana ar paaugstinātām lauku produktu cenām - vājina patērētāju pirktspējas vai arī izsauc algu paaugstināšanu; beidzamā palielina rūpniecības pašizmaksu un vājina rūpniecības ražojumu eksporta spējas”.

Vispārējā aizsargmuitu sistēma sadārdzina dzīves izmaksu un pazemina iztikas standartu. Viņai loģiski seko algu kāpinājums, sevišķi, ja muitas azliktas masu patēriņa priekšmetam. Sadārdzinās ražošana, rūpniecība vairs nav konkurences spējīga, sacensībā ar ārzemēm.

Augstas muitas nāk vairāk par labu lielajiem uzņēmumiem nekā mazajiem. Tikai lieltirgotāji var izlikt lielas summas muitas samaksai; tikai rūpniecība, kuŗa strādā arī eksportam, var uz augsto iekšzemes cenu rēķina, pārdot uz ārzemēm par visai zemām cenām. Tādu stāvokli viegli var uzturēt, ja iekšzemes ražotāji apvienojušies karteļos un nenosit cenu iekšzemes tirgū. Paši karteļi nodibinās gadījumos, ja ārzemju konkurence ir eliminēta.

Muitas iekasēšanas veidiem arī savs tautsaimnieciskais iespaids: Specifiskās muitas - nevar piemēroties importpreču kvalitātei; piemēram, muita Ls 1,- par kilogramu uz trikotažas precēm - ir vienkāršai precei līdzīga prohobīcijai (aizliegumam), kamēr augstvērtīgiem ražojumiem viņa ir maz jūtams apgrūtinājums. Tāds stāvoklis gan teorētiski atbilst audzinošās muitas principam, ka “vispirms aizsargājama vienkāršo priekšmetu produkcija, kuŗai tad vēlāk automatiski seko izsmalcināto preču ražošana”. Kļūmīgs vēl ir tas apstāklis, ka cenām krītot, specifiskā muita sastādīs preces cenas galveno sastāvdaļu, nepiemērosies pasaules tirgus konjunktūrai.

Vērtības muitas “ad valorem” pie krītošām cenām samazina aizsardzību t.i. viņu samazina tieši tad, kad jo asa ir ārzemju konkurence un aizsardzība ir tieši nepieciešama.

Vērtsmuitas ir vietā, ja viņas ir ļoti augstas un tarifā paredzēta kvalitātes tālejoša diferencēšanās; pie mērenām likmēm dodama priekšrocība specifiskām muitām.

Agrarmuitas. Agrarmuitu ļaunā puse ir tā, ka viņas paceļ zemes cenu: pavairoto ienākumu parasti kapitalizē un līdz ar to ceļas pārdošanas cena. Ja nu muitas atceļ vai samazina, tad ienesīgums krīt, krīt arī pašas zemes cena. Sekas var būt kļūmīgas, ja īpašums apgrūtināts lieliem parādiem.

Muitas atcelšana rūpniecības ražojumiem parasti tik jūtami neatsaucas uz uzņēmumu pāriešanu no rokas rokā; uzņēmums pats var gan nonākt grūtībās ja viņš bez aizsardzības nevar pastāvēt. Tomēr, te kapitalizēšanas tendence ir mazāka un rūpniecības ierīces un mašīnas drīz amortizējas, nolietojas. Pie augstām aizsargu muitām rodas jauni uzņēmumi, kuŗi, caur produkciju, spiež cenas uz leju.

Ar agrārmuitām ir jārīkojas apdomīgi un viņas ievedamas tikai kā pārejošas: muitas atcelšanas iespēja allaž jāpatura vērā. Ne vienmēr agrarmuitas ceļ saimniekošanas intensivitāti: vienpusīgas labības muitas dod iespējas apsēt arī tos laukus, kuŗi bez muitas neatmaksātos; pie tam nav jāaizmirst, ka dārga labība var kaitēt lopkopībai, sadārdzinot barības labību.

Ar aizsarglīdzekļiem vien nepietiek, lai uzplauktu vietējā ražošana; bez dabiskiem priekšnoteikumiem, vajadzīga uzņēmība un darba ražīgums, citādi aizsargmuitas var izaudzināt nevīžību un ieradināt slinkumā. Sacensības trūkums draud ievadīt saimniecisko uzņēmību nepareizā gultnē.

Atceļot muitas, kaut pakāpeniski, novecojušies uzņēmumi aizies bojā, bet tad pat radīsies jauni, modernizēti, konkurences spējīgi uzņēmumi.

Muitas robežu paplašināšana. Apvienojot plašāku teritoriju lielākā muitas vienībā, šie dažādie apvidi viens otru papildinās: zemkopībai rodas tirgi rūpniecības rajonos un otrādi. Šie apvienotie apgabali iegūst zināmu neatkarību no ārienes un muitas aizsardzībai ir lielāki panākumi.

Kā piemērus te var pievest vācu "Zollverein", tagadnē "Baltijas unijas" (Latvija-Lietuva-Igaunija) centienus. Tā sauktā "Greater Britain" kustība arī iziet uz Anglijas tuvu saistīšanu ar kolonijām un dominijām. Arī Amerikā novērojama tendence visu Ameriku pārvērst par lielu muitas vienību.

Muitas atmaksa pie eksporta. Ja uz izejvielām samaksāta ievedmuita, tad ir principiāli pareizi, ka to pie eksporta atmaksā. Praksē tomēr grūti noteikt, cik no nomuitotām jēlvielām izvedamā produktā iestrādāts; var notikt, ka atmaksa pārsniedz iekasēto muitu, tad atmaksas izveidosies par ievēdprēmijām. Šādas prēmijas spiež cenas pasaules tirgū un var izsaukt politiskus un saimnieciskus pretošus no citām konkurējošām valstīm.

Arī izvedamās preces identitātes pierādījums, attiecībā uz jēlvielu, atduras uz grūtībām. Ja piem. ievēsta labība un izvedami milti, tad grūti nosacīt, cik piemalts vietējās labības. Tāds piemalums ir dažreiz vajadzīgs, lai uzlabotu kvalitāti (Kurzemes kviešu piemalums pie Kanadas "hard winter wheat"). Francijā un Vācijā lietu nokārto tādi, ka par samaksāto muitu uz ievēsto labību izsniedz importieram t.s. "Einfuhrschein", "titre d'acquit ā caution", kas atbilst mūsu "ievēdlēsēm". Pie eksporta šīs lēses dod tiesību saņemt muitas atmaksu. Vācijā šādas lēses 3 mēnešu laikā var cedēt trešai personai, kas tad viņas izlieto muitas maksājumu kārtošānai, arī uz citu preci. Pie šādas kārtības Vācijā radās labums tādi, ka piem. Rīt-Prūsijas labību varēja izvēst uz ārieni, bet ne uz Dienvid-Vāciju, kur dzelzceļa transports būtu iznācis par dārgu; Dienvid-Vācija, turpretīm, veda vajadzīgo labību pār jūru un Reinu, izlietojot izsniegtos "drawback" muitas atmaksas saņemšanai. Pie mums ievēdlēses pielietoja izvedamām grūbām un arī pie āboliņa sēklu eksporta.

Bez labības, Vācijā līdzīga atmaksu sistēma 1928.g. ievēsta cūkām un cūkgaļai.

Brīvostas un brīvteritorijas - var visērtāk nokārtot muitas atmaksas jautājumu. Ja pārstrādājošā rūpniecība atrodas brīvostā, tad protams, nekādas muitas un viņu atmaksas nevar būt; tāpat atmaksa atkrīt, ja zināma rūpniecība bauda t.s. brīvteritorijas tiesības. Pie mums šādas brīvteritorijas tiesības bija piešķirtas Liepājas linoleja fabrikai, tad vēl vairākām finieru fabrikām, kuņas uzskata kā atrodošas ārzemē resp. neutrālā joslā. Brīvostu ierīkošana tomēr atkarājas no tā, vai tranzits un pārstrādājumi ir pietiekoši ievērojami, lai ierīces izdevumi attaisnotos.

Arī tranzitnoliktavas var būt tā iekārtotas, ka daļa no ievēstām precēm iet iekšzemēs patēriņam, daļa reeksportam; grūtību te nekādu nav.

Lai novērstu komplicēto muitas atmaksu, zināmu pusgatavu preci var atļaut izvēst uz ārzemēm, kur to tad uzlabo resp. pataisa gatavu patēriņam un tad bez muitas ievēd atpakaļ. (Veredlungsverkehr). Piem., var izvēst nebalinātus audumus, kuņas ārzemēs liek balināt un apdrukāt un tad ievēst atpakaļ. Var izvēst neapstrādātas kažokādas (uz Leipzigu), likt tās izģērēt un sūtīt atpakaļ. Tā rodas iespēja vietējo darbu ārzemēs papildināt, bez kā būtu vajadzīgs ierīkot jaunas darbnīcas un ieguldīt kapitālus, ja šādas darbnīcas maz var izmantot un te nepieciešama liela lietpratība.

TIRDZNICĪBAS ĀRPOLĪTIKAS ATTĪSTĪBAS GAITA.

V ā c i j a. Par zināmu tirdzniecības politiku Vācijā var runāt sākot no XVIII.g.s. Fridrihs Lielais ir merkantilisma piekritējs; viņš noliedz labības, vilnas un c. izejvielu izvešanu; no otras puses apgrūtina ievadumus; vai nu noliedzot, vai uzliekot augstas muitas; rūpniecības ražojumu eksportu veicina ar muitas atmaksu. Iekšzemē Fridrihs Lielais grib panākt brīvu preču apgrozību, bet tas viņam neizdodas: joprojām pastāv daudzas akcīzes un “vārtu nodokļi” (octroi), ko ņem ikviena pilsēta, caur kuŗu iet preču transports. Lai atvieglotu kontroli, satiksmi virza pa noteiktiem ceļiem, ar noteikumu, ka akcīze ņemama tikai vienā pilsētā; praksē to tomēr nepanāk, jo izveidojās dažādas “pēcmaksas” ikvienā pilsētā. Tā kā akcīzi ņēma no vērtības, ierēdņiem bija dota liela patvaļa. Katrai provincei bija savs tarifs (1805.g. pastāvēja 11 tarifi); Brandenburgā bija 60 muitas distriktu.

Fridrihs Vilhelms III ir brīvtirdzniecības piekritējs un 1797.g. atceļ iekšzemes muitas, izstrādājot pret ārieni robežmuitu sistēmu. Šos nodomus dzīvē izvest kavē Napoleona kari; Vāciju piespiež dot franču precēm atvieglojumus, kas nāk par ļaunu Vācijas eksportam. Tikai 1818.g. faktiski atceļ iekšzemes muitas barjeras un ievēd mērenas ievēdmuitas, visā visumā atzīstot brīvtirdzniecības principu. Šie Prūsijas soļi neatrod piekrišanu Dienvid-Vācijā: tur mazās valstiņas apvienojas un tīko pieslieties Austrijai.

1819.g. Fridrihs Lists nodibina vācu tirgotāju un rūpnieku apvienību (“der deutsche Handelsverein”), ar nolūku panākt starp vācu valstiņām pastāvošo 39 muitas līniju iznīcināšanu. Lista ierosinājumam ir sekmes: Prūsijai pievienojās vairākas ziemeļ-valstiņas, bet Bavarija ar Virtembergu nodibina “Dienvidvācu muitas uniju”; arī Saksija ar blakus valstiņām nodibina “Vidusvācu tirgotāju apvienību” (mitteldeutscher Handelsverein). 1. janvārī 1839.g. minētās 3 apvienības nodibinā visvācu muitas uniju: “der deutsche Zollverein”. Šī muitas unija ir priekštece Vācijas politiskai apvienībai. Muitas līgumu parakstīja uz 8 gadiem, vēlāk to atjaunoja uz 12 gadiem; muitas ienākumus sadalīja samērā ar iedzīvotāju skaitu. Neiztrūka arī rīvēšanās, jo Prūsija bija brīvtirdzniecības piekritēja, bet Dienvid-Vācija atbalstīja protekcionismu. Austrija, zem Meternicha, nelabvēlīgi raudzījās uz Prūsijas iespaida pieaugumu: viņa tīkoja dabūt zem sava iespaida Dienvid-Vāciju un atrada tur arī zināmu atbalsi. Galu galā uzvarēja Prūsija: 1853.g. Austrija a noslēdz ar Prūsiju muitas līgumu uz vislielākās labvēlības noteikumiem. Līgumā noteikti iezīmējas brīvtirdzniecības tendences. Seko Prūsijas tirdzniecības līgumi ar citām valstīm, to starpā arī ar Franciju, kuŗa pēc pazaudētā kara (1871/2.) piespiesta dot Vācijai tālējošu labvēlību.

Nodibinoties Vācijas keizervalstij, pēdējā joprojām atzīst brīvtirdzniecības pamatus. Pēc laimīgi beigta kara, Vācijā iestājās augstas konjunktūras periods, bet viņam seko atplūdi jau 1875.g. Grūtā stāvoklī nonākušās dzelzs- un tekstilrūpniecība - prasa aizsargmuitas. Šai prasībai pievienojās arī lauksaimniecība, jo sabrukušas arī zemkopības produktu cenas. 1878.g. Bismarks iesniedz Reichstagam aizsargmuitu projektu zem lozunga “Schutz der nationalen Arbeit”. Šo projektu pieņem 1879.g. un Vācijā ievēd autonomu muitas tarifu, kas paredz kā rūpniecības, tā zemkopības aizsardzību. Ar autonomo tarifu Vācija sev paturējusi brīvas rokas turpmākos līgumos: viņa paaugstina likmes valstīm, kas Vācijai nelabvēlīgas, par 50%. Sākumā mērenām likmēm seko turpmākie paaugstinājumi, piem. labības muitu sacēļ pakāpeniski no Mk 1,- līdz Mk 5,- par 100 kg.

Augstās aizsargmuitas izsauc pretsoļus no Austrijas, Francijas un Krievijas puses, kuŗas atbild ar tādām pat augstām likmēm uz Vācijas ražojumiem: izceļas muitas karš un Vācija spiesta piekāpties. Bismarka pēcnācējs Kaprivi atgriežas pie muitas līgumiem un tādus noslēdz vispirms ar Austriju un Franciju; ar Krieviju muitas līgumu noslēdz 1894.g. Vācija savas ievēdmuitas likmes pazeminā uz reciprocitātes pamata un Vācijas rūpniecība sāk atplaukt; vienīgi agrarieši ir ar

pazeminātām muitām neapmierināti un prasa labībai zināmu minimālo tarifu; 1902.g. viņi panāk nelielu labības muitas pacelšanu.

Versaļas miera līgums uzliek Vācijai pienākumu dot Sabiedrotiem vislielāko labvēlību 5 gadu laikā, pie tam vienpusīgi tikai Vācijai. Tagad Vācija atguvusi rīcības brīvību un noslēgusi tirdzniecības līgumus ar lielu daļu ārvalšņu, to starpā arī ar Latviju.

F r a n c i j a. Līdzīgu attīstību, kā Vācija, pārdzīvojuši arī Francija. Jau no XIII.g.s. tur pastāv aizliegums izvest labību, vilnu, vīnu; daudzas importpreces apliktas ar augstu ievadumuitu. Gandrīz jau prohibitīvu. Noteiktu muitas sistēmu ievad Kolbērs (Colbert) - 1664.g.: aizsargāta ir rūpniecība, sevišķi tas vērstas pret Angliju, daudzu preču ievadumi pilnīgi noliegti. Šis merkantilisma viedoklis ir vadošais līdz 1786.g. Ar 1791.g. Francija pāriet uz brīv-tirdzniecību, atceļot iekšējās muitas. Minama ir Napoleona pret Angliju vērstā “kontinentālā blokāde”; seko mērenas muitas, arī labībai, kas labvēlīgi ietekmē Francijas saimniecisko attīstību.

Napoleona III laiki ir brīv-tirdznieciski, bet jau 1872.g. Thiers atgriežas pie aizsargmuitām (pēc pazaudētā kara). Lai paturētu sev brīvas rokas, tirdzniecības līgumus slēdz uz īsu laiku. 1892 .g. Francijā ievad autonomu tarifu, ar augstām aizsarglikmēm. Pēckara laikā ievesti “variabli multiplikatori”, lai būtu iespējams pielāgoties atsevišķu valšņu naudas sistēmām un finansiāliem apstākļiem.

A n g l i j a. Sākot ar XVII. g.s. Anglija, līdzīgi citām valstīm, pārdzīvo protekcionalisma un merkantilisma laikus. Apgrūtināts ir izejvielu izvedums, fabrikāti aizsargāti ar augstām muitām. 1651.g. Olivers Kromvels (Cromwell) izdod pazīstamo “navigācijas aktu” (Act of Navigation), ar kuŗu nodrošina Anglijas kuģniecības monopolu. Augstas muitas pastāv arī XVIII. g.s., pie kam par izvestiem fabrikātiem maksā premijas. 1786.g. Anglija noslēdz tirdzniecības līgumu ar Franciju, kuŗā muitas likmes jau ievērojami mīkstinātas. Ap 1820.g. Anglija seko Prūsijas paraugam un 1826. deklarē brīv-tirdzniecības principus; paliek spēkā vienīgi labības muita. Agrariešiem bija izdevies panākt augstas labības muitas: 1815.g. noliedza labības ievadumus, ja cenas noslīdēja zem 80/— pa Qr. (kvieši). Labība tādēļ Anglijā bija ap 50% dārgāka nekā uz kontinenta. Tas izsauca protestus, kādēļ ievada “slīdošo muitas skālu”, ar nolūku garantēt lauksaimniekiem vienmērīgas cenas. Cerētie panākumi izpalika, bet pasaules tirgū labības cenas turpināja kristies. Ričarda Kobdena (Richard Cobden) vadībā nodibinājās “Anticornlawleague” - liga pret labības likumu, kuŗa iesniedza parlamentam prasību: “brīvu ievēšanu pārtikas vielām un arī rūpniecības ražojumu brīv-tirdzniecību”. Protesta kustība izplatījās pa visu Angliju; zem šiem lozungiem liga gatavojās uz jaunām parlamenta vēlēšanām. Ministrs Roberts Pīls (Peel) ieskatīja stāvokļa nopietnību un piekrita prasībām: 1849.g. labības muitas ievērojami pazemināja, mīkstināja arī rūpniecības aizsardzību un atcēla ierobežojumus kuģniecībai. Pāreja uz vispārīgu brīv-tirdzniecību ātri progresēja. 1869.g. krita labības muitas un ievadumuitām palika apliktas tikai nedaudzas preces, to starpā alkoholiski dzērieni. Anglijas rūpniecība strauji uzplauka, jo Anglija ar muitas līgumiem prata sev nodrošināt tirgu.

Vācijas un USA konkurence jaunākā laikā pamudinājusi Angliju uz zināmiem ierobežojumiem, sevišķi attiecībā uz viņas tirdzniecību ar kolonijām. Koloniju ministrs Čemberlēns (Joe Chamberlain) ievadīja tā saukto “Greater Britain” kustību, prasīdams kolonijām lielāku aizsardzību viņu ievadumiem uz Angliju, lai tādā kārtā kolonijas ciešāk saistītu ar valsti. Šāds aizsardzības imperiālisms ir izvedams, jo kolonijas spēj pilnā mērā apgādāt Angliju ar jēlvielām un pārtiku un noņemt Anglijas ražojumus.

Pēckara laikā Anglija nav izvedusi tik augstu aizsardzību kā pārējās valstis. Ir gan paaugstinātas fiskālās muitas, kuŗas ikgadus atjaunojamas. Pārrunāta ir iekšējā tirgus aizsardzība pret dempingu (Dumping) un zemas valūtas valšņu ievadumiem Anglijā. Vēl minami valsts kredīti eksporta veicināšanai, rentabilitātes garantija uzņēmumiem, kuŗi strādā eksportam un citāda rūpniecības

veicināšana. "Board of Trade" var atbalstīt grūtībās nonākušās nozares un tās pabalstīt. Vispārējs protekcionisms vēl tagad Anglijā sastop daudz pretinieku.

U S A. Ziemeļu Amerikas Savienotās valstīs minams 1792.g. tarifs (Hamiltona tarifs), kas viscaur ir protekcionistisks. Tas sevišķi vērsts pret Angliju un pastāvējis ilgus gadus; USA rūpniecība strauji uzplauka. 1831. gadā kongress, uz Henry C. Clay'a priekšlikumu, pieņem lēmumu, ka no muitas atbrīvojamas preces, kuņas USA pati neražo; citām precēm ievadama paaugstināta aizsardzība. Minams vēl 1890.g. ievestais Mac Kinley'a tarifs, kas ir noteikti protekcionistisks. Aizsargmuitas USA motivē ar vēlēšanos uzturēt Amerikas strādnieku augsto dzīves standartu, pret Eiropas lēto darba spēku. Pret "dempinga" valstīm USA tarifs paredz iespēju pielietot augstākas likmes, pat ievadumus noliegt.

A u s t r i j a, resp. bijušā Austro-Ungārija, pārdzīvojuši līdzīgu attīstību kā Vācija. Sacensībā dēļ iespaids Dienvid-Vācijā, kā minēts, Prūsija guva uzvaru. Tagad sabrukušās imperijas atliekas, Austrija, pārdzīvo grūtus laikus aiz ekonomiski-sociāliem apstākļiem. Jaunākā laikā, 1931.g., atkal ievadītas sarunas dēļ muitas unijas ar Vāciju; tam pretojas Francija.

K r i e v i j a allaž bijusi augsta protekcionisma valsts. No 1857. līdz 1868. g.g. iezīmējās zināms atslābums, bet 1877.g. noteic, ka muita maksājama zeltā, kas nozīmēja likmju paaugstināšanu par vismaz 50%. Tirdzniecības līgumi ar Vāciju, Franciju un Angliju panāk zināmus muitas nolaidumus, sevišķi Japānas kara laikā, zem politiska spiediena. Citādi Krievijā pastāvējusi noteikta tendence muitas skrūvēt. Tagadējā SPRS, kur pastāv jau apskatītais ārējās tirdzniecības monopols, muitas ir prohibitīvas un nereti sasniedz vairākus 100%, ja ne pat 1000% no preču vērtības.

K o p s a v i l k u m s. Apskatot dažādo valšķu muitas politiku, viscaur novērojamas līdzīgas attīstības fāzes, gandrīz tanī pat laikā. Tas izskaidrojams ar to, ka visas valstis viena otru saimnieciski iespaidojušas, tāpēc Eulenburgs saka, ka "tirdzniecības politika ir tā laika vispārīgās garīgās un politiskās izteiksmes sastāvdaļa". Viņš šķiro šādus posmus:

- a) absolūtisma rēgulējošo sistēmu,
- b) pāreju uz liberālo ēru (1780.-1840.),
- c) liberālisma posmu,
- d) atgriešanos pie protekcionisma,
- e) imperialisma posmu (1895. - 1914.)

Pēckara laiki iezīmē nacionālo pretešķību paasināšanos, saimniecisko un sociālo jautājumu paplašināšanos un līdz ar to protekcionisma tendences pieaugumu. Turpretī, no otras puses: internacionālā kapitāla iespaids, tehnikas progress un naudas sistēmu nostabilizēšanās - veicina tautu tuvināšanos.

STARPVALSTISKĀ KAPITĀLU APGROZĪBA.

Kapitāla investējumi ārzemēs.

Ja statistika mēģinājusi noskaidrot kapitālu uzkrāšanās un viņu ievietošanas apmērus, tad tas viņai izdevies tikai pa daļai. Emisijas statistika dod gan konkrētus skaitļus, par kādu summu izlaisti jauni vērtspapīri, bet viņa nevar uztvert daudzus citādus gaŗa termiņa aizdevumu veidus.

Kādi ir galveno naudas devēju valšķu emisiju apmēri, to rāda šādi skaitļi par 1928 .g.:

- 1) USA emitējušas \$ 8.050,31 milj., no tiem ārzemēm \$ 1.325,33 milj.;
- 2) Anglija emitējusi £ 369,06 milj., no kādas summas uz ārzemēm krīt 157,88 milj. mārċ., to starpā Anglijas kolonijām 81,49 milj. mārċ.;

3) Hollande emitējusi HFI 740,91 milj., no tiem gājuši uz ārzemēm HFI 373,52 milj., lielā daļa uz kolonijām.

Arī Šveice emitējusi lielākas summas, kuŗas aizdotas Francijai un Vācijai.

Emisijas statistika, kā teikts, uztver tikai jaunas emisijas; tāpat nav redzams, cik daudz no šiem papīriem iegūst ārzemnieki un cik ārzemju papīru ieplūst iekšzemē. Tāpēc visi šie skaitļi ir uzskatāmi kā vērtējumi. Eulenburgs visas pasaules kapitālu investējumus 1926.g. vērtē uz 250 miljardu zelta marku. Aptuveni pieņem, ka USA devušas pasaules tirgum ap 20 miljardu dolaru, Anglija ap 4 miljardi mārciņu sterliņu. Priekškaŗa Vācija bija devusi internacionālos aizdevumus 1905.g. apm. līdz 26 miljardi zelta marku; tagad, protams, viņa ir parādniece.

Kapitāla eksporta veidi. Vienkāršākais kapitāla eksporta veids ir preču kredits, kur par izvestām precēm samaksu pagarina. Biežāk kapitālu eksportē naudas veidā, kur aizņēmējs saņem vai nu zeltu, devīzes, čekus vai citas viegli realizējamās vērtības. Piešķiŗot ārvalstij aizdevumu, var stādīt noteikumu, ka šī summa saņemama mašīnu vai citu ražošanas līdzekļu veidā; katrā ziņā kapitāla izvedums ir reāls vērtību vai pakalpojumu eksports.

Aizdevumi var būt gaŗa vai īsa termiņa; beidzami ir parasti gaŗa termiņa aizdevumu priekšteči. Pret izsniegto aizdevumu kreditors saņem vai nu parāda rakstus vai, kā tas visbiežāk notiek, vērtspapīrus, kuŗus debitors šim nolūkam iespieŗ.

Vēl ir no svara zināt, kādas summas aizņēmumu veidā ir saņēmuŗas valstis, cik dots komunālām organizācijām, cik privātai saimniecībai; kaut gan precīzus datus še būs grūti sadabūt. Aizdevums var arī rasties tādā kārtā, ka to izsniedz savas valsts ārzemē dzīvojoŗam pilsonim, kas tur nodibina filiāli vai jaunu uzņēmumu; šis kapitāls gan formāli ir eksporta kapitāls, bet dots paŗas naudas devējas valsts interesēs.

Kapitāla aizplūšanu uz ārieni veicina dažādā naudas rente; nevien augsts ārzemju % te zīmīgs, krīt arī svarā emisijas kurss. Renŗu augstumu noteic aizņemamā kapitāla nepiecieŗamība: jo vajadzība lielāka, jo augstāka būs rente. Ja kapitāla zemē ir daudz un viņu uz vietas nav iespējams izmantot, kapitāls plūst uz ārieni, meklēdams tur lukratīvāku ievietošanu. Bez naudas tirgus konjunktūras, renŗu augstumu vēl noteic uzticība, kādu piešķiŗ aizņēmējas valsts saimnieciskām spējām.

Aizdevumu piešķiŗšanu saista, kā agrāk teikts, ar iespēju izvest savas valsts raŗojumus un priekŗrocību dod tam aizņēmējam, kas ir ar mieru saņemt naudas vietā raŗojumus (dzelzceļa materiālus, kaŗa piederumus, fabriku iekārtu etc.). Lai veicinātu savas rūpniecības raŗojumu eksportu, var piešķirt piemērotus termiņus, renŗu un nomaksas atvieglojumus; arī ar banku kreditu daudzkārt mēģina veicināt preču eksportu.

Ar iepludināto kapitālu, aizņēmēja valsts var pārejoŗi vairot savas pirkšanas spējas; viņa var arī pacelt savu saimniecību un produkcijas spējas, izbūvējot dzelzceļus, fabrikas. Aizdevēja valsts nodibina ar savu debitoru tuvākus saimnieciskus sakarus un draudzīgas attiecības. Ja ar aizdoto kapitālu veicina izejvielu ražošanu (nafta, jēlgumija), aizdevēja valsts sev nodroŗina šīs vielas savai rūpniecībai, tās saņēmot kā renŗu samaksai, tā kapitāla deldēšanai.

Pie augstām aizsargmuitām, kur eksports ir apgrūtināts, aizdevēja valsts var nodibināt ārzemē savu fabriku filiales: tad uz ārzemi, kā aizdevums, aizplūds mašīnas un citi ražošanas līdzekļi, bet nāks atpakaļ peļņa no dividendēm, augstāko ierēdņu un tehniķu algām, kuŗi būs savi pilsoņi. Ar laiku gan ārzemes var piesavināties vajadzīgo tehniku, atpirt šo filiāļu akcijas un pārvērst agrāko ārzemes uzņēmumu nacionālā uzņēmumā, kas, zināmos gadījumos, var izvērsties par sava agrākā kreditora konkurentu.

Kreditējot ārzemes, ņemami vērā arī politiski motīvi; tie izpauŗas koloniju kreditos un kreditos draudzīgām valstīm. Aizdevēja valsts var kontrolēt kapitāla eksportu un noliegt subskripciju uz ārējiem aizdevumiem. Ar izsniegtiem kreditiem var panākt saimniecisku iekaŗošanu miera ceļā un

ciešāku sakaru izveidošanos starp kontrahējošām valstīm. Kreditoram ir interese pie aizņēmēja prosperitātes, tāpat arī otrādi, debitoram attiecībā uz savu kreditoru, jo citādi pēdējais varētu kredītu atvilkt. Jo vairāk naudas ieguldīts zināmā valstī, jo ciešāki saistās kopējie ceļi un intereses.

Aizņēmēja viedoklis un motīvi. Jo ātrāk attīstās rūpniecība, jo mazāk var iztikt ar pašu kapitāliem un ietaupījumiem: ārienes kapitāla pievilkšana ir nepieciešama. Netik vien jaunu uzņēmumu realizēšana, tāpat arī agrāko uzņēmumu racionalizēšana attaisno ārzemju kredītu vai nu naudas, vai mašīnu veidā. Nav jāaizmirst, ka renšu maksāšanas termiņos un aizņēmuma deldēšanai jāuzkrāj vajadzīgie līdzekļi un tie jāpārved kreditoram ārzemes valūtā. Renšu un amortizācijas nomaksa būs nodrošināta, ja aizņēmums lietots produktīviem mērķiem. Ar aizņēmumu radītā rūpniecība pavairo zemes ražošanas spējas un atvieto ievadumus, jo zemē tagad ražo vajadzīgos priekšmetus, kurus līdz šim importēja. Te gūtie ietaupījumi tad uzkrās vajadzīgās devīzes renšu un amortizācijas nomaksai.

Konsumtīviem mērķiem ārzemju aizņēmumi grūti dabūjami un arī nav attasnojami; tā kā caur šādiem kredītiem neaug zemes ražošanas spējas, tad rentēm un atmaksai “nebūs seguma”. Tāpēc kredīta devējs dabiski prasīs, kādiem mērķiem aizdevums domāts. Sevišķi pie komunāliem un citiem sabiedriskiem pasākumiem grūti pārrudzēt aizņemtā kapitāla izlietošanu; pie privātiem kredītiem tas ir vieglāk kontrolējams. Tāpēc daudzās valstīs aizņēmumus var kontrahēt vienīgi ar valdības piekrišanu, kā tas ir piem. Itālijā. Vācijā 1927.g. izdoti noteikumi, zem kādiem var aizņemties naudu ārzemēs un ievesta tā saucamā “aizņēmumu kontrole” (Anleihekontrolle); te domāts novērst vieglprātīgu parādu taisīšanu, sevišķi pašvaldībām un līdzīgām publiskām organizācijām.

Pret šādiem ierobežojumiem celti iebildumi no privātās saimniecības, kuŗa norāda, ka līdzīgi apgrūtinājumi sadārdzina kredītu iekšzemē.

Saņemtā ārējais aizņēmums var iespaidot iekšzemes cenas, sevišķi ja tas ieplūst preču veidā; krītošās cenas importētām precēm var ietekmēt arī citu preču cenas. Ja aizdevums saņemts naudā, tas var iedarboties inflatoriski naudas tirgū, ievērojami pavairojot naudas cirkulāciju. Uz to protams, centrālās bankas var reaģēt ar diskonta paaugstinājumu, kas tomēr var arī nesasniegt mērķi.

Ārzemju kapitāls var iegūt nevēlamu iespaidu uz valsts saimniecisko dzīvi, to nodot ārzemnieku noteicošam vārdam. Ja grūti sagādāt līdzekļus renšu un kapitāla nomaksai, ārzemnieku kreditori lūko sevi nodrošināt ar reālām vērtībām - ķīlām: dzelzceļiem, muižām, gruntsgabaliem, kuģniecības sabiedrībām, kas atsvešina pašu saimniecību (Ueberfremdung). Arī akciju sabiedrības viegli var nodot ārzemniekiem kontrol-paketu, tā sakot savus uzņēmumus denacionalizēt. Pret šo nevēlamo parādību ir grūti cīnīties: var izdot noteikumus par akciju sabiedrību valdes sastāvu un tamlīdzīgus, bet tie pastāv vienīgi uz papīra. Tāpēc valstij pie uzņēmumiem, kuŗiem ir liela valstiska nozīme, ir pienākums spert tālu ejošus prohibitīvus soļus.

KAĶA PARĀDI UR REPARĀCIJAS.

Pasaules kaŗš ir radikāli pārveidojis internacionālās kapitāla attiecības: priekš kaŗa Eiropa bija galvenā kredītu devēja, tagad viņa ir iestigusī parādos caur kaŗa aizņēmumiem. Vācijai uzlikta reparācijas un tas lielā mērā sarežģī normalas kredīta attiecības; iz Eiropas saimnieciskā organisma zināmā mērā Vācija ir izslēgta un bez viņas grūti ir domājama līdzsvara atgūšana un saimnieciskās dzīves stabilizēšanās.

1924.g. visas pasaules valšķu parādi bija 190.642 milj. zelta marku; galvenie parādnieki bija: Krievija (33,3 miljardu RMk), Francija (32,8 miljardu RMk), Britu dominijas (25,4 miljardu RMk), Anglija (22,9 miljardu RMk), Itālija (20,9 miljardu RMk).

Galvenās kreditoru valstis bija: Anglija ar 82,7 miljardu RMk un USA ar 61,1 miljardu RMk.

USA vienojušās par kara parādu samaksu ar 13 Eiropas valstīm; parādu summa ar %% fiksēta uz 22 miljardiem dollaru, kas nomaksājami 62 gados. Ar to ir uz gadu desmitiem noteikta USA saimnieciskā hegemonija; arī privātai saimniecībai USA aizdevušas lielus kapitālus (Vācijai vien ap 2 miljardi dollaru).

Pēc Versaļas miera līguma, Vācijai uzlikta kontribūcija Sabiedrotiem par labu, tā saucamās reparācijas un reparāciju problēmai ir nenoliedzama nozīme nākamām starpvalstiskiem saimnieciskiem sakariem, kāpēc nav lieki šo problēmu kaut pāris vārdiem apskatīt.

Par 1919., 1920. g. g. un 1921. g. 4 pirmajiem mēnešiem Vācijai bija jānomaksā 20 miljardi zelta marku. Reparāciju komisija 1921. g. noteica Vācijas maksājumus uz 132 miljardiem RMk, pluss vēl 5,6 miljardi RMk Beļģijas kara parādu; šo Londonas ultimatumu Vācija parakstīja 5. maijā 1921. g.

Ņemot vērā Vācijas maksāšanas grūtības, 1924. g. viņas maksājumu kārtošanai uzstādīja tā saukto Dēvis (Dawes) plānu. Ar aizņēmumiem ārzemēs, sevišķi USA, Vācija šos maksājumus arī kādu laiku kārtoja, bet tālāk nespēja. Tad 1929. g. tika izstrādāts tā sauktais Jonga (Young) plāns, kas noteica Vācijas reparācijas uz 57,5 gadiem: sākot ar 1,6 miljardiem marku gadā, maksājumiem jāpieaug līdz 2,4 miljardiem marku gadā. Nespējas gadījumā Vācijai tiesības prasīt moratoriju līdz 2 gadiem, izņemot %% maksas. Maksājumu kārtošanai nodibināta sevišķa "Starptautisko maksājumu banka", Bazelē, lai ņemtu maksājumiem politiska spaida nokrāsu.

Šie lielie gadskārtējie maksājumi mazina Vācijas pirkatspējas un kavē kapitālu uzkrāšanos. Nodokļi, kas nepieciešami, lai savāktu reparāciju summas, sadārdzina Vācijas ražojumus un apgrūtina eksportu. Jauni un allaž jauni aizņēmumi ceļ kapitāla renti zemē un arī gulstas kā smags slogs uz saimniecisko dzīvi.

Pirmos 10 pēckara gados Vācijai bija tiesība maksājumus izdarīt pa daļai ar precēm (1928. g. par 663 miljonu marku); tagad kreditoru valstis vairās no šāda piespiedu eksporta, kas kaitē viņu rūpniecībai.

Grūti paredzēt kā šī problēma nokārtosies; ar kredītu izsīkšanu Vācijai, varbūt būs sasniegta iespējamības robeža. Ārzemju kapitāls jau tagad daudzus vācu lieluzņēmumus ir novedis ārzemnieku rokās; tas ir tas pats kā Vācu substances izpārdošana. Vācijai vienai nav pa spēkam izlabot zaudējumus, kas 4 gadu laika cēlušies visām karojošām valstīm. Un ja arī Vācija to spētu ar saviem pastiprinātiem izvedumiem, tad šis eksports ruinētu ārzemju rūpniecību: patērīna un tirgus trūkuma dēļ tad iestātos nopietns sastrēgums. Tādēļ reparāciju jautājuma atrisināšana ir tuvākās nākotnes problēma.

KOLONIJAS UN KOLONIJU POLĪTIKA.

Daži zinātnieki koloniju politikas jēdzienā ieslēdz seno un viduslaiku iekarošanas gaitas, karus ar kaimiņiem. Šis jēdziens ir pārāk plašs un gandrīz sedzas ar pasaules vēsturi. G. Zöpfls velk koloniju jēdzienam šaurākas robežas un dod šādu dēfinīciju: "Kolonijas ir valsts pārvaldīšanā atrodošies ārējie apgabali, ko valsts iegūst savos pasaules-saimnieciskos un pasaules-polītiskos nolūkos". Jaunākie vācu zinātnieki: Harms, Schumachers, Zöpfls - izveidojuši mācību par pasaules saimniecību ("Weltwirtschaftslehre"), blakus tautsaimniecības mācībai ("Volkswirtschaftslehre"), pie kam zem pirmajās saprot starptautisko saimniecisko attiecību kopsummu. Koloniju zinātne ierindojas starp valsts un vispasaules saimniecību, jo koloniju saimniecība savu augstāko attaisnojumu rod vispasaules saimniecības izveidojumā.

Vecākie ekonomisti, ar Vilhelmu Rošeru (Roscher) priekšgalā, domājās koloniju raksturojošās pazīmes atraduši šādos momentos: 1) kolonizējošās tautas daļas nomešanās ārienē, 2) šīs tautas augstākā civilizācijā un 3) politiski-tiesiskās saitēs starp koloniju un mātes zemi. Tam visā visumā nevar piekrist, sevišķi kas zīmējās uz “augstāko civilizāciju”, jo kolonizētās Meksika, Peru, Indija, Ķīna - stāvēja kultūras un civilizācijas ziņā daudz augstāk, nekā viņas iekarojušās baltās laupītāju bandas. Tāpat saites ar mātes zemi pastāv tikai pārejoši, kamēr kolonija neiegūst patstāvību, kā piem. USA.

Koloniju veidi.

Senāko ārējo pazīmju vietā, tagad parasti iedalījumam par pamatu ņem vai nu saimnieciski-polītisko, vai arī pārvaldes-polītisko viedokli. No saimnieciski-polītiskā viedokļa kolonijas šķiro kā:

1) Nometņu kolonijas (Siedlungskolonien), kas noder balto nometināšanai un kam jātop par kolonistu otro tēviju. Kā tādas var minēt Kanadu, Austrāliju, Jaun-Zelandi, Kapzemi, Dienvidvakaru Afriku.

2) Plantažu kolonijas, kur kolonisti ir plantatori-uzņēmēji, kas noorganizē iedzimto darba spēku plantažās. Šurp var attiecināt Beļģijas Kongo, Francijas ekvatoriālo Afriku.

3) Iedzimto kultūras kolonijas, ja zemes apsaimniekošana paliek pietiekoši attīstīto iedzimto rokās, bet kolonisti tos organizē plašākā mērogā. Tādas kolonijas ir Togo, Nigerija, Java.

4) Tirdzniecības kolonijas, kur kolonizācija attiecās vienīgi uz ostas pilsētām; ja šīm kolonijām ir politiska nozīme, viņas apcietina un apsargā. Šurp attiecas Hongkonga, Singapura, Adena, Tsingtau'a.

5) Koloniālie atbalsta punkti, ogļu stacijas, kabeļu stacijas; šie punkti ierīkoti vai nu kā flotes atbalsta ostas, vai tieši politiskos nolūkos. Tādi punkti ir Malta, Gibraltara, Adena, Falklandes salas.

6) Noziedznieku kolonijas, uz kuņām mātes zeme izsūta uz nometināšanu savus noziedzniekus. Tādas ir Franču Gvajana, Jaun-Kaledonija. Pret šo koloniju veidu pamatoti uzstājās jaunākā teorija.

No pārvaldes-polītiskā viedokļa kolonijas sadala kā:

a) Kolonijas vārda šaurākā nozīmē - ar ierobežotu vai pilnīgu pašvaldību, zem mātes zemes formālas virskundzības. Šādu attīstības posmu sasniegušas Kanada, Dienvid-Afrika, Austrālija, Jaun-Zelanda.

b) Protektorāti - ārēji suverēnas valstis, zem kolonizējošās valsts aizbildniecības (Tunisa), vai arī metropoles autokratiski pārvaldīti apgabali (Bečuana protektorāts).

c) Nomas novadi (Kiaučaava, Kvantunga), kuŗi “nomāti” parasti uz 99 g. Tā ir uzspiesta iznomāšana un līdzinās apslēptai apgabala okupācijai.

d) Interesu sfairas - starp lielvalstīm sadalītas, bet vēl neieņemtas apgabalus uz vienošanās pamata starp šīm valstīm.

Koloniju dibināšanas vadošie motīvi.

Koloniju nodibināšanu ievadījuši zinātnieki un dabas pētnieki (faraons Necho, Portugāles princis Indriķis “jūrasbraucējs”, Svens Hedins), droširdīgi jūrnieki (Kolumbus, Vasco de Gama, Magalhaes, James Cook), mantkārīgie iekaŗotāji, t.s. “conquistadores” (Albuquerque, Ferdinands Cortez, Francs Pizarro, lords Clive, lords Kitcheners), kā arī liela stīla uzņēmēji (Beļģijas karālis Leopolds II, Cecils Rodes).

Kolonizāciju ievada zemes, kas caur savu saimnieciski-ģeografisko stāvokli it kā predestinētas šādai ekspansijai. Senatnē tāda bija Grieķija, kamēr Vidus jūŗa bija arī “pasaules jūŗa”. Kad jūrnieki sāka braukt cauri “Herkulesa stabiem” - okeanā, šī loma pāriet uz Pirineju pussalu (Spānija, Portugāle); vēlāk kā sāncenši uzstājās Hollandieši un visbeidzot nāk Lielbritānijas salas.

Blakus uzņēmībai, kā motīvi koloniju nodibināšanai minami šādi momenti:

1) Kolonizējošās zemes pāŗāk lielais iedzīvotāju blīvums, kā tas jaunākā laikā novērojams Anglijā un Japanā. Ja arī citas tautas devušas ievērojamu emigrāciju, piem.: vācieši, ķīnieši, italieši, tad tas bieži nav novedis pie kolonizācijas, šie emigranti bieži pilnīgi asimilējušies ar vietējiem iedzīvotājiem, aizmirsuši savu tautību. Tikai šī gadu simteŗa sākumā vācieši un itāļi cenšas nodibināt nacionālās kolonijas.

2) Neapmierinātība ar zemē pastāvošiem apstākļiem, reliģiskiem un politiskiem momentiem. Šie izceļotāji vai nu asimilējas jaunajā dzīves vietā, vai arī patura savu īpatnību (kvēkeri, marņoni, duchorboci) un pie mainījušamies apstākļiem var atgriezties dzimtenē.

3) Saimnieciski-polītiska uzņēmība, kuŗa noved pie kolonijas iekaŗošanas. Šie uzņēmēji reprezentē kapitālistu grupas, kā tirdzniecības sabiedrības, kas izmanto koloniju dabas bagātības (zelts, garšas vielas, krāsas). Tādā ceļā iekaŗotas hollandiešu Indija, britu Indija, beļģu Kongo, vācu Rīt-Afrika, Rodezija.

4) Jaunākā laikā izvirzās pirmā plānā pasaules-saimnieciskie un pasaules politiskie mērķi. Lielās rūpniecības valstis cenšas sev nodrošināt izejvielas - kokvilnu, gumiju, naftu, vaŗu, dzelzi. Blakus saimnieciskiem motīviem, minama arī varas kāre un politiskā iespaids vairošana.

Kolonijas nodrošina mātes zemei netik vien izejvielas, viņas ir arī labs tirgus rūpniecības raņojumiem; Anglijai koloniju tirgus iztaisa augstu % no viņas tirdzniecības bilances. Mātes zeme var kolonijās ievietot savus brīvos kapitālus, tā radot ciešas saimnieciskas saites ar kolonijām; šie kapitāla ieguldījumi ir drošāki nekā aizdevumi ārvalstīm, kas var nobankrotēt un tad aizdotais kapitāls jāzaudē (piem. SPRS). No svāra ir - neļaut emigrantiem no mātes zemes atsvešināties, tad viņi joprojām paliks mātes zemes raņojumu pircēji.

Kolonizācija veicina civilizācijas izplatīšanos un šis kosmopolītiskais viedoklis nav aizmirstams. Ar dzelzceļu izbūvēšanu, skolām un kristianisma kultūru panāk vispār kultūŗālo mērķu kāpināšanu, dzīves standarta pacelšanu kolonijās. Šie humanitārie, ētiskie mērķi gan praksē daudzkārt aizmirsti.

Koloniju politikas teorijas.

Merkantilisti (XVII. un XVIII. g.s.) uzskata kolonijas kā zemes bagātības vairotājas - ar ieplūstošo zeltu un dārgajām koloniju precēm nodrošināta labvēlīga tirdzniecības bilance. Francija ar savu liela stīla koloniālo spekulāciju (Jonn Law) bija cietusi lielus zaudējumus, tāpēc Francijā rodas kolonijām principiāli pretinieki - Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot, Bernardin de Saint-Pierre. Vienpusīgais merkantilisma uzskats bija zeltu pārvērtējis.

Anglijā arī sākumā dominēja merkantilisma viedoklis; pēc USA atkrišanas Adams Smiths atzina, ka ne zeltam ir izšķiroša nozīme, bet pirmā vietā nostādāma tirdzniecība ar kolonijām. Pie tam Smiths uzsvēra, ka nav jādzenas pēc tirdzniecības monopola, bet jāslēdz līgumi, kas jau tā mātes zemei nodrošinās noteiktas priekšrocības. Līdzīgus uzskatus aizstāv arī Turgots.

Jaunākie teorētiķi arī aizstāv viedokli, ka galvenā vērība piegriežama ne koloniju nesaudzīgai ekspluatācijai, bet gan tirdzniecībai, kuģniecībai, rūpniecībai un zemkopībai; vēl jāatzīmē, ka kolonijas var dot vajadzības gadījumā militāru palīdzību (Francija), kā arī pavērt ceļu emigrācijai uz pastāvīgu dzīvi, neatsvešinot emigrantus no savas tautas.

Leroy-Beaulieu uzsver koloniju pasaules-polītisko nozīmi.

Koloniju politikas vēsture.

Kā pirmais posms koloniju vēsturē minams atklājumu laikmets, kur pētnieki-ģeografi uzmeklēja jaunas pasaules malas; tādi ir arabi un eiropiešu ceļotāji, kam seko mantkārīgi veikalnieki un piedzīvojumu meklētāji. No Eiropiešiem te minami: Portugāles princis Indriķis "jūrasbraucējs" (1394. -1460.), kas uzbrauc Acoru salas, Medeira un Afrikas vakara piekrasti līdz Cap Verde. Pāvests Mārtiņš V apstiprina Portugālei tiesības uz šīm jaunatrastām zemēm. Viņam seko Bartolomeus Diaz, kas 1486.g. apbrauc "Labās Cerības ragu". Kā sekmēm vainagotais jūrniece minams Kristaps Kolumbus, kas 1492. g. sasniedz Vakar-Indijas salas (Guanahani). Lai nokārtotu tiesisko stāvokli, pāvests Aleksandrs VI noteic, ka pasaule sadalāma starp Spāniju un Portugāli tādi, ka visas kolonijas 370 jūdzes uz vakariem no Cap Verde pieder Spānijai, uz rītiem atrodošās - Portugālei; šis lēmums, protams, vēlāk zaudē nozīmi. Amerikas tālāko iekarošanas gaitu apskatīt ir vēstures uzdevums. No vēlākiem lielajiem jūras braucējiem minami: Ferdinands Magelhaes (1519/1522), kas pirmais apbrauc zemes lodi; James Cook - kas izpēta Kluso okeanu. Ar šiem vārdiem noslēdzās atklājumu posms, pēc kuģa kolonizācija itkā aplūst.

Tikai ap 1850.g. iesākās Afrikas izpētīšana un sadalīšana starp Eiropas lielvalstīm. Francija okupē Alžīru un Tunisu, Anglija izpēta Afrikas vidieni, augšup gar Nilu. Stanleys 1874. g. izpēta centrālo Afriku, tāpat Svens Hedins - Āzijas vidieni.

Koloniju ekspluatācija caur pilnvarotām tirdzniecības sabiedrībām.

Jau Kolumbus 1492.g. ieguva privilēģiju gan uz jaunatrodamām zemēm, kuģu gan viņam pašam neizdevās izmantot. Kā pirmā lielā privilēģētā sabiedrība minama Hollandiešu Rīt-Indijas kompānija, kam 1602.g. Hollande piešķīra tirdzniecības monopolu, līdz ar Rīt-Indijas militārās pārvaldes tiesībām. Viņa pastāvēja līdz 1798.g. un sabruka Napoleona laikos. Batavijā (Jāva) rezidējošais ģenerāl-gubernātors, ar nesaudzīgu iedzimto izmantošanu, prata sagādāt Hollandei lielu peļņu. Līdzīgi organizēta bija Britu Rīt-Indijas kompānija (1600/1858), kam arī bija piešķirts tirdzniecības monopols, līdz ar tiesību atsavināt iedzimto zemi. Ar sevišķu nežēlību te izceļas Lords

Clive, kuŗu vēsturnieks Macauly apzīmē kā “korupcijas tēvu” un Warrens Hastings; ar šo vīru rīcību izskaidro tagadējo Indijas naidu pret Angliju. Mantības konfiscēšana bez jeb kāda iemesla un asins plūdi - izsauc kultūras pasaules protestus pret Angliju, kas tad kā “grēku āzi” upurē minēto kompāniju un to slēdz 1858.g.

Arī Francija Kanadas un Louisianas ekspluatācijai izdod koncesiju sabiedrībai “Compagnie des Indes”, kas John Law’a vadībā drīz sabrūk. Tas atvēsina Francijas tālākos eksperimentus, pret kuŗiem uzstājas Richelieu.

Pēc laimīgi beigtā kara ar Franciju, arī Vācija, zem Bismarka vadības, piegriež vērību koloniju jautājumam. Jaunieģūto zemju ekspluatācijai Vācija izdod koncesijas divām sabiedrībām: “Neu Guinea Comanie” un “Ostafrikanische Gesellschaft”, kuŗas abas sabrūk 1890.g.

Vēl minama 1889.g. nodibinātā “South African Company”, saukta “Chartered Company”, Cecila Rodes’a radījums. Šis izveicīgais “mīnu spekulants” uzkrāja milzīgas bagātības, kuŗas viņš izlietoja ceļu būvei, tādā kārtā strādājot valstisku darbu. Viņš dividendes neizdalīja, bet visu peļņu ieguldīja viņa dibinātā kolonijā “Rhodesia”, kuŗas nākotne šķiet nodrošināta.

Visbeidzot jāatzīmē Beļģijas karaļa Leopolda II ekspluatētā Kongo kolonija, kuŗu viņš personīgi izmantoja tik skandaliozā kārtā, ka beidzot Beļģijas valsts no viņa šo koloniju atpirka 1908.g.

Koloniju politikas izveidošanās.

Portugāle un Spānija, senākās lielās koloniju īpašnieces, tagad zaudējušas nozīmi. Portugāle, ar savu nelielo iedzīvotāju skaitu, kolonizējusi galvenā kārtā piekrastes; kolonisti tik lielā mērā samaisījušies ar iedzimtiem, ka ir grūti runāt par portugāļiem kā par balto rāsu. Spānija pratusi ilgāk uzturēt savu kolonizētājas valsts nozīmi; viņa to zaudē 1898.g., kaŗā ar USA, kuŗā Spānija zaudē Kubu, Portoriko, Filipīnas; tāpat atkrīt Meksika un Dienvid-Amerikas kolonijas. Savas Klusā okeana salas Spānija pārdod Vācijai. Kultūras un valodas ziņā Spānijas iespaids agrākās kolonijās tomēr palicis.

Hollandē ap 1600.g. ir ap 3,5 milj. iedzīvotāju, kuŗi tomēr uzņēmīgi un izspiež iz kolonijām portugāļus. Hollandieši kolonizē Kapzemi un būrus tikai jaunākā laikā sev pievieno Anglija. Ar Zunda salu nesaudzīgo izmantošanu Hollande nav ieguvusi simpātijas; tagad viņa kā neitrāla valsts, apmierinās ar nelielu lomu, tomēr viņas apm. 7 milj. iedzīvotājiem pieder kolonijas ar apm. 40 milj. iedzimto (Javā vien ap 30 milj.).

F r a n c i j a i ar koloniju politiku nav veicies; Anglija to izspiež no Kanadas un Rīt-Indijas un Francija patur vienīgi nelielus apgabalus un salas. Napoleonam ir tāļejoši koloniju projekti, kuŗus viņam tomēr neizdodas realizēt. Noteikti Francija nostiprinājusies Alžirā, kuŗā viņa izbūvējusi dzelzceļus un to uzskata kā Francijas sastāvdaļu. Arī minamas Tunisa un Moroko. Pēc 1870.g. kara Vācija velk robežas Francijas koloniālam imperiālismam.

A n g l i j a s koloniju politika XVI.g.s. iezīmējas kā jūŗas laupīšana un vergu tirdzniecība. Pirmie īstie kolonizātori ir Francis Drake un Walter Raleigh. Anglijas pasaules varas nodibinātājs ir Olivers Cromwells, kuŗš salauz Hollandes koloniālo varu. Daudzie emigranti nostiprina saites ar mātes zemi (Kanada, USA). Savienoto valšķu atkrišana izskaidrojama ar merkantilisma politiku un pārāk lielo aizbildniecību pār kolonijām. Pēc Napoleona kaŗiem Anglijas koloniālā pasaules vara nodrošināta.

Pēc USA atkrišanas, Anglija dod savām kolonijām tāļejošas tiesības - vai nu pilnīgu pašvaldību (“Homerule”) vai plašu pašnoteikšanos. Sevišķi pēc pasaules kara šīs tiesības paplašinātas, piem. kolonijas arī savā tirdzniecības politikā ir tagad neatkarīgas, tāpat likumdošanā, izņemot Indiju un dažas citas kolonijas.

Vācija. Pēc 1870.g. kara Bismarks ietekmē imperiālistisku ārpolitiku; sacensībā ar Angliju un Franciju, Vācija uzsāk Afrikas sadalīšanu, cik vēl viņa ir nesadalīta. Vācija ņem cik var dabūt un par cik sāncenši piekāpjas.

Itālija arī seko Vācijas piemēram, okupē uz īsu laiku Abesīniju, kuŗu tomēr zaudē 1896.g. pēc kaujas pret Meneliku pie Adujas. Vēlākā laikā Itālija iegūst mazvērtīgās kolonijas Tripolisā un Kirenaikā.

Japāna sacenšas Tālos Austrumos ar Krieviju un Vāciju - uz Ķīnas rēķina; viņa iegūst 1894.g. Formosa salu, bet zaudē pret USA Havaju salas. Ar Japanu apvienojās Anglija pret Krieviju 1905.g.; kuŗu Krievija zaudē.

USA - lai paralizētu Japānas pieaugošo varu, izbūvē Panamas kanālu, kas USA dod iespēju ātri pārvietot uz Kluso okeanu savu Atlantika floti.

Kā visjaunākais etaps minams Vidus-Āzijas un Turcijas sadalīšana iespaida sfairās; arī Mesopotāmija un Iraka pievelk kārotājus naftas avotu labad.

Pēc pasaules kara Vācija zaudē visas savas kolonijas, kuŗas Sabiedrotie sadala savā starpā. Lielāko daļu dabū Francija, Anglija, Beļģija un Japāna.

1920.g. Anglijas kolonijas aptvēra 38 milj.kv.klm. platības, ar m. 445 milj .iedzīvotāju (pret 33 milj .kv.klm. un 400 milj. iedzīvotāju 1914.g.). Francijas koloniju apmēri bija 1920.g. - 12,5 milj.kv.klm. ar 60 milj.iedzīvotāju (pret 11,5 milj.kv.klm. un 56 milj. iedz.1914.g.).

Tagadējā Eiropas valšķu koloniju politika.

1) Pārvaldes politika. Agrāko privilēģēto sabiedrību vietā tagad koloniju pārvaldi valstis ņēmušas tieši savās rokās, pie kam pārvaldes forma ir atkarīga no kolonijas īpatnējiem apstākļiem. Kā piemērs var noderēt Anglijas koloniju pārvaldes iekārta, kas "dominijām" (Kanada, Jaun-Zelānde, Dienvid-Afrika, Jaun-Fundlande un Austrālijas Commonwealth) dod pilnīgu pašvaldību. Anglijas gubernators ir tikai dekoratīva persona un Anglija neizlieto savas "veto" tiesības dominiju likumdošanā. "Kroņa kolonijas" pārvalda ierēdņi, kas padoti valsts koloniju ministrim. "Protectorāti" - arī tiek pārvaldīti līdzīgi kroņa kolonijām, ar dažādu gradāciju. Indiju pārvalda vicekarālis uz sevišķu noteikumu pamata. Rodezijas pārvalde uzticēta vēl joprojām agrāk minētai "Chartered Company". Viss Anglijas koloniju pārvaldes aparāts ir vienkāršs; tas ir lielā mērā decentralizēts. Angļu ģenerāl-gubernators ("High Commissioner") reti maisās koloniju pārvaldes jautājumos un maz izlieto savas "veto" tiesības.

Francijas koloniju pārvalde, turpretīm, ir lielā mērā centralizēta. Kolonijas delegē Francijas parlamentā 16 deputātus un senatā - 9 senatorus; tiem, pie viņu mazā skaita, nevar būt nozīmes. Teorijā franči atzīst individuālo pašnoteikšanos, bet praksē rīkojas pavisam pretēji. Kolonijas pārzin sevišķa Koloniju ministrija, Parizē. Kas attiecas uz koloniju ekspluatāciju, tad Francijā vēl valda merkantilisma uzskati; franči paši ir egoisti, kas kā sīki kapitālisti labāk paliek mājās, nekā iet uz kolonijām. Vienīgi Alžirā dzīvo ap 500.000 franču.

Beļģija savas kolonijas pārvalda puslīdz absolutiski, tāpat kā Leopolda II laikā. Visi Kongo parādi uzvēlti kolonijai, kaut arī viņai no tiem nebūtu cēlies liels labums.

Hollānda tura savas kolonijas ciešā atkarībā no mātes zemes. Pārvaldes aparāts kolonijās ir autokratisks, kaut arī vietējie valdinieki pieaicināti kā padoma devēji.

Itālija izturas pret kolonijām pēc iespējas liberāli.

USA atzīst kolonijām plašu patstāvību. Filipīnām ir parlamentāriska iekārta (2 kameru sistēma), Kubai - pašai savs prezidents.

J a p a n a cenšas kolonijas uz ciešāko saistīt ar mātes zemi un sūta turp savu iedzīvotāju pārpalikumu. Pārvalde ir autokrātiska.

2) Saimnieciskā politika. Jau agrāk minēts par koloniju izsūkšanu caur privilēģētām sabiedrībām. Ne mazāks kauna traips Eiropai ir iedzimto iznīcināšana caur kaņiem un verdzību. Tā Beļģijas Kongo 30 gados iedzimto skaits bija sabrucis no 20 milj. uz tikai 7 milj. iedzīvotāju. Pateicoties kultūras pasaules protestiem, tagad apstākļi ir uzlabojušies. No šo uzskatu maiņas tad arī ir izveidojušies šādi principiāli viedokļi:

Jārēķinās ar kolonijas īpatnībām jurisdikcijā, pielāgojoties iedzimto uzskatiem; jāveicina higiēna un veselības kopšana, kas vairo kolonijas dzīvo spēku un noteic kolonijas saimniecisko nozīmi.

Sevišķa vērība jāpiegriež satiksmes uzlabošanai: dzelzceļiem un upju kuģniecībai. Lai izvestu noteiktu tarifu politiku, dzelzceļiem jāpieder valstij.

Jāsekmē svarīgākās ražošanas nozares: kokvilnas un kaučuka kultūra etc. Šai nolūkā valsts nodibina paraugfermas, izmēģināšanas laboratorijas, izstādes, kalnrūpniecības un zemkopības kameras.

Tirdzniecības politika rada galveno saiti ar mātes zemi. Atzīstot privāto iniciatīvi, valstij tirdzniecība jākontrolē; sevišķi tas zīmējas uz muitas politiku, kas nedrīkst koloniju nesaudzīgi izmantot. Anglija, kā agrāk atzīmēts, dod kolonijām pilnīgu saimniecisku politikas brīvību.

Valūtas politika ne vienmēr attaisno mātes zemes valūtas ieviešanu arī kolonijās; te jārēķinās ar jau nostabilizējušos parašu.

Banku politika atstājama privātai ierosmei. Meliorācijai un kooperācijai dodami valsts pabalsti. Principā tomēr kolonijām pašām jāiztiek ar saviem līdzekļiem.

Koloniju finanču politikai jārēķinās arī ar nākotni, neuzsverot koloniju momentāno ienesīgumu, kas var izvērsties par šaursirdīgu ekspluatāciju. Izdevumi par kaņa spēku un floti jānes valstij pašai, kā to piem. darījuši angļi, kas būriem atlaiduši visus kaņa izdevumus.

Koloniju dzelzceļi jāizbūvē ar aizņēmumiem, pret valsts garantiju. Financiālā ziņā kolonijas nostādāmas ar laiku uz savām kājām.

Nodokļu politikai jāizsargājās no pārmērībām; muitas uzliekamas luksusa priekšmetiem, alkoholam, tabakai: tad vēl praksē pielieto galvas naudu un nodokli uz būdām (kralu nodokli;). Ar laiku nodokļu sistēma pielāgojama mātes zemes nodokļu veidiem.

III daļa.

SOCIĀLPOLĪTIKA.

SOCIĀLPOLĪTIKA UN SOCIĀLAIS JAUTĀJUMS.

Katra tautsaimniecība ir sabiedriska saimniecība; viņa kārtot attiecības starp individiem un viņu grupām, no kā izriet noteikti likumi. Beidzamie nosprauž robežas starp individiem un viņu grupām no vienas puses, un vispārību no otras puses. Lai izprastu konkrētu rīkojumu iedarbību uz sabiedrisko iekārtu, jāņem vērā mērķis, kuŗš šos rīkojumus attaisno.

Saimnieciskās politikas uzdevums ir - sagādāt materiālas vērtības un pakalpojumus vajadzību apmierināšanai, cenšoties pēc jo pilnīgākas šo vajadzību apmierināšanas.

Zem sociālpolitikas saprot visu to iedarbību, kuŗas mērķis ir kārtot sabiedrisko grupu savstarpējās attiecības un šīs attiecības pret vispārību, lai satvertu vienkopus sabiedrisko iekārtu un to konsolidētu.

Saimnieciskais un sociālpolītiskais viedoklis cieši viens ar otra saistās: saimnieciskās politikas jautājumi apgaismojami arī no sociālpolitikas viedokļa un vica versa. Praktiski sociālpolitikas viedoklis ņemams vērā par tik, cik viņa iotilpst pielietotās tautsaimniecības rāmjos.

Ja zem sociālpolitikas ne reti saprot sociālo apgādi, tad šādi uztverts sociālpolitikas jēdziens ir par šauru: viņš ņem vērā atsevišķas personas un rūpējas par viņu uzturēšanu un pacelšanu, bet neskar sabiedrisko grupu attiecības, savstarpēji un pret vispārību, valsti. Šinī beidzamā apjomā vispārībai ir jārod līdzekļi visas tautas labklājības nodrošināšanai.

Darba dalīšana pēc arodiem un ņemot vērā mantības un ienākumu dažādību, ietekmē sabiedrības nogrupēšanos noteiktās sociālās grupās. Viņas apzīmē kā kārtas (Stände), ja viņas saistītas caur kopējiem uzdevumiem un mērķiem, vai kā šķiras (Klassen), ja par pamatu ņem līdzīgus peļņas apstākļus un līdzīgas dzīves prasības.

Nodarbošanās cilvēkiem uzspiež savu zīmogu; ikdienišķais garīgais vai fiziskais darbs, ārējie apstākļi, kādos šis darbs norit, veido cilvēka personību. Līdzīga nodarbošanās saista, dažāds darbs šķiro cilvēkus. Līdzīga darba strādniekiem rodas līdzīgas intereses: kopējas briesmas, cerības un rūpes viņus vieno - rodas līdzīgas dzīves parašas, kuŗas viņus tuvina. Šo kopsajūtu veicina arī kopēja darba vieta. Izveidojas arodapziņa: kopējs darba novērtējums, cieņa pret savu arodu, kā savstarpēji, tā sabiedrībai pretīm, ideālā un materiālā nozīmē. Caur uzskatu un arodcieņas pārņemšanu no paaudzes uz paaudzi, caur audzināšanu rodas - tradīcijas. Šāda kopības sajūta izpaužas vēl iespaidīgāki, ja nodibinās kopēja interešu aizstāvēšana, ja radušās pretešķības un cīņa, kuŗu pārvarēt iespējams tikai kopējiem spēkiem.

Blakus arodiem, arī caur mantības un ienākumu dažādību nodibinās sociālas grupas. Sociālā diferencēšanās iezīmējas jo spilgtāk, ja īpašums ir galvenais ienākumu avots un darbs kā peļņas avots krīt mazāk svarā. Mantība lielākā mērā nodrošina kontinuitāti nekā iedzimtās tieksmes un spējas.

Mantības un ienākumu dažādība izpaužas pretējās mantīgo un nemantīgo šķiras interesēs. Šī pretešķība ir acīmredzama, tiklīdz runa ir par ražošanas pacelšanu, dzīves apstākļu uzlabošanu, vai arī par nodokļu nastas sadalīšanu.

Mantības ziņā līdzīgi nostādītiem individiem izveidojas līdzīgas dzīves parašas, līdzīgs dzīves standarts, līdzīgas tieksmes un vēlēšanās.

Mantības nevienlīdzība rada nevien diferencēšanos, bet arī šķiru pretestības, sevišķi, ja kultūra ir vairāk ārišķa, jo dziņai pēc materiālās peļņas nav robežu. Šķiru naidu nereti veicina mantīgo šķiru iedomība. Šī šķiru nevienlīdzība un interešu pretešķība ir sociālā jautājuma pamatakmenis.

Zem sociāla jautājuma tādēļ saprot problēmas, kuŗas izriet no nesamēra starp vienas grupas dzīves prasībām un ka viņa šīs prasības tiecas apmierināt, ja šis nesamērs nostājas pretīm citu grupu un vispārības prasībām. Kamēr šādu nesamēru zināma grupa neizjūt un, savu stāvokli neapzinoties, neprasa viņa novēršanu, sociāli-sabiedriskais jautājums nepaceļas. Šīs problēmas atrisināšanu var prasīt arī vispārība, ja tas ir sabiedrības interesēs: ja jāuztura sabiedriska kopība, jākonsolidē sadzīves iespēja, kuŗa citādi varētu novest pie sabiedrības sabrukuma.

Sociālā jautājuma svarīgākā daļa ir strādnieku jautājums. Ražošanas tehnikas izveidošanās un darba-līguma brīvība ir pastāvīgi pieaugušo iedzīvotāju daļu nostādījušas stāvoklī, kuŗš prasa vispārības aizsardzību, jo tāda ir arī vispārības interesēs. Konkrēti šī iedarbība izpaužas darba-līguma brīvības ierobežošanā, lai sargātu saimnieciski vājāko kontrahentu, strādnieku. Bez tam, sociālpolītikas uzdevums ir - kārtot ārējos darba apstākļus, kādos strādniekam nākas savu darba spēku pielietot.

Sociālpolītikas veidošana vispirmā kārtā piekrīt valstij, kuŗas pienākums vispār ir kārtot saimnieciski-polītiskos jautājumus. Tālāk, sociālas problēmas var atrisināt arī saimnieciskas un sabiedriskas organizācijas, kuŗām valsts likumdošanas ceļā piešķir šādas funkcijas. Beidzot, te var ar sekmēm līdzdarboties privātās, brīvās organizācijās, kuru statūti paredz šādas līdzdarbības apmērus un virzienus.

Strādnieku politikas uzdevums ir - kārtot algasstrādnieku jautājumu. Ņemot vērā, ka darbs ir svarīga ražošanas procesa sastāvdaļa, šis jautājums skar arī vispārējo saimniecisko politiku; še viņš apskatāms sakarā ar darba rezultātu sadalīšanu starp ieinteresētām grupām. Ja sociālpolītiskais viedoklis bazējas uz kopības atzinumu, tad taisnības princips dod mērauklu un atsevišķiem individiem ir jāpakļaujas vispārības domai. Izejot no individuālistiskā viedokļa, jārada apstākļi, kuŗi veicina individa tālāko attīstīšanos, nodrošina un uzlabo viņa saimniecisko stāvokli. Šinī ceļā izaudzināmas vadošas personības, kuŗas paceļ plašu apakšlāņu līmeni un rada sabiedrībai spēcīgu, plašu apakšbazi.

Visas grupas, kuras piedalās ražošanā, dalās darba augļos. Vienas grupas stāvoklis var uzlaboties, nesamazinot pārējo grupu tiesus, ja panākts koprezultāta pieaugums. Bez ražošanas rezultāta kāpināšanas, strādnieka daļas pieaugums ir iespējams tikai šaurās robežās. No tā secināms, ka sociālpolītiskiem rīkojumiem tikai tad var būt ilgstošas sekas, ja ar strādnieka stāvokļa uzlabošanu arī savienots viņa saimnieciskā darba lielāks ražīgums.

Attiecībā uz valsts uzdevumiem sociālpolītiskā laukā, tos nedrīkst pārspīlēt; prasot visu no valsts, šīs prasības var pieaugt līdz bezgalībai un tad viņas nebūs valstij pa spēkam. Prasot visu no valsts, mazinās pilsoņu enerģija un pašatbildība, nav jāaizmirst, ka ikvienam pilsonim, tāpat kā vispārībai, jācenšas paša spēkiem tikt uz augšu. Valsts iedarbībai pirmā kārtā jābūt audzinošai, tad strādnieku aizsardzība un atbalstīšana notiekvien viņus uzturēs dzīves cīņā, bet padarīs viņus krietnākus un ražīgākus. Līdz ar dzīves līmeņa pacelšanu, aug arī strādnieku dzīves prasības, kuŗas tikai tad pildāmas, ja šāda evolūcija paceļ arī strādnieku ražību.

Neviscaur tautsaimnieciskais stāvoklis ir tāds, kas dotu iespēju saimnieciski izmantot darbinieku augstāko ražības pakāpi. Ja tas nav iespējams, tad personības augstākā kvalifikācija nespēj sabiedrību nostiprināt, bet noved pie neapmierinātības un sabiedrības struktūras vājināšanas. Tādā kārtā katrai sociālpolītikai ir viltas robežas, kuŗas noteic katras saimniecības objektīvās iespējamības.

RŪPNIECĪBAS STRĀDNIĒKU JAUTĀJUMS.

Rūpniecības darba izveidošanās ir atkarīga no tehniskiem un tiesiskiem apstākļiem.

Lielrūpniecības progresīva attīstība ir radikāli pārveidojusi rūpniecībā nodarbināto strādnieku stāvokli. Arvien vairāk cilvēka darbu atvieto darba mašīnas, kuŗas padara daudzas darba rokas liekas. Turpretīm, darba roku piedāvājums nav līdztekus attiecīgi samazinājies.

Šim pavairotam darba spēka piedāvājumam stāv pretīm samērā slīgtošs uzņēmēju skaits, caur ko samazinās izredzes strādniekam ar laiku tikt pašam par uzņēmēju. Bez izglītības un spējām, no uzņēmēja prasa arī ievērojamus līdzekļus; pie tādiem strādnieks var tikt vienīgi izņēmuma gadījumos.

Citāds bija stāvoklis amatniecībā: katrs meistars pats bija māceklis un zellis; tāpat katram māceklim bija izredze pašam tikt par zelli un meistaru. Meistars cēlies no tā paša sabiedriskā slāņa, kā viņa palīgi; viņš strādā ar tiem kopīgu darbu, kopīgās telpās. Šķiru pretešķībai te nav pamata, cīņa var izcelties vienīgi atalgojuma dēļ.

Glūži citādi tas ir lielrūpniecībā, kur tikai retam strādniekam izdodas tikt uz augšu; viņš labākā gadījumā var uzstrādāties par fabrikas meistaru. Lielrūpniecība bazējas galvenā kārtā uz darba dalīšanu, kuŗa viņai dod iespēju - darbu ierādīt tam, kas tieši tikai šo darbu var veikt, bet smagāks darbs tam nav pa spēkam: piem., sievietes, pusaudži, kuŗu darba spēks ir lēts. Amatā no strādnieka prasa daudzpusīgas spējas un zināšanas, viņam jābūt kvalificētam spēkam, kuŗš var veikt ikkuru sava amata darbu.

Darba dalīšanai ir vēl citas nevēlamas sekas; vienmuļīgais, automatiskais darbs notrulina strādnieku. Viņš ražo tikai produkta daļas un zaudē sakaru ar gala-ražojumu: viņš pārvēršas par ratiņu lielajā mēchanismā, zaudē darba prieku. Darbs viņam nav vairs arods, bet tikai peļņas avots. Viņš uzņēmumu pašu ar nevar pārredzēt, viņš izpilda tikai zemākās funkcijas, viņam nav prieka pie paša uzņēmuma. Tāpat kā uzņēmumam, viņš, kā personība, nav vajadzīgs, tādā pat mērā uzņēmums zaudē viņa acīs individuālo vērtību. Mēchanizējot viņa darbu, viņa dzīve top tukšāka, bez satura; sekas ir - neapmierinātība.

Jo mazāk darbs strādnieku apmierina, jo vairāk viņš meklē apmierinājumu ārpusē, tāpēc viņš cenšas pēc darba laika saīsināšanas. Bez izredzēm tikt uz augšu, strādnieks jūtas kā proletariets iepretīm citām šķirām; ne mazais ienākums te ir izšķirošs, arī citu šķiru ienākums varbūt nav lielāks, bet tās sevi nopiešķaita proletariātam, jo viņām ir cerība uzstrādāties - tikt sabiedrībā uz augšu.

Iz darba attiecībām izrietošas pretešķības vēl paasinās caur modernās rūpniecības kapitālistisko iekārtu. Kapitāls tiecas pēc augstas rentes un to var sasniegt caur uzņēmuma kontinuitāti un intensitāti. Fabrikas ēkas nolietojas, mašīnas novecojas, vienalga - vai fabrika nodarbināta, vai stāv dīkā. Katrs darba procesa paātrinājums saīsina kapitāla rotācijas periodu, - tāpēc kapitāla intereses ir: darba laika pagarināšana un maksimāli darba spēka izmantošana. Tas nu ir strādnieku interesēm tieši pretējs viedoklis: strādnieka vienīgā mantība ir viņa darba spēks, ar kuŗu viņam taupīgi jāsaņemnieko. Šie pretstati ietekmē attiecības starp uzņēmēju un strādniekiem, viņi veicina strādnieku apvienošanu, līdz ar šo apvienību tālākiem mērķiem.

Statistika konstatē strādnieku šķiras progresīvo pieaugumu un viņu koncentrēšanos zināmos apgabalos un vietās. Vācijas statistika uzrāda sekošos skaitļus par rūpniecībā, būvniecībā un raktuvēs nodarbinātiem strādniekiem:

	<u>Vīriešu kārtas:</u>	<u>Sieviešu kārtas:</u>
1895.gadā	4.606.346	943.859
1907. "	6.543.782	1.403.636
1925. "	10.929.927	3.503.824

Zem lielrūpniecības parasti saprot uzņēmumu ar vairāk kā 50 nodarbinātiem strādniekiem. Pielietojot šo viedokli, statistika rāda, ka šinīs uzņēmumos strādnieku skaits progresīvi pieaug. Vācijas statistika par lielrūpniecībā nodarbinātiem strādniekiem rāda sekojošu ainu:

1882.g.nodarb.strādnieku	- 1,6 miljoni jeb 22%	no visiem strādān.,
1895.g. " "	- 3,044.257 " 29,6%	" "
1907.g. " "	- 5,683.689 " 39,3%	" "
1925.g. " "	- 6,958.190 " 54,8%	" "

Iz šiem skaitļiem redzams, ka audzis netikvien lielrūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits, bet augušas arī pašas uzņēmumu vienības. Audzis, protams, arī pašu lieluzņēmumu skaits. Uzņēmumu ar vairāk kā 50 strādniekiem bijis Vācijā:

1907.gadā - 24.994 uzņēmumu; 1925.gadā jau - 32.761 uzņēmums.

Iz sacītā redzams, ka arvien lielākas strādnieku masas saplūst atsevišķos uzņēmumos, darbojas kopējās telpās. Šī kopējā darba vieta viņus tuvina; līdzīgs ikdienas darbs, ārējie apstākļi un līdzīgas dzīves parašas viņus vieno. Galvenā kārtā tos vieno līdzīgas intereses - labos laikos viņus vieno tās pašas vēlēšanās, tās pašas cerības; sliktos laikos - uz tiem gulstas līdzīgas nastas. Šī strādnieku kopsajūta tāpēc nekad neatslābst.

Ja, no vienas puses, pastāvīgi pieaug atsevišķos uzņēmumos strādnieku skaits, tad arī, no otras puses, ir novērojama līdzīgu uzņēmumu koncentrēšanās noteiktās vietās un apvidos, caur ko arvien lielākas strādnieku masas saplūst vienkopus. Motīvi šādai uzņēmumu koncentrācijai ir sekojošie: Lielrūpniecība ražo priekš nezināma pircēja, kuŗu viņai atrod tirgotājs. Lielrūpniecība nodibinās tur, kur viņai ir izdevīgākie ražošanas priekšnoteikumi, jo uzlabotie transporta apstākļi to padara arvien vairāk neatkarīgu no tirgus attāluma, kur ražojumus pārdod. Vispirmā kārtā krīt svarā rūpniecībai vajadzīgās izejvielas; tāpēc uzņēmumi koncentrēties ap akmeņogļa un rūdas raktuvēm. Šis faktors ir izšķirošs, ja fabrikāta pašizmaksā izejvielas dominē. Ja dabiskie satiksmes ceļi, kā piemēram upes, attālumu var saimnieciski zināmā mērā izlīdzināt, tad arī šis apstākļis nerunā pretīm koncentrācijas tendencei. Kā otrs svarīgs moments jāatzīmē, lielāka strādnieku izvēle, darba roka piedāvājums uz vietas. Kur jau pastāv līdzīgas rūpniecības nozares, tur strādnieki no paaudzes uz paaudzi pieraduši pie aroddarba, tur dabūjams kvalificēts darba spēks. Ja zināmā rajonā pastāv vairākas līdzīgas fabrikas, tad tur nodibinās arī šo uzņēmumu papildrūpniecības nozares: mašīnu fabrikas, kur var izvest vajadzīgos remontas, iesaiņojuma materiālu rūpniecība un tam līdzīgas. Visbeidzot arī ražojumu pārdošanas iespēja ir nodrošināta lielākā mērā, ja līdzīgas nozares koncentrētas vienkopus: veikalnieki sūta turp savus aģentus, kuŗiem uz vietas ir liela izvēle, nav jāzaudē laiks un pārdevēju konkurence uz vietas tos sargā no nereālas izmantošanas.

Šī rūpniecības uzņēmumu koncentrācija saplūcina vienkopus lielas strādnieku masas, kuŗām ir līdzīgas intereses un kuŗu kopībā ir liels spēks. Lai spētu savas intereses sckmīgi aizstāvēt, strādnieki apvienojas arodbiedrībās un līdzīgās organizācijās, lai caur kopīgu uzstāšanos panāktu sava stāvokļa uzlabošanu.

Strādnieku apvienības var zināmā mērā iespaidot arī darba roku piedāvājumu, to ierobežot, lai novērstu konkurenci strādnieku starpā un nenosītu algas. Cīņas līdzekļi ir dažādi: izsludinot boikotu pret zināmu uzņēmumu, tam var atvilkt strādniekus; ar streika palīdzību var piespiest uzņēmējus piekāpties. Vienīgi organizēta strādniecība spēj sagatavot un izvest streikus, kas prasa ievērojamus līdzekļus streikojošo strādnieku pabalstam. Visu šo paņēmieni mērķis ir - uzlabot nepiemērotos darba noteikumus un tos izvest dzīvē, ciktāl tas šķiet panākams.

Arī darba-tiesību un jurisdikcijas izveidošanās iespaido rūpniecības strādnieku stāvokli. Tehnikas progress, pāreja uz lielrūpniecība, cunftu privilēģiju un spaidu atcelšana ir vedušas pie rūpniecības brīvības. Līdztekus šai brīvībai, ir arī proklamēta darba-līguma brīvība, kurai praksē var būt kļūmīgas sekas, ja šo brīvību neierobežo. “Strādnieks ir brīvs” - saka Markss, “bet arī tikai brīvs no visiem līdzekļiem, savu darbu brīvi izmantot”. Ja strādnieku, darba-līguma brīvības ziņā nostāda itkā tiesiski līdzīgu uzņēmējai, tad tas neatbilst objektīviem apstākļiem. Ja darba roku piedāvājums ir liels, strādnieks var būt spiests pieņemt nelabvēlīgus darba noteikumus, lai tikai nopelnītu iztiku. Arī uzņēmējs nevar dot atsevišķam strādniekam speciālus darba noteikumus; uzņēmumu savstarpējā konkurence noved pie darba līgumu nivelēšanas, izlīdzināšanas, kas jo vieglāk iestājas, jo viengabalaināks ir pats darbs. Individuālais darba līgums tāpēc patiesībā nemaz nepastāv.

Kā dzimtbūšanu atceļot, zemnieki gan tapa brīvi un patstāvīgi, tā viņi līdz ar to zaudēja tiesību uz pabalstu neražas un trūkuma gadījumos. Tāpat arī, ievedot rūpniecības brīvību, loģiski atkrita amatnieku un rūpniecības strādnieku tiesība - prasīt no saviem darba biedriem pabalstu, kā tas bija cunftu laikos. Uzplūdu laikos rūpniecība pievelk no laukiem tūkstošiem strādnieku; pasātījumā izbeidzoties, konjunktūrai atslābstot, šos strādniekus atlaiž, nerēķinoties ar viņu tālāko likteni. Zem konkurences spiediena un liela darba roku piedāvājuma, darba algas nospiež uz minimumu, tā kā strādniekam nav iespējams atlicināt nebaltai dienai, kaut arī nelielu ietaupījumu. Ja tad strādnieks jau vecs, slims vai darba nespējīgs, vai viņš arī krīzes laikā zaudē darbu, tad jānāk palīgā sociālai apgādei.

Strādnieku “juridiski-brīvais” stāvoklis viņus spiež stāties slēgtās rindās, izkopt savu šķiras apziņu un kopēji uzstādīt savas prasības.

Caur darba apstākļu būtību izsauktās pretešķības starp dažādām sociālām grupām var nopietni apdraudēt vispārību. Tādēļ agrākais liberālais uzskats, ka valsts atstāj jautājuma atrisināšanu brīvam spēku samēram, arvien vairāk var izrādīties par neciešamu un ir dibināta prasība pēc valsts varas iejaukšanās sociālo pretešķību izlīdzināšanā.

Rūpniecības strādnieku jautājuma izveidošanās.

Agrākos laikos šķiru pretešķības daudz spilgtāk iezīmējušās nekā tagadnē, tomēr sociālā jautājuma tad nav bijis. Lai iegaumējamies seno kastu-iekārtu (Ēģiptē, Indijā), kur bija noliegta pāreja no vienas šķiras otrā; tālāk: vergu laikus, šķirošanu starp brīviem un nebrīviem; muižniecības norobežošanu no pilsoņiem; pilsētu patriciešus un pārējos iedzīvotājus; cunftu piederīgos un necunftīgos amatniekus; muižniekus un klaušu ļaudis, tie ir daudz lielāki pretstati nekā tos pazīst tagadnē.

Lielā franču revolūcija (1789.g.) iznīcināja klasu priekšrocības, atzina visiem pilsoņiem līdzīgas tiesības: ikvienam bija dota iespēja saviem spēkiem tikt uz augšu. Ja de facto dažādi ārēji apstākļi apgrūtināja strādniekam pāreju vadošā klasē, tapt par uzņēmēju, tad tomēr jāatzīst, ka senāko klasu un šķiru pretešķības pamati ir noārdīti. Jāatzīst arī, ka jaunāko laiku politiskā un saimnieciskā brīvība ir radījušas jaunas pretešķības; tas sakarā ar tautas rakstūru, ja, piemēram, šauras grupas noslēdzas no vispārības un kultivē uzskatus, itkā viņas būtu pārākas par citām.

Jāuzstāda jautājums, kā tas izskaidrojams, ka agrākos laikos nepazīst sociālo jautājumu un pie tam vēl tik asā veidā, kā tagad? Atbilde ir sekojoša: kamēr plašie tautas slāņi uzskata pastāvošo iekārtu par neatvairamu un viņi to rezignēti akceptē, tikmēr pretešķības neizpaužas kustībā pret šo iekārtu. Pat Aristotelis uzskata verdzību par nepieciešamu un dabiski pamatotu; - viņš saka: “Vienai iedzīvotāju daļai jābūt apkrautai ar darba lāstu, kamēr šautuves pašas neaudīs, lai otra daļa varētu

netraucēti sekot tikumiskam ideālam, kuŗš tikai sasniedzams valstī. Daba pati priekš šī mērķa ir dažādi veidojusi cilvēkus. Vergiem ir vienīgi līdzīga miesa kā brīvajiem, bet ne tāda pat dvēsele”.

Neskatoties uz lielo vergu skaitu Grieķijas un Romas ziedu laikos, ilgu laiku nebija iespējams šo stāvokli grozīt. Tikai tad, kad vergi sāka savu stāvokli apzināties, to sajuta kā netaisnību un lūkoja šo jūgu nokrafit, toreiz radās arī sociālais jautājums, kuŗš izpaudās Spartaka vadītā vergu dumpī. Līdzīgi vērtējami arī zemnieku nemieri un dumpji 16. gadu simtenī, kā zīme par pamostošos šķiras apziņu.

Ilgus laikus ciestie un panestie sociālie un politiskie apstākļi var izvērsties par neciešamiem un izsauca protesta kustību, - jo laika gars ir izaudzinājis jaunus uzskatus. Tagadējā sociālā kustība nav izcēlusies tur, kur zemāko slāņu apstākļi bijuši vislaunākie, bet gluži otrādi: zemēs, kur strādnieku dzīves līmenis bijis samērā augsts: Anglijā, Francijā, Vācijā, bet ne Turcijā vai Krievijā, kā to varēja sagaidīt. Tāpat strādnieku kustība nav izgājusi no zemākiem slāņiem, rūpniecības strādniekiem vai laukstrādniekiem, bet pacēlusies pilsētās starp visattīstītākiem, vislabāk atalgotiem grāmatspiestuvju strādniekiem, mašīnu būvētājiem, būvstrādniekiem.

Tāpēc strādnieku kustība nav sekas no viņu pasliktinātā stāvokļa, jo, bez šaubām, pagājušā gadu simteņa beigās viņu stāvoklis ievērojami uzlabojies. Izskaidrojums meklējams iekšējās un ārējās brīvības jaunā uztverē, pamodošās strādnieku pašapziņā, kuŗa tiem liek jūtāmāki izprast plaisu, kuŗa viņus norobežo no labāk situētām šķirām.

Pamatojums meklējams it sevišķi paplašinātā izglītībā starp zemākiem slāņiem, caur ko atsevišķs indivīds nāk pie savas personas citāda novērtējuma, salīdzinot ar citiem pats sevi. Prāta izglītība rada lielākas dzīves prasības, kuŗas pilnā mērā apmierināt nav spējusi augošā tautas labklājība. Lai gan jaunlaiku tehnikas progress ir kāpinājis darba produktivitāti, vienkārša strādnieka ražība nav augusi tādā pat mērā kā viņa prasības. Strādnieku šķirai ir nenoliedzama dziņa pēc izglītības un griba, netiekvien saimnieciski, bet arī kulturāli tikt uz augšu. Sociālais jautājums ir augošas kultūras sekas un kā tāds - visā visumā atzīstams par dibinātu.

Pastāv uzskatu dažādība jautājumā, kāda ražošanas produkta daļa pienākas strādniekam, blakus pārējiem ražošanas faktoriem (kapitālam un dabas bagātībām). Pasaules kaŗš savā secinājumā ir izsaucis radikālu vērtību pārvērtēšanu. Šis moments vēl jo vairāk pastrīpojas caur politiskā smaguma punkta pārvietošanos, caur strādnieku šķiras pieaugušo politisko iespaidu. Sociālās kustības novērtējums top komplicētāks: nav vairs runa vienīgi par kultūras prasībām, bet uzplūst varas jautājums, kuŗa materiālos mērķus izvirza pirmā vietā. No tā secināms, ka ne visas prasības uzskatāmas kā “a priori” pamatotas. Sociālā kustība šad tad iet pāri par mēru un rada komplikācijas, kuŗām var būt bīstamas sekas. Līdzīgus slēdzienus nav iespējams ar prāta slēdzieniem ne akceptēt, ne noraidīt; nav iespējams noteikt robežu, līdz kuŗai šīs prasības ir iespējamās, attaisnojamas; te izšķirošs ir subjektīvais uzskats. Tas tomēr nedrīkst būt šķērslis šiem jautājumiem pieiet klāt ar kritiku, tos apspriest.

Jaunlaiku pārmērīgās prasības stāv sakarā ar tagadējo kultūras virzienu, kuŗš iezīmējas ar prasību ārišķību, ar pieaugošām dzīves prasībām. Augstākās šķirās šī kustība izpaužas dzīves izsmalcināšanā; zemākos slāņos viņa ir elementārāka un izpaužas kvantitatīvā prasību kāpinājumā. Jo vairāk dzīves mērķis ir - ārēji panākumi, jo vairāk pieaug neapmierinātība un nelabvēlība. Saimnieciskā dzīvē egoisms nav vienīgais dzinēklis, tam blakus nostājas arī naidis: cilvēks ne tamdēļ vien nav apmierināts, ka viņam ir maz, bet arī tamdēļ, ka citiem ir vairāk.

Ja šāda neapmierinātība visbiežāk novērojama zemākos slāņos, tad to lūko izskaidrot ar tagadējo izglītības novirzienu. Skola dod gan daudz zinātniska materiāla, kuŗu jaunatne daudzkārt nespēj individuāli pārstrādāt, lai ar to izveidotos noslēgta personība; prāts attīstās vienpusīgi, bet cieš rakstūra veidošana. Skola daudzkārt neveido cilvēku tādu, kādam viņam jāierindojas sabiedrībā, kā viņam sevi jānovērtē un jāizturas pret apkārtni: tas ir tikumības jautājums. Arī reliģiskais

moments arvien mazāk ienes te zināmu korrektīvu. Neapstrīdāmi, beidzamie gadu desmiti ir mazinājuši autaritātes sajūtu; līdz ar to atkrituši daudzi kavēkļi, kuŗi strādā prefīm dzīves prasību pārmērībām. Sevišķi pusizglītība noved pie savas personības cildināšanas un prasību pārmēra. Tamdēļ arī zūd uz jūtām dibinātie bremsējošie momenti un izpratne par viena individu atkarību no citiem.

Bez šīm, vispārīgas dabas ierunām, vēl uzsver audzināšanas trūkumu, kāds novērojams pie strādnieku šķiras jaunās paaudzes. Labāk nostādītās aprindās jauneklīs līdz 18-20. gadam paliek ģimenes uzraudzībā un kad viņš ieiet dzīvē, viņš ienāk nokārtotos sabiedriskos apstākļos, kuŗi viņam atvieglo turpināt līdzīgu dzīves gaitu. Agrāk pilsētās bija parasts, ka amata mācekļi dzīvoja pie meistara, viņu uzraudzībā un audzināšanā. Laukstrādnieku jaunatne vai nu palika ģimenē, vai līdzīgos apstākļos vairākus gadus nostrādāja ārpus mājas, līdz tā tapa patstāvīga. Citādi tas ir ar fabrikas strādnieku jaunatni: jau no 14-15 gadiem viņa stājas darbā, fabrikā vai raktuvē, kad vēl viņas rakstūrs nav nostiprinājies; pats savs kungs, tāds jaunietis padots apkārtnes iespaidiem, arī negatīviem. Ja tāds jauneklīs arī vēl paliek vecāku mājās, viņš jau jūtas kā patstāvīgs pelnītājs, kuŗš nevienmēr padodas vecāku iespaidam, sevišķi tad, ja vecākiem jāreķinās ar piepeļņu no vecāko bērnu puses. Tādēļ nav jābrīnās, ja bieži jaunatne zaudē cieņu pret vecākiem, cieņu pret valsts autoritāti. Te nu valsts uzdevums ir - ar arodskolu un kursu palīdzību papildināt zināšanas trūkumus, netikvien dot aroda zināšanas un tās papildināt.

Arī darba devēji bieži vainīgi, ja interešu pretešķības pieaug: viņi ne vienmēr domājuši paaugstināt algas, kad caur uzlaboto tehniku bija cēlies arī darba ražīgums un labvēlīga konjunktūra tādu algas paaugstinājumu attaisnoja. Vienīgi zem strādnieku masas spiediena viņi piekāpušies, kaut arī bijuši izņēmumi. Nav jābrīnās, ka zem tādiem apstākļiem strādnieki izmantojuši savu pieaugušo varu un daudzkārt šinī cīņā pārspīlējuši iespējamības robežas.

Par attaisnojumu darba devējiem varētu, varbūt, pievest tā laika uzskatus, ka algu augstumu noteic brīva sacensība darba tirgū, caur ko uzņēmēji varēja justies brīvi no atbildības par strādnieku bezizejas stāvokli.

Ja arī algu normas beidzamos gadu desmitos augušas un augušas arī strādnieku pirkšanas spējas un dzīves standarts, tad tomēr algas ne visos arodos ir bijušas pietiekošas, lai segtu ģimenes uzturu: sievietēm vajadzēja piepelnīt, atsakoties no mājas dzīves uzdevumiem. Vēl mazāk algas bijušas pietiekošas, lai strādnieks uzkrātu rezerves bezdarba gadījumam, darba nespējai. Nepiemēroti dzīvokļi, kā pilsētās tā arī uz laukiem izskaidrojami ar to, ka strādnieki nespēj labākus dzīvokļus samaksāt.

Algas augstumu noteic galvenā kārtā darba produktīvitate; tikai to pacēlot, iespējama ilgstoša algu uzlabošana. Daudzās nozarēs, kā to rāda novērojumi, nav bijis iespējams pacelt produktivitāti, samērīgi ar strādnieku prasībām.

Nav piegriezta vērība arī individuālai algu uzlabošanai. Jaunstrādnieki saņem sākumā samērā augstu algu, bet viņi nevar cerēt, ka ar gadiem šis atalgojums pieaugs. Ja augstākām šķirām ar laiku parasti aug ienākumi, kuŗi dod iespēju uzturēt ģimeni un atlicināt vecuma dienām, tad strādnieks uz to nevar reķināt. Fiziski attīstīts jaunstrādnieks ar 20 gadiem varbūt sasniedzis augstāko atalgojumu, pār kuŗu tikt viņam nav izredzes, tas pats sakāms par zeļļiem un strādniecēm. Sākumā, kamēr viņi vieni, šī alga ir pietiekoša un viņi var pat sev atļauties zināmas ērtības, caur ko tie pierod pie augstāka dzīves standarta. Ja jauni ļaudis nodibina sev ģimenes dzīvi, vīrs un sieva abi ir darbā, tiem pirmā laikā koppelņa dod labu iztiku; bet lieta grozās, ja ģimene pieaug. Sievai, pārejoši vai ilgstoši, jāatraujas no darba un vīra peļņai vienai pašai jāprietiek pieaugušo izdevumu segšanai. Vai agrākie ietaupījumi un ierobežošanās te dod katreiz izeju, tas grūti sakāms. Te varētu līdzēt, ja strādniekam dod iespēju ar laiku savu stāvokli uzlabot, tikt pie lielākas algas, kas viņam dotu

iespēju atlicināt grūtai dienai, vecumam un darba nespēkam. Arī ierīkojot pensijas kases daudz kas panākams, kaut gan strādnieki bieži nav izrādījuši vajadzīgo izpratni šādiem līdzekļiem.

Modernās lielrūpniecības sekas, kā pārejošs bezdarbs, rada visai kļūmīgus apstākļus, tāpat slimības un vecuma nespēks noved strādniekus trūkumā un postā.

Kā tālāks neapmierinātības cēlonis varētu būt nereti sastopamā niecināšana, kādu izbauda strādnieku šķira. Strādniekam ir tiesība prasīt, lai viņa darbu ciena, jo vairāk tagad, kur politiskās tiesības ceļ viņa pašapziņu. Ne bieži starp darba devējiem un strādniekiem ir nodibinājušās attiecības, kuŗas atbilst tagadējai ražošanas kārtībai un sociālam garam, kuŗš prasa abpusēju saprašanos. Nepietiek ar labvēlīgu patriarchalīsmu, kā vecos laikos, tam pretīm nostājas kails egoisms un cīņa. Cik ilgi ir atpakaļ, kur uzskatīja par nodzirdētu prasību, ja strādnieki izteica vēlēšanos - vest ar darba devējiem sarunas, kā līdztiesīgi kontrahenti? Augstāko šķiru iedomība nereti kurinājusi šķiru naidu, un kas ir vēl ļaunāks: virsšķira pazaudē sakarus ar plašām strādnieku masām, no tām izlejas. Tādos apstākļos strādnieki viegli padodas ārpusē stāvošo vadoņu iespaidam, kuŗiem ne vienmēr rūp strādnieku tiešie mērķi.

Arī valsts vara līdz 19.g.s. otrai pusei nav nostājusies, sociālā jautājumā, strādnieku pusē. Viņa atsevišķu strādnieku bija saistījusi pie rokām un kājām, tā kā tas viens nespēja cīnīties pret uzņēmēja pārspēku. Ar laiku šie apstākļi ir labojušies, pateicoties strādnieku kustības spiedienam, kā arī tautsaimniecības zinātnes jaunlaiku novērtējumam. Vēl otrādā virzienā valsts ir izsaukusi apakšējo slāņu nemieru: visās valstīs agrāk nodokļu smagums ir gūlies uz nabadzīgākiem iedzīvotājiem. Blakus nodokļiem no ienākuma, valsts sevišķi ņēmusi netiešos nodokļus apliekot ar tādiem ikdienas pārtikas produktus: sāli, maizi, gaļu. Ievedot personālos nodokļus, agrāk augstākie ienākumi netika aplikti progresīvi, bet gan bija noteikta nodokļa augšējā robeža.

Varas attiecībām mainoties, tagad daudzkārt iets par tālu pretējā virzienā. Jāatzīmē vēl, ka priekškaŗu laikos biedrošanās tiesības uzlika strādnieku organizācijām ierobežojumus un policijas spaidus. Strādnieks uzskata par savu tiesību apspriesties ar līdzstrādniekiem, kā uzlabot savu stāvokli un uzskata par savu pretinieku to, kas viņam šo tiesību liedz.

Interesants ir jautājums, kamdēļ strādnieku kustība, sevišķi Vācijā, iegājusi sociālisma gultnē un tur viņa vairāk izplatījusies nekā citās zemēs. Nav pareizi, ka katra strādnieku kustība, tamdēļ ka viņa vērsās pret kapitālisma varu, pieņem sociālistisku virzienu: fakti runā tam pretīm. USA un Anglijā tālejošā strādnieku kustība nebūt nav sociālistiska rakstura, kaut gan dažas partijas rakstījušas uz saviem karogiem socialistiskus lozungus. Strādnieku cīņa pret uzņēmējiem tiek vesta vienīgi dēļ augstākas tiesas no ražošanas augļiem, kā vispār strādnieku stāvokļa uzlabošanas. Strādnieku kustība var sekot saviem saimnieciskiem mērķiem, neskarot privātīpašumu un privātsaimniecisko sacensību, prasot strādnieku šķiras sociālā līmeņa pacelšanu arī individuālistiski organizētas saimniecības rāmjos. Ja USA un Anglijā izpaužas arī citādas domas, viņas ir importētas no ārienes sevišķi no Vācijas. Strādnieku kustībai pēc būtības nav tiesmes sasniegt sociālistiskus mērķus. Politiskie mērķi ir ienesti strādnieku kustībā no politiski radikālās vācu pilsonības. Neviens no redzamiem vācu sociālistiem nav cēlies no strādnieku šķiras, tie ir rekrutējušies galvenā kārtā no bezdarba noapmierinātās intelligences, kuŗa strādnieku kustībā ienesusi pilsoniska radikālisma domu un politizējusi strādniecību. Šiem aģitātoriem jo vieglāk bija gūt iespaidu uz strādniecību tādēļ, ka augšējās šķiras bija zaudējušas sakarus ar strādniecību, to atstādami sev pašai un līdz ar to nodevuši viņu vadību tiem, iz pilsonības rindām meklēja ceļu uz strādniekiem.

Ja vācu strādnieku kustība tagad ir piesātināta ar sociālistiskām idejām, tad to mēģina izskaidrot ar vācu rakstura noskaņojumu uz utopijām, liek aizmirst tuvākos, sasniedzamos mērķus. Sociālistiskais pasaules uzskats, ka sabiedriskās iekārtas ideāls nevar tieši sekmēt praktiskās politikas centienus un lielum lielā daļa cilvēku minēto idejisko stāvokli arī neieņem. Praktiskai

polītikai ir jāreķinās ar iedzīvotāju individuālo raksturu, saprātu un jūtām, ar massu garīgo būtību, viņai jāreķinās ar cilvēkiem, kādi viņi ir un ne ar tādiem, kādiem viņiem vajadzētu būt.

No lielās masas nevar prasīt, lai viņai būtu pareiza izpratne par tautsaimnieciskiem mērķiem un ceļiem.

Caur darba dalīšanu strādnieka dzīve ir palikusi tukšāka, viņš ar darbu nav apmierināts un meklē jaunu saturu savai dzīvei partijā, kuŗa viņam sola zelta laikmetu. Vainojami ir uzņēmēji un valsts, kuŗi daudzkārt ar maziskiem paņēmieniem strādnieku uztrauc, pat tad, ja viņu interese pie sociālās kustības sāk atslābt.

Sociālistu mācība ir ienesusi strādniecībā šķiru cīņas lozungu, strādnieku kustība caur to ir radikalizēta, saimniecisko interešu petešķības ir pārvērstas par politisko cīņu. Sociāldemokrātu programmas internacionālais novirziens vēl vairāk padziļinājis pievestos ļaunumus, attālinot strādniecību no praktiskiem dzīves jautājumiem.

Problēmas, kuŗās mēs satveram kopā kā sociālo jautājumu, sevišķi kā strādnieku jautājumu, pieņemušas dažādās zemēs un laikos, dažādu veidu. Saimnieciskie un sabiedriskie dzinēkļi allaž pārveidojas. Nepārtraukti, ar kultūras attīstību, pārveidojas arī sociālais jautājums, kuŗš galu galā ir kultūras jautājums. Tādēļ uzdevums nevar būt jautājuma atrisināšana, bet pretešķībū mazināšana un sevišķi spilgtu ļaunumu novēršana.

RŪPNIECĪBAS STRĀDNIĒKU KUSTĪBAS ORGANIZĀCIJA.

Svarīgākais līdzeklis, kā vairot strādnieku šķiras nozīmi sociālā virzienā, ir viņu spēku kopošana, nostādot viņus, kā apvienotus darba ņēmējus - pretim darba devējiem, kā līdzspēcīgus kontrahentus. Tādēļ strādnieku koalīcijas tiesība t.i. tiesība biedroties kopējo interešu aizstāvēšanai, atzīstama kā nepieciešams saimnieciskās brīvības papildinājums, šī beidzamā brīvība pataisījusi gan strādnieku patstāvīgu, bet arī izolētu un tādā kārtā - interešu cīņā vājāku. Koalīcijas tiesību jautājums top jo svarīgāks, jo vairāk pieaug strādnieku šķira un viņas nozīme priekš vispārības, jo vairāk strādnieku stāvokļa uzlabošana ir sabiedrības interesēs. Jāņem vērā, ka biedrošanās aizliegumi allaž vienpusīgi bijuši vērsti pret strādniekiem, līdzīgi ierobežojumi uzņēmējus skar mazākā mērā, jo samērā nelielais uzņēmēju skaits dod tiem iespēju saprasties arī bez formalās apvienošanās.

Koalīcijas tiesību attīstības gaita var tikt raksturota īsumā sekoši:

ANGLIJA. Principiāli Anglijā ir atzīta biedrošanās un sapulču brīvība, praksē tomēr, mantīgo šķiru interesēs, jau 14.g.s. noliegtas strādnieku apvienības un sapulces, kuŗu mērķis bija - algu un darba apstākļu uzlabošana; vēlākos gados šie noliegumi allaž atjaunoti.

Vēl 1800. gadā izdots likums, kuŗš paredz cietuma sodu strādniekiem, ja tie apvienojušies vai noturējuši sapulci, lai uzlabotu algu, uzņēmējam draud naudas sods, kuŗu praksē tomēr reti pielieto.

1814. gada likums proklamē rūpniecības brīvību un līdz ar to arī līguma brīvību; 1824. gadā atceļ biedrošanās noliegumus. Neskatoties uz to, tomēr vēl praksē ierobežo strādnieku apvienību darbību, to juridiski neatzīst. Lūzums iestājas ar 1871. gadu un 1875. gada likums nosaka, ka strādnieku apvienību cīņas paņēmieni tikai tad sodāmi, ja par līdzīgu rīcību sodāmas arī atsevišķas personas. Vēlāk izdotie likumi atceļ šos ierobežojumus; vienīgi likums neatzīst streiku brīvību publiski svarīgos uzņēmumos.

FRANCIJA. Arī Francijā pastāv noliegumi strādnieku apvienībām; tā 1749. gadā noliegtas strādnieku un zeļļu apvienības, kuŗas grib uzspiest meistariem darba noteikumus. 1789. gada revolūcija gan proklamē vispārīgo brīvību, bet "Konstituante" 1790. gadā noliedz arodapvienības un korporācijas motīvējot šo lēmumu ar to, ka "pastāv vienīgi individuālas intereses un

kopintereses”, kādēļ sīkas grupu intereses noraidāmas. Soda likumi noliedz, kā strādnieku, tā uzņēmēju apvienošanās: vadoņiem un dalībniekiem draud cietums. Sodi uzņēmējiem ir mazāki, nekā strādniekiem un viņu vadoņiem.

1848. gads nes strādniekiem biedrošanās brīvību, bet to jau 1851. gadā atceļ. Tikai 1864. gada likums pielaiž strādnieku apvienības. 1884. gadā atzīst arodbiedrības. 1920. gada likums piešķir arod-apvienībām juridiskas personas tiesības.

U.S.A. Savienotās valstīs Kongress atzīst biedrošanās brīvību, kaut gan štātos tādu ievēd pēc ilgākām cīņām. Ar trustu ierobežošanu, ievēd arī aprobežojumus strādnieku apvienībām. 1915. gadā izdots “Clayton act”-s šos ierobežojumus atceļ. -

VĀCIJĀ - 1731. gada likums noliedz darba pārtraukšanu, kuŗas mērķis ir algu uzlabošana. Biedrošanās brīvību vispār neatzīst; rūpniecības strādniekiem vienīgi atļauts dibināt palīdzības kases un biedrības, zem cunftu kontroles. 1798. gadā noliegtas sapulces, kuŗas grib apspriest politiskus jautājumus. Vēl 1845. gada likums noliedz biedrošanos bez policijas atļaujas; tāpat noliegtas sapulces dēļ stāvokļa uzlabošanas. - Tāpat arī noliegtas darba devēju apvienības, kas vērstas pret strādniekiem. 1848. gadā atzīst visiem tiesību “mierīgi un bez ieročiem sapulcēties un dibināt biedrības”. Vēlāk reakcija šo tiesību ierobežo; tā 1854. gada likums noliedz strādnieku biedrības, “kuŗām ir politiski, socialistiski vai komunistiski mērķi”.

1860-os gados arī Vācija, sekojot Francijas piemēram, paplašina koalīcijas tiesības. 1869. gadā izdots “Rūpniecības nolikums”, kuŗš, starp citu, atzīst tiesību apvienoties, lai uzlabotu algas, kā arī tiesību - pārtraukt darbu. - Šis nolikums arī noteic, ka nevienu nevar piespiest pievienoties līdzīgām biedrībām. -

Tagad Vācijā civillikumi prasa vienīgi biedrību reģistrēšanu, pieteikšanās kārtībā; atceltas ierunas politisku, sociālpolitisku un reliģisku šķēršļu dēļ. Tā tad Vācijā pastāv plaša biedrošanās brīvība, kā vīriešiem, tā sievietēm; arī ierēdņiem dota biedrošanās brīvība. Šo tiesību var ierobežot tikai zināmi vispārīgas drošības diktēti priekšraksti. -

A R O D B I E D R Ī B A S.

Starp strādnieku biedrībām kā īpatnējs tips ierindojas arodbiedrības (Gewerkschaften), kuŗu mērķis ir - uzlabot darba apstākļus. Lai uzlabotu darba apstākļus, ir nepieciešams - iespaidot darba tirgu; tādēļ arodbiedrības aizstāv strādnieku intereses pret darba devējiem, ja vajadzīgs - arī pret valsti. Sākumā arodbiedrību cenšanās bija - uzlabot strādnieku stāvokli caur pašpalīdzību: materiālu palīdzību, juridiskiem padomiem un līdzīgiem veidiem. Visnotāl atzina kā veicināmu strādnieku solidaritāti, izkopjot šķiras apziņu un vienojot strādniekus kopējai akcijai. -

“TRADE UNIONS” - ANGLIJĀ. Neskatoties uz biedrošanās nolīgumiem, Anglijā jau 18. g.s. nodibinājās strādnieku biedrības kā slepenas apvienības, kuŗas pat bija gatavas uz varas darbiem; pēc tam, kad bija 1824. gadā atzīta biedrošanās brīvība, šī kustība icvirzās normālā gultnē. Tā ar laiku izveidojās angļu arodbiedrības, “Trade Unions”, kuŗas noderējušas par paraugu citām zemēm. Unijas, sākumā kā vietējās aroda apvienības, vēlāk izveidojās kā plašāku novadu, un visbeidzot kā arodapvienības valsts mērogā. Biedru iemaksas sagādā unijām līdzekļus; līdzekļus vāc vietējās biedrības, kuŗas arī izmaksā pabalstus. Uniju uzdevumi ir: izsniegt biedriem pabalstus slimības, miršanas, kā arī bezdarba un streiku gadījumos. Bez tam unijas noorganizēja darba apgādi, palīdzot pārcelt strādniekus turp, kur bija izdevīgākas algas; šim mērķim unijas uzturēja sevišķu infomācijas aparātu, kuŗš kopoja ziņas par algām un cenu svārstībām dažādos novados. Priekš streiku sākšanas, šīs izziņas deva pārskatu par zināmas nozares stāvokli dažādos rajonos, par algu un cenu konstelāciju, lai spriestu par to, vai algu pacelšana vispār ir iespējama. Tikai tad, kad bija izredzes

uz streika panākumiem, centrāle deva piekrišanu streika uzsākšanai, maksājot streikotājiem pabalstus. Bez šiem mērķiem, unijas veicināja arī izglītību, ierīkojot bibliotēkas, lasītavas, kursus un skolas. -

Sākumā trēd-unijās uzņēma tikai mācītus strādniekus, vēlāk gan arī neapmācītos. 1880-os gados arī strādnieces apvienojās līdzīgās arodbiedrībās, kā unijas. Pēc 1889. gada doku strādnieku streika Londonā, arī beidzami apvienojās savā organizācijā, kuŗa mazāk svāra lika uz savstarpīgu palīdzību, nekā uz cīņu pret darba devējiem. -

Līdztekus trēd-junijām attīstījās arī patērētāju biedrības; pirmās centās pēc algu paaugstināšanas, - konzuma-biedrības centās pēc algu lielākas pirktspējas.

Trēd-juniju novērtējums ir dažāds. No vienas puses atzīst viņu nopelnus strādnieku stāvokļa uzlabošanā un sociālā miera veicināšanā, no otras puses viņām pārmet, ka viņas mazinājušas Anglijas rūpniecības konkurētspējas. Laikā, ap gadu simteņu maiņu, trēd-unijas panāca strādnieku stāvokļa uzlabošanu, neuzturot rūpniecības uzplaukšanu, jo apstākļi bija labvēlīgi: real-algas un dzīves-standarts cēlās, tāpat vairojās izglītība. Pateicoties trēd-unijām, strādnieku un uzņēmēju attiecības uzlabojās, darba cīņa pieņēma nokārtotu veidu. Uzņēmēji pierada atzīt organizēto strādniecību un vest ar to sarunas: arī strādnieki, dabūjuši ieskatīties īstajos lietās apstākļos, prata neprasīt vairāk, kā uzņēmums var nest, jo pretējā gadījumā tas arī viņiem nāktu par ļaunu, ja uzņēmums sabruktu.

Kā ievērojams ieguvums atzīmējams tā saucamās „slīdošās algu skalas”: uz nolīgta tarifa pamata algas ceļas un krīt līdz ar ražojumu cenām. Tas ir iespējams gan tanīs rūpniecības nozarēs, kur darba apstākļi samērā vienkārši un viegli pārredzama kalkulācija.

Nevajaga uniju svaru tomēr pārāk augsti ievērtēt, jo viņu panākumi ir izskaidrojami ar laika apstākļiem. Rūpniecībai uzplaukstot, arī uzņēmēji nāca labprāt strādniekiem pretīm; arī likumdošana bija strādniekiem labvēlīga. Ar šī gadu simteņa sākumu apstākļi radikāli mainījās: ārzemju konkurence pieauga un tas uzņēmējiem apgrūtināja visu strādnieku prasību pildīšanu. Ar laiku uniju augošā vara smagāk un smagāk gulstas uz rūpniecību, kā arī uz pašiem strādniekiem, uz ko tad arī pamatots negatīvs spriedums par unijām. Līdzīgi cunftēm, unijas mēģina darbu saīsināt, lai nodarbinātu lielāku skaitu strādnieku; lai novērstu draudošo bezdarbu, unijas cenšas apgrūtināt mašīnu importu un pielietošanu roku darba vietā. -

Jaunākā laikā arodbiedrības cenšas apvienoties. Lielrūpniecībā nodarbināto nekvalificēto strādnieku skaits arvien vairāk pieaug; caur sociālistiskiem uzskatiem tie paliek kreisāki, pie kam pēckaŗa bezdarbs vēl pastiprinājis radikālās tendences. Arī Anglijā ar rūpniecības un strādnieku stāvokļa pasliktināšanos, arvien vairāk izpaužas internacionālā proletariāta solidaritāte.

Trēd-unijas pirmā laikā sev sprauda tikai saimnieciskus mērķus; politiskā darbība tām bija sveša. Tikai 1903. gadā viņas uzstājās kā vienota strādnieku partija „Labour party”, kuŗa grib ievest parlamentā savus pārstāvjus, kuŗi lai aizstāvētu strādnieku intereses. Bez šīs politiskās partijas nodibinājās vēl vairākas partijas, kuŗas mazāk nozīmīgas (“Independent Labour party”, “Social democratic federation” u.c.). Kā sacīts, beidzamā laikā trēd-unijās ienests politisks moments un socialistiskam novirzienam ir samērā lielāks svārs, nekā tas atbilstu viņa piekritēju skaitam.

Jau pirmskaŗa laikā nodibinājās t.s. “Gildu sociālistisms”, kuŗa piekritēji apvienojušies 1915. gadā kā “National Guilds League”; neskatoties uz nelielo piekritēju skaitu, šai ligai ir zināms iespaids uz strādnieku kustību. -

No statistikas minams, ka arodbiedrībās Anglijā bija apvienoti:

1911. gadā	-	ap	3	miljoni dalībnieku,
1921. "	-	"	6,5	" "
1927. "	-	"	4,5	" "

VĀCIJA. Daudz vēlāk, nekā Anglijā, strādnieku organizācijas radās Vācijā; viņas datē no 1868. gada un ietekmētas no angļu parauga. Kā pirmā tāda apvienība minama “Grāmatdrukātāju biedrība”. Organizēšanas domu tanī pat laikā uztvērušas divas politiskas partijas: liberālā partija - ar Maksu Hirschu un Franci Dunkeru priekšgalā, un socialdemokrātu partija - zem v. Schweitzera vadības. Pirmā vietā šinīs partijās stāv politiskie mērķi, kaut gan statutos par tiem nekas nav teikts. Organizācijas dibināja palīdzības kases, veicināja izglītības mērķus un pabalstīja streikus. Par to, ka organizācijām pirmā kārtā nerūpēja saimnieciskie mērķi, liecina fakts, ka socialdemokratiskās biedrības vispirms izturējās noraidoši pret Šulce-Delīča kooperatīvo kustību, aiz bažām, ka caur to varētu ciest viņu politiskā aģitācija. Tikai iegūstot politisko varu, viņas cerēja panākt strādnieku stāvokļa uzlabošanu. -

21. oktobrī 1878. gadā izdots “Socialistu likums” pagaidām kustību apturēja, jo valdība vispār apspieda strādnieku biedrības. Ministrs v. Puttkammers 1886. gadā izdod rīkojumu, kuŗš streikus kvalificē kā revolucionāru kustību, kuŗa apspiežama uz socialistu likuma pamata.

Bez jau minētām: liberālās un socialdemokratiskās organizācijas, 1880-os gados nodibinājās vēl trešā partija: “Kristīgie socialisti”. Šī kristīgo arodbiedrība pirmā vietā neizceļ politisko momentu, bet dažādus konfesionālos jautājumus, kā programmas prasību.

Kā redzams, šīs vācu organizācijas atšķiras no angļu trēd-unijām ar to, ka viņas kā mērķi sev sprauž nevien pirmā kārtā praktiskus uzdevumus, bet arī politiskus un konfesionālus eentienus. Šī mērķu dažādība apgrūtināja visu šķiru strādnieku apvienošanu uz arod-grupējuma pamata.

“Socialistu likumu” atcēla 1890. gadā, jo nebija iespējams ilgstoši uzturēt tādu izņēmuma-stāvokli. Strādniecība sāka dibināt slepenas biedrības, zem nenozīmīgiem nosaukumiem; šīs biedrības patiesībā piekopa centienus, kuŗi bija vērsti pret darba devējiem un valdību.

Lai kopotu arodbiedrības, Socialdemokratiskā arodbiedrību konference, Berlinē, iecēla “Vācijas arodbiedrību ģenerālkomisiju”, ar sēdekli Hamburgā, kuŗas uzdevums bija - centralizēt un izveidot strādnieku organizācijas. Šī centrālā tagad izveidojusies kā “Allgemeiner deutscher Gewerkschaftsbund”; viņa grupējas pēc arodiem organizētas centrālās apvienībās, pa lielākai daļai valsts mērogā. Vietējās grupas apvieno strādniekus pēc arodiem, kuŗi kopā apvienoti “arodbiedrību padomēs” un “arodbiedrību kartelos”. Vēl nodibināti “Strādniecības sekretariāti”, kuŗi dod biedriem juridiskus padomus.

1892. gadā noturētā Arodbiedrību kongresā bija caur delegātiem reprezentēti jau 305.000 biedru. Desmit gadus vēlāk jau noorganizētas 60 centrālās apvienības, ar 733.206 biedriem, no tiem 28.218 sievietes. Brīvās arodbiedrības pēc tam strauji pieauga.

1906.gadā viņas skaita jau	-	1.797.285	biedrus,
1913. " " " "	-	2.573.718	" , no tiem
		230.347	sievietes.

Augstāko biedru skaitu Vispārīgā vācu arodbiedrību apvienība uzrāda 1920. gadā ar apmēram 8 milj. biedru; pēc tam skaits sāk samazināties.

1928. g. beigās brīvās arodbiedrībās organizēti ir: c-a 4,8 milj. biedru, no tiem apm. 760.000 sievietes.

Caur revolūciju strādniecība Vācijā bija guvusi valsts varu; ar to bija sasniegts brīvo arodbiedrību vecais politiskais mērķis. Tagad socialistiskie mērķi it kā atslābuši, jo dažu labu no Marx-a klasiskām tēzēm kritika satricinājusi un piedzīvojumi ar SPRS ar Marx-a mācības izvešanu dzīvē atstājuši atbaidošu iespaidu. Tādā kārtā tagad praktiskais darbs vairāk izvirzījies pirmā vietā un starpība pret “Trade Unions” ir palikusi mazāka.

Citas organizācijas, samērā ar brīvām arodbiedrībām, ir skaitliskā ziņā tāli palikušas atpakaļ. “Kristīgās arodbiedrības” uzrāda sekojošus skaitļus:

1913.g. - 4915 nodaļas ar 342.785 biedriem,
 1927.g. - 6000 " " 720.000 " (no tiem 120.000 siev.)
 Vācu arodbiedrības" (Hirsch-Duncker) uzrāda sekojošus skaitļus:
 1913.g. - 2153 nodaļas ar 106.618 biedriem,
 1927.g. - 13000 " " 170.000 " (no tiem 13.000 siev.)

Ap 1900.g. rodas jauna veida strādnieku apvienības, kuŗu pirmsākums meklējams Francijā. Pēc neizdevušās streika daļa Lionas zīdaudēju apvienojas zem lozunga - pēc iespējas izvairīties no streikiem, no kuŗiem viņi bija stipri cietuši, klausīdami aģitatoru kūdījumam. Viņu nolūks bija miera ceļā panākt no uzņēmējiem sava stāvokļa uzlabošanu. Tā kā viņi savus uzsaukumus iespieda uz dzeltena papīra, tos sauca par "dzelteniem". Arī Vācijā nodibinājās līdzīgas biedrības, kuŗām 1913.g. bija kopā ap 270.000 biedru. Pirmā vietā te minama apvienība "Bund deutscher Werkvereine". Sociāldemokrāti šo apvienību uz niknāko apkaŗoja, tādēļ ka viņa saņēma pabalstus no uzņēmējiem; 1918.g. arodbiedrības iznesa lēmumu, ka šī apvienība atstājama savā pašas ziņā.

Beidzot vēl jāmin sindikalistiskā un kommūnistiskā organizācija, kuŗu skaitu Vācijā vērtē uz kopā 50.000 biedru.

Visu organizēto strādnieku skaits Vācijā uzdots:

1920.g. - ap 10 milj. biedru,
 1927.g. - " 5,5 " "

Arodbiedrību kustību Vācijā tagad vēl raksturo apstākļi, ka bez strādniekiem arodbiedrību kustība pārnesta arī uz ierēdņiem un kantoristiem, kuŗu tendence tāpat ir - apvienoties lielākās centrālās organizācijās. -

Strādnieku un ierēdņu apvienības Vācijā uzrāda 1927.g. sekošu sadalījumu.

Apvienību grupas.	Organizēto strādnieku skaits:		Organizēto ierēdņu skaits:	
	Kopā.	% no vi-siem.	Kopā	% no vi-siem.
1. Brīvās apvienības.....	4.415.639	81,3%	415.344	27,2%
2. Kristīgie nacionālisti....	720.059	13,3%	454.880	29,8%
3. Nacional-liberalie (Hirsch-Duncker).....	202.459	3,7%	340.553	22,3%
4. Sindikalisti un kommūnisti	49.824	0,9%	-	-
5. Saimeciskie pacifisti...	-	-	65.561	4,3
6. Patstāvīgās apvienības....	20.213	0,4%	241.834	15,0
7. Konfesionālās apvienības..	24.505	0,4%	10.000	0,6%
K o p ā	5.432.749	100,0%	1.528.172	100,0

AUSTRIJĀ pirmās arodbiedrības nodibinās 1860-os gados; pārsvarā ir socialdemokratiskais virziens. Blakus pastāv arī kristīgās arodbiedrības. 1911.g. organizēto strādnieku skaits bija ap 700.000. Tagadējā Austrijā 1927.g. organizēto strādnieku bija ap 860.000, no tiem ap 640.000 sociāldemokratiskā virziena.

FRANCIJĀ - 1789.g., līdz ar cunftu atcelšanu, noliedz arī strādnieku apvienības. Motīvs bija: “pastāv vienīgi individuāla brīvība un vispārība; strādnieku nedrīkst ierobežot nekādas saistības un pienākumi, kādus tam varētu uzlikt sīka grupa.” Šī uztvere līdz pat jaunākam laikam kavējusi strādnieku organizēšanos, kuŗa pa laikam bija vairāk vai mazāk pieļauta.

1864.g. atceļ ierobežojumus un tūliņ rodas liels daudzums apvienību, arī socialistiskas nokrāsas; beidzamais virziens izpaužas 1871.g. Parizes kommūnāru kustībā, kuŗu likvidē. Pēc tam dominē sabiedriski-saimnieciskais virziens.

Ap 1880.g., zem Žīls Gēda (Jules Guesde) iespaida, ņem virsroku socialistiskā strāva, tā kā 1886.g. dibinātā “Fédération nationale des syndicats ouvriers de la France” - pilnīgi nonāk socialistu iespaidā.

Kā īpatnēja parādība Francijā minamas “Darba biržas”. Sākumā tās bija vietu apgādes, bet vēlāk viņas guva noteicošu iespaidu uz strādnieku noorganizēšanos. Pirmo darba biržu atveŗ 1887.g. - “La Bourse du Travail”, Parizē; 1908.g. jau pastāv 142 darba biržas, kuŗās reģistrēti ap 450.000 strādnieku.

Darba biržu apvienība “Fédération des Bourses du travail” izvēršas ar laiku par Francijas strādnieku kustības centru.

1905. g. iezīmē skaldīšanos Francijas strādnieku arodkustībā; strādnieki sašķeļas 2 grupās: radikālā strādniecībā, kuŗa piekrīt Maskavas internacionālei, un reformistiskā strādniecībā, kuŗa atzīst Amsterdamas internacionāli. Maskavas novirzienam nav tādas nozīmes kā reformistiskai strāvai. -

1927.g. Francijā skaita ap 1,4 miljoni organizētu strādnieku. -

ITALIJA. Priekškaŗa laikā Italijā lielā daļa organizēto strādnieku bija apvienoti “Confederazione generale di Lavoro”, kuŗa reprezentēja socialistisko strādnieku kustības novirzienu. 1922.g. nodibinās nacionālistiskās arodbiedrības, kuŗas nostājas fašistu pusē, kā politiska partija. Tā kā arodbiedrības ir noliktas zem kontroles, tad 1925.g. izdots rīkojums, kuŗš šīm fašistu arodbiedrībām dod monopola tiesības: darba devēji šīs organizācijas atzīst kā vienīgās strādniecības pārstāves.

“Carta di Lavoro” - 1927.g. atzīst fašistu arodbiedrību apvienību kā oficiālu organu, kuŗš ietilpst Italijas korporatīvā valstī. Darba devēji ir spiesti uz sadarbību ar šo fašistu organizāciju netikvien ar likumu, bet arī ar fašistu pamatdomu. “Carta di Lavoro” iziet no uzskata, ka “privātā iniciatīva ir efektīvākais līdzeklis produkcijas pacelšanai”. Fašistiskie strādnieku vadoņi atzinuši, ka pie uzņēmuma pacelšanas galvenā loma piekrīt uzņēmējam, lai paceltu ražošanu un uzlabotu strādnieku stāvokli. Streiki, kā cīņas līdzeklis, pielaižami tikai izņēmuma gadījumos. Šo fašistu domu izpratuši uzņēmēji; labvēlīga konjunktūra tiem atvieglojusi pretīmnākšanu strādnieku prasībām.

1923.g. fašistu arodbiedrībās bija apvienoti 2,8 milj. darba ņēmēju.

KRIEVIJA. Īpatnējus ceļus arodkustība gājusi SPRS resp. Krievijā. Strādnieku organizēšanās agrākā Krievijā sākās ar 1905.g.; kā paraugs noderējušas Vācijas brīvās arodbiedrības. 1907. un 1908. gados šo kustību apspiež un tikai pēc 1917.g. revolūcijas viņa atjaunojas. 1918.g. arodbiedrības pārvēršas par valsts varas, t.i. kommūnistu partijas organu. Tāpēc SPRS pastāv tikai viens arodbiedrību tips (profesionālnie soŗuzi). Arodbiedrības padotas „Viskrievijas centrālai arodbiedrību padomei” un “Arodbiedrību kongresam”. Organizatoriskā uzbūve dibinās uz sadalījumu pēc arodiem, tad arī pēc rajoniem. Zemākie organi ir “fabriku komitejas”, kuŗas izvēl

strādnieki un ierēdņi; viņas ir darba ņēmēju likumīgās pārstāves. Fabriku komitejas darbojas līdzīgo ražošanas regulēšanā un organizēšanā.

SPRS arodbiedrības nav brīvas strādnieku apvienības, kaut gan ar 1922. gadu atcelta piespiedu piedalīšanās šinīs arodbiedrībās.

Par 1927.g. biedru skaitu uzdod ar 8,3 milj. dalībniekiem.

U.S.A. Par strādnieku kustību Savienotās Valstīs var runāt tikai sākot ar 1860-iem gadiem. Tam par iemeslu pieved, ka: lielrūpniecība vēl nebija sevišķi attīstīta un dažādo tautību strādnieki, ar dažādo valodu, apgrūtināja vienošanos. Kā plašāka apmēra apvienības minamas: "Labour Reform Association" (1864.g.) un "National Labour Union" (1866.g.). Mērķis bija: vienoti uzstāties pret uzņēmējiem un piedalīties kopīgi parlamenta vēlēšanās. Praktiski mērķi konkrēti bija - panākt darba laika saīsināšanu, tad arī - nodibināt kooperatīvus. Ar 1878/80. gadiem šīs biedrības izbeidzās.

1869.g. nodibinās strādnieku ordenis "The Knights of Labour", vispirms kā slepena apvienība. Par locekļiem uzņēma kā mācītus, tā arī nemācītus strādniekus, bez tam arī citu profesiju piederīgos, sākumā pa rajoniem, vēlāk - pa visu valsti. Mērķis bija: cīnīties ar uzņēmējiem ar streiku palīdzību un iziet kopīgi vēlēšanu cīņā, lai gūtu politisku iespaidu. Vislielāko uzplaukumu šī apvienība piedzīvoja 1886.g., tad sāka nīkuļot un drīz galīgi sabruka. Iemesli meklējami vadoņu kļūdās: tie apvienojās drīz ar republikāņiem, drīz ar demokrātiem, padodamies viņu vadībai, caur ko zaudēja savu kredītu.

Vēlāk nodibinātā "American Federation of Labour" guva lielu piekrišanu. Strādnieku kustībai U.S.A. ir bijis galvenais mērķis „likumīgā un mierīgā ceļā iespaidot likumdošanu par labu organizētiem strādniekiem” jeb konkrēti: panākt 8 stundu darba dienu un labāku strādnieku aizsardzību. Viņas lozungs bija: demokratizēt rūpniecību, bet ne socializēt.

1898.g. dibinātā "American Labour Union" jau ir stipri socialistiska, kā vispār tur beidzamā laikā arodkustība tapusi stipri radikāla. Tomēr pirmā vietā palikušas saimnieciskās prasības, kam par pierādījumu noder arodbiedrību dibinātās bankas. Unijas vadonis Samuels Gompers noraidījis politisko programmu.

1927.g. arodbiedrībām ir ap 3 milj. biedru; lielā daļa no tiem pieder mērenai "American Federation of Labour".

INTERNACIONĀLĀS ORGANIZĀCIJAS.

Jau sen arodbiedrību cenšanās bijusi - nodibināt ciešus sakarus starp dažādu valstu strādnieku organizācijām. Šinī nolūkā 1901.g. nodibina "Internacionālo sekretāriātu", no kuŗa izveidojas 1913.g. "Arodbiedrību internacionālā federācija". Kara laikā šī federācija saskaldās 3 daļās: katrā kaŗojošo pretinieku vidū nodibinās ik pa partijai, trešā partija nodibinās neitrālās valstīs. 1919.g. starptautiskā arodbiedrību konference nolemj dibināt jaunu "Starptautisko arodbiedrību sekretāriātu", Amsterdamā, kuŗas pievienojās lielā daļa arodbiedrību no kara dalību ņēmušām valstīm. Šinī internacionālā arodbiedrību centrālē neņem dalību U.S.A. un SPRS. No krievu puses ir nodibināta "Starptautiskā arodbiedrību padome", Maskavā, ar mērķi - izvest dzīvē proletariāta diktatūru.

Šī Maskavas internacionāle (III.) propagandē masu revolūciju, kamēr Amsterdamas internacionāle (II.) grib panākt strādnieku likumdošanas izveidošanu, jēlvielu ražošanas kontroli un socializāciju.

Vēl minamas kristīgo un neitrālo strādnieku organizāciju starptautiskās apvienības.

No organizētiem strādniekiem 1927.g. bija apvienoti:

Amsterdamas internacionālē (Nr.2) - ap 13	miljonu,
Maskavas internacionālē (Nr.3)uzdoā ap 10	"
kristīgo apvienībās..... ap 1,75	"
ārpus internacionālēm stāvošie..... ap 16	"

U.S.A. strādnieki atturējušies no starptautiskām organizācijām.

K O P S A V I L K U M Ā jākonstatē, ka jaunākā laikā visās zemēs novērojama strādnieku u.c. darba ņēmēju organizēšanās; neskatoties uz dažiem traucējumiem, šī kustība iet plašumā, kas uzskatāms kā progress. Vienīgi apvienojoties, strādniecība var savu stāvokli uzlabot, jo tikai tādi viņa var nostādīt uzņēmējiem pretīm līdzīgu spēku. Pretešķības starp abām pusēm ir dabiski neizbēgamas: ar strādnieku noorganizēšanos cīņa pieņem kārtotu veidu, ir iespējami miera līgumi. Ar organizēšanos strādnieks gūst iespaidu uz darba līgumu, kas viņam, uzstājoties izolēti, nav sasniedzams.

Sociālpolitiķu kongresā, Eisenach'ā, Rūdolfš Gneists izsakās šādi: "Miera līgums iespējams, ja abas puses to pilda; tikai tad ir iespējams evolūcijas ceļā kārtot savstarpīgās attiecības un panākt strādnieku stāvokļa uzlabošanu. Tas domājams tikai tādos gadījumos, kur cīņa iet ap saimnieciskiem jautājumiem."

LAUKSTRĀDNIĒKU JAUTĀJUMS.

DARBA ATTIECĪBU ĪPATNĪBA UN VEIDI.

Laukstrādnieku jautājums lielā mērā atšķiras no rūpniecības strādnieku jautājuma. Laukstrādnieku kustība sākusies daudz vēlāk, nekā rūpniecībā; viņa nav pieņēmusi ne tādas apmērus, ne attīstījusies ar līdzīgu iekšēju sparū. Ja tādā kārtā laukstrādnieku jautājums kā sociālpolītiska problēma neizvirzās pirmā vietā, tad, no otras puses, viņš no saimnieciski-polītiskā viedokļa jo vairāk iztīrās un cilāts, jo laukstrādnieku jautājuma spilgtākā parādība: lauku iedzīvotāju pārcelšanās uz pilsētu — novedusi pie tā, ka lauksaimniecības prasību pēc darba spēka vairs nav iespējams pilnā mērā apmierināt. Lai šīs problēmas īpatnību izprastu, jānoskaidro lauku darba attiecības un bēgšana no laukien.

Prasība pēc darba spēka un darba apstākļi lauksaimniecībā ir citādi nekā pārējos saimnieciskos uzņēmumos. Nepieciešamo darba roku daudzumu vispirms noteic saimniekošanas veids. Atkarībā no kultūras intensitātes, zemes īpatnībām un klimatiskiem apstākļiem – priekš līdzīgas platības vajadzīgs dažāds darba spēks. Trīslauku saimniekošana prasa uz pusi mazāk spēka nekā vidēji intensīva augu maiņa; cukurbiešu kultūra prasa 3 līdz 5 reizes vairāk darba dienu nekā uzlabotā trīslauku sistēma pie līdzīga areala. Darba spēka jautājums tādēļ ir tikpat dažāds, cik dažādi ir lauku apsaimniekošanas veidi. Ar apstrādāšanas intensīvēšanu aug darba roku pieprasījums.

Darba roku pieprasījums svārstās arī atkarībā no gada laika, caur ko lauku darba apstākļi it sevišķi atšķiras no darba apstākļiem rūpniecībā. Zemkopībā dominē sezonas darbs: vasarā darba roku pieprasījums ir vislielākais, ziemā viņš samazinās un sasniedz minimumu. Saimniecībā, kur galvenā kārtā kultivē labību, vasarā darba spēks ir 3 reizes lielāks nekā ziemā; līdzīgs stāvoklis ir arī pļavu saimniecībā. Darba roku pieprasījums pie tam pieaug ļoti nevienmērīgi un uzrāda lielas svārstības uz augšu un uz leju.

Arī saimniecības platība spēlē lomu: sīkās saimniecībās vajadzīgs relatīvi lielāks darba spēks nekā lielajās. Sīkās saimniecības, pie tam, nodarbina vairāk pastāvīgu strādnieku, jo relatīvi lielākā lopkopība, augļu un sakņu kultūra - prasa vairāk permanentu darba roku.

Arī dažādos apvidos darba spēka pieprasījums nav vienāds; te krīt svarā dažādie vietējie apstākļi un darba noorganizēšana.

Tāpēc lauksaimniecībā nevar rēķināties ar līdzīgu darba vienmērību kā rūpniecībā.

Lauku darbu īpatnība ir tā, ka tur darbi prasa dažādu darba spēku: ir darbi, kuŗi neprasa sevišķas zināšanas; citi darbi, turpretīm, prasa priekšizglītību un piedzīvojumus. Ir darbi, kuŗus viegli var veikt sievas un bērni, pie kam darbs ne tādā mērā apdraud veselību kā rūpniecībā; ir darbi, kuŗi prasa lielāku spēku un kuŗus var veikt tikai pieauguši vīrieši.

Darba dalīšana lauksaimniecībā ir iespējama daudz mazākā mērā nekā rūpniecībā: tāpat darba racionalizācijai un mēchanizācijai ir vilktas šaurākas robežas. Labvēlīgu iespaidu atstāj darbs brīvā dabā, nodarbošanās ar lopiem un stādiem padara darbu daudzpusīgāku; arī darba vietas maiņa mazina darba viemnuļību. Tāpēc arī lauku darbs citādi iespaido strādnieku nekā sadalītais, speciālizētais un mēchanizētais fabrikas darbs, kur darba paņēmienu līdzīgi atkārtojas un darba tempu noteic mašīnas.

Lauku darba īpatnības rada zināmas grūtības viņa noorganizēšanā. Darbs ir atkarīgs no gada laika un atmosfāiriskiem apstākļiem (sauļes, lietus). Grozījies laiks prasa nekavējošu rīkojumu grozīšanu. Tā kā darba vietas var būt attālas, tad kontrole grūti izdarāma. Arī darba dienas garums ir dažāds, jo viņš ir atkarīgs no dienas gaismas: vasarā viņš ir gaŗš, ziemā - īss.

Kamēr rūpniecībā no strādnieka prasa gandrīz ikdienas līdzīgu uzdevumu, zemkopībā darbs mainās atkarībā no gada laika. Ja rūpniecībā darbs pārtraukts, viņu, pa lielākai daļai, var turpināt ar to, kur viņš tika pārtraukts. Caur atkarību no dabas, zemkopībā darbs ir uzlikts, tā sakot, piespiedu kārtā. Ja ražu nenovāc, viņa iznīkst; ja lopus nekopj, viņi aiziet bojā. Tāpēc zemkopim galvenie darba spēki ir jāsaista uz visu saimniecības gadu. No tā izriet gaŗāka darba līguma nepieciešamība.

Arī atalgojums uz laukiem ir citāds: strādniekiem, pa lielākai daļai, nav iespējams sadabūt dzīvokli darba vietas tuvumā, tāpēc dzīvoklis jādod darba devējam. Tā kā lauksaimniecība ražo strādniekiem nepieciešamos produktus, tad ir dabiski, ka strādnieku atalgo arī graudā, un nevis vienīgi naudā, kuŗa tam tūliņ būtu jāpārvērš pārtikas vielās. Ja strādniekam kā daļas atalgojumu dod zemi, ļauj turēt lopus, viņa ģimenei rodas blakus peļņa un iespēja izlietot brīvo laiku šinīs papildu darbos.

No visa tā redzams, ka darba apstākļi uz laukiem apspriežami pēc cita mēroga nekā rūpniecībā.

Lauksaimniecībā lielu daļu darba veic uzņēmējs ar ģimenes piederīgiem. Vācijā 1927.g. konstatēts šāds procentuālais sadalījums:

	<u>1907.gadā:</u>	<u>1925.gadā:</u>
Uzņēmuma vadītāji.....	19,2%	25,0%
Ģimenes piederīgie.....	50,8%	52,0%
Sveši strādnieki.....	30,0%	23,0%

Svešs darba spēks aug ar uzņēmuma lielumu; sīksaimniecībās viņš iztaisa ap 10%, lielsaimniecībās - līdz 90%.

Sieviešu un bērnu darbs Vācijā uzrāda sekošu samēru:

	<u>1907.gadā:</u>	<u>1925.gadā:</u>
Sievietes.....	54,8%	50,1%
bērni.....	4,0%	2,7%

Nodarbinātie svešie strādnieki sadalījās procentuāli sekoši:

	<u>1907.gadā:</u>	<u>1925.gadā:</u>
Pārvaldes personāls.....	1,7%	2,8%
pastāvīgie strādnieki.....	53,8%	67,2%
pārejoši nodarbinātie strādnieki.....	44,5%	30,0%

Lauksaimniecībā nodarbināto strādnieku (izņemot vadītājus) Vācijā bijis pavisam:

1907.gadā.....	10.416.803 personas,
1925.gadā.....	10.759.594 "

no tiem:

	<u>1907.gadā:</u>	<u>1925.gadā:</u>
pastāvīgi strādnieki.....	59,6%	71,1%
dienas algādži.....	40,4%	28,9%

STRĀDNIEKU GRUPAS. Starp dažādām algoto laukstrādnieku grupām vispirms jāizšķir SAIME: galvenā kārtā jaunākas neprecējušās personas, kuŗas dabū saimniecībā dzīvokli un uzturu, kuŗas visvairāk nodarbinātas mājās, pie lopu kopšanas un tsmīdzīgiem darbiem, priekš kuŗiem darba spēks vajadzīgs cauru dienu. Te minami puīši un meitas, kuŗi, kā svešs darba spēks, iztaisa ap 40%.

Otra grupa ir: DIENAS ALGĀDŽI: pastāvīgi mājas un lauku strādnieki un kuŗiem ir pašu saimniecība. Ar tiem līgst uz ilgāku laiku, ar vairāku nedēļu iepriekšēju uzteikšanu; ikdienas viņiem, parastās stundās, jāstrādā lauksaimniecībā nepieciešamie darbi. No algota sveša darba spēka viņi iztaisa ap 27,5%. Šie strādnieki galvenā kārtā nodarbināti lielajās saimniecībās. Viņi muižās saņem, blakus nelielai naudas algai, atalgojumu. "in natura": dzīvokli un kūti pret nelielu maksu, malku, lopbarību vai pļavas gabalu, dārza zemi etc, arī tiesu no iekūluma ("pusgraudu"). Šis naturālījas var atvietot ar deputātu. Ja govī netura, gājējs dabū pienu vai samaksu naudā. Tendence iezīmējas uz atalgojumu naudā.

Bez šiem pastāvīgiem gājējiem, kuŗi saistīti ar ilgstošu līgumu, minami vēl BRĪVIE DIENAS ALGĀDŽI: pastāvīgie, apkaimē dzīvovošie iebūvnieki, nomnieki, aplāgnieki-būdnieki. Viņi saņem algu naudā; atalgojums graudā ir retāks; alga var būt norunāta kā akkord-alga. Kā otra grupa pārejoši nodarbināto strādnieku minami SEZONAS STRĀDNIEKI, kuŗi ieplūst no tālākiem apgabaliem vai pat no ārzemēm. 1925.g. jūnijā tādu bijis Vācijā: vāciešu 340.057 personas, ārzemnieku - 108.413 personas.

Laukstrādnieku raibais sastāvs un darba vietu attāļums ilgu laiku bijuši par šķērslī viņu organizācijām. Tikai 1909.g. Vācijā nodibinās "sociāldemokratiskā laukstrādnieku apvienība", tagadējā "Vācu laukstrādnieku biedrība", kuŗa arī tagad skaita ziņā ir vislielākā. Bez tam minanas: 1912. gadā dibinātā "Kristīgā laukstrādnieku centrālā apvienība" un 1919.g. dibinātā "Saimnieciskā miera vācu laukstrādnieku sabiedrība".

BĒGŠANA NO LAUKIEM UN LAUKSTRĀDNIEKU TRŪKUMS.

Beidzamā laikā zemkopība cieš no augoša strādnieku trūkuma. Ap 1850-iem gadiem sākās izceļošana uz Ameriku un šī emigrācija atvilka lauksaimniecībai daudz darba roku. Ap 1890.g. izceļošana atslāba; turpretīm atkal pilsētu augošā rūpniecība uzsūca strādniekus no lauku aprindām. Lai gan iedzīvotāju skaits ir dabiski pieaudzis, darba spēks uz laukiem ir vai nu palicis stabils, vai pat gājis atpakaļ. -

Vispār jākonstatē, ka iedzīvotāju pieaugums valstī ir lielāks, nekā lauksaimniecība tos spēj nodarbināt. Rūpniecība, pie labvēlīgas konjunktūras, uzsūc vairāk darba roku, nekā to dod pilsētu iedzīvotāju dabiskais pieaugums. Tādēļ ir sācijas strādnieku ieplūdums no laukiem pilsētās, kaut arī strādniekiem uz laukiem bija iespēja dabūt darbu un nopelnīt iztiku.

Statistika šo tendenci apstiprina. Skaitļi gan korigējami, ņemot vērā kaŗa sekas: daudz spējīgu darba roku gājušas bojā un mazinājusies arī dzimstība. Šo aizplūdumu sekmējusi augoša mašīnu pielietošana lauksaimniecībā un pāreja uz rūpniecības augu kultūru, caur ko pieaugušas svārstības darba spēka pieprasījumā dažādos gada laikos. Tā, piemēram, kuļmašīnas ir samazinājušas darba spēka pieprasījumu ziemā; kartupeļu novākšana prasa daudz darba roku tikai pārejoši, nedodot strādniekiem darbu visu cauru gadu. Arī cukurbiešu kultūra nodarbinā daudz strādnieku vienīgi vasarā; ziemā viņiem tur darba nav, kā vispār ziemas laikā strādniekiem grūti atrast darbu uz laukiem. Šis apstāklis ir bijis izšķirošais, kāpēc laukstrādnieki lūko atrast darbu, kuŗš viņiem nodrošinātu peļņas iespēju visu cauru gadu. -

Kā tālāks iemesls minēts laukstrādnieku atalgošanas veids. Algu naudā ne arvien pietiekoši augstu ievērtē. Laukstrādnieka ienākums sastādās no: dzīvokļa, zemes gabala lietošanas, lopu mītināšanas, deputāta u.t.t., kuŗu vērtību kopā nav viegli noteikt; alga naudā iztaisa mazāko daļu. Šis apstāklis var dažkārt maldināt: lielākā naudas alga rūpniecībā var izlikties pārāka, nekā uz laukiem, kaut arī patiesībā tas viscaur tā nav. Pie augošas konjunktūras rūpniecība spēj maksāt augstākas algas un viņa to arī darījusi, lai pievilktu vajadzīgo darba spēku no laukiem, kaut arī pārejoši. Izziņas rāda, ka lielu laukstrādnieku grupu atalgojums netikvien devis tiem pietiekošu dzīves prasību apmierināšanu, bet viņi pat spējuši atlikumu uzkrāt. Tā tad algas augstums nav bijis vienīgais motīvs, kāpēc laucinieki aizplūduši uz pilsētām. -

Aizplūšanu visvairāk veicinā lielākā brīvība rūpniecības darba apstākļos. Laukstrādniekiem ir jāpiemērojas dabas un gada laika diktētiem apstākļiem; viņiem jāreķinās ar saimniecības rīkotāja pēkšņu dispozīcijas maiņu. Rūpniecībā strādnieks var reķināties ar lielāku darba vienlīdzību un stabilitāti. Rīkojumu veids (tonis), apiešanās ar strādniekiem lauksaimniecībā atkarīgi no rīkotāja personības, nekā rūpniecībā. To apstiprina fakti, ka dažās saimniecībās gājēji dzīvo nepārtraukti, ilgu laiku, kamēr citās saimniecībās gājēji neturas un viņus pat grūti sameklēt. Zināmu nesaskaņu ienes arī sezonas strādnieki, sevišķi ja viņi nāk no apvidiem ar zemāku kultūru; viņi ar vietējiem strādniekiem nevar sadzīvot. -

Lauku darbs ir grūtāks un nepatīkamāks, nekā darbs daudzās rūpniecībās nozarēs. Darbs uz klāja lauka, salā un karstumā, sniegā un lietū, pastāvīgā saistība pie lopu kūts, fiziska pārpūlēšanās, dažkārt netīrais darbs, viss tas liekas laukstrādniekam ļaunāks, nekā darba apstākļi rūpniecībā, kuŗā viņš tad grib saskatīt pirmā kārtā viņas labās īpašības.

Arī sabiedriskas ieskaņas krīt svarā. Cenšanās tikt uz augšu, cenšanās pēc dzīves uzlabošanas, ja ne pašam, tad vismaz to atvieglot saviem bērniem, velk laukstrādniekus uz pilsētu; tur viņi var rast šādu centienu piepildījumu, var gan arī vilties. Uz laukiem iespēja tikt uz sabiedriski augstākas pakāpes ir aprobežota un pārredzama. Pilsētā viņš cer caur lielāku algu labāk skolot bērnus un tiem atvieglot patstāvīgas dzīves nodibināšanu. Laukstrādnieki, kuŗi, pārgājuši uz pilsētu, attēlo citiem jauno stāvokli rožainākās krāsās, nekā viņš īstenībā ir; caur to vientiesīgie paziņas atmet ar roku

savam īpašumam un meklē laimi nezināmās tālēs. Sevišķi lielgruntniecība veicina aizplūšanu uz pilsētu, jo laukstrādniekiem nav izredzes caur čaklumu un taupību tikt reiz pie sava zemes stūrīša.-

Arī dzīves apstākļi uz laukiem liek daudz ko vēlēties. Neapmierinoši dzīvokļi, ārsta palīdzības trūkums - tie uzsvērti. Vienmuļīgā lauku dzīve izrādās pelēka - pret pilsētas civilizāciju un kultūru; beidzamā ir jo vairāk viļinoša - netikvien izprieču dēļ, bet galvenā kārtā dēļ gara ierosmes, iespējas tālāk izglītoties un vispār pārdzīvojumu daudzpusības. Lauku cilvēkam darbs un dzīve dabā izliekas mazāk viļinoši un viņš šo apstākli pietiekoši nevērtē. Sekas ir, ka lauku ļaudis pilsētas dzīvē saskata sadzīves augstāku veidojumu. Ērta satiksme ar veco dzīves vietu neļauj uznākt ilgām pēc agrākiem apstākļiem un šī sajūta sevišķi spilgti izpaužas.

Jo vairāk ir izkopta pilsētas sociālā apgāde, jo mazāk ir šķēršļu pārceļošanai uz pilsētu. Kamēr pilsētas strādnieks, bezdarba gadījumā, bija pamests savam liktenim un tas bija, varbūt, spiests lūgt pēc nabadzības atbalsta, lauku ļaudis baidījās no pilsētas bezdarba posta un palika uz laukiem. Ja arī izpeļņa uz laukiem bija mazāka, viņam bija nodrošināta iztika, pat iespējams ko ietaupīt; pilsētā šie ietaupījumi varēja drīz izsīkt. Caur apdrošināšanu pret bezdarbu tagad šis risks ir mazāks.

Caur to rodas stāvoklis, kuŗš ilgstoši nav ciešams: no laukiem aizplūst darba rokas, kuŗas nav ar citām atvietotas; pilsētā, turpretīm, aug darba roku piedāvājums, kur jau tā ir darba trūkums. Te rodas principiāla pretruna: pie brīvības izvēlēties sev darba lauku, vispārībai uzlikts pienākums gādāt, ja ne par darbu, tad par uzturu. Izlietojot individuālo brīvību - izvēlēties dzīves vietu, katram jānes atbildība par šī soļa sekām.

No sociālā viedokļa izrietošā apgāde var ilgstoši pastāvēt tikai tad, ja vispārībai, kuŗai šāda apgāde uzlikta, ir iespajds uz darba spēka sadalīšanu pēc brīvām darba vietām. -

Lai karotu pret laukstrādnieku trūkumu, pievelkami sezonas strādnieki, vispirms no iekšzemes, un ja to nepietiek, arī no ārzemēm. Šādiem klejojošiem strādniekiem ir daudz negatīvas puses: viņi nāk no apvidiem, kuŗi trūcīgāki, strādā par zemākām algām un viņiem ir zemāks izglītības līmenis; algu nosišana nāk par ļaunu arī vietējiem strādniekiem. Ārzemju sezonas strādnieki arī no politiskā viedokļa var būt nevēlami; viņi, sevišķi valsts nomalēs, vairo nenacionālo elementu. Tāpēc ārzemju strādnieku ielaišana ir no valsts kontrolējama un viņi pielaižami tikai par cik viņi tieši nepieciešami. Sevišķi nevēlami ir kultūrā zemu stāvoši ārzemju strādnieki.

Kā tālāks pretlīdzeklis minama - paplašināta mašīnu pielietošana; it īpaši Anglija un U.S.A. te gājušas tāli uz priekšu: tur arī mazākās saimniecībās ar panākumiem pielieto mašīnu darbu.

Beidzamā laikā daudz pārrunāts jautājums, kā ierobežot laukstrādnieku pārceļšanos uz pilsētām. Ka šāda pārceļošana ir gājusi pāri par mēru un dibināta vienīgi uz pārejošu darba roku pieprasījumu, to pierāda ziemas bezdarbs pilsētās. Ir jautājums, vai pārejoši straujāks rūpniecības temps atsveŗ ļaunumus, kas ceļas no sekojošā bezdarba. Nav šaubu, ka beidzamā laikā kroniskais bezdarbs tautsaimnieciski neattaisno laukstrādnieku pārceļšanos uz pilsētu. Tāds ieplūdums smagi apgrūtina pilsētas, paasina dzīvokļu krīzi un vairo izdevumus labierīcības mērķiem. Pretlīdzekļu izvēle nav vieglā, jo te sakrīt kopā saimnieciskie, sociālie un politiskie motīvi.

Lai strādātu pretīm laukstrādnieku ieplūšanai pilsētās, par to jā rūpējas arī darba devējiem. Piemēroti dzīvokļi, pietiekošas naturālījas un darba alga, tāda darba iekārta, ka vismaz vīriem nodrošināts darbs visu gadu, interese par vecu, darba nespējīgu gājēju apgādi, kā arī par viņu trūkumā nonākušām sievietēm un bērniem, laba apiešanās ar strādniekiem un satiecība, tie ir apstākļi, kuŗi noteic laukstrādnieku pārceļšanos. -

Lai saistītu pie zemes pietiekošu brīvo dienas strādnieku skaitu, jāgādā par veselīgiem, piemērotiem dzīvokļiem. Lauku pagastiem jā rūpējas, lai lauku dzīve taptu pilnīgāka, bagātāka. Ar attiecīgām labierīcībām jāgādā par garīgo ierosmi, kā arī jāveicina saimnieciskais progress ar tautas bibliotēkām, biedrības namiem, bērnu dārziem, priekšlasījumiem, dziedāšanas biedrībām u.t.t.

Visi šie līdzekļi ir tomēr nepietiekoši, lai radikāli novērstu bēgšanu no laukiem: laukstrādniekiem jādod iespēja tikt uz priekšu un tas viņiem skaidri norādāms. Kā ilgstošs, noderīgs līdzeklis ir strādnieku noņemšana uz laukiem. Iebūvniekiem ar pāris hektāru zemes allaž būs jāmeklē blakus peļņa. Jo mazāks iebūvnieka gabals, jo kārtīgāki viņš neklēs blakus darbu, jo lielāks viņa īpašums, jo vairāk viņa darbs būs sezonas darbs. Šo domu var visvieglāk realizēt lielgruntniecība, kuŗa var arī dot vajadzīgo zemi; izvedot domu dzīvē, protams, jārēķinājas ar katra apgabala īpatnībām.

Vācijā laukstrādnieku jautājumu gribēja kārtot ar 11. augusta 1919.g. likumu par "laukstrādnieku apgādāšanu ar rentes zemi", bet likums neatrada piekrišanu un tika nokritizēts kā nelietderīgs.

DARBA ATTIECĪBAS.

TARIFA LĪGUMS.

Pastāvošie, rūpniecību regulējošie likumi nosaka, ka darba līguma attiecības starp patstāvīgiem rūpniekiem un rūpniecības strādniekiem ir atkarīgas no brīvprātīgas vienošanās. Šādu līguma brīvības viedokli izteic arī Vācijas satversmes § 151, kuŗš nosaka, ka: "Saimnieciskā dzīve kārtojama uz taisnības principiem, lai visiem būtu nodrošināta cilvēka cienīga eksistence; šinīs robežās ikvienam dodama saimnieciska brīvība." § 157. nostāda darba spēku zem sevišķas valsts aizsardzības, garantējot vienlīdzīgas darba tiesības. Visbeidzot, § 165. paredz, ka: „strādniekiem un ierēdņiem līdzjādarbojas algas un darba noteikumu regulēšanā, līdztiesīgi un kopīgi ar uzņēmējiem.”

No darba līguma brīvības vispirms secināms, ka ikviens darba devējs un darba ņēmējs individuāli vienojas par noteikumiem, t.i. līguma saturs izriet no abu līgumu slēdzēju kopējas gribas. Saimnieciskā attīstība tomēr rāda, ka individuālā darba līguma priekšnoteikumi vairs neatbilst tagadējam faktiskam stāvoklim: lielrūpniecības organizācija prasa vislīdzīgu attiecību kārtot ar visiem strādniekiem, ne individuālu. Konkurence atsevišķu uzņēmumu starpā spiež uz darba noteikumu līdzīgu normēšanu. Ja, līdz ar to, priekš visas strādniecības zināmā uzņēmumā vai nozarē izveidojas visā visumā līdzīgi darba līgumi, tad ir dabiski, ka vispārība iespaido līgumu saturu, kas atsevišķam strādniekam nav panākams.

Tādā kārtā atsevišķu līgumu saturu arvien vairāk noteic kopības: individuālā darba līguma vietā stājas kolektīvais līgums. Tā kā, pirmā kārtā, te ir runa par algas jautājumiem, tad tas izveidojas kā tarifa līgums. Tarifa līgums kārtot darba noteikumus vai nu priekš atsevišķa uzņēmuma ("uzņēmuma tarifs") - Betriebstarif) vai arī priekš vispār līdzīgu uzņēmumu grupas („aroda-tarifs” - Berufstarif).

A t t ī s t ī b a. Algu tarifu jautājums vispirms pacēlies Anglijā. Vācijā tas ierosināts 1848.g. Frankfurtes parlamentā, kur liberālie uzņēmēji ienesa priekšlikumu - atbalstīt un atzīt tarifa līgumus. Pirmais tarifa līgums ievests Vācijā 1873.g.: pēc lielā grāmatdrukātāju streika "vācu grāmatdrukātāju biedrība" kā nacionālo uzņēmēju apvienība, slēdz tarifa līgumu ar "grāmatdrukātāju strādnieku apvienību", kā darba ņēmējiem. Sākumā šī akcija atdūrās uz uzņēmēju pretestību, kuŗi ne labprāt atzina strādniekus kā sev līdzīgus kontrahentus; tāpat arī pretojās sociāldemokratiskās strādnieku organizācijas, kuŗām nepatika šāds miera ceļš. Beidzot abas puses piekāpās, jo izlīdzinošs miers izrādījās par nepieciešamu.

Tarifa līgumu attīstību rāda sekošie statistikas skaitļi: jau 1905.g. pastāv ap 1600 tarifa līgumu, ar apm. 500.000 strādniekiem. 1913.g. reģistrēti 13.446 tarifa līg., 218.033 uzņēmumos ar

2.072.496 strādniekiem; 1928.g. reģistrēti 8.178 tarifa līg., 912.006 uzņēm. ar 12.267. 440 strād. No šiem skaitļiem redzama augoša tarifa līgumu nozīme.

Sadalījumu pēc nozarēm skat. zemāk pievestā tabulā.

Tarifa līgumu ieviešanu citās valstīs rāda sekošie skaitļi: H o l l a n d ē 1928.g. reģistrēti 942 tarifa līgumi, 17.231 uzņēmumi, ar 277.984 strādniekiem; Z v i e d r i j ā 1927.g.: 2.960 tarifa līgumi, 16.502 uzņēmumos, ar 494.625 strādniekiem; N o r v ē ģ i j ā 1926.g.: 523 tarifa līgumi ar 105.920 strādniekiem; A u s t r i j ā 1927.g.: 599 tarifa līgumi, 53.620 uzņēmumos, ar 327.014 strādniekiem.

Tarifa līgumus slēdz strādnieki un uzņēmēji caur savām organizācijām, stājoties sakaros un vienojoties; līgumu slēgt var arī organizēta strādnieku apvienība, no vienas puses, ar atsevišķu vienu uzņēmēju, no otras puses. Jāpaturā vērā, ka līguma iespaids izplatās pāri šīm tiešām saistībām, jo konkurence spiež arī pārējos kontrahentus piekāpties uz līdzīgiem darba noteikumiem.

Piedzīvojumi rāda, ka sīkie uzņēmēji var vieglāk iet savus ceļus, t.i. stāda sliktākus darba noteikumus un apmierinās ar mazvērtīgākiem darbiniekiem.

Tarifa līguma būtība pastāv iekš tam, ka darba noteikumus nolīgst tikai vispārīgi, nenoslēdzot konkrētu darba līgumu. Nolīgst tikai par to, ka, ja nākotnē tiks slēgti darba līgumi, tarifa līguma saturs, bez jebkādas tālākas norunas, attiecināms uz individuālo darba līgumu. Pie tam tarifa līgums paliek spēkā netiekvien uz patlaban organizācijās apvienotām personām, bet šie noteikumi attiecināmi arī strādniekiem un uzņēmējiem, kuri turpmāk pievienosies tarifa līgumam. -

Tarifa līgumu sadalījums pēc nozarēm Vācijā uz 1928.g.1. janvāri.

Tarifa līgumu sadalījums pēc nozarēm Vācijā uz 1928.g. 1. janvāri.				
Rūpniecības grupas, kurās se- višķi izplatīti tar.līgumi:	Tarifa līgumi:	Uzņēmumaos:	Strādnieku skaits:	
			K o p ā.	no tiem sievietes:
1. Zēnkopība, dārzkopība, lop- kopība.....	249	220.965	1.668.059	691.008
2. Mežkopība un zvejniecība..	68	11.539	281.358	68.670
3. Kalnrūpniecība, salīnes un kūdras izmantošana.....	94	2.179	841.482	8.104
4. Akmeņu un zemes-slāņu rūp- niecība.....	631	10.377	438.523	67.729
5. Dzelzs un metālu iegūšana.	69	1.964	677.047	21.147
6. Dzelzs, tērauda u.c. metāla preces.....	510	36.950	1.501.335	221.964
7. Mašīnas, aparāti un automo- bīli.....	218	5.245	228.738	10.084
8. Ķīmiskā rūpniecība.....	74	3.501	272.179	59.959
9. Kokrūpniecība un griezumī.	357	37.294	375.857	31.531
10. Tekstilrūpniecība.....	288	25.141	943.903	551.406
11. Papīrrūpniecība un pavai- rojumi.....	185	33.651	376.579	136.751
12. Pārtikas un baudvielas....	1.123	81.637	474.822	205.516
13. Apģērbu rūpniecība.....	564	46.598	443.474	271.043
14. Būvniecība un blakus darbi	1.019	110.850	932.724	2.672
15. Tirdzniecība.....	832	89.000	538.712	209.272
16. Transports.....	333	15.150	769.124	15.428
17. Restorāni un viesnīcas....	170	34.508	164.911	87.943
Visas grupas kopā	8.178	912.006	12.267.440	3.006.796,
to starpā ierēdņi.....	1.677	264.511	1.642.192	495.976

Tiesiskais jautājums līdz beidzamam laikam nebija noskaidrots. No juridiskās tarifa līguma dabas tiesa netaisīja slēdzienu, ka līgumu slēdzošās apvienības uzņemas saistību par to, ka viņu biedri likumu pildīs. Tiesa pieņēma, ka kontrahenti apsolās - visiem līdzekļiem par to gādāt, ka viņu biedri slēgs tikai tarifam atbilstošus darba līgumus. Tarifa līgumi tā tad izdara vienīgi morālisku spaidu. -

Vācijas 1928.g. izdotie "Nosacījumi par tarifa līgumiem" juridisko viedokli precizē sekoši: "ja darba līguma noteikumi fiksēti rakstiski, tad tie priekš ieinteresētām pusēm nav saistoši, ja viņi neatbilst tarifā paredzētiem noteikumiem."

Ar to ir fiksēts tarifa līguma spēks un viņa noteikumu negrozamība (Unabdingbarkeit des Tarifvertrages). Pretēji nosacījumi ir tikai tad spēkā, ja tie tarifa līgumā principiāli pielaisti, vai arī, ja viņi paredz darba noteikumu grozīšanu strādniekam par labu.

Vācijā darba ministram dota tiesība izsludināt tarifa līgumus par vispār saistošiem, ja šie līgumi ieguvuši praksē dominējošu nozīmi zināmā novadā, vai valstī. Šādi līgumi arī tad saistoši, ja darba devējs nepiedalās tarifa līgumā un tādu no savas puses nav parakstījis. Ja uz darba līgumu var attiecināt vairākus saistošus tarifa līgumus, tad par pamatu ņemams plašākais no viņiem.

Vispār saistošie tarifa līgumi ievedami tarifa reģistrā ar norādījumu - priekš kuŗa apgabala un no kuŗa laika viņi stājušies spēkā. Šķīrējtiesa var, pret viena vai abu līgumu slēdzēju gribu, atzīt tarifa līgumus par vispār saistošiem un viņi tad uzskatāmi kā "spaidu tarifā".

Tarifa līgumu saturs ir tikpat daudzpusīgs kā darba līgumu saturs. Tarifa līgums paredz: darba algu, darba laiku, nelaimes gadījumu novēršanu, strīdus izšķiršanu, streiku un lokautu noliegumu u.t.l.

Kolektīviem līgumiem darba attiecību kārtošanā ir jo lielāka nozīme, jo plašākas strādnieku un uzņēmēju organizācijas tādus līgumus noslēdz. Šinī sakarībā minamas t.s. "Darba apvienības" (Arbeitsgemeinschaften), kuŗās piedalās organizētie darba devēji un darba ņēmēji; kā "Centrālās darba apvienības" viņas Vakar-Eiropā vairāk un vairāk izplatās. Šo apvienību mērķis ir: pārvarēt pastāvošās pretešķības un, pastrīpojot kopējās intereses, saprasties visos uz darbu attiecošos jautājumos. Par nožēlošanu šie labie nodomi ir reti izvesti dzīvē. -

Tarifa līgumu nozīme. Darba devējam tarifa līgums dod pozitīvu labumu tai ziņā, ka viņš uz zināmu laiku var pārredzēt algas izdevumus un rēķināties ar nepārtrauktu darbu. Tarifa līgums arī spiež konkurencei ar viņu rēķināties, kādēļ nav jābaidās no algu pārsolīšanas. Kā trūkums atzīmējama algas normu schematizēšana: ar to ir ņemta iespēja - atalgot spējīgākos strādniekus labāk, vājākos - zemāk; arī ir apgrūtināts - piemērot algas konjunktūrai.

Priekš strādnieka ir no liela svāra - zināmas peļņas nodrošināšana; ļaunums, turpretīm, ir, ka spējīgākais strādnieks netiek atalgots pēc viņa nopelna; arī apgrūtināta ir konjunktūras izmantošana.

Tarifu līgumi dod strādniekiem iespēju, caur viņu organizācijām, gūt iespaidu uz darba noteikumiem, kas viņiem izolēti uzstājoties, nav panākams. Priekš vispārības tarifa līgumu paplašināšana nodrošina darba mieru, ko nevar diezgan augsti ievērtēt.

Ja arī individuāla darba līguma saturs ir fiksēts ar kolektīvo vienošanos, līguma brīvība tomēr paliek spēkā tai ziņā, ka kopsaistības tiek slēgtas caur brīvi vēlētiem pārstāvjiem. Ar saistošiem tarifa līgumiem individuālais darba līgums priekš ārpus apvienībām stāvošiem kontrahentiem ir atcelts. Ja valsts deklarē tarifa līgumus par saistošiem, tad pieņem, ka ārpus apvienībām stāvošo kontrahentu saimnieciskās spējas ir līdzīgas apvienoto kontrahentu spējām.

Nevar noraidīt varbūtību, ka fiksētie darba noteikumi var praksē izrādīties par nepildāmiem. Ar obligātorisko tarifa līgumu deklarēšanu valsts uzņemas smagu atbildību, kuŗa attaisnojama vienīgi tad, ja vispārības intereses prasa valsts iejaukšanos līgumu brīvībā.

Līdz 1927.gadam Vācijā bija izsludināti par vispār saistošiem 22.752 tarifa līgumi; 2.421 gadījumā prasība, lai līgumus deklarētu kā saistošus, noraidīta.

DARBA CĪŅA.

Par streikiem sauc liela mēroga norunātu darba pārtraukšanu. Streiki var būt atsevišķi vai grupu streiki, atkarībā no tā, vai viņi proklamēti atsevišķos vai vairākos uzņēmumos. Izšķir uzbrukuma (aktīvos) un aizsargāšanās (pasīvos) streikus; pirmo mērķis ir strādnieku prasību realizēšana; otro - atgaiņāšanās pret uzņēmēja spertiem soļiem. Ja streikotāji tieši priekš sevis neko negrib panākt, bet caur darba pārtraukšanu grib atbalstīt citu uzņēmumu, tad runā par simpātijas streiku. Streika pretstats ir lokauts (Lockout), ja uzņēmēji no darba izslēdz vai nu atsevišķa uzņēmuma, vai zināmas uzņēmumu grupas visus strādniekus, lai uz tiem izdarītu spaidu un tie piekāptos.

Vēsture. Par amata zeļļu darba pārtraukumiem ir pierādījumi jau 14. g. s. Breslava (1329) un Speyerā (1351) zeļļi noliek darbu, lai panāktu algas uzlabošanu. Konstancā (1410) drēbnieku zeļļi caur streiku grib dabūt paši savu tiesu, kā arī tiesību organizēties. Nürnbergā (1475) zeļļi prasa labāku uzturu. 15. un 16. g.s. atzīmēti vairāki grāmatdrukātāju streiki. 16.g.s. vairākkārt izceļas streiki būvamatniecībā; nākamā g.s. cīņa vēl paasinās. Par biežiem streikiem liecina bārgie sodi, kādus uzliek par darba pārtraukšanu. Līdzīgi piemēri tanī pat laikā novērojami Anglijā un Francijā. Anglijā streiki vairojas ar lielrūpniecības attīstīšanos un augošo mašīnu pielietošanu. Bieži streiki izvesti ar varas darbiem, bet pret uzņēmēju pārspēku strādniekiem nav redzamu panākumu. Tikai jaunākā laikā, līdz ar strādnieku apvienošanās, streiki izvērsas par spēcīgu ieroci, ar kuŗu strādnieki var uzlabot savu stāvokli.

Streikus izsauc galvenā kārtā prasība pēc algas paaugstināšanas vai arī, lai novērstu algu pazemināšanu. Ar 8 stundu darba dienas ieviešanu, streiki dēļ darba laika saīsināšanas ir reti. Daudzos gadījumos streikus izsauc iedomāta vai patiesa netaisnība un bardzība pret strādniekiem, sodi, patvarīga atlaišana no darba, kā arī vispārīgi rīkojumi, caur kuŗiem strādnieki jūtas aizskārti.

Streika tiesība. Ja zem darba līguma brīvības saprot tiesību nolīgt darba attiecības, tad loģiski līguma slēdzējiem ir šī brīvība saprotama, kā arī tiesība darbu pārtraukt. Ja strādnieks nav caur līgumu citādi saistīts, piemēram, ja viņš nodarbināts sabiedriski svarīgos uzņēmumos, viņam ir tiesība nolikt darbu vienam par sevi, vai kopējā norunā ar citiem, kad viņam tīk, pieņemot, ka viņš nepārkāpj līguma noteikumus un ka streiks izlemts brīvpātīgi no visiem dalībniekiem, t.i. nav izdarīts uz citiem strādniekiem spiediens pievienoties streikam. Abejos virzienos gan no strādnieku puses bieži darīts pretējais, no kā dibināti slēdzams, ka daudzkreiz streikus pamatoti bargi nosoda. Aplam ir pieņemt, ka tādas parādības vispār izskaidrojamas ar streiku būtību; arī bez tādām pārmērībām streiki ir spēcīgs varas līdzeklis strādnieku rokās. Bez šaubām streiki ir cīņas līdzeklis, kuŗš nodara zaudējumus.

Sekas. Streiku sekas vispirms ir privātsaimnieciska rakstūra. Ja nejauši fabrikas strādnieki ierodas pie uzņēmuma vadītāja un paziņo, ka pēc uzteikšanas termiņa notecēšanas viņi visi noliek darbu, ja viņiem nepaaugstina algu, tas notiek laikā, kad darba rokas trūkst, bet pasūtījumu ir daudz, tad uzņēmējam grūti saskatīt izeju, viņam nav iespējams tūlīt atrast vietniekus, lai izpildītu pieņemtus pasūtījumus. Viņš vai nu vispār nevar savas saistības pildīt, vai arī nevar dot pilnvērtīgu darbu, caur ko cieš viņa labā slava. Pa streika laiku fabrika stāv dīkā, bet ierēdņu algas un citi izdevumi turpina pieaugt.

Streika sekas tomēr iet tālāk un nodara zaudējumus arī tautsaimniecībai. Darba pārtraukums nozīmē priekš strādniekiem jūtamus ieņēmumu zaudējumus. Zaudējumi ceļas arī apsūtītājam, ja viņš nesaņem laikā viņam nepieciešamās jēlvielas vai citus materiālus. Tā kā katrs uzņēmums ir

atkarīgs no daudz citiem uzņēmumiem, lielāku streiku sekas izpaužas uz dažādām, pat attālām nozarēm; vislaunākas ir sekas, ja streiko tā sauc. pamatrūpniecības, piem. ogļu un rūdu raktuves. Ar sekmīgu streiku ražošanas izdevumi var sacelties tik augstu, ka vairs nav iespējama konkurence ar ārzemēm.

Bez materiāliem zaudējumiem, krīt vēl svarā ideāli zaudējumi - katra cīņa paasina šķiru pretešķības. Ja strādnieki streiku zaudē, viņu sarūgtinājums aug jo vairāk, jo lielāks posts, kuŗā viņi nonākuši; ja strādnieki uzvar, tad ir vietā bažas, ka nākamā gadījumā viņi uzstādīs jaunas prasības, kas iet pāri pār uzņēmēja materiālām spējām.

Statistika rāda, ka caurmērā puse streiku devusi strādniekiem zināmus labumus, kaut arī ne viemnēr cerētos apmēros. Visā visumā streiki biežāk beigušies bez panākumiem priekš strādniekiem, retāk viņi devuši pilnu strādnieku uzvaru. Samērs dažādos gados ir bijis visai nevienāds - vispārīgs saimniecisks uzplaukums ir parasti labvēlīgs, lai strādnieki varētu izvest savas prasības; saimnieciskas depresijas laikā lieta otrāda, ja vien darba devējs nav vājināts caur politiskas varas pārgrupēšanos.

Daudzkārt tiek nodarīta liela kļūda, apspriežot streikus vienīgi uz statistisko datu pamata - jāņem vērā netikvien streiku netiešās sekas, bet arī viņu tiešos izpaudumus. Jau varbūtība vien, ka var izcelties streiks, spiež uzņēmēju brīvprātīgi nākt strādniekiem pretīm, lai novērstu cīņu, kuŗa arī viņam uzliek smagus upurus. Piedzīvojumi rāda, ka saprašanās ceļš ir abām pusēm izdevīgāks. Jo saprātīgāki un apzinīgāki ir strādnieku vadoņi un jo vairāk uzņēmēji paši saprot radušos situāciju, jo streiki ir retāki.

Ja streiki izcēlušies, tad viņu apmēri un nozīme arvien vairāk pieaug. Te izpaužas lielrūpniecības sekas, kur lielas strādnieku masas strādā vienkopus vai līdzīgos arodos; bez tam vēl strādniekus padziļina strādnieku organizācijas. Organizāciju nozīme aug, ja viņas aptver visu valsti vai pat pieņēmušas internacionālu raksturu. Lai mazinātu streiku postošās sekas, ir nepieciešama valsts iejaukšanās; kā otrs līdzeklis streiku nokārtošanai ir samierināšanas instances. Visnotaļ ir jānovērš varas pielietošana, kā no vienas, tā no otras puses. Brīvībai ir jāvelk robežas, ja to prasa vispārības intereses. Nedrīkst vājšāko pusi - tā var būt kā strādnieki, tā uzņēmēji - padot stiprākā pretinieka patvaļai; abiem viņiem ir jāpadodas bezpartejiskas instances spriedumam, kuŗa labāk pārredz apstākļus un var tos objektīvi novērtēt.

Statistika. Vācija, sākot ar 1899.g. ved streiku un lokautu statistiku. Pēckaŗa laikā abi cīņas veidi ir stipri vairojušies, kaut gan ar 1925.g. iezīmējas zināms atslābums. Skaitļi ir šādi:

<u>Gads.</u>	<u>Streiku sk.</u>	<u>Uzņēmumos.</u>	<u>Streikoj.strādn.</u>
1919.	3719	33.840	1.938.354
1920.	3807	42.263	1.429.116
1922.	4875	47.501	1.823.921
1924.	1973	28.430	1.618.011
1925.	1740	25.155	756.680
1928.	759	8.070	722.298

IZLĪDZINĀŠANAS CEĻI.

Novērojumi rāda, ka pie labvēlīgas konjunktūras streiki pa lielai daļai beidzas ar uzvaru, pie depresijas, turpretīm, ar zaudējumu. No tā secināms, ka 1) strādniekiem cīņā jāiegūst viņiem pienācīga tiesa no ražošanas augoša ienesīguma, bet 2) ka pie slīgstošas konjunktūras strādnieki nav pareizi informēti par tirgus stāvokli un uzsākuši bezizredžu cīņu. Abos gadījumos ir labāk streiku novērst un strīdu izlīdzināt miera ceļā. Šo mērķi sev sprauž izlīdzināšanas instances. Viņu uzdevums būs dažāds, atkarībā no tā vai cīņa tikai vēl gatavojas, vai streiks jau sācies. Attiecīgās samierināšanas instances, kur tādas pastāv, ir: vienošanās kameras (Einigungsämter) un šķīrējtiesas (Schiedsgericht). Vienošanās kameras uzdevums ir novērst streiku; zem šī vārda saprot komisiju, sastāvošu no abu strīdīgo partiju priekšstāvjiem, kuŗas uzdevums ir kopēji apspriest un apsvērt abpusējās prasības un panākt vienošanos, kuŗai tad abas puses labprātīgi padodas. Komisijai tādā kārtā ir jāizstrādā par jaunu slēdzamais darba līgums. Komisija stājas darbā tūlīt, kad izcēlušās domstarpības, bet atklāta cīņa vēl nav uzsākta.

Ja vienošanās komisiju uzdevums ir novērst streikus, tad šķīrējtiesām piekrīt kārtot jau uzsāktu cīņu, likvidēt jau izcēlušos streiku. Nav izslēgts arī gadījums, kur abas instances darbojas apvienoti - vienošanās komisija, kuŗai nav bijis panākumu var papildinātā sastāvā sanākt par jaunu un iznest šķīrējtiesas spriedumu. Galvenā loma te piekrīt tiesas priekšsēdētājam, kuŗam jābūt objektīvam lietpratējam, jo viņš iespaido pirmā vietā spriedumu. Panākumi paredzami tikai tad, ja iespējams piespiest abas puses lēmumam padoties.

Šķīrējtiesa spriež par to, vai uzstādītās prasības ir dibinātas un vai tās ir pildāmas; viņas lēmums būs atkarīgs no apstākļiem, jo jārēķinās arī ar faktisko spēku samēru - abas puses tikai tad brīvprātīgi padosies sprieduman, ja tas puslīdz saskanēs ar to, kas būtu panākams streika ceļā.

Bez šķīrējtiesām vēl minamas rūpniecības tiesas un darba tiesas, kuŗām jāizšķir strīdus lietas par pastāvošo likumu piemērošanu noteiktam gadījumam.

Attīstība. Vienošanās kameru doma ir tikpat veca kā darba pārtraukumi. Jau 14. g. s. Strasburgā minēta šķīrējtiesa starp meisteriem un zeļļiem, sastādīta no abpusējiem pārstāvjiem; ir arī vēlāki piemēri. Ilgstošu nozīmi šķīrējtiesas iegūst Anglijā, kad tur deklarē rūpniecības brīvību un strādnieki sāk organizēties. Anglijā šķīrējtiesu attīstība saistīta ar lielrūpnieka Mundella un mirtiesneša Kettle vārdiem. Nottinghamā 1860-os gados streiki rūpniecībā bija kroniski un uzņēmēji, to starpā Mundella, cieta lielus zaudējumus. Lai darītu galu šādam stāvoklim, Mundella uzaicināja strādnieku pārstāvjus iz arodbiedrībām uz apspriedi, uzņemdamies pats tās vadību. Pēc 8 dienu sīvas cīņas, izdevās panākt izlīgumu, vispirms uz nākošiem 3 mēnešiem, pie kam abas puses apņemas līgumu pildīt. Vēlāk izlīgumu pagarināja uz ilgāku laiku; tādi panāca mieru uz 20 gadiem. Ja arī pēc tam atkal bija strīdi, tomēr Mundellas piemērm sekoja daudzos Anglijas novados, kur ar sekmēm darbojās līdzīgas samierināšanas kameras "Boards of Conciliation".

Kettle's mēģinājumi jau vairāk atbilst šķīrējtiesām; viņš, kā tiesnesis, pats uzņēmās arbitra lomu un abām pusēm bija iepriekš jāapsolās padoties arbitra lēmumam. Pēc Anglijas likumiem tāds šķīrējtiesneša lēmums ir abpusīgi saistošs. Kettles vidutājībai bija panākumi un šim piemēram sekoja arī pāri Anglijas robežām.

Parlaments izdeva attiecīgos likumus: 1867.g. "Conciliation Act" un 1872. g. "Arbitration Act". 1896.g. likums dod tiesību aktīvi iedarboties strīdu izlīdzināšanā arī Tirdzniecības kamerām ("Boards of Trade") un dot priekšsēdētāju, ja abas puses uz tādu nevar vienoties. Šīm kamerām ir tiesība nozīmēt priekš atsevišķiem novadiem arī pastāvīgus šķīrējtiesnešus. 1919.g. izdod likumu par "Industrial Courts", kā pastāvīgu šķīrēju - instanci.

Visas minētās šķīrējas instances stājas darbā vienīgi uz abpusīgu pieprasījumu, tā tad Anglijā pastāv brīvprātīgas izlīgšanas princips. Komisijās līdzīgā skaitā piedalās strādnieku un uzņēmēju pārstāvji.

Vācijā 1890. un 1901.g.g. likumi par "Rūpniecības tiesām" paredz šo tiesu vidutājību strīdu izšķiršanā tikai tad, ja abas puses to vēlas. No pretpusēm līdzīgā skaitā dodami pārstāvji, zem rūpniecības tiesas iecelta arbitra. Ja partu balsis dalās līdzīgi, izlīgums nav noticis; ja arbitrs konstatē majoritāti, viņš pasludina izlīguma noteikumus un uzaicina strīdīgās puses paziņot, vai viņas spriedumu akceptē. Ja viena puse neatbild uz šo priekšlikumu, izlīgums skaitās par nenotikušu. Par notikušo arbitrs sastāda protokolu un pēc tam ziņo atklātībai, ka spriedums nav nācis spēkā.

Rūpniecības tiesas Vācijā maz ko panākušas, jo izlīdzināšanas un šķīrējtiesas principi nav lāga apvienojami. Arbitram arī ne vienmēr ir vajadzīgā lietpratība un autoritāte. Ar 1926.g. likumu ir radītas "Darba tiesas", kuŗas izlemj tikai juridiskus strīdus jautājumus un nav domātas izlīgumiem.

No 1918.g. sākot Vācijā darbojas arī sevišķas "Izlīgšanas komisijas", kuŗas pēc būtības izpilda līdzīgas samierināšanas funkcijas; ārēja spaida arī te nav, vienīgi viņas ziņo atklātībai, ka no vienas puses izlīgums noraidīts, lai tādā kārtā izdarītu uz vainīgo pusi atklātības spiedienu.

Kaŗam izbeidzoties, darbojas arī sevišķi "Demobilizācijas komisāri", kuŗi varēja neizlemtas lietas pārlemt un pasludināt savu spriedumu par saistošu arī tad, ja abas puses būtu izlīgumu noraidījušas. Ar to de facto ievests "Spaidu tarifa līgums", kam varēja būt kļūmīgas sekas; tāpēc 1924. gadā šie komisāri atcelti.

Kā redzams, praktiski panākumi izlīgšanas komisijām nav bijuši lieli; viņi nav attaisnojuši uz komisijām liktās cerības, jo komisijām dažādās nozarēs trūcis vajadzīgās lietpratības. Ja darba devēji un strādnieki neatlaidīgi pastāv uz savām prasībām, tiesnesim ir jālaipo starp abām pusēm un panākumi daudzkārt palikuši problēmātiski.

Tagadējā izlīdzināšanas kārtība Vācijā noteikta ar 1923.g. likumu. Valsts darba ministrs ieceļ sevišķas izlīdzināšanas komisijas, sastāvošas no viena vai vairākiem bezpartejiskiem priekšsēdētājiem un līdzīga skaita darba devēju un darba ņēmēju piesēdētājiem. Priekš lielākiem novadiem ieceļ sevišķus šķīrējus ("Schlichter"), kuŗiem kompetē gadījumi, kuŗi priekš valsts saimnieciskās dzīves sevišķi svarīgi. 1928.g. Vācijā darbojas 105 izlīdzināšanas komisijas un 19 pastāvīgi šķīrēji. Komisijām un šķīrējiem jācenšas panākt vienošanos attiecībā uz tarifa līgumu un darba noteikumiem, pie tam vienošanos visā visumā; atsevišķus gadījumus izšķir darba tiesas. Vidutājību var piesaukt ikviena no strīdīgām pusēm, ja to prasa vispārības intereses, komisijas un šķīrēji var arī rīkoties patstāvīgi, kā amata personas. Ja nav panākams izlīgums, tad izlīgumu viņa principiālā daļā var deklarēt par saistošu, ja pēc apstākļu taisnīga novērtējuma tāds atzīstams par vēlamu un viņa izvešana dzīvē nepieciešama aiz saimnieciskiem un sociāliem motīviem. Saistošie koplīgumi atvieto šķīrējtiesas lēmumu; viņi iet tālāk par tiešo vidutājību, bet uzliek arī vienošanās instancēm augstāku atbildību.

Saistošos koplīgumus darba devēji apstrīd, strādnieki, turpretīm, tiem piekrīt. Ar saistošu līgumu ir fiksēta ražošanas izmaksas svarīga sastāvdaļa - darba alga. Lēmums prezumē, ka algu paaugstināšana ir iespējama; to tomēr ir grūti pierādīt, sevišķi ja skatās nākotnē. Vai algu paaugstinājums uz ilgu laiku un visiem uzņēmumiem ir pa spēkam, to ir grūtāk motivēt, nekā saistošos tarifa līgumus. Ja algu līmenis pārsniedz normālo augstumu, sevišķi ja tas augstāks par konkurenci pasaules tirgū, tad sekas ir pārprodukcija, tirgus ierobežošana, darba apstākļu pasliktināšanās. Algas augstumu noteic strādnieka veiktais darbs, kuŗa izvērtēšana saistās ar pārējiem ražošanas faktoriem - dabas bagātībām un kapitāla tirgu. Ja preču cenas tirgū pieļauj augstāku darba ievērtējumu, ir iespējams algas paaugstināt, t.i. vispār paaugstināt ražošanas

izdevumus. Uzņēmējs arī tādā gadījumā piekāpsies, ja vispārējie apstākļi tam nesola izdevīgāku kombināciju.

Ar obligatoriskiem lēmumiem valsts uzņemas lielu atbildību, principiāli viņus tomēr nevar atzīt par noraidāmiem. Agrākie izlīdzināšanas paņēmieni, kuŗi neparedzēja piespiedu padošanos, izrādījušies par nepietiekošiem, viņi nav spējuši nodrošināt darba mieru. Tomēr, ja no vienas puses ņemami vērā saimnieciskie motīvi, tad no otras puses, nedrīkst saistošos koplīgumus bieži pielietot, jo tad zūd partiju atbildības sajūta un cieš kopinteresu izpratne. Vislabāk ir, ja saimnieciskā dzīve kārtojas pašapvaldīšanas ceļā, caur pretējo partiju apvienībām. Spaidi pielietojami kā beidzamais līdzeklis un arī tad, ja kopintereses prasa cīņas izbeigšanos; tas attiecas galvenā kārtā uz komūnāliem, vispār nepieciešamiem darbiem, kur sastrēgums iespējami ātri likvidējams, lai nenodarītu vispārēju postu.

Austrijā 1919. g. likums paredz paritātisku vienošanos, bet bez spaida.

Francijā 1892. g. likums paredz tāpat brīvprātīgu izlīgšanu; pastāvīgu arbitrāžas komisiju tur nav.

Itālijā streiki un lokauti noliegti. Strīdus gadījumus, kur nav iespējams vienoties, izšķir tiesa.

USA dažos štātos ievestas fakultatīvas izlīdzināšanas instances; vienīgi dzelzceļu uzņēmumos paredzēta piespiedu vienošanās, tiesas ceļā.

Austrālijā pazīst visvecāko, obligatorisko darba strīdu izlīdzināšanu. 1894. g. Austrālijā un Jaun-Zelandē ievestas šķīrējtiesas, ar virstiesas tiesnesi kā priekšsēdētāju. Tiesa lietas izlemj, ja arī tikai viena puse reprezentēta un pretpuse nevar lēmumu novilcināt. Šķīrējtiesas lēmumu var deklarēt par saistošu.

STRĀDNIĒKU PĀRSTĀVniecības.

Atsevišķa uzņēmuma strādnieku pārstāvji ir strādnieku delegāti. Viņu uzdevums ir atbalstīt uzņēmuma vadību, kas attiecas uz darba attiecību kārtošānu. Lieluzņēmuma vadītājs nespēj stāties tiešās attiecībās ar visiem strādniekiem, ir nepieciešams vidutājs starp viņu un strādniecību. Visās labierīcēs, ko uzņēmums iekārtojis priekš saviem strādniekiem, jādarbojas līdzī arī strādnieku pārstāvjiem. Šie pārstāvji ir strādnieku delegāti; kā vidutāji viņi ziņo uzņēmuma vadībai par strādnieku vēlēšanos un sūdzībām, lai laikus radītu skaidrību, novērstu nemieru un streikus. Kā līdzstrādnieki viņi palīdz izstrādāt fabrikas iekšējās kārtības noteikumus; viņi piedalās labierīcību pārvaldē - bibliotēkās, virtuvēs etc.; piedalās strādnieku sūdzību caurskatīšanā un izlemšanā, kas zīmējas uz nepietiekošām drošības ietaisēm, trūcīgiem darba rīkiem, sliktu apiešanos etc. Delegātu kompetences ir dažādas; viscaur viņi ir orgāns, kas kontrolē darba attiecības starp uzņēmēju un strādniekiem. Delegātu nozīme aug ar uzņēmuma lielumu, tehniskā progresa kāpinājumu, kur ārējie darba apstākļi top komplicētāki un ir no svara koordinēta dažādo grupu sadarbība.

Savus uzdevumus delegāti var veikt tikai tad, ja viņi bauda strādniecības uzticību, t. i. ja viņi no strādniekiem vēlēti, viņiem dota rīcības brīvība tieši vilktās robežās.

Attīstība. Vācijas rūpniecības nolikumi noteica jau priekš kaŗa, ka Prūsijas kalnraktuvēs ar vairāk kā 100 strādniekiem obligatoriski jāizvēl strādnieku pārstāvji. Tagad Vācijā katram uzņēmumam ar pāri par 20 nodarbinātiem darba ņēmējiem ir jāizstrādā darba reglaments, pie kuŗa sastādīšanas jādod iespēju izteikties pilngadīgiem strādniekiem caur viņu vēlētiem delegātiem. Tādu reprezentāciju likums atzīst par vēlamu, bet to neprasa kā obligatorisku. Kaŗa laikā, 1916. g. izdots likums, kas prasa strādnieku delegātus visos uzņēmumos, kuŗi strādā priekš valsts aizsardzības, ja viņos nodarbināti vismaz 50 strādnieku. Pēc 1918. g. likuma visiem uzņēmumiem un pārvaldēm jāizvēl "strādnieku un ierēdņu padomes", ja tur nodarbināti ne mazāk kā 20

darbinieku. 1920.g. likums iet vēl daudz tālāk, rakstot priekšā daudz apstrīdētās “fabriku padomes” (Betriebsräte).

Vācijas satversme paredz strādniekiem tālu ejošas tiesības; viņas § 165. nosaka, ka: “Strādniekiem un ierēdņiem ir tiesība, kopīgi ar uzņēmējiem, līdzdarboties algas un darba noteikumu kārtošanā, kā arī lai veicinātu produktīvo spēku saimniecisko attīstību. Lai aizstāvētu savas saimnieciskās un sociālās intereses, strādniekiem un ierēdņiem dodama likumīga pārstāvniecība fabriku strādnieku padomēs, kā arī iecirkņu un valsts strādnieku padomē. Beidzamās sapulcējas ar uzņēmēju pārstāvjiem un citām ieinteresētām aprindām, lai lemtu par vispārīgiem saimnieciskiem uzdevumiem un līdzdarbotos pie socializēšanas likumu izvešanas dzīvē. Augšminētās padomes noorganizējamās tā, lai viņās būtu reprezentētas visas ievērojamākās arodgrupas, atkarībā no viņu saimnieciskās un sociālās nozīmes. Strādnieku un saimniecības padomju kompetencē var ietilpt arī kontroles un administrācijas tiesības. Padomju uzdevumus un uzbūvi noteic valsts.”

.”Likums par uzņēmumu padomēm” savā vispārīgā daļā noteic, ka: “lai sekmētu darba ņēmēju un darba devēju kopējās saimnieciskās intereses un atbalstītu darba devēju viņa uzņēmuma vadībā”, visos uzņēmumos ar vismaz 20 strādniekiem, jāizvēl “uzņēmuma padomnieki”. Uzņēmumos ar mazāk kā 20 strādniekiem, bet ne mazāk kā 5 pilntiesīgiem darbiniekiem, jāizvēl “uzņēmuma vecākais”. Ja uzņēmumā interesēti pret uzņēmēju strādnieki un ierēdņi, tad jāizvēl strādnieku padomes un ierēdņu padomes; tas nav par šķērslī viņu ekonomiskai apvienotai rīcībai.

Padomju uzbūve ir šāda: Strādnieku un ierēdņu padomes ievēl uz 1 gadu, tiešās atklātās vēlēšanās, uz proporcionalitātes pamatiem. Aktīvās vēlēšanas tiesības bauda 18 gadus vecie, abu kārtu vēlētaji; pasīvās vēlēšanas tiesības noteiktas uz 24 gadiem. Beidzamās tiesības bauda darbinieki, kuŗi nostrādājuši uzņēmumā vismaz 6 mēnešus un savā arodā ne mazāk kā 3 gadus. Amats ir goda amats; par sēdēs nokavēto laiku algu nedrīkst atvilkt. Ārzemniekiem vēlēšanas tiesību nav.

Padomju uzdevums ir: atbalstīt darba devēju, sakarībā ar uzņēmuma mērķiem; aizstāvēt darba ņēmēju intereses pret uzņēmējiem; līdzī lemt pie darbinieku pieņemšanas un atlaišanas. Darba devējam ik 3 mēnešus jādod pārskats par darbu gaitu un konjunktūru; šīs ziņas ir konfidenciālas. Uzņēmumam, kuŗā nodarbināti 300 strādnieku vai 50 ierēdņu, 6 mēnešus pēc gada slēguma, jādod ieskatam bilance un peļņas un zaudējumu rēķins. Ja darbus sašaurinot ir jāatļaiž daļa strādnieku, uzņēmēja pienākums ir laikus par to ziņot, lai pārkārtošanās norisinātos bezsāpīgi. Visnotaļ strādnieku un ierēdņu padomēm jāseko, lai nepārkāpj likuma priekšrakstus, lai pilda tarifa līgumu; tāpat viņām jāizstrādā akorda un gabaldarbu noteikumi, jāpiesauc šķīrējtiesa, ja vienošanās nav panākama. Ja darba devējs uzteicis strādniekam, tam 5 dienu laikā ir tiesība sūdzēties uzņēmuma padomei; no darba nedrīkst atļaiž par piederību pie noteiktas politiskas partijas, aiz konfesionāliem vai citiem iemesliem. Ja darba uzteikšana bija pamatota, bet padome atļaižšanai nepiekrīt, uzņēmējs var griezties pie darba tiesas.

Novērtējums. Likums par uzņēmumu padomēm skar uzņēmēja tiesības daudz lielākā mērā, nekā tas bija paredzēts ar agrākiem priekšrakstiem. Vācijas satversmē strādniekiem dotie solījumi tomēr bija jāpilda, ņemot vērā laika garu un politiskos pārgrupējumus, bija jādod strādniekiem iespēja līdzdarboties pie darba attiecību kārtošanas. Kur no abām pusēm bijusi laba griba saprasties, tur sākumā nav bijuši slikti panākumi; piedzīvojumi gan nav bijuši līdzīgi, tomēr pārsvarā bijis pozitīvs rezultāts. Viss atkarājas no tā, vai uzņēmumu padomes grib veicināt darba mieru un turēties likuma robežās. Beidzot ir no svara, vai strādnieku padomes aprobežojas ar uzņēmuma iekšējām lietām, vai tās, padziļinot iesākušos kustību, piekopj “ārējo politiku”, t.i. iziet uz to, lai grozītu tagadējo saimniecisko iekārtu un pakāpeniski pārietu uz kolektivismu; pret beidzamo novirzienu rūpniecības politikā ir izteiktas principiālas bažas un ierunas.

Austrijā - 1919. gada likums par uzņēmumu padomēm iet vēl tālāk kā Vācijā. Arī Itālija un Čehoslovākija sekojušas Vācijas piemēram.

Anglijā strādnieku pārstāvniecības jautājums atstāts privātai kārtošanai, bet kustība no valsts atbalstīta. 1918.g. ieceltā komisija, zem Whitley'a vadības, izteikusies par paritātisku reprezentāciju; uzņēmumiem ieteiktas "Work Committees", kā arī apvienotos uzņēmumos "Joint Industrial Councils"; tādas komitejas ir nodibinātas daudzos uzņēmumos.

Arī USA sākot ar 1918.g. daudzos lielos uzņēmumos nodibināti "Work Councils".

Strādnieku kameras un Darba kameras.

Strādnieku un ierēdņu padomes ir paredzētas priekš ikviena uzņēmuma par sevi; bez viņām krīt svarā arī strādnieku pārstāvniecība plašākā apjomā, t.i. ja vairāki uzņēmumi apvienojas pēc aroddrupām vai arī ja šīs apvienības organizētas pēc novadiem. Tādas apvienības sauc par "strādnieku kamerām", ja viņās ņem dalību vienīgi strādnieki. Viņām jābūt vidutājam starp valdību un strādniecību. Otrais veids ir "darba kameras", kurās piedalās kā strādnieku, tā darba devēju pārstāvji. Viņas ir kopēja organizācija, kurai piekrist strīdus izlīdzināšana un attiecību kārtošana ar valdības iestādēm.

Jaunie laiki, bez šaubām, stādījuši valdībai un sabiedrībai uzdevumus un tāpēc tādu organu radīšana ir nepieciešama: vispirms jābūt skaidrībā par darba patiesiem apstākļiem, jāatsedz strādnieku stāvokļa trūkumi un ļaunās puses, jānāk ar priekšlikumiem kā viņus novērst. Šiem orgāniem jānodod atzinums par to, kā praksē izpaužas likumu priekšraksti par darba attiecībām, kā veidojas darba aizsardzība, darba apgāde un tamlīdzīgi jaunievedumi.

Darba attiecību kārtošana skar nevien strādniekus, bet arī darba devējus. Tāpēc arī praksē attaisnojamas darba kameras, kurās ņem dalību kā strādnieki, tā darba devēji. Šādas paritātiskas organizācijas var sekmīgāki veikt attiecību kārtošanu, strīdus izšķiršanu, tarifa jautājumu atrisinājumu un veicināt sociālo mieru, nekā tikai strādnieku reprezentācijas, kurām dabiski jānostājas antagonismā pret uzņēmēju. Protams, ka jautājumi par strādnieku pašu organizēšanos, pašpalīdzību etc., kurī skar vienīgi strādniekus, kārtojami viņiem vieni pašiem par sevi.

Ir jautājums vai darba kamerās jāpiedalās arī vēl valdības pārstāvjiem. Tāpat jātop skaidrībā vai kameras organizējamās pēc arodiem vai arī dažādi arodi apvienojami zināmā rajona kamerā. Arodkamerās pirmo vietu ieņems konkrēti tehniski jautājumi; rajona kamerās tie izpaudīsies mazākā mērā un te dominēs strādniecības attiecības pret uzņēmējiem. Jāpiezīmē, ka liels daudzums paralēlu organizāciju norobežotā rajonā var darbu drīzāk kavēt nekā sekmēt.

Kā speciālas organizācijas Vācijā minamas: darba kameras kalnrūpniecībā, Mājrūpniecības arodkomitejas, Zeļļu apvienības, kurām sprauti šaurāki mērķi.

Strādnieku pārstāvniecības doma ir diezgan veca un jaunākā laikā viņa rod vispusīgu piekrišanu. Vācijā jau 1870-os gados ierosināts jautājums par darba kamerām, bet izstrādātos likuma projektus galīgi nepieņēma; tos aprok likumdošanas iestādēs un tikai pēcķa laika jautājums pieņēma konkrētu veidu. Darba kameras pastāv: Beļģijā (1887), Holandē (1897), Francijā (1900), Austrijā (1920).

STRĀDNIĒKU AIZSARDZĪBA.

Būtība un uzdevumi.

Zem “strādnieku aizsardzības”, vārda tiešā nozīmē, saprot noteikumus, kas vērsti pret darba attiecību kaitīgām parādībām. Plašākā nozīmē tanī ietilpināmi priekšraksti, kas ierobežo kontrahentu brīvību pie darba attiecību kārtošanas, tamdēļ šurp attiecas visi noteikumi, kas uzlabo strādnieku stāvokli, caur darba līguma nokārtošanu.

Strādnieku aizsardzība pirmā kārtā ņēma vērā darba noteikumus rūpniecībā, jo te viņa bija visvairāk nepieciešama un strādnieki noteikti prasīja valdības iejaukšanos. Tā, piem., par strādnieku stāvokli Anglijā 19. g.s. sākumā ir šādas ziņas: Parlamenta komisiju anketas par apstākļiem rūpniecībā rāda šausmīgu ainu. Strādnieku šķiras garīgu un miesīgu novārgumu. Aģenti no laukiem vāc bērnus uz lieliem rūpniecības centriem un raktuvēm, kur viņus, līdzīgi pieaugušiem, nodarbina dienu un nakti. Raktuvēs nodarbina bērnus jau no 8 - 9 gadiem, rūpniecībā pat ar 7 - 8 g. sākot. Darba laiks bērniem, tāpat kā pieaugušiem, ilgst 16 - 18 stundas bez pārtraukuma; tāpēc sāk runāt par “baltajiem vergiem” Anglijas fabrikās. Sekas ir dažādi organisma sakropļojumi: mugurkaula slimības, plaušu u.c. organu bojājumi. Izglītību bērni nedabū nekādu, tās vietā novērojams jaunatnes morālisks paklūdums. Tādi apstākļi spiež galu galā likumdevējus ierobežot darba līguma brīvību, kas strādnieku šķirai bijusi visai kļūmīga.

Anglijas likumdošana šinī virzienā attiecas uz nozarēm, kuŗās ļaunumi bija viskļiedzošākie, t.i. kalnraktuvēs un tekstilrūpniecībā. Kad noskaidrojās, cik tālu te var iet, tad aizsardzību attiecināja arī uz citām rūpniecības nozarēm. Panākumi neizpalika un strādnieku stāvoklis radikāli uzlabojās; pie tam aizsardzības likumi nekavēja rūpniecības uzplaukumu.

Vācijā strādnieku aizsardzība iesākās daudz vēlāk, viņu lielā mērā veicinājusi strādnieku apdrošināšana. Novērojumi rādīja, ka darba devēji tikai retos gadījumos nāca brīvpriatīgi pretīm strādnieku dibinātām prasībām. Sevišķi pēc mašīnu ievēšanas rūpniecībā vairojās nelaiemes gadījumi. Sievas un bērnus nodarbina kā dienā, tā naktsdarbos; bērnus jau no agras jaunības; darba laiks 14 - 15 stundas. Pirmos aizsardzības soļus sper Prūsija 1839.g., pēc tam kad Westfāles un Reinas apgabala iesauktie jaunkareivji izrādās par vāji attīstītiem un kaŗa dienestam nederīgiem. Bet paiet vēl gadu desmiti, kamēr aizsardzība pieņem redzamākus apmērus. Panākumi Vācijā bija acīm redzami.

Starptautiska akcija. Valdības priekšraksti, kas vērsas pret darba apstākļu ļaunām sekām, bieži prasa no uzņēmēja izdevumus uzņēmuma pārkārtošanai un labierīcībai, kā arī, no otras puses, ierobežo uzņēmēju viņa tieksmēs maksimāli darba spēku izmantot ražošanai. Pie šādas pārkārtošanas ir jāreķinās ar ārzemju konkurenci: ja tur tādu izdevumu nav, viņas var ražot lētāk. Tādēļ pasaules tirgū konkurējošām valstīm ir jāsapņo šinī virzienā spējamie soļi. Tāds ierosinājums pacelts vispirms Šveicē 1881.g. 1890.g. Berlinē sasauca starptautisku konferenci šī jautājuma apspriešanai. Konferencē nebija redzamu panākumu; daudzas valstis strādnieku aizsardzības likumdošanā bija palikušas stipri atpakaļ un nevarēja noslēgties uz lieliem lēcieniem. Lēmumi iznāca zem tām normām, kādas citas valstis jau bija izvedušas dzīvē. Konferences iespaids tomēr visā visumā bija labvēlīgs. Vēlākie strādnieku aizsardzības kongresi pastrīpojuši izteiktos vēlējumus. Parizes kongresā 1900.g., kuŗā piedalījās daudzu valšķu pārstāvji, nodibināja “Starptautisko apvienību likumīgai strādnieku aizsardzībai”. Šī brīvā apvienība nodibināja “Internacionālo darba biroju”, Bāzelē (Basel), ar mērķi pētīt darba aizsardzības likumdošanu dažādās valstīs. Birojs sasauca periodiskus strādnieku aizsardzības kongresus. Kā redzami šo kongresu panākumi minami: aizliegums lietot balto fosforu sērkociņu rūpniecībā un naktsdarbu noliegšana sievietēm rūpniecībā.

Versaļas miera līguma XIII. nodalījumam ir virsraksts "Darbs". Ievadā tur teikts, ka: "Pasaules miers dibināms uz sociālas taisnības pamatiem. Attiecībā uz darba noteikumiem, it īpaši uz darba laiku, bezdarba novēršanu, algu nodrošināšanu, strādnieku aizsardzību un gādību par strādniekiem - jāpanāk starptautiska vienošanās apstākļu uzlabošanai, lai varbūtēja neapmierinātība neapdraudētu vispasaules sadarbību". Tāpēc nodibināta permanenta apvienība, kuŗai tagad pievienojušās 55 valstis. Šīs apvienības organi ir: "Starptautiskā darba konference", "Starptautiskais darba birojs", Ženevā un "Starptautiskā darba biroja padome". Šie organi sapulcējas pēc vajadzības, vismaz reizi gadā.

Starptautiskā darba konference izlemj "vienošanās projektus", kuŗus var izvest dzīvē pēc tam, kad atsevišķas valstis tos ratificējušas, un "ieteikumus", kas varētu noderēt par pamatu sociālai likumdošanai. Konference arī seko vai ratificētie likumi top pildīti.

Starptautiskais darba birojs ir pārvaldes organs, kas sagatavo starptautisko darba konferenci un vāc vajadzīgos materiālus un izved priekšdarbus. Starptautiskā darba biroja nodaļas atsevišķās valstīs kāro sakarus ar dažādām pārvaldes instancēm, organizācijām un presi, kā arī sniedz ziņas par šo valšķu sociālo un sociāl-polītisko attīstību.

Starptautiskā darba biroja padome sastādās no 12 valšķu pārstāvjiem un ik pa 6 pārstāvjiem no darba devējiem un darba ņēmējiem. Viņa sagatavo, kopīgi ar starptautisko darba biroju, vispārējās konferences un pārrauga starptautiskā darba biroja darbību.

Pirmā konference sanāca 1919.g., pēc tam konferences sasauktas ikgadus. Līdz 1929.g. bija pieņemti 29 vienošanās projekti, kuŗi tomēr no dalībniecēm - valstīm ļoti nevienādā mērā ratificēti. Svarīgākie no tiem attiecās uz 8 stunda darba dienu, mātes aizsardzību, sieviešu un pusaudžu nakts darbu, iknedēļas atpūtas dienu rūpniecībā, pielaižamo minimālo vecumu rūpniecībā un zemkopībā, laukstrādnieku biedrošanās tiesību, atlīdzību aroda, nelaimes un slimības gadījumos, slimo apdrošināšanu, bezdarbu un minimālās algas noteikšanas kārtību. Sociālpolītiski progresējušām valstīm konferenču rezultātiem bijusi mazāka nozīme, viņi nesuši mazāk jauninājumu; tiem tomēr bijusi augsti vērtējama nozīme sociālpolītiski atpakaļ palikušās valstīs: konferences lēmumi palīdzējuši celt sociālpolītisko līmeni un mīkstināt sacensību, dibinātu uz zemām algām un dempingu.

Ar Tautu Savienības darba biroja nodibināšanu Ženevā, viņš pārņēmis agrākā Bazeles biroja uzdevumus; Bazeles birojs tomēr vēl pastāv.

Konkrētie strādnieku aizsardzības uzdevumi.

Kā tādi iezīmējas spējamie soļi, lai aizsargātu strādnieku dzīvību, veselību un tikumību. Viņi attiecas pirmā kārtā uz rūpniecības darbu. Arī organizētiem strādniekiem neizdodas panākt uzlabojumus, kuŗi nepieciešami gaisa, gaismas un tīrības ziņā. Strādnieki pa daļai nezina, kas nepieciešams veselības saudzēšanai un kā te līdzēt; arī ja viņi to saprot, tie bieži ir nolaidīgi un turas pie veciem paradumiem. Tādos gadījumos aizsardzība izvedama arī pret strādnieku gribu un vēlēšanos. Ar to lielā mērā var samazināt aroda saslimšanas gadījumus; lielās fabrikās, kam likumdošana piegriezusi vērību, tas arī panākts; māj rūpniecībā apstākļi daudz nelabvēlīgāki. Šinī laukā fabrikas higiēnai vēl atrisināmi daudzi uzdevumi, galvenā kārtā izpētot aroda veselības bojājumus.

Tālākais uzdevums ir - novērst nelaimes gadījumus darbā. Jo vairāk pielieto mašīnas, ko iedarbina ar motoriem, jo lielākas ir nelaimes briesmas, sevišķi, ja strādnieki nogurdināti caur pārāk garu darba laiku. Nevar arī te neņemt vērā strādnieku pašu nolaidību un bezbēdību. Piedzīvojumi rāda, ka pieradums liek aizmirst briesmas. Te nu nepieciešama likuma iedarbība un visās kultūras

valstīs tā daudz panākusi. Vērtīgas ir ierīces, kas dod iespēju briesmu gadījumā ik no katras vietas apturēt fabrikas kustību. Tāpat visiem strādniekiem dodami norādījumi kā izturēties briesmu gadījumos.

Kā tālāka labierīcība minama sevišķu, nošķirtu ēdamtelpu ierīkošana, mazgāšanās telpas, pat vannas vai baseini (pirtis). Veselība prasa sevišķu aizsardzību, ja jāstrādā ar indīgām vielām vai paaugstinātā temperatūrā. Jāņem vērā katras rūpniecības īpatnējie apstākļi: strādniekiem uzliekams par pienākumu izlietot minētās labierīcības, jo vislabākās ierīces var arī neizmantot.

Speçami soļi, lai uzturētu pieklājību un neapdraudētu tikumību. Šī prasība ir no svara, kur abēja dzimuma strādnieki nodarbināti pārkarsētās telpās un arī nodarbināti puauudzī.

Ar to vien nepietiek, ka izdod strādnieku aizsardzības likumus. Jāraugās uz to, lai tos arī izvestu dzīvē. Tāpēc vajadzīga rūpniecības pārraudzība un tāda jānoorganizē visās nozarēs.

Sevišķa aizsardzība nepieciešama bērniem, pusaudžiem un sievietēm. Bērni paši sevi nespēj aizsargāt un ne visos gadījumos viņus var atbalstīt vecāki. Vienpusīga, it sevišķi ilga nodarbināšana, kas pieaugušiem nekaitīga, viegli var sakropļot bērna organismu. Šinī attīstības stādijā tiem dodama pietiekoša atpūta, kā arī laiks skolas izglītībai. Tāpēc jau sen atzīta nepieciešamība bērniem ar likumu aizsargāt, tāpat pusaudžus. Jautājums vienīgi ir - cik tālu iet. Atbilde būs dažāda, atkarībā no dažādām valstīm, dažādiem apstākļiem, it sevišķi no nodarbināšanas veida. Dienvidos, kur organisms attīstās ātrāk, darbu var pielaist agrākā jaunībā nekā ziemeļos. Vieglis darbs uz laukiem, ja tas nav pārāk ilgs, piemērots arī bērniem, Turpretīm, darbs fabrikās un raktuvēs viņiem kaitīgs. Iebildumi ceļami pret bērnu nodarbināšanu zināmos amatos, tad vēl it sevišķi mājārūpniecībā. Par vēlamu jāatzīst, ja bērniem izslēgtu no nodarbošanās rūpniecībā, kamēr tiem vēl nav pabeigti skolas gadi, jo skolu ar darbu fabrikā grūti apvienot. Aiz līdzīgiem motīviem aizsargājami arī pusaudži no 14 - 16 gadam, rēķinoties ar viņu garīgo un miesīgo attīstību.

Likumdošana augšminētā virzienā var tikai pakāpeniski paplašināties: ierobežojot bērnu darbu, jāaug ražošanas izmaksai, jo bērnu darbs ir lētāks nekā pieaugušo darbs. Bērnu darba noliegšana arī sadārdzinātu strādnieku šķiras dzīves standartu, uzliekot tiem bērnu uzturēšanu un tanī pat laikā atņemot tiem bērnu peļņas tiesu. Bērnu darbs papildina pieaugušo darbu daudzās nozarēs; eliminējot bērniem, darba kombinācija top grūtāka. Strādnieku aizsardzība bez grūtībām izvedama un paplašināma, ja vairojas tautas bagātība un novērojama darba roku pārpilnība rūpniecībā. Ja te izvēlēts pareizais moments, tad jauninājumi izvedami ar panākumiem un tie saimniecisko dzīvi jūtami netraucē.

Sevišķu aizsardzību prasa sievietes, kuŗu organismam nav tik lielas pretešķības spējas kā vīriešiem. Darba ļaunās sekas te ir bīstamākas un ilgstošas; mātes veselība ir priekšnoteikums nākamās paaudzes fiziskam spēkam. Svarīgs ir jautājums, cik tālu var iet ar precētu sievu darba ierobežošanu. Bez šaubām ir vēlams, lai sieva pilnīgi nodotos mājas dzīvei un bērniem, jo tas noteic bērnu miesīgo un garīgo attīstību un mājas dzīvi vispār. Tāpēc spraužams mērķis: izslēgt precētās sievas no rūpniecības darba, ja tas viņas atvelk no mājas darbiem. Ar spaidu tas tomēr nav panākams; sievas peļņa ir daudzārt nepieciešama. ļaunāks tad jau ir darbs mājārūpniecībā, jo to slikti samaksā. Ir arī gadījumi, kur sieva var no mājas atbrīvoties, piemēram, ja viņai bērnu nav vai arī viņi ir jau pieauguši. Sievas mazāk meklēs darbu ārpus mājas, ja vīra algu pakāpeniski uzlabo un tā būs pietiekoša ģimenes dzīves uzturēšanai. Vispirmā kārtā sieviete sargājama laikā priekš un pēc radībām.

Arī pieaugušie vīrieši ir ar likumu aizsargājami. Parasti agrāk to noliedza, jo viņi jau paši labāk zinot, kas darāms, kas nē. Paši te varot ieturēt vajadzīgo mēru. Daudzos gadījumos tas tomēr tā nav. Daudzārt viņi nevar apsvērt zināmas iekārtas kaitīgumu; vēl biežāk viņi to nespēj novērst.

Darba laiks. Strīdus jautājumu degpunktā allaž stāvējis jautājums par maksimālo darba dienu, t.i. noteikumi, cik daudz stundu diennaktī (24 stundās) drīkst strādnieku nodarbināt. Pret šo prasību celtas ierunas no liberāli domājošiem valstsvīriem, to starpā arī no Bismarka. Domu gājiens te šāds: “strādnieki labprāt strādājot ilgāku laiku, lai vairāk izpelnītu un valstij neesot tiesības te stādīt ierobežojumus; strādniekiem citādi jāstāvot dīkā un viņi neprastu brīvo laiku lietderīgāk izmantot. Arī ražošana no tā cietīšot, ja fiksēšot noteiktu darba laiku, it sevišķi, ja zem konjunktūras spiediena būtu darba laiks pagarināms.”

Ir nepatiesība, ka strādnieku vairums esot pret darba laika aprobežošanu; taisni otrādi, šo prasību viņi uzturējuši arvien kategoriski. Ir nenoliedzams, ka zināmā mērā darba laika saīsināšana nelabvēlīgi atsauksies uz ražošanu. Tāpat maksimālās darba dienas stingra ieturēšana var atdurties uz grūtībām un te jāparedz zināmi izņēmumi.

Visi šie momenti tomēr nav izšķirošie, ja jāatrisina problēma par maksimālo darba dienu. Jautājums te stādāms šādi: vai darba laiku saīsinot, strādnieku ražība būs pietiekoša, lai viņa izpeļņa segtu viņa dzīves vajadzības un nepazeminātu dzīves standartu.

Kā zināms iz tautsaimniecības teorijas, darba algas augstumu ilgstoši noteic darba ražīgums, t.i. cik daudz vērtību strādnieks ražo ar savu darbu. Šis mērs nav visās zemēs un visos arodos vienāds. Kā izšķirošie momenti te krīt svarā ražošanas ārējie apstākļi, dabas dotie priekšnoteikumi, tehnika, ārzemju konkurence un strādnieku personīgais darba ražīgums. Pie neizdevīgiem ārējiem apstākļiem zināmā valstī un nozarē, strādniekam jāstrādā ilgāk nekā citur; pretējā gadījumā viņš neražos pietiekoši daudz vērtību savas dzīves iztikai, algai. Ar likumu ilgstoši strādnieku stāvokli var tikai tad uzlabot, ja tautsaimniecības produktivitāte to pieļauj un lieta grozās vienīgi ap to, kā piespiest darba devējus piekāpties un cik tālu to pieļauj konkrētie apstākļi. Pretējā gadījumā darba laika saīsināšana nozīmē produkcijas sadārdzināšanu. Ja šī sadārdzināšana ir vispārējās dabas, tā iespaido arī pārējās tautsaimniecības nozares, izsauc cenu kāpšanu un līdz ar to reālās algas krišanu. Ja tādos apstākļos vēl rnēģinātu algas tālāk pacelt un uzlabot strādnieku stāvokli, tad rastos itkā burvju riņķis: ražošana vēl vairāk sadārdzinātos un augtu arī cenas un dzīves dārdzība. Pie darba laika saīsināšanas visnotaļ jārēķinās ar citām pasaules tirgū konkurējošām valstīm un tur izvestiem sociāliem likumiem.

Prasība pēc darba laika saīsināšanas pacelta no visu zemju strādniecības. Saīsināšana jo noteiktāk, jo vairāk izpaužas strādnieku garīgās vajadzībās. Saīsināšana jo vairāk motivēta, ja ņem vērā nelabvēlīgos strādnieku dzīvokļu apstākļus pilsētā, tad viņiem dota iespēja dzīvot ārpus pilsētas centra, pilsētas nomalē. Tāda pilsētas atbrīvošana arī ir vispārības interesēs. Mašīnu tehnikas attīstība stāda daudzās rūpniecības nozarēs strādnieku darba spēkam un nerviem lielākas prasības nekā agrāk. Pārlabotās mašīnas paātrina darba tempu un prasa no strādnieka sasprindzinātu uzmanību. Ar darba laika ilgumu nogurums aug ne aritmetiskā, bet ģeometriskā progresijā. Ar darba laika saīsināšanu ne visās nozarēs noteikti jāaug ražošanas izdevumiem; pie gara darba laika strādnieks pierod pie lēnāka darba tempa un taupa savus spēkus, pie īsāka darba laika viņš strādā intensīvāki, sevišķi tad, ja ievēd attiecīgas atalgošanas metodes. Ar intensīvāku darbu iespējama pilnīgāka ražošanas līdzekļu izmantošana, kas var dot zināmu ietaupījumu. Ir tomēr noteiktas robežas, kuŗas nedrīkst pārkāpt lai rezultātā nesusniegtu pretējo. Darba stundu skaits, kuŗā sasniedzama optimālā ražība diennaktī, nav visās rūpniecības nozarēs vienāds. Darba laika saīsināšana daudzās rūpniecībās un arī lauksaimniecībā noved pie ražošanas līdzekļu nepilnīgas izmantošanas.

Maksimālais darba laiks ir grūti ievēdams, ja saīsināšana notiek pēkšņi un neatbilst saimnieciskiem apstākļiem. Tautu nabadzība pēckaŗa laikā bija visneizdevīgākais moments un tomēr vairums valšķu ievēda saīsināto darba laiku.

Izvedot darba laika saīsināšanu, jāņem vērā specifiskie apstākļi un dažādo nozaru īpatnības. Netiek vien ārējie apstākļi nav vienādi, arī strādnieku piepūlēšanas ir neviscaur vienāda. Likumdošanai principiāli jāparedz zināma amplitūde, novirzīšanās iespēja: jāparedz izņēmumi, kur apstākļi to prasa. Ja izņēmumi paredzēti, attiecībā uz pusaudžu un sieviešu darba laiku, tad pie pieaugušiem vīriešiem var iet vēl tālāk. Tomēr nepieciešams, lai šādu izņēmumu ilgumam būtu ar likumu vilktas robežas un pāraugu iestādēm jāseko, lai tad šos noteikumus stingri ievēro.

Bez jautājuma par maksimālo darba laiku, vēl jāregulē noteikumi par darba pārtraukumu (pauzēm), naktsdarbu un iknedēļas atpūtas dienu; vēl te pievienojami noteikumi par gadskārtēju atvaļinājumu, atpūtai.

Praksē izrādījies par nepieciešamu aizsargāt strādniekus arī attiecībā uz atalgojuma kārtību, it sevišķi noliedzot tā saucamo treka (Truck) sistēmu t.i. algas izmaksu precēs. Daudzās valstīs pastāv noteikums, ka uzņēmējs drīkst norēķināt strādniekiem naturālības vienīgi par iepirkšanas cenu. Ja uzņēmējs, mājrupniecībai nododamos darbos, dod materiālu, lai būtu drošs par iestrādātā materiāla kvalitāti, tad viņam to nevar liegt; bet uzņēmējs arī te nevar gūt uz materiāla sevišķu peļņu. Daudzās fabrikās uzņēmējs iepērk priekš strādniekiem vairumā nepieciešamos patēriņa priekšmetus un to dara strādnieku interesēs, bez jeb kādas peļņas; tāda parādība ir tikai apsveicama. Ņemot visu to vērā, likumdošana pa daļai izdevusi noteikumus par minimālām algām un priekšrakstus par algu izmaksu.

Beidzamos gados ir daudz darīts strādniecības aizsardzības labā. Nav šaubu, ka, pateicoties valsts gādniecībai, strādnieku stāvoklis ievērojami uzlabots; ko darīt te vēl atliek ļoti daudz. Ārstniecības zinībai vēl daudz kas pētāms, lai apkarotu zināmu nozaru ļauno iespaidu uz strādnieku veselību; šis darbs paplašināms arī ārpus fabrikām. Ļaunās sekas vispirms parādās fabrikās un te viņas arī visvieglāk sekmīgi apkarot, daudz ļaunāki ir apstākļi ir amatniecībā un it sevišķi mājrupniecībā. Oficiālā iedarbība te ir aprūtināta, jo darbs ir sadrumstalots, viņš bieži norit sakarā ar dzīvokli, vai pat dzīvoklī. Tomēr arī šinīs apstākļos jā rūpējas par aizsardzību; atsevišķam strādniekam, konkurences cīņā, nav pa spēkam pašam sevi pietiekoši aizsargāt un līdz ar to veseli tautas slāņi noslīgst uz zemāku līmeni.

Likumdošanai vēl divos virzienos ir svarīgi uzdevumi strādnieku aizsardzības ziņā: priekšraksti par piemērotu darba telpu iekārtu jāpapildina ar gādību par labiem strādnieku dzīvokļiem. Tālāk, jā rūpējas par pusaudžu izglītību un audzināšanas noslēgumu; viņi pa daļai mitinās gultas vietās, bez uzraudzības un padoti visādām kārdināšanām. Nepietiek par to domāt, kad cilvēki jau sabojāti; jā rūpējas laikus, lai ļaunums tik tālu neizplatītos.

STRĀDNIĒKU AIZSARDZĪBAS LIKUMDOŠANA.

Vācija. Vācijas strādniecības aizsardzības likumdošana pirmā kārtā rēgulējusi darba noteikumus rūpniecībā. Pirmais likums izdots Prūsijā 1839.g., tas noliedz nodarbināt fabrikās un raktuvēs bērnus zem 9 gadiem, priekš pusaudžiem - līdz 16 gadiem, garākais darba laiks ir 10 stundas; ne bērnus, ne pusaudžus nav brīvēt pielaiest naktssarboš, ne arī nodarbināt svātdienās. 1853. gadā minimālo vecumu noteic uz 12 gadiem. Pārējās Vācijas valstiņās šos noteikumus ievēd tikai pēc 1860. gada; viņus papildina ar prasību, ka rūpniecības uzņēmuma uz sava rēķina jāgādā par zināmu labierīcību kā arī par strādnieku dzīvības un veselības aizsardzību. Darba aizsardzības likumus papildinā, pēc izvēstām anketām, 1878. gadā; 1890.g. Prūsija ierosina Starptautisko darba aizsardzības konferenci, kuŗa sanāk Berlīnē. Kā sevišķi, vēlāk izdotie likumi minami: Darba aizsardzības likums (1891.g.), Likums par bērnu darba aizsardzību (1903.g.), Likums par mājrupniecības darba aizsardzību (1911.g.) un Likums par darba laiku (1923.g.).

Tagadējie Vācijas valsts rūpniecības nolikumi vispirms uzstāda vispārīgās prasības, lai aizsargātu strādnieku dzīvību, veselību un tikumību. Uzņēmējiem uzlikts pienākums pienācīgi iekārtot darba telpas, mašīnas un darba rīkus, lai aizsargātu strādniekus no dzīvības briesmām, no saslimšanas, cik vien to pieļauj uzņēmuma īpatnība. Darba iekārtai jābūt tādai, ka viņa nodrošina pieklājību un labos tikumus. Ja nodarbināti strādnieki zem 18 gadiem, tad par tiem jā rūpējas šinī ziņā ar sevišķu gādību. Lai šo likuma prasību pastrīpotu, policija var izdot sevišķus rīkojumus šo principu izvešanai dzīvē. 1923. gadā izdoti priekšraksti par tvaika katlu uzstādīšanu, jo te pielaista paviršība var apdraudēt kā strādniekus, tā apkārtnes iedzīvotājus. Rūpniecības higiēnas pētīšanā ievadīti tālāki soļi.

Bērnu aizsardzība. Tāda paredzēta rūpniecības uzņēmumos, kuŗi nodarbina vismaz 10 strādniekus, kā arī kalnraktuvēs un darbnīcās ar motora dzinēj spēku, ja tur būtu arī mazāk strādnieku. Noliegts bērnu darbs zem 13 gadiem; bērnus, vecākus par 13 gadiem var pieņemt darbā tikai tad, ja viņiem nav vairs obligātoriski jāapmeklē tautskola. Darba laiks bērniem zem 14 gadiem nedrīkst pārsniegt 6 stundas. Bērnus šķiro, kā paša bērnus un svešus bērnus. Pie pašu bērniem vēl pieskaita radniekus līdz 3. pakāpei, audžu bērnus un uzraudzībā pieņemtus bērnus. Zināmus darbus bērniem noliedz pavisam; nodarbināt drīkst: svešus bērnus ar 12 gadiem, savus - ar 10 gadiem; noliegti naktsdarbi, tāpat darbi pirms rīta skolas stundām. Noteikts darba ilgums un pārtraukumi. Svešu bērnu pieņemšana darbā jāpieteic vietējai policijai un jāizņem darba kartiņa.

Pusaudži. Uzņēmumos, kuŗos aizsargāts bērnu darbs, aizsargājami arī jaunekļīgie strādnieki. Pusaudžiem, no 14 - 16 gadiem, darbs nedrīkst sākties pirms plkst 6-iem rītā un jāizbeidz līdz 8-iem vakarā. Ikdienas starp darba stundām dodams kārtējs pārtraukums. Par pusaudžu pieņemšanu darbā rakstiski jāziņo vietējai policijai. Strādniekus zem 18 gadiem, kuŗi apmeklē oficiāli atzītu papildskolu, uzņēmumam jāatsvabinā šim mērķim; laiku nosaka, ja vajadzīgs, pienācīgā iestādē. Atkarībā no atsevišķu uzņēmumu rakstura, aizsardzības noteikumus var paplašināt un modificēt.

Sieviešu aizsardzība. Uzņēmumos, uz kuŗiem attiecas pievestie strādnieku aizsardzības noteikumi, sievietes nedrīkst nodarbināt nakts laikā, t.i. no 8-iem vakarā līdz 6-iem rītā; sestdienās un svētku priekšvakarā darbi izbeidzami no vēlāk kā 5-os pēc pusdienas. Pēc pabeigta darba, jādod vismaz 11 stundas nepārtraukta atpūta. Strādnieces, kuŗām jāapkopj māja, uz pieprasījumu atvaļināmas pusstundu iepriekš pusdienas pārtraukuma, ja tāds pārtraukums nav vismaz pusotras stundas garš. Pēc 1927. gada likuma mātēm dodams atvaļinājums 6 nedēļas priekš un 6 nedēļas pēc radībām. Noliegts sievietes nodarbināt apakšzemes darbos, koksa fabrikās un uz būvēm, pie materiālu piegādāšanas. Noteikumos paredzēta vēl tālāka aizsardzība; zināmās nozarēs darbi pavisam noliegti, no otras puses paredzēta darba laika pagarināšana zināmos izņēmuma gadījumos.

Maksimālais darba laiks. 1911. gadā likums paredz, ka uzņēmumos, kuŗos pārmērīgs darba laiks apdraud strādnieku veselību, vietējā administrācija var normēt darba ilgumu, darba sākumu un beigas, kā arī nepieciešamo pārtraukumu. Šādus priekšrakstus varēja izdot arī priekš atsevišķiem uzņēmumiem.

1918. gads radījis jaunus pamatus: darba aizsardzība attiecināma uz visiem rūpniecības uzņēmumiem, arī uz valsts, komunāliem un līdzīgiem bezpeļņas uzņēmumiem, tāpat arī uz lauksimniecības rūpniecību. Kārtējais darba laiks, atskaitot pārtraukumus, nedrīkst pārsniegt 8 stundas dienā. 1919. gadā šie noteikumi ievesti arī priekš ierēdņu darba. 1923. gadā "Darba laika likums" grib šo sastingušo šematismu pielāgot īpatnējiem apstākļiem un tas arī panākts ar 1927. gada šī likuma redakciju.

Pieļaujamais virsdarbs. Tekošā nedēļā mazāk nostrādātas stundas brīv nākamā nedēļā ar virsdarbu izlīdzināt. 30 dienas gadā pieļauts virsdarbs līdz 2 stundām dienā. Atkāpties no darba laika normas zināmos gadījumos brīv, ja strādnieku liela daļa ir ar to mierā un ja tāds darba laika pagarinājums ir paredzēts tarifa līgumā.

Ja vajadzīgs uzņēmumu apsargāt, turēt kārtībā, izvest steidzīgu kuģu piekraušanu vai izkraušanu, tad arī pieļauts sieviešu un pusaudžu virsdarbs maksimāli 1 stundu, vīriešiem un jaunstrādniekiem, vecākiem par 16 gadiem maksimums - 2 stundas. Virsdarbus var pārejoši pieļaut, ja tādi izsaukti caur nelaimes un force majeure gadījumiem, kad jāglābj materiāli vai fabrikati no bojā iešanas. Ja darbs saistīts ar briesmām dzīvībai un veselībai, darbs ar indīgām vielām, darbs raktuvēs un fabrikās, kur temperatūra pārsniedz 28 gr. C darbu var uzticēt tikai rūdītiem, rutinētiem strādniekiem un ne pāri par pusstundu virs normas. Visos šinīs uzņēmuma gadījumos darba laika maksimums ir 10 stundas dienā, ar ļoti retiem izņēmumiem, kur gaŗāks darbs diktēts no vispārības interesēm un darbiniekus nav iespējams atvietot ar citiem, jauniem strādniekiem.

Par virsdarbu jāmaksā 25% vairāk, kā pēc normas.

Svētdienas atpūta. Anglijā un USA svētdienas miers ir tradicionāls; viņu ar likumu uzspiest ir daudz grūtāk. Atpūtai jāilgst nepārtraukti 24 stundas; ja sakrīt 2 svinamas dienas, atpūtai jābūt 36 stundas, bet lielajos 2 dienu svētkos (Liieldienas, Ziemassvētki, Vasarassvētki) - 48 stundas. Priekš zināmām uzņēmumu kategorijām pielaižami izņēmumi; tādi var būt: vispār nepieciešami darbi (slimnīcās, ūdens un elektrības piegādē u.c.), kur uzņēmuma tehnika nepielaiž pārtraukumu. Kā izņēmumi vispār atzīti: satiksme, viesnīcas, teātra un mūzikas uzvedumi.

Algas izmaksa. Noliegta ir "truck sistēma"; uzņēmējam algas jāizmaksā naudā, valsts valūtā. Uzņēmējam aizliegts strādniekam preces kreditēt; turpretīm atļauts par pašcenu ieskaitīt pie algas norēķina: pārtikas vielas, dzīvokli, zemes gabalu pēc normālas vietējās rentes. Tāpat atļauts norēķināties par uzturu, darba rīkiem un izsniegtām izejvielām apstrādāšanai, par ārsta palīdzību un zālēm. Viss tas aprēķināms pēc viduvējas pašizmaksas. Bez sevišķas atļaujas un vajadzības ir aizliegts izmaksāt algas krogos un viesnīcās. Algas ieturēt var ne vairāk kā 1/4 daļu no izpeļņas; kopā visi atvilkumi nedrīkst pārsniegt caurmēra nedēļas algu. Var izdot noteikumus, ka alga un daļas maksājumi algas rēķinā - jāizmaksā ciešos termiņos, kuŗiem jābūt ne gaŗākiem par mēnesi un ne īsākiem par nedēļu. Priekš jaunstrādniekiem pastāv sevišķi noteikumi.

Noteikumi var paredzēt obligātoriskas algas grāmatiņas; nepilngadīgiem strādniekiem bez tam jāizsniedz darba grāmatiņas. Darbu atstājot, strādnieks var prasīt apliecību, cik ilgi un kādu darbu viņš uzņēmumā strādājis.

Vēl minami priekšraksti par darba kārtību fabrikās: uzņēmumā, kuŗš nodarbina vairāk kā 20 strādniekus, jāizdod darba noteikumi, kuŗi rēgulē iekšējo kārtību uzņēmumā. Noteikumi būs dažādi priekš atsevišķām uzņēmuma nodaļām vai strādnieku grupām. Noteikumiem jāparedz: 1) kārtējā darba laika sākums un beigas, kā arī paredzētie darba laika pārtraukumi, 2) algu izmaksas laiks un kārtība, 3) darba uzteikšanas kārtība, kā arī gadījumi, kad darbu atstāj bez uzteikšanas, cik tālu tādi neatbilst likuma normām, 4) noteikumi par sodiem, kādos gadījumos un apmēros tādus var uzlikt un kādiem mērķiem soda naudas izlietojamas. Naudas sodi nedrīkst pārsniegt pusi no caurmēra dienas algas, pilnā algas apmērā sodu var uzlikt, ja vainīgais ar darbiem apvainojis biedrus, rupji noziedzies pret tikumību, traucējis darba gaitu, apdraudot viņas drošību. Visas soda naudas izlietojamas tikai uzņēmumā strādnieku labā.

Mājrūpniecības darbs. Arī šinī nozarē 1923. gada likums paredz noteiktas normas; telpās, kur strādniekam izsniedz darbu vai pieņem gatavos ražojumus, jāizkar algu saraksti un algas mērs atsevišķiem darbiem. Obligātoriskas ir algu grāmatiņas vai algu zīmes. Lai neceltos laika zaudējums, jāparedz un jāpublicē materiāla izdošanas un ražojumu pieņemšanas kārtība. Uzņēmējam jāved saraksts par viņa uzņēmumā nodarbinātiem strādniekiem. Vietējā policija ir pilnvarota darba vietu iekārtu kontrolēt.

Rūpniecības uzraudzība. Raksturīgi ir noteikumi par arodpadomēm - (Fachausschüsse), kuŗas iecerē noteiktiem arodiem, noteiktos apgabalos. Viņas, kā aroda pārstāves, galvenā kārtā var līdzspriest minimālo algu noteikšanā. Uz iestāžu pieprasījuma viņas vāc izziņas, cik mājstrādnieki

faktiski izpelna un vai šī izpeļņa ir pietiekoša. Eventuēli padomēm jāatbalsta izlīgums algu lietās un jāveicina tarifa līguma noslēgšana. Gadījumā, ja padomes atrod algas par neapmierinošām, viņas var ierosināt tarifa līguma atzīšanu par saistošu noteiktā arodā un apvidū. Arodpadomes vēlamas līdzīgā skaitā no uzņēmējiem un mājrupniekiem, ar bezpartejisku priekšsēdētāju un 2 piesēdētājiem.

Ar likuma noteikumiem vien nepietiek, lai strādnieks būtu pietiekoši aizsargāts: jāseko arī likuma pildīšanai. Priekš tam jārada sevišķi uzraugi un inspektori. Prūsijā jau 1853. gadā bija iecelti ierēdņi, kuŗu uzdevums bija apmeklēt fabrikas un tās kontrolēt; ar laiku šī pārraudzība ir ievērojami paplašināta. Par saviem novērojumiem inspektori sastāda ikgadus ziņojumus, kuŗus publicē; šie ziņojumi ir viens no galveniem avotiem, kas attēlo fabrikas apstākļus un strādnieku stāvokli. Bet netiekvien attēlot stāvokli, inspektoru uzdevums ir: atbalstīt iestādes, kuŗas seko likuma pildīšanai; tāpat viņiem ir jādod padoms kā darba devējam, tā darba ņēmējam. Konstatējot trūkumus rūpniecībā, kā arī trūkumus likumdošanā, inspektoram ar saviem piedzīvojumiem jāpalīdz veikt priekšdarbi likumdošanas tālākā izveidošanā.

Laukstrādnieki. Jaunāko laiku likumdošana ir kārtojusi arī laukstrādnieku darba noteikumus. Vācijā 1918. gadā lauksaimniecības darba devēju un darba ņēmēju apvienības ir vienojušās uz "pagaidu lauku darbu kārtību", kuŗa stājusies spēkā 1919. gada 24. janvārī. Noteikumi ir sekojošie: maksimālais darba laiks ir: - 4 mēnešus - 8 stundas, 4 mēnešus - 10 stundas, beidzot - 4 mēnešus 11 stundas caurmērā. Virsstundas ir sevišķi atalgojamas. Darba laikā ieskaitāms ceļš no mājas uz darba vietu un atpakaļ, turpretīm, nav ieskaitāmi darba pārtraukumi un pajūgu apkopšanas laiks. Vasarā dodamas vismaz 2 stundas atpūtai.

Alga naudā izmaksājama parasti iknedēļas. Atalgojums naturālijās izsniedzams ražas vidējā labuma, parasti ik 3 mēnešus; šis atalgojums sadalāms uz dažādiem gada laikiem, atbilstoši darba intensitātei. Algas atvilkums nedrīkst pārsniegt 1/4 no naudā izmaksājamās algas, kopsummā ne vairāk kā 15 dienu algas apmērā. Ja strādnieks nav līgts lopu kopšanai, vai arī ja tam uzlikti citi nepieciešami darbi, tam pienākas alga kā par virsstundām. Citi steidzami darbi svētdienās un svētku dienās jāatalgo vismaz dubultīgi, pret vietējām parastām algām.

Laukstrādnieces, kuŗām jāapkopj sava saimniecība un mājas darbi, atvaļināmas no darba ar tādu aprēķinu, ka viņas vismaz 1 stundu pirms galvenās maltītes notiek mājās. Strādnieces, kuŗām jāapkopj plašāka saime, var pieņemt darbā tikai tad, ja tas ievērojami netraucē viņas mājas pienākumus; steidzamos, nepieciešamos gadījumos pielaižami izņēmumi.

Dzīvokļiem jāatbilst veselības un tikumības prasībām; pie precētiem gājējiem jāņem vērā bērnu skaits un dzimums. Arī priekš neprecētiem uzstādītas dzīvokļa ziņā zināmas minimālas prasības.

Attiecībā uz ārzemju strādniekiem jāievēro valdības priekšraksti un jādabū uz to atļauja. Tāpat pastāv ierobežojumi ārzemniekiem, kuŗi, kā klejojoši strādnieki nodarbināti lauksaimniecībā.

* * *

Citu zemju literātūra šinīs jautājumos ir ļoti bagāta, viņa attiecas galvenā kārtā uz aizsargājamām personām un uz darba laiku.

Anglijas likumdošana galvenā kārtā attiecas uz rūpniecības darbu, kuŗā novēršami nelaimes gadījumi un aizsargājama strādnieku veselība. Fabriku inspektoram ir tiesība, uz tiesas lēmuma pamata, prasīt trūcīgo ierīču atvietošanu, pretējā gadījumā viņi var fabriku slēgt. Rūpniecībā bērnus drīkst nodarbināt ne zem 14 gadiem; līdz 16 gadus veciem jauniešiem jāpienes ārsta apliecība, ka viņi darbam derīgi. Bērnus un sievietes var nodarbināt tikai dienā. Mātes var pielaist pie darba ne agrāk kā 4 nedēļas pēc radībām. Uzņēmumos, kuŗi apdraud strādnieku veselību un dzīvību, arī pieaugušiem ir aprobežots darba laiks. Virsstundas pusaudžiem noliegtas; sievietēm - ierobežotas.

Naktsmiers sievietēm un pusaudžiem vismaz 9 stundas; izņēmumi pielaižami ārkārtīgi steidzamos gadījumos, kā arī sezonas rūpniecībā. Svētdienas darbi noliegti sievietēm un pusaudžiem.

1919. gadā ieviesta 8 stundu darba diena ar kolektīvlīgumiem starp darba devēju un darba ņēmēju organizācijām, tā tad: ne ar likumu un ne viscaur vienlīdzīgi.

Jau 1909. gada likums paredz priekš slikti atalgotiem arodiem - algas valdes; viņas sastādās paritātiski no darba devējiem un darba ņēmējiem, kā arī var tikt noorganizētas pie tirdzniecības kamerām. Šo iestāžu uzdevums ir: noteikt likumīgās minimālās algas. Lēmumu var pārsūdzēt 3 mēnešu laikā, pretējā gadījumā viņas paliek spēkā 6 mēnešus. Šīs algas var grozīt tikai ar strādnieku rakstisku piekrišanu; pēc tam tirdzniecības kameras var deklarēt algas par obligātoriskām. 1912. gadā noorganizētie "District Boards" noteic minimālās algas ogļu rūpniecībā. 1917. gadā noteiktas arī minimālās algas laukstrādniekiem.

Francijā - bērnu darbs pielaists ar pilnu 13. gadu; izņēmuma gadījumos, ar ārsta piekrišanu un ja skola absolvēta, pielaists arī 12 gadu vecums. Pusaudžiem līdz 16 gadiem jāpienes ārsta apliecība par noderīgumu darbam. Nakstdarbi aizsargātām personām noliegti. Mātes pēc radībām atbrīvotas uz 4 nedēļām.

1919. gadā ieviesta 8 stundu darba diena, t.i. 48 stundas nedēļā, rūpniecībā, tā tirdzniecībā; pielaiž gan plašus izņēmumus.

Lai aizsargātu strādnieku dzīvību un veselību, izdoti plaši priekšraksti par uzņēmuma iekārtošanu.

Beļģijā - pastāv līdzīgi noteikumi kā Francijā. Ieviesta 8 stundu darba diena, ar 48 stundām nedēļā.

Austrijā — pastāv līdzīgi noteikumi kā Vācijā. 1919. gadā ar likumu ieviesta 8 stundu darba diena. Tālāk ievesti noteikumi par atpūtu, svētdienām un gada atvaļinājumu.

Italijā - bērnu darbs pielaists ar pilniem 12 gadiem, raktuvēs - no 13 - 14 gadiem. Jauniešiem, līdz 15 gadiem, jāpienes ārsta apliecība; tiem noliegts darbs bīstamos un veselību apdraudošos uzņēmumos. Naktsdarbi noliegti pusaudžiem un sievietēm, bet ar izņēmumiem. Nedēļnieces atbrīvojamas 6 nedēļas. 1923. gadā ieviesta 8 stundu darba diena, bet ar izņēmumiem.

USA — darba aizsardzība visos štātos ne viscaur vienāda. Valdības uzņēmumos deklarēta 8 stundu darba diena, kuŗa atzīta arī visos štātos. Arī privātā rūpniecība ievedusi 48 stundu darba nedēļu. Personīgā aizsardzība paredzēta bērniem, pusaudžiem un sievietēm.

Japanā - ar 1911. gada fabriku likumu paredzēta bērnu, jauniešu un sieviešu aizsardzība. Rūpniecībā bērnus var nodarbināt ar pilniem 12 gadiem; pie viegliem, vienkāršākiem darbiem pielaiž bērnus jau ar 10 gadiem. Nedēļnieces brīvas 5 nedēļas. Astoņu stundu darba dienu parlaments principiāli noraidījis; atsevišķās rūpniecībās tomēr arvien vairāk ieviešas 48 stundu darba nedēļa.

SOCIĀLĀ APDROŠINĀŠANA.

BŪTĪBA un NOZĪME.

Dzimtbūšanas laikos, kad kļaušu ļaudis bija atkarīgi no muižnieka, beidzamais bija spiests par viņiem gādāt, lai uzturētu gājēju darba spēku, viņam bija jāgādā arī par nespējniekiem un trūcumā nonākušiem kļaušu ļaužu piederīgiem.

Līdzīgā kārtā agrākās cunftes gādāja par saviem biedriem, ja tiem bija nepieciešama palīdzība; bija paredzēti dažādi ceļi, kā pasargāt amata piederīgos no trūkuma. Ja cunftēm neizdevās šos mērķus pilnīgāki sasniegt, vispārējas nabadzības dēļ, tad tomēr viņu locekļi nepalika bez palīdzības.

Viss tas grozījās ar kļaušu laiku un cunftu izbeigšanos. Strādnieks tagad bija nostādīts uz paša kājām, saņēmis algu, viņš bija atstāts savam liktenim. Anglijā strādnieku organizācijas nodibināja palīdzības kases, bet tās aptvēra tikai nelielu daļu strādnieku un arī nespēja sniegt palīdzību visos gadījumos. Arī Vācijā nodibinājās palīdzības kases, bet šī veida pašpalīdzība izrādījās par nepietiekošu.

Vispār strādnieku peļņa bija par mazu, lai viņš ko spētu ietaupīt grūtai dienai; strādnieks bija arī vēl psiholoģiski noskaņots - gaidīt uz svešu palīdzību un arī gadījumos, kur viņš pietiekoši pelnīja, viņš visu peļņu izdeva. Tādā kārtā mazie amatnieki, zeļļi un fabrikas strādnieku masas dzīvoja no rokas mutē, bezdarba laikos, vai arī ģimenes galvas slimības un nāves gadījumā - pakāpniecējus nācās apgādāt vai nu publiskai, vai privātai nabagu aizgādei.

Attīstoties lielrūpniecībai un augot lielpilsētām, vairojas ļaudis, kuri sauca pēc palīdzības; tādā pat mērā bija vajadzīgi arvien lielāki līdzekļi, lai sniegtu kaut visnepieciešamāko palīdzību.

Nodokļu maksātāji zināmā mērā samaksāja to algas daļu, par kādu bija darba algas zem normas no darba devēja izmaksātas. Palīdzība, kā nabaga dāvana, arī atstāja demoralizējošu iespaidu uz strādniekiem; pašapziņas un pašatbildības sajūta notrulinājas. Strādnieks it sevišķi sajūt kā lielu netaisnību, ja viņš darbā sakropļots un zaudējis savu darba spēju uz visiem laikiem, bet padots savam liktenim. Uzņēmējs bija senāk brīvs no jebkādas atbildības, ja viņam nevarēja pierādīt vainu par notikušo nelaimi, strādnieks varēja vienīgi tiesas ceļā prasīt zaudējumu atlīdzību un tikai tad, ja vaina bija pierādīta. Tā kā viņš parasti nekā nepadara, tad vispārībai bija par cietušo jāgādā.

Kādi soļi sperami, lai novērstu šos apstākļus, tāds bija stādāms jautājums. Ceļi te ir trejādi: 1) Organizētā strādniecība spēja panākt ievērojamu algas uzlabošanu, dibināt brīvprātīgas palīdzības kases un pašpalīdzības ceļā apstākļus uzlabot. Šo ceļu ir gājušas Anglija un USA. Piedzīvojumi māca, ka palīdzības kases nākušas par labu tikai labāk nostādītiem strādniekiem; nekvalificētie strādnieki palikuši pa lielai daļai neapgādāti. Tādēļ pašpalīdzība ir nepietiekoša un arī Anglijā šis ceļš ir vēlāk atmests. 2) Otrs ceļš ir: uzkrāt uzņēmējam tālejošu atbildību, arī nelaimes gadījumos, kur viņš nav vainojams. Tāds ceļš arī ir bīstams, jo daudzos uzņēmumos nastas bija nevienādas un draudēja dažu uzņēmumu nospiest. 3) Trešais ceļš ir: vispārēja piespiedu apdrošināšana, kur likumdošanas ceļā jautājums kārtojams ar saistošiem noteikumiem priekš darba devēja un darba ņēmēja. Šo ceļu 1880-os gados izvēlējās Vācija un viņš visā visumā devis labus panākumus, vismaz labākus, nekā tie bija citādi sasniedzami. Ar piespiedu apdrošināšanu strādniekam nodrošināta tā algas tiesa, kurā viņam pašam nebija iespējams sev panākt. Šis "spaidis" nevien nosaka, ka darba ņēmējs caur likumu apdrošināts, viņš raksta priekšā arī iestādēs, kurās šo apdrošināšanu izved dzīvē.

Individuālistiski organizētā tautsaimniecībā uzņēmējam pieder peļņa un viņam tāpēc jānes arī zaudējumi. No uzņēmēja iziet arī darba iniciatīva, tāpēc katram uzņēmumam jānes nastas, kādas uzņēmuma īpatnība uzliek tautsaimniecībai. Uzņēmumam jānes zaudējumi, kas cēlušies,

piemēram, caur ugunsgrēku, caur cenu krišanos u.t.t. Viņam jāuztura kārtība ēkas un mašīnas, arī tad, ja viņas pārejoši nav lietošanā. Viņam jānes visi izdevumi, kādi nepieciešami nodarbināto strādnieku un viņu ģimeņu uzturēšanai. Algai jābūt pietiekošai, nevien darba spējīgo uzturam, bet arī lai uzturētu darba nespējīgos, slimos, invalidus, darbā sakropļotos un viņu piederīgos. Jāuztura visa strādnieku kārtā, kuŗa dod uzņēmumam vajadzīgo darba spēku. Pievilkt citas aprindas, lai ilgstoši uzturētu strādnieku šķiru - neatbilst individuālistiskai iekārtai; ja kāda nozare bez tās palīdzības no ārpusē nevar iztikt, viņa nav dzīves spējīga, viņa velk dzīvību uz citu rēķina. Iz sacītā izriet princips, kā arī strādnieku apdrošināšanas izdevumi sedzami no attiecīgo uzņēmumu ienesīguma.

Te nu ir divi ceļi: attiecīgo summu var maksāt vai pats strādnieks vai arī to maksā uzņēmējs. Pirmā gadījumā jābaidās, ka patlabenējais strādnieka dzīves standarts var tikt nospiests visai zemu, jo tikai pēc ilgas cīņas viņam izdotos panākt piemērotu algas paaugstināšanu. Ja, turpretim, visus izdevumus uzliktu uzņēmējam, strādniekiem zustu apziņa, ka viņi paši nopelnījuši apdrošināšanas prēmiju. Pabalsti viņiem izliktos kā žēlastības dāvana vai kā valsts pabalsts: no liela svara tomēr ir – modināt strādniekus pašapziņu, ka viņi pabalsta tiesības ieguvuši ar savu darbu; caur to arī ierobežotos strādnieku prasības pēc pabalsta. Tādēļ atzīstams par pareizu, ja nastas sadala uz abu pleciem.

Ja strādnieks nes daļu no apdrošināšanas prēmijas, tad ir lietderīgi šīs strādnieku iemaksas iekasēt caur darba devēju, kuŗš tad viņas var atvilkt pie algas izmaksas. Iemaksas tieši no strādniekiem pašiem iekasēt praksē izrādījies par ļoti grūti izvedamu, jo neizbēgama ir piedzīšana tiesas ceļā un tā saistīta ar lieliem izdevumiem.

Valsts piemaksas. Vācijā jau Bismarks kā trešo maksātāju pievilcis valsti. Motīvējums bija sekojošais: “vispārība arī līdz tam nesusi lielākas piemaksas strādnieku labā nekā iztaisa apdrošināšanas prēmijas daļa. Valstij ir interese nodrošināt strādnieku šķiru, uzliekot nastas vienīgi uzņēmējiem un strādniekiem, viņas būtu par smagām un nospiestu dažu labu ražošanas nozari”.

Jūtami palīdzēt strādnieku šķirai caur sociālo apdrošināšanu ir iespējams vienīgi tad, ja ievieš piespiedu apdrošināšanu, jo nevar patlaban rēķināties ar strādnieku brīvprātīgu piedalīšanos. Nevajaga tomēr aizmirst, ka tādām spaidam ir savas nevēlamās, negatīvās puses.

Apdrošināšanas spaiids mazina apdrošināšanas idejas audzinošo nozīmi plašajās masās, kuŗas jāpieradina rūpēties par savu nākotni. Uzspiestās iemaksas sajūt kā nodokļu nastu; sevišķi pastāv bažas, ka strādniekiem atslābst interese par kasi; viņi necenšas to aizsargāt no ļaunprātīgas izmantošanas, bet gan lūko to, kā valsts iastādi, iespējami plaši ekspluatēt.

Strādnieku apvienību brīvprātīgās kases katram dalībniekam ir apziņa, ka neattaisnojamas prasības aizskaŗ pārējo dalībnieku intereses; katrs lūko strādāt pretim ļaunprātībām. Strādnieki paši vislabāk zin apspriest līdzbiedru apstākļus un izšķirt dibinātas prasības no pārmērībām. Ja lieta grozās ap viņu interesēm, strādnieki savu līdzbiedru apspriešanā ir daudz bargāki nekā darba devēji vai bezpartējiski ierēdņi. Brīvprātīgās kases arī daudz taupīgāki nekā piespiedu kases. Brīvprātīgās organizācijas dalībnieki apmierinās arī ar mazākām iemaksām, ja viņi pārlicinās, ka kase vairāk maksāt nespēj. Pie valsts piespiedu kasēm tādi ierobežojumi izsauc neapmierinātību un prasības te drīzāk pieaug nekā atslābst. Tāpēc ir skaidrs, ka sociālā apdrošināšana, kā valsts iekārta, nekad visus neapmierinās un nevar rēķināt uz kasu vispusīgu atzinību. Pateicību izpelnīties arī nav no svara, ja pildāmi vispār atzīti pienākumi.

Piespiedu apdrošināšana pieradina strādniekus nerēķināties pašiem pietiekošā mērā par savu nākotni, palaižoties uz publisko apdrošināšanu. Ir arī taisnība, ka strādnieku piemaksas apdrošināšanas fondā vājina viņu ietaupīšanas spējas; jo vairāk aug apdrošināšanas piemaksas, jo spilgtāk šim momentam jāizpaužas.

Tālākas bažas pie piespiedu apdrošināšanas rada simulācijas gadījumi, kādi novēroti slimības, nelaimes un invaliditātes apdrošināšana. Slimības gadījumos to samērā vieglāk novērst: piedzīvojis ārsts samērā īsā laikā spēs konstatēt, vai saslimšanai un darba nespējai ir pietiekoši pamati, vai ne; tāpat var ārsta pārskatīšanos konstatēt un izlabot. Grūtāks ir jautājums nelaimes un invaliditātes gadījumos: te jānoteic ilgstoša darba nespēja. Piemēram, nelaimes gadījumā ārstam grūti noteikt, cik tālu caur nelaimi bojāta nervu sistēma un ārstniecības zinība te nespēj pārvarēt visas iespējamās grūtības. To pierāda pretēji ārstu spriedumi un lietpratēju atzinumi par vienu un to pašu gadījumu. Kļūdīšanās sekas var būt visai ļaunas. Ja nelaimē cietušais ir faktiski vēl darba spējīgs, bet saņem nepārtrauktu apdrošināšanas renti, viss apdrošināšanas institūts top diskreditēts; no otras puses, ir saprotams sarūgtinājums un nemiers, ja palīdzību liedz invalidam, kuŗš apzinās viņam nodarīto netaisnību, jo caur ilgām iemaksām viņš ir ieguvis tiesību uz atlīdzību. Ja nepieciešama gaŗāka izmeklēšana slimnīcā, lai konstatētu bojājumu apmērus, cietušais to sajūt kā apvainojumu, jo viņu tura aizdomās par krāpšanas mēģinājumu. Šie trūkumi pie piespiedu apdrošināšanas tomēr neizbēgami.

Tikai tur, kur strādnieki paši pārrauga un pārvalda apdrošināšanas kases un simulācija nodara viņiem pašiem zaudējumus, ļaunprātības reducējas uz minimumu, jo katra dalībnieka intereses ir - atbalstīt kasi ar saviem novērojumiem un kontroli. Valsts iestādēs, kuŗām nostājas pretīm organizētā strādniecība, beidzamā atrod par pieļaujamu kasu pilnīgāku izmantošanu, kas ir itkā visas strādniecības interesēs. Ideāls tāpēc te grūti sasniedzams.

Tālāks trūkums ir - apdrošināšanas pārmērīga izmantošana. Daudzkārt kasu ārstus uzmeklē arī tad, ja ārsta palīdzība nemaz nav vajadzīga un par darba nespēju nenākas runāt. Vēl aizrāda, ka slimam vai ievainotam, pateicoties apdrošināšanai, nav intereses - visdrīzāk atveseļoties; tādos gadījumos daudreiz izšķiroša ir griba tapt veselam, piemēram, ja jāizdara sāpīga locekļu vingrināšana, kuŗa var paātrināt izveseļošanos. Nav arī neiespējams, ka saņemot pabalstus slimības un nelaimes gadījumos, cietušie īpatēji novērtē savu stāvokli un to pārspīlē. Samērā nesvarīgos nelaimes gadījumos, cietušie tāpēc runā par "apdrošināšanas slimībām, pabalstu histēriju" un tamlīdzīgi.

Neskatoties uz visiem šiem iebildumiem, jāsaka, ka piespiedu apdrošināšana ir nepieciešama un sociālā apdrošināšana praksē ir atstājusi labu iespaidu. Caur apdrošināšanu strādniekiem nodrošināta kārtīga ārstēšana, zāles un medicīnas sasniegumi. Pasaules kaŗš rādījis, ka Vakar-Eiropā strādnieku šķira kaŗa laukā un fabrikās devusi spēcīgus un upuŗa spējīgus pilsoņus. Piespiedu apdrošināšana ir uzlabojusi strādnieku stāvokli, to nostiprinājusi, ar to dodama zemākiem slāņiem iespēju un gribu - tikt uz augšu. Kur algas ir augstas, kur centīgi strādnieki paši sev var iekaŗot apdrošinātu stāvokli, kur viņi pietiekoši apzinīgi un gādā par savu nākotni, kur viņi paši organizē savas krāj- un apdrošināšanas kases, tur piespiedu apdrošināšana var arī izpalikt. Tādi apstākļi bija vērojami neilgi atpakaļ USA, bet ne Eiropā.

Strādnieku apdrošināšana tikai tad spēs pildīt savus uzdevumus, ja viņa būs vispusīga. Viņai jāaptveŗ arī apdrošināšana pret bezdarbu. Gadījumā, ja strādnieks maksājis savas iemaksas ilgu gadu, bet bezdarba dēļ vairs to nespēj, viņam draud savu iegūto tiesību zaudēšana. Loģiski apdrošināšanas spāids te pārtraucas, jo nav tam vairs nepieciešamā pamata t.i. darba attiecību. Lai uzturētu spēkā viņu iegūtās tiesības, tam jāatvieglo iespēja atpakaļ iestāties apdrošināšanā; tas spēj gan kļūmīgo stāvokli mīkstināt, bet nenovērs draudošo risku.

Starptautiskā Darba konference, Ņeņevā, 1925. gadā sīki nodarbojusies ar sociālo apdrošināšanu, atzīstot viņas nozīmi un pieņemot veselu rindu lēmumu. Tāpat panākta vienošanās par apdrošināšanu slimības un nelaimes gadījumos.

Sociālā apdrošināšana Vācijā. Viņa nokārtota ar 1926. gada likumu un papildinājumiem pie tā, (Reichsversicherungsordnung). Jaunākie noteikumi attiecas uz apdrošināšanas paplašināšanu, kā piespiedu apdrošināšanu, tā brīvprātīgo, pievelkot apdrošināšanā jo plašas masas. Invalīdu apdrošināšana paplašināta ar pakaļpalicēju apdrošināšanu. Apdrošināšanas darbu veic sekošas 3 iestādes: 1) Slimo kases, kuŗas pārziņ slimības gadījumus, - 2) Arodbiedrības, kuŗām kompetē apdrošināšana nelaimes gadījumos un 3) Apdrošināšanas biedrības - priekš invaliditātes un pakaļpalicēju apdrošināšanas. Visos šāīs institūtos ņem dalību, kā darba devēju, tā darba ņēmēju pārstāvji.

1911.gadā Vācijā bija apdrošināti:
 Slimo kasēs - 14,5 milj. dalībnieku,
 Pret nelaimes gadījumiem - 24,6 milj. dalībnieku,
 Pret invaliditāti - 15,8 milj. dalībnieku.

Kā patstāvīgas apdrošināšanas nozares nodibinātas: 1911.gadā - ierēdņu apdrošināšana, 1923. gadā - kalnrūpniecības strādnieku apdrošināšana.

1927. gadā ieviesta apdrošināšana pret bezdarbu.

Izdevumi priekš sociālās apdrošināšanas beidzamā laikā strauji pieauguši.

1927.gada statistika rāda sekošo apdrošināto personu skaitu:
 pret slimības gadījumiem - 21,2 milj. personu,
 pret nelaimes gadījumiem - 26,3 milj. personu,
 pret invaliditāti - 18,0 milj. personu,
 apdrošinātie ierēdņi - 3,1 milj. personu.

Sociālās apdrošināšanas naudas apgrozījumi 1928.gadā bijuši šādi:

Ieņemts:	dalībnieku iemaksas	- 4.849,8 milj. Mk.	
	valsts piemaksas	- 349,3 " "	
	% un citi ieņēmumi	- 306,4 " "	= 5.505,5 milj.
Izdots:	izmaksas apdrošinātiem	4.460,9 milj. Mk.	
	citi izdevumi	- 368,7 " "	= 4.829,6 milj.
	Atlikums:	- Mk.	675,9 milj.

Par sociālās apdrošināšanas tendencēm Moldenhauers nāk pie sekojošiem slēdzieniem; "Apdrošināto personu apjoms pastāvīgi pieaug. Attiecībā uz apdrošināšanas organizāciju - strādnieki prasa stingru koncentrāciju, ierēdņi, turpretim, cenšas paturēt savas īpatnējās organizācijas. Apdrošināšanas izmaksa ievērojami pieaug, tā kā šīs strauji pieaugošās nastas nabagām valstīm var būt pārāk smagas un pat bīstamas. Financēšana rāda, ka bieži iemaksas nespēj segt prasības; jātaisa parādi, bet tas rada bažas par nākotnes apgrūtināšanu tagadnei par labu."

Ka tas ir tā, to rāda konkrētie skaitļi: apdrošināto iemaksas 1913. gadā iztaisījušas -1,3 miljardi marku, bet 1928. gadā jau - 4,8 miljardi marku. Valsts piemaksas tanī pat laikā pieaugušas no 58 milj. Mk. uz - 349 milj. Mk., pie kam te nav ierēķināti krīzes un bezdarbnieku pabalsti.

Ja uzņēmējs maksā tikai daļu no prēmijas, tad strādnieki to daļu, kuŗu viņi iemaksājuši, cenšas pārvēlt uz uzņēmēju, prasot algas pielikumu, kas viņiem daudzkārt arī izdodas. Dažos arodos izvestā statistika rāda, ka strādnieku netto- algas, arī pie augošiem sociālās apdrošināšanas izdevumiem, nav kritušas, tā tad sociālās piemaksas ir pārvēlta uz uzņēmēju.

Rūras apgabalā, ogļu raktuvēs, sociālo nasta pieaugumu raksturo sekojošie skaitļi:

Šīs nastas iztaisīja uz 1 tonnu ražotu ogļu.

1913.gadā - 0,76 Mk.
 1926.gadā - 2,17 Mk., tā tad pieaugušas trīskār-
 tīgi.

SLIMO APDROŠINĀŠANA.

Attīstība. Vecās cunftes ar savām slimo kasēm gādāja par saviem piederīgiem. Tāpat kalnrūpniekiem pastāvēja palīdzības kases. Cunftēm zaudējot nozīmi, viņa kases vai nu izbeidza darbību, vai nīkuļoja.

Prūsijas 1845. gada rūpniecības nolikumi ierosina jaunu kasu dibināšanu. Amata zeļļu un fabrikas strādniekiem nevien atļāva turpināt agrāko kasu darbību, bet ieteica dibināt jaunas savstarpējas palīdzības kases. Novadu pārvaldes pilnvaroja piespiedu kārtā kasēm pievienot zeļļus un palīgus; arī rūpniekus piespieda atbalstīt kases ar dalības maksām: no viņiem varēja uzlikt par pienākumu - maksāt pustikdaudz, cik iztaisīja kopā zeļļu iemaksas. Strādnieku maksājumu izdarīja uzņēmējs, atvelkot izlikto naudu pie nākamās algas izmaksas. 1854. gada likums jau deklarē šo kasu dibināšanu kā obligātorisku, jo novadi maz izlietoja savas spaaidu tiesības. Sekas bija daudzu jaunu kasu nodibināšana: 1808. gadā Prūsijā pastāvēja 3.754 kases, ar apdrošinātiem 283.000 amatniekiem, 315.000 fabrikas strādniekiem un 30.000 citām personām. Kalnrūpniekiem bija savas kases. Bez šīm piespiedu kasēm Vācijā viscaur rodas brīvās palīdzības kases, gan ar uzņēmēju piedalīšanos, gan bez viņiem.

1869. gada rūpniecības nolikums uztura principā piespiedu apdrošināšanu, bet tās vietā atļauj amatniekiem piedalīties viņu pašu kasēs. Priekš šīm brīvprātīgām kasēm izdod normatīv-noteikumus; ja kase strādā uz šo noteikumu pamata, tad viņas biedri atbrīvoti no iestāšanās piespiedu kasēs. Šīm kasēm bija pielīdzinātas arī amatnieku apvienību kases.

Lai gan kasu izplatīšanās uzlaboja slimo nodrošināšanu, tad te vēl bija daudz kas darāms. Piespiedu kasu trūkums bija tas, ka strādniekiem pārceļojot uz citu dzīves vietu, prēmiju iekasēšana bija grūti izdarāma. Arī ne visi darba ņēmēji bija apdrošināti; tāpēc tālākais mērķis bija: gādāt par to, lai itin visi darba ņēmēji valstī būtu apdrošināti. To panāca ar 1883. gada likumu par "piespiedu apdrošināšanu slimības gadījumos" valsts mērogā. Šī likuma pamatprincipi ir palikuši spēkā, kaut gan sīkumos likums grozīts un vēlāk papildināts.

Apdrošināšanas uzbūve. Obligātoriskā apdrošināšana aptver sekojošas personas:

- 1) Strādniekus, amata zeļļus, palīgus, mācekļus, mājstrādniekus;
- 2) Ierēdņus, Meistaros un līdzīgus, rūpniecībā nodarbinātus augstākos darbiniekus;
- 3) Komijus un tirdzniecības mācekļus, aptiekaru palīgus un mācekļus;
- 4) Skatuves un orķestra māksliniekus, neskatoties uz viņu māksliniecisكو kvalifikāciju;
- 5) Skolotājus, audzinātājus, skolu darbiniekus un ierēdņus izglītības, sociālās apgādes, slimnieku kopšanas un labierīcības laukā;
- 6) Mājrūpniecības strādniekus;
- 7) Jumīkus un matrožus ar kuģiem iekšējā satiksmē.

Priekšnoteikums ir: algots darbs, izņemot mācekļus; apdrošināmo algas norma ir līdz Mk. 3.600- gadā. Ar ienākumu pāri pār Mk. 3.600,- ir pieļauta brīvprātīga piedalīšanās. Tādā brīvprātīgā apdrošināšanā vēl var piedalīties: uzņēmēja piederīgie, kuŗi nosaņem noteiktu atalgojumu un uzņēmēji, kuŗi nodarbina ne vairāk kā divus apdrošināšanai padotus strādniekus.

Apdrošināšanas darbu veic slimo kases. Viņas var nodibināt kā vietējās kases un kā vispārīgās slimo kases (Landeskrankenkassen). Darbvedību pārzin valde un padome; pēdējo ievēl iz darba devēja un darba ņēmēju vidus, un padome tad iz sava vidus izvēl valdi. Šāis abos pārvaldes organos darba devējiem ir 1/3 balsu, bet strādniekiem 2/3 balsu. Caur šādu balsu sadalīšanu slimo kasēs noteicošie ir strādnieki. Darba tehnisko pusi veic valde, kuŗa pārzin kasi un tekošo darbvedību; padome izlemj sevišķi svarīgus jautājumus, kuŗi pārsniedz valdes kompetences.

Bez šīm vispārējām slimo kasēm, atsevišķi uzņēmumi var nodibināt, ar fabrikas padomes piekrišanu, uzņēmuma slimo kasi (Betriebskrankenkasse), ja uzņēmums normāli nodarbina zem

150 apdrošināmo darba ņēmēju. Lauksaimniecībā un kuģniecībā pietiek 50 apdrošināmās personas. Ir atļauts arī vairākiem uzņēmumiem nodibināt kopēju slimo kasi. Šādas speciālas slimo kases pieļauj tikai tad, ja viņu nodibināšana neapdraud jau pastāvošo slimo kasi un ja ir zināms, ka jaundibinātā kase nepasliktinās apdrošināto intereses un viņai ir izredzes uz ilgāku eksistenci. Arī uz lielākām būvēm uzņēmējam jānoorganizē sava slimo apdrošināšana. Šinīs slimo kasēs valdes un padomes sēdes vada uzņēmējs vai viņa vietnieks; viņam ir pustikdaudz balsu, kā apdrošinātiem, tā tad samērs - 1:2. Citādi uzņēmumu kases padotas līdzīgiem noteikumiem, kā vispārīgās slimo kases.

Kā speciālas slimo kases minamas: Amatnieku apvienību slimo kases - Innungskassen - ar līdzīgu struktūru, kā uzņēmumu kases; viņas ir domātas vienīgi priekš apvienības biedriem. Tāpat kalnrūpniekiem pastāv savas - Knappschaftskassen - uz 1926. gada likuma pamata.

Bez slimo kasēm vēl minamas: savstarpīgās apdrošināšanas biedrības, kuŗas var nodibināt ar vismaz 10.000 biedriem; viņām ir jāgarantē līdzīgi pakalpojumi, kā slimo kasēm. Pie šīm savstarpīgām biedrībām var noorganizēt palīdzības kasi. Darba ņēmēju apvienības, ar vismaz 10.000 biedriem, var nodibināt savu "aroda slimo kasi", ja tāda kase neaizskar jau pastāvošo kasu intereses.

Kā redzams, tad dažādība ir visai liela.

Izmaksas. Piespiedu apdrošināšana paredz sekojošu palīdzību: pabalstus slimības un miršanas gadījumos, nedēļnieču pabalstus un ģimenes pabalstus.

I. Slimo palīdzība aptver ārstu un zāles, kā arī mazākus ārstniecības līdzekļus; pabalstu maksā pa visu slimības laiku, bet ne ilgāk kā 26 nedēļas. Izņēmuma gadījumos ārstēšanu var pagarināt līdz vienam gadam. Par zālēm un citiem ārstniecības līdzekļiem apdrošinātam pašam visos gadījumos jāmaksā 10%. Pie slimo palīdzības pieder vēl tā saucamā "slimo nauda", darba nespējas gadījumā to maksā, sākot ar 4-to dienu pēc saslimšanas, cauri 26 nedēļas; tādu izmaksu var sevišķos gadījumos pagarināt līdz veselam gadam. Slimo naudas izmaksa ir noteikta uz 50% no pamatalgas; par pamatalgu pieņem tobrīd saņemto atalgojumu, bet ne vairāk kā Mk. 10,- dienā. Pamatalgu paredz vai kā faktisko izpeļņu, vai arī kā vidējo algu, pēc skālas. Ārstēšanas un slimo naudas vietā var piešķirt ārstēšanu slimnīcā; ja pati slimības gaita tādu ārstēšanu tieši neprasa, tad slimniekam, kuŗam ir sava ģimene, jādod piekrišana viņa pārvešanai uz slimnīcu. Tādā gadījumā pusi no slimo naudas izmaksā piederīgiem, kā "mājas naudu". Izņēmuma gadījumos slimo naudu var paaugstināt līdz trim ceturtdaļām no strādnieka pamatalgas.

II. Nedēļnieču palīdzība. Sievas, kuŗas beidzamos 2 gados vismaz 10 mēnešus bijušas apdrošinātas un beidzamā gadā vismaz 6 mēnešus, saņem kā nedēļnieču palīdzību (Wochenhilfe): brīvu ārstēšanu, vienreizēju pabalstu dzemdēšanas izdevumiem un 10 nodēļu laikā vēl pilnu slimo naudu; bez tam viņām līdz 12-tai nedēļai pēc radībām izmaksā "zīdaiņa naudu", pusi no slimo naudas apmēra.

Nedēļnieču pabalstu saņem arī strādnieku meitas, pameitas un audžu meitas, kuŗām ar apdrošināto ir kopēja mājturība, un ja apdrošinātais beidzamos 2 gadus maksājis savas iemaksas vismaz 10 mēnešus. Pēc 1919. gada likuma, arī mazturīgas nedēļnieces, kuŗām nav tiesības uz nedēļnieču pabalstu, tādu saņem iz vispārīgiem līdzekļiem, kā "nedēļnieču aizgādības maksu".

III. Bēru nauda. Miršanas gadījumā, apdrošinātā piederīgi saņem "bēru naudu" - 20 kārtīgā pamatalgas apmērā; šo bēru naudu var atsevišķos gadījumos paaugstināt līdz 40 kārtīgai dienas naudai. Ja cietušie ir apdrošinātā sieva vai bērni, kase var izsniegt ģimenes locekļiem, bez bēru naudas, arī slimo pabalstu.

Līdzekļus - slimo kasēm sastāda: 2/3 apdrošināto iemaksas un 1/3 darba devēja maksa. Visu summu kasē iemaksā darba devējs, atvelkot priekš strādniekiem izlikto daļu pie nākamās algu

izmaksas. Sadalījums var būt arī citāds: tā, piemēram, raktuvēs uzņēmējs maksā 2/5, bet strādnieki - 3/5.

Priekš ģimenes palīdzības valsts piemaksā par katru dzemdēšanas gadījumu Mk. 50,-

Ārsta jautājums: Tas arī nav ikreizes viegli nokārtojams. Kases dod priekšroku "slimo kasu ārstiem", t.i. ārstiem, kuŗi cieši pie kases saistīti un no kasēm atkarīgi. Tiem pretīm nostādāma "brīva ārsta izvēle". Ārsti ne bez pamata prasa brīvu ārsta izvēli, jo slimo attiecības pret ārstu ir uzticības lieta; tāpat arī jaunā ārstu paaudze ir ieinteresēta ņemt daļību slimo kasu praksē. Likums te nedod nekādus priekšrakstus, bet vienīgi prasa, lai starp slimo kasi un ārstu būtu slēgts rakstisks līgums. Lai šie līgumi būtu puslīdz līdzīgi, slimo kasu pārstāvji izstrādā normālos pamatnoteikumus. Arī ar aptiekām attiecības kārtojamas līdzīgā virzienā.

Statistika. Slimo kasu darbību Vācijā 1927. gadā raksturo sekojošie skaitļi:

Visēdu slimo kasu kopskaits	-	7.515 kases.
Apdrošināto skaits	apm.	21.207.000 personas.
Slimības gadījumi	"	11.351.600 gadījumi.
Nedeļnieču palīdzība	"	806.700 "
Piederīgo un apdrošināto miršanas	-	219.100 "
Kasu kopieņēmums	-	Mk 1.815.741.000,-
Kasu kopizdevumi	-	" 1.712.264.000,-
Atlikums	-	Mk 103.477.000,-.

Austrijā - rūpniecības strādnieku apdrošināšana ieviesta 1888. gadā, laukstrādnieku apdrošināšana - 1891. gadā. 1906. gadā ieviesta ierēdņu apdrošināšana. 1927. gadā izvesta vispārīgā strādnieku apdrošināšana, izņemot pret bezdarbu.

Francijā - 1894. gadā ieviesta piespiedu apdrošināšana kalnrūpniecībā. 1928. gadā pēc gaŗām debatēm pieņemts likums par obligātorisku algoto darbinieku apdrošināšanu.

Anglijā - pastāv 1911. gada likums par slimo apdrošināšanu, apdrošināšanu nelaimes gadījumos un bezdarbnieku apdrošināšanu.

Čehoslovākijā - 1919. gadā ieviesta visa algoto darbinieku piespiedu apdrošināšana.

Obligātoriska slimo apdrošināšana vēl ieviesta: Latvijā, Šveicē (dažos kantonos), Jugoslavijā, Holandē, Norvēģijā, Portugālē, Bulgārijā, Rumānijā, Krievijā un daudzās citās valstīs.

* * *

APDROŠINĀŠANA PRET NELAIMES GADĪJUMIEM.

A t t ī s t ī b a. Līdz pat jaunākiem laikiem strādnieks, kuŗu ķēra nelaimes gadījums, bija padots savam liktenim. Viņš varēja prasīt zaudējumu atlīdzību tikai tad, ja viņš varēja pierādīt, ka nelaime cēlusies caur uzņēmēja vainu; to viņam izdevās pierādīt tikai retos gadījumos.

Jau plašāku uzņēmēja atbildību paredz Napoleona kodekss: viņš dara uzņēmēju atbildīgu arī par viņa ierēdņu rīcību. Lielu panākumu arī šim jauninājumam nebija, jo "atbildības" jēdzienu varēja plaši tulkot.

Lūzumu ienes 1838. g. Prūsijas dzelzceļu likums: tas uzlika dzelzeļam atbildību visos gadījumos, ja dzelzceļš nevarēja pierādīt, ja nelaime notikusi caur neatvairāmiem apstākļiem (force majeure), vai arī caur cietušā paša vainu. Šis principiālais viedoklis ir pakāpeniski atzīts no visu

zemju dzelzceļiem; līdz ar to ir atzīts, ka “uzņēmumam jānes visi zaudējumi, kuŗi cēlušies caur viņa darbības īpatnību”. Vēlāk šādu atbildību izplata arī uz fabrikām, raktuvēm etc. (1871), pie kam uzņēmējam jāatbild arī par savu pilnvaroto rīkojumiem, ja caur tiem cēlusies nāve vai sakropļojumi. Bet arī šis paplašinātais likums izrādījās par nepietiekošu: likumam padoto uzņēmumu skaits bija neliels; nelaimes gadījumā strādniekam nācās grūti savu prasību pierādīt kā dibinātu: sekas bija daudzas prāvas, kuŗas paasināja uzņēmēju un strādnieku attiecības.

Trūkumus varēja novērst divējādā ceļā: 1) vai nu paplašinot darba devēja atbildību līdzīgi kā uz dzelzceļiem; sekas būtu uzņēmuma pāmērīga apgrūtināšana, vai arī 2) ievest piespiedu apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem kā obligatorisku visiem darba ņēmējiem. Beidzamā gadījumā strādnieks saņemtu atlīdzību arī tad, ja nelaime cēlusies caur augstāku varu un neviens nelaimē tieši nav vainojams. Šis beidzamais viedoklis uzvarēja: 1884.g. Vācijā ievada piespiedu apdrošināšanu rūpniecības strādniekiem, 1886.g. - laukstrādniekiem un 1807.g. - jūrniekiem.

Apdrošināšanas apjomi. Apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem aptver: rūpniecības uzņēmumus, lauksaimniecību un jūrniecību. Apdrošināšana ir obligatoriska: raktuvēs, fabrikās, būvuzņēmumos, laboratorijās, teātros, satiksmē, ar vienu vārdu: visos rūpniecības uzņēmumos, kur darbs saistīts ar nelaimes varbūtību. Kā jau minēts, bez tam apdrošināmi arī laukstrādnieki un jūrnieki.

Bez strādniekiem arī apdrošināmi rūpniecībā nodarbinātie ierēdņi; apdrošināšanu var attiecināt arī uz pašu uzņēmēju un mājrupniecības strādniekiem.

Apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem var attiecināt arī uz zināmām slimībām, kuŗas atzītas par arod-slimībām; te nav vajadzīgs konstatēt sakropļošanas ārējo faktu.

A t l ī d z ī b a. Apdrošināšanas pienākums ir - atlīdzināt zaudējumu, kuŗš cēlies caur miesas bojājumu vai arī nāves gadījumā. Pakaļpalicēji nevar prasīt atlīdzību, ja nelaime no cietušā tīši izsaukta, vai arī ja sakropļotais strādnieks pats sevi tīši bojājis.

Ievainojuma gadījumā cietušam pienākas: ārstēšana, rente vai slimo nauda, dienas nauda, ģimenes piemaksa. Šos pabalstus viņš saņem par visu laiku, kamēr viņš darba nespējīgs un tam tiesība uz arodapgādi. Ārstēšana aptver ārstu, zāles un palīglīdzekļus, tad arī kopšanu, ja sakropļotais ir tik nevarīgs, ka viņam nepieciešama svešu kopšana. Individuālas kopšanas vietā var tam maksāt arī “kopšanas naudu”. Ārstēšanu, pie visa brīva, var dot arī sanatorijā vai klinikā. Slimo ārstēšanu parasti uztic slimo kasēm, kuŗām, pret attiecīgu atlīdzību, jāstrādā roku rokā ar apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem. Ja nelaimes gadījumam seko slimība, tad slimo kasēm jāuzņemas kopšana un slimo naudas izmaksa. Kamēr apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem sedz ārstēšanas izdevumus, tādi slimo kasei nav jāmaksā.

Renti apdrošinātam izmaksā sākot ar 14-to nedēļu pēc nelaimes gadījuma; līdz tam laikam viņš saņem slimo naudu. Slimo naudu var maksāt līdz 26-tās nedēļas notecēšanai, tā kā tiesība saņemt renti iestājās ar 27-to nedēļu. Kamēr cietušais ir pilnīgi darba nespējīgs, rente līdzinās 2/3 no gada peļņas; renti aprēķina pēc sevišķiem paņēmieniem. Ja cietušais tikai pa daļai zaudējis darba spējas, viņam tiesība uz daļas renti, atbilstošu viņa darba spēju zaudēšanai. Apdrošināšana normēta uz gada peļņu līdz Mk. 8.400-. Ja rente iztaisa 50% vai vairāk, tad priekš katra bērna izsniedz piemaksu līdz gada peļņas robežai. Ja no nelaimes gadījuma pagājuši 2 gadi un rente iztaisa ne vairāk kā 10% no pilnas rentes, tad viņu var atvietot ar trīskārtīgu gada rentes izmaksu. Sakarā ar atlīdzības izmaksu, minama arī palīdzība iegūt arodniecisku izglītību un arī palīdzība sameklēt darbu.

Nāves gadījumā kā “bēru naudu” izmaksā 1/15 no gada peļņas. Rente atraitnei un bērniem zem 15 gadiem parasti līdzinās ik pa 1/5 no gada peļņas. Arī radnieki kāpjošā līnijā, kuŗus mirušais galvenā kārtā uzturējis, var trūcības gadījumā saņemt renti. Darba nespējīgam atraitnim, kuŗu pa daļai vai pilnā mērā no savas peļņas uzturējusi nonāvētā sieva, izmaksā kā renti 2/5 no mirušās

sievas gada peļņas. Ja tāds atraitnis otrreiz apprecas, rentes izmaksa izbeidzas; atraitnēm tādos gadījumos izmaksā vienreizīgi 3/5 no mirušā vīra gada peļņas. Pakalpalicēju rentes nedrīkst pārsniegt 4/5 no mirušā gada peļņas, t.i. maksimum 80%.

O r g a n i z ā c i j a. “Apdrošināšanu nelaiemes gadījumos” pārzin arod-apvienības (Berufsgenossenschaften), kuŗas nodibināmas visā valstī pēc arodiem un pēc novadiem.

Līdzekļus apdrošināšanai sagādā vienīgi uzņēmēju apvienības, kuŗas notecējušam gadam vajadzīgos līdzekļus repartē savā starpā. Maksu repartē pēc tarifa, atkarībā no briesmām, kādas noteiktas ikvienai kategorijai, ņemot par pamatu pieauguša strādnieka vidējo peļņu tanī apgabalā.

Arodniecisko apvienību tālākais uzdevums ir - izstrādāt noteikumus nelaiemes novēršanai; te ietilpst priekšraksti uzņēmējiem dēļ zināmu drošības līdzekļu ievēšanas, kā arī priekšraksti, kā jāizturas strādniekiem darbā, lai novērstu nelaiemes gadījumus.

Francijā - apdrošināšana pret nelaiemes gadījumiem ieviesta 1893.g. attiecībā uz rūpniecības strādniekiem un jūrnikiem; 1906.g. - algotiem tirdzniecības darbiniekiem un 1922.g. - laukstrādniekiem.

Anglijā - rūpniecības strādnieku apdrošināšana ieviesta 1897.g.; ar 1900. un 1906.g. likumiem apdrošināšana izplatīta arī uz laukstrādniekiem un ierēdņiem.

Italiā - ieviesta piespiedu apdrošināšana: 1904.g. - rūpniecības strādniekiem un ierēdņiem, 1917.g. - laukstrādniekiem un 1922.g. - zvejniekiem.

Krievijā - jau 1912. g. ieviesta piespiedu apdrošināšana rūpniecības strādniekiem un ierēdņiem, 1922. g. tāda dekretēta visiem darba ņēmējiem.

Piespiedu apdrošināšana ieviesta arī: Austrijā, Zviedrijā, Norveģijā, Dānijā, Hollandē, Šveicē, Portugālē, Dienvidslavijā, Bulgarijā un Latvijā.

VECUMA, INVALIDU un PAKALPALICĒJU APDROŠINĀŠANA.

Apdrošināšana pret nelaiemes gadījumiem - piešķir pabalstus vai renti cietušam darba ņēmējam, darba nespējas vai nāves gadījumā, ja miesas bojājumi vai nāve cēlusies caur nelaiemes gadījumu. Ar to ir nodrošināta tikai mazā daļa nespējnieku; vairums top, turpretīm, darba nespējīgs aiz vecuma vai invaliditātes.

Vācijā 1881.g. Vilhelms I. ierosināja šo lietu, atzīstot, ka “vispārībai ir pienākums lielākā mērā kā līdz šim nākt palīgā tiem, kuŗi caur vecuma nespēku, vai invaliditāti nonākuši trūkumā un šiem nespējniekiem ir dibināta tiesība uz plašāku valsts aizgādniecību”. Ierosinājums atdūrās uz lielu pretešķību likumdošanas iestādēs un tikai pateicoties Bismarka autoritātei 1891. g. izdeva likumu par “valsts apdrošināšanu”, kuŗš sevišķi izveidojis invalidu un pakalpalicēju apdrošināšanu. Jaunākie šī likuma papildinājumi datē no 1922. - 1928.g. Sevišķi likumi izdoti priekš ierēdņiem un kalnrūpniecības darbiniekiem.

Būtība un apjoms. Obligātoriska apdrošināšana ieviesta strādniekiem, amata zeļļiem un mājkalpotājiem, kuŗi nodarbināti kā algoti strādnieki; tāpat mājrupniekiem, kuŗu ļaudīm (izņemot vadošās personas), palīgiem un mācekļiem, ja tie nav apdrošināti caur ierēdņu apdrošināšanas likumu.

Apdrošināšanā var brīvprātīgi piedalīties līdz 40 gadus veci rūpnieki u.c. uzņēmēji, ja viņi nenodarbina vairāk kā 2 algotus palīgus, tāpat personas, kuŗas atbrīvotas no apdrošināšanas tādēļ, ka viņas nesaņem atalgojumu naudā vai arī viņas nodarbinātas tikai pārejoši.

Apdrošināšanas objekts ir “invalida rente” un “rente pakalpalicējiem”. Invalida renti apdrošinātais saņem, ja viņš sasniedz pilnus 65 gadus, vai arī ja viņš caur slimību vai citiem apstākļiem kļuvis ilgstoši invalids, t.i. ja viņš nespēj nopelnīt 1/3 no tā, ko minētā apgabalā izpelna

vesels cilvēks līdzīgā darbā. Invalīda slimo renti saņem pārejoši darba nespējīgs apdrošinātais, kuŗš nepārtraukti bijis 1/2 gadu darba nespējīgs vai arī ja viņš vairs nevar saņemt slimo naudu un vēl joprojām nespēj strādāt. Te saskatāms slimo apdrošināšanas papildinājums.

Lai saņemtu invalīda renti, noteikts zināms “nogaidīšanas laiks”; tāds ilgst, ja apdrošinātais iemaksājis vismaz 100 maksājumus - 200 nedēļas, pretējā gadījumā - 500 maksas nedēļas.

Pakalpalicēju apgādību piešķir 2-jādā veidā: kā “atraitnes renti” un kā “bāru renti”. Atraitnes renti saņem 65 gadus veca, ilgstoši darba nespējīga atraitne, kuŗas apdrošinātais vīrs miris (zināmos gadījumos arī darba nespējīgs atraitnis saņem renti pēc savas apdrošinātās sievas nāves). Pie pārejošas darba nespējas izmaksā “atraitnes slimo renti”, pēc tam, kad slimo kases izmaksas izbeigušās. Bēru renti saņem bērni zem 15 gadiem.

Kopizmaksas pakalpalicējiem nedrīkst pārsniegt 80% no mirušā vidējās gada izpeļņas attiecīgā aroda grupā.

Lai saslimšanas gadījumā novērstu draudošu invaliditāti, apdrošināšanas kase var dot apdrošinātam vai atraitnei ārstēšanu. Zem zināmiem apstākļiem renti var izmaksāt līdz 2/3 ne naudā, bet mantās.

Līdzekļi un organizācija. Līdzekļus apdrošināšanas kasē maksā: valsts, darba devēji un apdrošinātie. Valsts piemaksas priekš katra invalīda, atraitnes un atraitņa rentes iztaisa Mk. 72,- un priekš katra bāra rentes - Mk. 36,- gadā. Darba devēji un apdrošinātie iknedēļas tekoši iemaksā nedēļas maksas līdzīgās daļās. Apdrošinātie sadalās 7 kategorijās atkarībā no viņu nedēļas izpeļņas un katrai no šīm kategorijām paredzēta augoša iemaksa. Nedēļas maksa svārstās no 30 pf. līdz 2 markām.

Iemaksas parasti izdara darba devējs; viņš pērķ ne attiecīgas apdrošināšanas iestādes vai arī pasta markas par maksājamo summu un viņas ielīmē apdrošinātā kartiņā. Iemaksas izdarāmas iknedēļas, kamēr apdrošinātais atrodas algā; darba devējs priekš apdrošinātā izlikto summu atvelk pie pirmās algas izmaksas. Iemaksu iekasēšanu var uzticēt slimo kasēm vai līdzīgām iestādēm.

Rentes aprēķins. Invalīdu renti aprēķina sekoši: apdrošināšanas kase maksā 1) noteiktu pamatsummu, neatkarīgi no iemaksu ilguma un augstuma, un 2) daļas piemaksu, kuŗa aug ar iemaksu ilgumu un augstumu. Ja rentes saņēmējam ir bērni zem 15 gadiem, rente palielinās. Apdrošināšanas kase maksā kā atraitnes resp. atraitņa renti - 6/10, kā bāru renti, priekš katra bāra 5/10 no pamatmaksas pluss invalīda rentes kāpinājums, kādu ģimenes galva saņēmis pie miršanas jeb arī būtu saņēmis invaliditātes gadījumā.

Apdrošināšanu pārzin apdrošināšanas iestādes, kuŗas noorganizētas priekš noteiktiem apgabaliem. Viņu priekšgalā stāv valde un padome. Valde sastādās no vietējās pašvaldības pārstāvjiem, darba devēju un apdrošināto reprezentantiem, līdzīgā skaitā; priekšsēdētāju ievēlē no komūnāliem pārstāvjiem. Padomei piekrīt pilnas sapulces funkcijas; viņa sastāv no vismaz ik pa 5 pārstāvjiem no darba devēju un apdrošināto vidus.

S t a t i s t i k a. Vācijas statistika par 1913. un 1928.g. rāda izmaksu progresīvu pieaugumu; izmaksas sadalījušās, kā to rāda sekošā tabula.

Rensu veids:	1913.g.	1928.g.
	R. markās.	R. markās.
Invalīdu rentes.....	167.294.598,-	723.916.891,-
Slimo "	3.455.186,-	7.355.605,-
Vecuma "	13.737.654,-	21.701.444,-
Atraitņu "	780.134,-	97.094.899,-
Atraitņu slimu rentes.....	20.811,-	608.686,-
Bāru rentes	2.573.433,-	131.363.083,-
Piemaksas.....	-	9.355.785,-
K o p ā	187.861.831,-	991.396.393,-
No šīm summām bijušas:		
Darba devēju un darbaņēmēju maksas	129.745.839,-	671.108.947,-
Valsts piemaksas.....	58.115.992,-	320.287.546,-

Ierēdņu apdrošināšana. Kā jau agrāk minēts, Vācijā no 1911. pastāv īpaša ierēdņu apdrošināšana. Attiecīgais likums papildināts 1928.g.

Vecuma nespēka gadījumā, kā arī pakalpalicēju interesēs, ieviesta ierēdņu apdrošināšana; tāda domāta: uzņēmumu vadītājiem, fabriku meistariem un līdzīgiem, labāki nostādītiem darbiniekiem, kantoristiem, komijiem, aktieriem, mūziķiem, izglītības darbiniekiem, sociālās apgādības darbiniekiem un augstākam kuģu personālam.

Priekšnoteikumi ir: algots darbs un ienākums ne pāri par Mk.8.400,- gadā; pie iestāšanās vecums ne pāri par 60 gadiem.

Ja ierēdņi apdrošināti "ierēdņu kasē", viņi pret invaliditāti vairs nav apdrošināmi. Ja ierēdnis darbu pārtrauc, viņš var invalīdu apdrošināšanu turpināt, ja tas iemaksas izdarījis vismaz 4 mēnešus.

Brīvprātīgi var apdrošināšanā piedalīties personas, ne vecākas par 40 gadiem, ja viņu gada ienākums pārsniedz noteiktu normu, kā arī personas, kuŗas strādā līdzīgos apstākļos, kā apdrošināšanai padotie ierēdņi un kuŗām nav obligātoriski jāapdrošinās. Šo pašapdrošināšanos var turpināt, ja arī vairs nepastāv agrākie darba apstākļi, ja vien šīs personas maksājušas savas prēmijas vismaz 4 mēnešus.

Atkarībā no mēneša peļņas, ierēdņi sadalīti 8 algas un maksāšanas klasēs; priekš brīvprātīgās apdrošināšanas pastāv 2 klases.

Caur apdrošināšanu var iegūt tiesību uz: 1) atpūtas naudu un 2) uz pakalpalicēju renti. Atpūtas nauda atbilst strādnieku apdrošināšanas invalīda rentei. Vecuma robeža ir sasniegtais 65 gadu vecums. Invaliditāte iestājas tad, ja apdrošinātā izpeļņa noslīdējusi uz mazāk kā 1/2 no tās izpeļņas, ko gūst līdzīgi izglītots, fiziski un garīgi vesels darbinieks līdzīgā darbā. Kā darba nespējīgs uzskatāms arī darbinieks, kuŗš ir pilnus 60 gadus vecs, ja viņš vismaz 1 gadu bijis bez darba.

Gada atpūtas nauda sastādās no: 1) pamatmaksas un 2) kāpjošas piemaksas; ja atpūtā aizgājušam ir bērni zem 15 gadiem, viņš saņem piemaksu. Atraitņu rente līdzinās 6/10, bāru rente - 5/10 no atpūtas naudas. Atraitnes naudu izmaksā, neskatoties uz viņas darba spējām; atraitņa pabalstu maksā vienīgi trūcības gadījumā. Pakalpalicēji nevar saņemt vairāk kā kopsummā līdz 80% no gada darba peļņas.

Lai novērstu darba nespējas iestāšanos, paredzēta arī ārstēšana, tāpat kā valsts apdrošināšanā. Ja apdrošinātā sieviete, pēc atpūtas naudai noliktā nogaidīšanas laika notecēšanas, apprecas un vairs neskaitās par obligātoriski apdrošināmo, viņai tiesība atprasīt pusi no iemaksām, kuŗas izdarītas viņai par labu sākot ar zināmu laiku.

Nogaidīšanas laiks ilgst 60 mēnešus, ja iemaksas kārtīgi iemaksātas vismaz 30 mēnešus; pretējā gadījumā jāgaida 90 mēneši. Tiesība uz izmaksu zūd, ja maksājumi beidzamo 10 gadu laikā nav izdarīti vismaz 8 mēnešus; zināmos apstākļos pielaižami izņēmumi.

L i d z e k ļ i sastādās no darba devēju un apdrošināto līdzīgām mēneša maksām; valsts ar piemaksām nepiedalās. Sevišķi noteikumi paredz, kā rīkoties, ja apdrošinātā alga kāpj, vai kad viņš kādu laiku iemaksas pārtraucis un pēc tam atkal iestāties apdrošināšanā. Tāpat jāparedz gadījumi, kad apdrošinātais maina dzīves vietu un peļņas avotu.

Vācijā apdrošināšana koncentrēta ierēdņu apdrošināšanas centrālē, Berlinē.

Raktuvju darbinieku apdrošināšana - noorganizēta uz atsevišķiem pamatiem. Viņa, bez apdrošināšanas slimības gadījumos, paredz arī pensijas, invalīdu un ierēdņu apdrošināšanu. Strādniekiem ir sava pensiju kase, ierēdņiem atsevišķa iestāde, līdzīga kā pie valsts apdrošināšanas.

Invalīda pensiju saņem ar pārsniegto 65. gadu, vai arī ja apdrošinātais ir ilgstoši darba nespējīgs un viņš slimo naudu vairs nesaņem.

Vecuma pensijas izmaksā pēc 25 gadu dienesta, no kuņiem 15 gadi nokalpoti kalnrūpniecībā, ja apdrošinātais ir vecāks par 50 gadiem un nesastāv līdzvērtīgā algotā darbā. Tālāki maksājumi var būt: atraitņu pensijas, bāru naudas, brīvs ārsts un zāles invalīdiem, invalīdu bērnu pabalsts, kuņš maksājams arī viņu sievām un bērniem, kā arī tiem, kuņi saņem atraitņu renti un bāru naudas.

Pensijas kase maksā: darba devēji 2/5, apdrošinātie 3/5; iemaksas paredzētas kā kārtējās mēneša maksas.

Francijā - ar 1910. un 1912.g. likumiem ieviesta piespiedu apdrošināšana visiem algas strādniekiem un ierēdņiem, līdz zināmajam algas augstumam. Jau 1905.g. ieviesta vecuma, invalīdu un pakalpalicēju apdrošināšana mazturīgiem pilsoņiem. 1928.g. šie likumi vēl plašāki izveidoti.

Anglijā - no svara ir 1911.g. likums, kuņš regulē slimo apdrošināšanu. Uz 1908.g. „vecuma rentes likuma” pamata - 70 gadus veciem, trūcīgiem pilsoņiem, kuņi beidzamos 20 gadus bijuši Anglijas pavalstnieki, izmaksājama rente no vispārējiem līdzekļiem, ja viņu ienākumi un rente kopā nepārsniedz zināmu minimālo ienākumu nedēļā.

Italiā - ar 1919.g. ieviesta invalīdu, vecuma un pakalpalicēju apdrošināšana priekš visiem darba ņēmējiem.

Zviedrijā - no 1913.g. pastāv piespiedu apdrošināšana visiem pilsoņiem, izņemot valsts ierēdņus, garīdzniekus un līdzīgas profesijas.

Norveģijā - no 1923.g. pastāv vecuma apgāde mazturīgiem pilsoņiem.

Beļģijā - no 1911.g. ieviesta piespiedu apdrošināšana kalnrūpniecības strādniekiem. 1920.g. ieviesta vecuma un invalīda apdrošināšana mazturīgiem pilsoņiem. 1924.g. ieviesta piespiedu apdrošināšana visiem darba ņēmējiem.

Visi darba ņēmēji apdrošināti arī: Portugālē, Spānijā, Krievijā, Čehoslovāķijā, Austrijā un daudz citās valstīs. -

APDROŠINĀŠANA pret BEZDARBU.

Vēsturisks apskats un bezdarba raksturojums.

Priekškapitālisma laikmets. Senatnē par bezdarbu kā masu parādību nevarēja būt runas, ņemot vērā toreizējās saimnieciskās dzīves raksturu, kā arī darba tikumisko novērtējumu. Ražošanas procesa pirmā vietā stāv laukkopība, kuŗa dod pietiekošu iztiku vidus šķirai un arī pārējiem tautas slāņiem. Materiālo darbu uzvēla pēc iespējas vergiem, pie kuŗiem par bezdarbu nevarēja runāt: ja vergs tapa darba nespējīgs, tad no tā nescināja pienākumu par viņu gādāt; no viņa varēja kautkā atsavināties, sliktākā gadījumā to padzina. Bet arī brīvie strādnieki un amatnieki, kuŗu darbu uzskatīja par vergiem līdzīgu, nicināmu, nevarēja cerēt uz līdzjūtību, pabalstu.

Tomēr jau grieķu - romiešu laikmetā atzīmējami valstspolītiski rīkojumi, kuŗi izsaukti kā bezdarba sekas. Še minami: izceļošana, koloniju dibināšana, kas izskaidrojams ar iedzīvotāju vairošanos un darba trūkumu. Arī liela apjoma sabiedriskie darbi bija domāti, lai dotu darbu maizi plašām strādnieku massām. Tā Perikls Atenās izveda lieliskus būvdarbus, lai apmierinātu plašus tautas slāņus. Arī valsts ziedojumus var uzskatīt kā pretlīdzekli pret bezdarbu: 5.gadu simtenī priekš Kristus Atenās apmēram puse no iedzīvotājiem saņēma valsts pabalstus. Romā bezdarba proletariats parādās 1.g.s. pr.Kr.: bezzemnieki salasās galvas pilsētā un velti te meklē darbu. Lielu latifundiju iekārta pārvērš plašas laukstrādnieku massas bezdarbniekos, kuŗi ir politiski līdztiesīgi, bet bez līdzekļiem un apdraud valsts iekšējo mieru. Kajus Grakhus laikā izdalīja kviešus kā bezdarbnieku pabalstu. Julijs Cezars laikā valsts pabalstus pavairo; Romas ķeizara laikos valsts uztura ap 400.000 trūcīgo pilsoņu.

Vidus laikos - un pat līdz 18.g.s. beigām bezdarbnieku jautājums tagadējā nozīmē nepastāv: agrāras saimniecības apjoms bija šaurs, vienkāršs un pārredzams. Sociālās šķiras bija norobežotas; pilsoņi tradicionālā kārtībā bija saistīti ar pienākumiem un atradās augšējo slāņu aizbildniecībā. Visiem bija pietiekošs plašums mājās un kolonizācija Austrumu virzienā uzsūca dzimtenē neapmierinātos; te domāta Vācija kā toreizējās Vidus-Eiropas lielākā valsts. Zemnieku atkarība no muižniekiem radās tikai ar 15.g.s., kad, piemēram, Anglijā aitkopība izspieda no dzimtā stūrīša daudzus zemniekus. Indriķa VIII laikā ap 50.000 zemnieku aizplūda uz pilsētu vai iestājās kara pulkos. Bezdarbniekus stingri sodīja un vajāja kā noziedzīgu elementu. Vācijā izcēlās zemnieku nemieri, kuŗus noslīcināja zemnieku asinīs. Pilsētās uzziedējušam amatam bija „zelta pamats”; ģildes gāja par saviem piederīgiem, par zeļļiem un mācekļiem.

Pāreja uz moderno kapitālistisko iekārtu iezīmējās ar 15.- 19.g.s. un radīja visās kultūras zemēs lielāka apmēra bezdarbu: zemnieku atkarībai no muižniekiem nostiprinoties, pirmie sāk ieplūst pilsētās un rada tur moderno proletariātu, jo cunftes nespēj bezdarba sekas novērst. Sodī un vajāšana bija vienīgie pretlīdzekļi; tikai ar laiku radās atziņa, ka šie nelaimīgie nav vajājami, bet tiem jāpalīdz un tie jāaudzina radošam darbam. Joprojām ir: 1) nosodāmi kļaidoņi, 2) bērņus un pusaudžus valsts cenšas nodot mācībā un tos izaudzināt par derīgiem sabiedrības locekļiem, 3) nabadzībā iestīgušies strādniekiem jāpalīdz tikt pie darba un maizes. Valsts un pašvaldības atzina šos savus pienākumus un izdeva likumus trūcīgo aizsardzībai.

19.g.s. izzvana kapitālisma laikmetu. Ekonomiskais liberālisms sagaidīja no brīvas sacensības turības pieaugšanu un sociālo problēmu autonomisku atrisināšanu. “Katram jābūt savas laimes kalējam” un jācenšas saviem spēkiem tikt uz augšu; kam tas neizdodas, tam līdzēt nevar, tā viņa paša vaina. Roberts Malthus norādīja uz šo uzskatu kļūmīgumu, jo ne ikreizes cilvēks vainīgs pie savas neveiksmes. Līdz ar kapitālistisko ražošanas kārtību bija radies modernais bezdarba jautājums un proletariāta cīņa pret pastāvošo valsts iekārtu. Liberālisms bija devis visas brīvības: cunftes bija iznīcinātas, jaunie satiksmes līdzekļi deva iespēju viegli mainīt dzīves vietu; iesākās

bēgšana no laukiem un ieplūdums pilsētās; sākās industrializācijas process uz zemkopības un amatniecības rēķina. Rūpniecība radīja divas pretējas šķiras: darba devējus un darba ņēmējus, starp kuriem bija radusies dziļa plaša un interešu pretešības. Modernā tehnika ievada mašīnas, kuņas strādnieki uzskatīja par savām naidniecēm, visa ļauna sakni. “Katra jauna mašīna izsviež uz ielas jaunas un jaunas strādnieku masas”, kuņas pavairo bezdarbnieku armiju. Jo lielāka šī bezdarbnieku rezerve, jo vairāk uzņēmēji var nospīest strādnieku algas un viņu dzīves līmeni. (Lassalle un viņa “Das eherne Lohngesetz”). Tāpat izteicās Sismondi: “La machine chasse l’ouvrier; la machine abaisse le salaire; la machine aggrave le chômage”. - Bet kapitālistiskā revolūcija turpinājās un neatvairāmi padziļinājās: sīkos uzņēmumus uzšūc fabrikas un pašas nonāk atkarībā no lielajiem milzu uzņēmumiem, koncerniem un trestiem. Uzņēmumi cenšas caur darba racionalizāciju nobīdīt pie malas liekās darba rokas, kas, vismaz pārejoši, vēl pavairo bezdarbnieku skaitu. Praksē vēlāk gan noskaidrojās, ka arī sīkiem uzņēmumiem ir savas priekšrocības, un lielle uzņēmumi pārkārtotā veidā rada jaunu darba roku pieprasījumu.

Balsis pret kapitālistisko iekārtu norādīja ne tikai uz augošo bezdabu, bet arī uz biežiem darba pārtraukumiem; tādi iestājās krīzes laikos un krīzes ir periodiska parādība pēc augstas konjunktūras. Agrākos laikos krīzēm bija samērā maza nozīme: viņas skāra nelielus apvidus un bija izsauktas galvenā kārtā caur vietējo neražu. Jaunāko laiku krīzes ir arvien bijušas plašas un ķērušas visu valsts saimniecību, pat pasaules saimniecību. Viņas ar postošu spēku spēj satricināt visus saimnieciskās dzīves pamatus. Krīzes cēloņus mēģināja dažādi izskaidrot: ar patēriņa sabrukumu, pārprodukciju, masu vājām pirkšanas spējām. Markss un viņa mācekļi vainoja kapitālistisko iekārtu, kuņa ražojot bez plāna, neparedzot tirgus vajadzības. Tāpēc viņi saskata visu glābiņu plānveidīgā saimniecībā, darba organizācijā. Radās tēze par “darba tiesību”, kamēr vēl radikālāka bija prasība: “visiem vienādas tiesības uz dzīves vajadzībām un baudu”.

Pieņemot visus šos domu gājienus, kuņi ekonomiskā teorijā plaši iztirzāti, jāsaka tomēr, ka pareizs šķiet uzskats, ka bezdarbs, kā permanenta masu parādība, ir kapitālistiskās iekārtas sekas un viens no viņas lielākiem trūkumiem, kuņu nav izdevies novērst līdz pat beidzamam laikam”. -

BEZDARBA VEIDI. Bezdarbam ir dažādi cēloņi un katrai bezdarba apkaņošanas politikai viņi jānoskaidro. Ja bezdarbs uzskatāms kā sociāla slimība, tad tas ikvienā konkrētā gadījumā noskaidrojams un individuāli vērtējams.

Bezdarbu šķiro, kā: a) subjektīvo bezdarbu, kur bezdarbnieks ir darba nespējīgs un kā tāds sociāli apgādājams (fiziski un garīgi defekti), vai bezdarbnieks no darba izvairās (aiz slinkuma, streiku un lokautu gadījumos), - un b) objektīvo bezdarbu, ja strādnieks nevar darbu atrast, haut arī tam ir darba griba. Tāds stāvoklis iestājas, ja uzņēmējs tirgus trūkuma vai cenu sabrukuma dēļ nevar darbu dot. Bezdarbs iestājas kā elementāra parādība krīzes un kuņa gadījumos. Daudzkārt bezdarbs ir periodiska parādība, piemēram sezonas darbos, modei mainoties etc.

Cik daudz un dažādi var būt bezdarba cēloņi, tikpat daudzpusīgai vajaga būt bezdarba apspiešanai.

Subjektīvā bezdarba veidi ir samērā viegli noskaidrojami; daudz sarežģītāka ir objektīvā bezdarba analīze un viņa sociālās sekas grūtāki novērsamas. Ir tiešām briesmīgs stāvoklis, ja cilvēks var un grib strādāt, bet nevar darbu atrast.

Darba apgādes. Var būt gadījums, kur krietni un spējīgi strādnieki nevar uz vietas darbu atrast, bet valstī, citā novadā, ir darba roku trūkums. Te var līdzēt racionālas darba apgādes, kuņas izlīdzinā darba tirgū piedāvājumus un pieprasījumus. Anglijā un Vācijā šinī virzienā ir daudz kas darīts, kaut gan ideāls nav sasniegts. Darba apgādēm jāreķinās ar zināmu darba diferenciaciju: darba meklētājs pieņems darbu “par piemērotu algu, piemērotā arodā un vietā, kā arī pie citiem piemērotiem apstākļiem”. Ko saprast zem nosaukuma “piemērots”, tas atkarājas no apstākļiem. Nav piemērots darbs, piem., ja tekstilstrādniekam jāpāriet uz kalnrūpniecību, metalistam - pie lauku darbiem.

Tomēr praksē var rasties nepieciešamība tādu darbu pieņemt, it sevišķi, ja zināmā nozarē iestājusies ilgstoša krīze.

Ja arī darba apgāde nevar darbu rast, tad ir darīšana ar grūtāko bezdarba veidu, ar patieso darba trūkumu. Tāds var iestāties, saimniecisko apstākļu izsaukts, kur nav vainojams ne darba devējs, ne darbaņēmējs.

Bezdarbs sakarā ar saimniecisko iekārtu.

Meklējot pēc bezdarba cēloņiem, būtu maldīgi darīt par to atbildīgus pašus strādniekus; tikpat vienpusīgi un netaisni būtu uzkraut vainu vienīgi darba devējiem, kapitālistiskai iekārtai vai nenovēršamiem dabas apstākļiem. Visi šie faktori ir variabili un bezdarba nelaime ir viņu funkcija. Nepareizs ir sociālistu apgalvojums, ka “bezdarbs nav šķirams no kapitālistiskās ražošanas kārtības” (Padomju Krievijā novērojams vislielākais bezdarbs). Kapitālisms pat var dot iespēju bezdarbu sekmīgi apkarot.

Bezdarbnieku rezerves armija rekrutējās no šādiem elementiem:

- 1) darba nespējnieki, kuŗi, pateicoties plaši izvestai sociālai apgādei, cerams ar laiku mazināsies, bet gan nekad pavisam neizzudīs;
- 2) darba pārtraukumi, kā patvarīgi, tā piespiedu kārtā, arī turpmāk būs nenovēršami, neskatoties uz šķirējtiesām, arbitrāžu, samierināšanas kamerām etc.;
- 3) arī iecerētā sociālistiskā valstī norisināsies cīņa dēļ atalgojuma augstuma un vienādība un līdzība praktiski nebūs panākama.

Objektīvi bezdarbu lielā mērā var mīkstināt racionāla darba apgāde. Galīgi bezdarbu viņa nevarēs novērst, jo nav noteikti paredzama nākamā konjunktūra, nav iespējams galīgi eliminēt dabas spēku postošo momentu, nav iespējams novērst kaŗus, paredzēt tehnisko progresu un tā sekas; turpmāko preču kustību.

Zināmu korrektīvu te varētu ienest papildinātas statistikas metodes, kuŗas dotu iespēju paredzēt gaidāmās konjunktūras maiņu. Lielās sabiedrības, karteli un tresti varētu labāk piemēroties nākamai pasaules konjunktūrai, nekā sīki, individuāli uzņēmumi, iespaidojot un regulējot piedāvājumus un pieprasījumus pasaules tirgū. Tādā kārtā lokāla rakstura krīzes pārvērstos vispasaules tirgus krīzēs, kuŗu sekas varētu būt mazāk postošas kā lokālo krīžu sekas, jo viņas sadalītos uz lielāku platību. Ievedot papildinātu tehniku, mašīnas, darba atalgojuma metodes, tautas bagātība aug; tā savukārt pavairo pieprasījumus tirgū un rada jaunas darba iespējas. Darba apgādes metodes arī vēl ir nepilnīgas un te var daudz ko vairāk darīt nekā līdz šim.

Arī pie kapitālistiskās iekārtas iespējams daudz ko panākt bezdarba novēršanā un sociālisms nav uzskatāms kā zāles un vienīgais ceļš šinī ziņā, bet gan ir piegriežama vajadzīgā vērība derīgiem sociālistu ierosinājumiem. Viņu vadošā doma par “darba organizāciju” ir pamatā pareiza, kaut gan grūti reālizējama. Tāpat doma par “sociālo pretešķību izlīdzināšanu” ienākuma ziņā varētu novēlt bezdarba sekas uz visu tautu un tās individuāli mīkstināt. Dibināta ir prasība, ka bez vainas bezdarbā iestigušiem strādniekiem ir jānodrošina eksistences iespēja.

Bezdarba statistikas trūkumi. Nepietiek vienīgi reģistrēt bezdarbniekus, nenoskaidrojot tiešo bezdarba cēloni un apmērus, kā pie mums līdz šim darīts. Statistikai jābūt periodiskai un jāaptver visa valsts, noskaidrojot bezdarbu pēc amata, bezdarbnieka ģimenes sastāva, bezdarba cēloņa un ilguma un kādiem līdzekļiem bezdarbnieks pārticis bezdarba laikā. Bezdarbnieku reģistrācija būtu izdarāma vismaz 2 reizes gadā - vasarā un ziemā. Ierēdņiem būtu no mājas uz māju jānoskaidro uzdoto apstākļu pareizība. Tad būs īsti redzams, cik ir bezdarbnieku bez pašu vainas, cik simulantu ar blakus nodarbošanos, cik subjektīvu bezdarbnieku.

Pirmā tāda bezdarbnieku skaitīšana izdarīta Vācijā 1895. gadā 2 termiņos: 14.VI. un 2.XII., t.i. siltā gada laikā, kur darbu samērā viegli sameklēt un ziemā, kur darbi dabiski zināmos arodos ierobežojas. Skaitļi rādīja, ka ziemā bezdarbnieku skaits ir apmēram 3 reizes lielāks nekā vasarā.

Pēc nodarbošanās bezdarbnieki sadalījās procentuāli šādās kategorijās:

<u>Bez darba bija:</u>	<u>Vasarā:</u>	<u>Ziemā:</u>
Laukstrādnieki	0,66%	3,62%
Mežkopji un zvejnieki	1,19"	4,76"
Kaln rūpniecībā nodarbinātie	1,47"	2,03"
Akmeņkaļi	1,47"	5,76"
Metalisti	2,89"	3,75"
Ķīmiskā rūpniecībā nodarbinātie	1,94"	2,29"
Tekstilrūpniecībā nodarbinātie	1,64"	1,92"
Papīra fabrikācijā nodarbinātie	2,60"	2,86"
Ādmiņi	3,46"	6,04"
Kokrūpniecībā nodarbinātie	3,13"	4,00"
Būvstrādnieki	2,87"	15,61"
Dažādi fabrikas strādnieki, bez speciālitātes	4,96"	35,66"
Transporta strādnieki	1,30"	3,04"
Caurmērā	1,77%	4,80%

No pievestā sakopojuma redzams, ka bezdarba risks nav viscaur vienāds un ar to iezīmējas noteiktas bezdarba riska kategorijas.

Zīmīgi, ka kvalificētie strādnieki ir no bezdarba mazāk apdraudēti kā vienkāršie strādnieki, bet bezdarbam iestājoties, tas pie pirmajiem ir ilgstošāks kā pie pēdējiem; tas ir tā saucamais "konjunktūras bezdarbs".

Otrs novērojums ir, ka bezdarbs ir tipiska lielpilsētu parādība. Uz iaukiem bezdarbs ir retāks nekā pilsētās un sevišķi tas pieaug lielpilsētās, kur bezdarbs prasa vissmagākos upurus. Lielpilsētas pievelk daudzus darba meklētājus, kuŗi tur ieplūst bez noteiktām izredzēm uz darbu un tādēļ daudzkārt cieš neveiksmi.

Bezdarbnieku reģistrācija caur pašvaldības iestādēm nav no izšķirošas nozīmes, jo viņa aptver vienīgi lokālos apstākļus un ne valsts mērogā. Interesantus skaitļus var dot bezdarba statistika, ja to lietpratīgi izved pēc profesijām, arodbiedrībās, ņemot vērā gada laiku, bezdarba cēloņus un citas raksturīgas pazīmes. Netiešus materiālus varētu dot arī slimo kases, sociālā un darba apgādes, tirdzniecības kameras un līdzīgas apvienības.

Bezdarba ļaunās sekas. 1922.g. Eiropā (bez Krievijas) skaitīja ap 4 milj. bezdarbnieku, visā pasaulē - ap 10 milj.; ar ģimenes locekļiem no bezdarba cieta - Eiropā ap 12 milj. cilvēku, visā pasaulē - ap 30 milj. Bezdarbnieku pabalstiem izsniegts 1921.g.: Eiropā ap 4 miljardi zelta franku, visā pasaulē - ap 10 miljardi zelta franku. Tanī pat laikā mazāk ražots: Eiropā caurmērā par 15 miljardiem zelta franku, pasaulē - caurmērā par 37,5 miljardiem zelta franku. Uz 1932. g. sākumu bezdarbnieku skaitu vērtēja ap 25 miljoni visā pasaulē. No tā var taisīt vēl drūmāku gala slēdzienu kā augšējais.

Bezdarbs, kā masu parādība, ir bīstama sociāla slimība tautas organismā, kuŗa skar nevien pašus bezdarbniekus, bet arī visu tautas kopību. Strādnieku ietaupījumi nevar uz ilgāku laiku segt viņu uztura izdevumus, viņi neizbēgami iestieg izmisuma stāvoklī. Pavairotais darba roku

piedāvājums savukārt nospiež darba algas un pasliktina izredzes un strādnieku stāvokļa uzlabošanu.

Tautsaimnieciski bezdarbnieku rezerve samazina tautas ražošanas spējas, vājina tautas veselību (kā alkoholisms un tuberkuloze), vairo politiski bīstamos elementus, kuŗiem nav nekā ko zaudēt; tie ir viegli saviļņojami uz apvērsumiem un sastāda visradikālāko tautas elementu.

Bezdarba apkaŗošana ir tāpēc uzskatāma kā visnopietnākā valsts iekšējas politikas problēma, kuŗas atrisināšanai jāpiegrieŗ vislielākā nopietnība.

Šo domu pareizību bija savā laikā uztvēris Vācijas dzelzs kanclers Bismarks, zināmā mērā iespaidots no Ferdinanda Lassalle, kuŗš lielā mērā veicinājis sociālo likumdošanu. Bismarka laikā Vācijā ieveda slimo kases, apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem, vecuma un invalīdu apdrošināšanu, kā 19.g.s. lielākos ieguvumus. Vēlāk izveidojās atraitņu un bāriņu apdrošināšana. Visi šie apdrošināšanas veidi vēl jāpapildina ar apdrošināšanu pret bezdarbu, tādi nodrošinot strādniekiem eksistences iespēju. Ir nopietns jautājums, vai valsts spēj nest šo jauno, lielo nastu un te atbilde jādod pozitīva: aiz ētiskiem un tautsaimnieciskiem motīviem šī nasta ir nepieciešama un valsts mērogā arī attaisnojama.

Bezdarbnieku apdrošināšanas tehnika.

Galvenās grūtības apdrošināšanā pret bezdarbu pastāv iekš tam, ka varbūtība, kas izsauc bezdarbu, nav aprēķināma, to nevar dibināt uz agrākiem novērojumiem, cik tāļu tie izpaužas skaitļos. Šie skaitļi nedod pieturas punktu nākotnes novērtēšanai un uz viņu pamata nav iespējams uzstādīt kaut cik lietojamu varbūtības aprēķinu. Uz varbūtību tomēr jādibina saimnieciski konstruēta apdrošināšana. Vēl nāk klāt tas, ka nevar tikt eliminēts apdrošināmo iespaids uz bezdarba sākumu un ilgumu; arī aiz šī iemesla nav iespējams noteikt ciešu attiecību starp maksājāmām prēmijām un izsniedzamiem pabalstiem. Tad vēl jāņem vērā, ka bezdarbs, kā slīgstošas konjunktūras sekas, neiezīmējas kā atsevišķs gadījums, bet kā masu parādība. Visi šie apstākļi runā pretīm apdrošināšanas priekšnoteikumiem. Rodas alternatīva: ja apdrošināšanas plāna pamatā liktie apstākļi pasliktinās, tad ir vai nu jāierobeŗo sniedzamā palīdzība, vai arī jāprasa iemaksu (premiju) paaugstināšana. Tādus ierobeŗojumus ir vieglāk izvest brīvprātīgām, pašu apdrošināto pārvaldītām kasēm; ja lieta grozās ap vispārīgu, piespiedu apdrošināšanu, tie izsauks vislielāko nemieru. Vispār atzīts, ka ja apdrošinātie paši piedalās kases pārvaldē un viens otru kontrolē, ļaunas parādības lielā mērā ierobeŗojas; pie vispārīgās piespiedu apdrošināšanas apdrošinātie uzstājas pret kasi vienotā frontē.

Kā jau agrāk teikts, bezdarba cēloņi var būt objektīvi - ārēji, izsaukti caur saimniecisko konjunktūru, vai arī subjektīvi - personīgi, atkarībā no apdrošinātā čakluma un darba gribas. Apdrošināšana var aptvert vienīgi caur ārējiem apstākļiem izsauktu bezdarbu, viņa var izlīdzināt vienīgi konjunktūras svārstības. Spriest par to, vai konkrētā gadījumā ir darīšana ar objektīvu bezdarbu, ir diezgan grūti un personīgam novērtējumam te dotas plašas robeŗas. Uzņēmējs vispirms atlaiŗ mazāk spējīgos strādniekus un ilgstoši patura vislabāko sastāvu; šie beidzami strādnieki ir mazāk apdraudēti no bezdarba nekā vājākie darba ņēmēji, uz kuŗiem uzņēmējs nevar pilnīgi paļauties. Ja konjunktūra ir augsta, tad uzņēmējs būtu paturējis arī mazāk spējīgos strādniekus.

Ir jautājums, vai bezdarbnieka blakus peļņa ir ņemama vērā vai nē. Pa lielai daļai aizstāv uzskatu, ka tā nav ņemama vērā, dibināti pieņemot, ka pretējā gadījumā strādnieks justos spiests no blakus peļņas atteikties; katrā ziņā viņš tad blakus peļņu nemeklētu aiz bailēm zaudēt pabalstu. Arī šē atstājamas plašas tiesības un amplitūde kases vadības personīgiem ieskatiem. Jo lielāka te

būs pretīmnākšana, jo biežāk būs gadījumi, kur apdrošinātie meklēs pārejošu gadījuma darbu, ar kuŗu viņi, pieskaitot bezdarbnieka pabalstu, ērti kopsummā nopelnītu ne mazāk kā pastāvīgu darbu strādājot.

Sevišķas grūtības rada strādnieku noraidīšana uz citu darba lauku. Dažādās zemēs strādnieki uz te reagē dažādi. Amerikas strādnieks viegli maina savu darba lauku, eirepietis, aiz lepnuma uz savu arodu un flegmas, no cita darba atturas. Oficiālām iestādēm ir grūti izšķirt kādu pārejas darbu uzskatīt par bezdarbniekam "piemērotu", viņam pieņemamu. Te allaž jāreķinās ar bezdarbnieka noapmierinātību. Kur strādnieki paši ņem dalību šī jautājuma izlemšanā, atrisinājums ir daudz vieglāks un lietderīgāks: ierēdnis nekad nevarēs tik kompetenti pateikt kā ievērtējama arodintereses un atsevišķu strādnieku grupu prasība; pie tam darba biedri ir saviem kolēģiem pretīm cietāki nekā oficiālais ierēdnis.

Pilnīgi pamatoti apdrošināšana ir saistīta ar darba apgādi, kas palīdz bezdarbniekam sameklēt darbu viņa arodā citā vietā vai arī liek tam priekšā pamēģināt citu darbu. Te tad būs iespējams pārbaudīt bezdarbnieka darba gribu un redzēt, vai viņš ar mieru pieņemt arī citu darbu, ja tas citādi nav iespējams. Praksē te neizbēgamas pretrunas un nemiers, tāpēc, ne bez pamata, norādīts, ka zināma stingrība te nepieciešama.

Apdrošināšanu pret bezdarbu tikai tad varēs izvest ar sekmēm, ja ieved vispārīgu apdrošināšanu un sadala riska uz lielu vairumu dalībnieku. To var panākt vienīgi ar piespiedu apdrošināšanu. Visi līdzšinējie brīvprātīgās apdrošināšanas mēģinājumi rādījuši, ka bez spaida apdrošināšanā piedalās tikai tie strādnieki, kuŗiem draud atļaišana no darba. Pieplūdums būs sevišķi liels pie slīgstošas konjunktūras un pieteiksies vienīgi mazāk krietnie elementi. Tāpēc nepieciešamas zināms nogaidīšanas laiks, iekams kase sāk izmaksāt palīdzību.

Nastu sadalīšana. Nastas par apdrošināšanu pret bezdarbu uzveļamas galvenā kārtā uzņēmumiem. Vispārība pievelkama klāt tikai tiktāl, par cik jābaidās no uzņēmuma pārāk smagas apgrūtināšanas, jeb arī ja bezdarba cēloņi meklējami apstākļos, kas skar vispārību. Uzņēmumiem ir izdevīgi, ja viņiem ir liela darba roku izvēle, viņi tad algos tikai tikdaudz strādnieku, kamēr viņiem radīsies strādnieku rezerve, bet sašaurinās darbus, tiklīdz konjunktūra pasliktināsies. Pie tādiem apstākļiem uzņēmēji maksās samērā zemas algas. Uzdevums tomēr ir algas tādi paaugstināt, lai viņas pietiktu strādnieku uzturam, netikvien darbus turpinot, bet arī bezdarbam iestējoties.

Darba devējam tomēr nav pa spēkam vienam pašam uzņemties visu nastas smagumu. Rūpniecības uzņēmumos, kuŗos jāreķinās regulāri ar nodarbināšanas svārstībām, algas mēdz piemēroties bezdarbu riskam. Nepieciešami ieaudzināt strādniekos cenšanos rūpēties par savu nākotni: viņi jāpieradina labos laikos atļicināt bezdarba gadījumam (piem. būvstrādnieki). Tāpēc jāpievelk arī paši strādnieki pie iezmaksām, pievelkot tos arī kases pārvaldē un uzliekot arī viņiem daļu atbildības par apdrošināšanas sekmēm.

Organizācijas veidi. Kā apdrošināšanas izvedējas dzīvē minamas pirmā kārtā arodbiedrības. Viņas pazīst darba ņēmēju stāvokli un arī viņiem ir jau gatavs aparāts tehnisko darbu kārtošanā. Pret arodbiedrībām ceļ ierunas, ka viņas pa daļai politiski orientētas un viņās ņem dalību tikai daļa strādnieku un tāpēc viņas nevar noorganizēt piespiedu apdrošināšanu. Kā otrs veids ir radīt jaunu, patstāvīgu organizāciju, kopā ar darba apgādi. Tāda institūta priekšrocība būtu grupējums pēc arodiem un apvidiem, atvieglota darba kontrole. Kā negatīva puse būtu birokratiskā aparāta palielināšana caur jaunas iestādes radīšanu. Trešais ceļš ir apvienošana ar sociālo apdrošināšanu. Apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem te nekrīt svarā, jo tur piedalās ar iemaksām vienīgi darba devēji un trūkst lokālie nogrupējumi. Tāpat invalīdu apdrošināšanai trūkst vietēja apakšbūve. Atliek vienīgi pieslieties pie slimo apdrošināšanas.

Bezdarbnieku apdrošināšanas prakse.

Anglija. Te apdrošināšanas ideja ir visvecākā. Jau 1831.g. tā izvesta pie arodbiedrībām kā pašpalīdzība un izveidojās par klasisku piemēru šinī jautājumā. 1909.g. "Trade Unions skaitīja jau 1.422.299 dalībniekus 100 savstarpīgās kasēs, kuŗas izmaksāja pabalstus bezdarbniekiem no 6/- līdz 12/- nedēļā, kopā £ 5.554.610.-

No šīs pašpalīdzības vēlāk izveidojās obligatoriskā Valsts apdrošināšana pret bezdarbu. Pateicoties Lloyd George iniciatīvei, Anglija izveda dzīvē tos zinātniskos pamatus, kuŗus bija radījusi Vācija: 15.VII. 1912. gadā parlaments pieņēma "National Insurance Act", ar kuŗu likumu paredzēts: 1) apdrošināšana pret bezdarbu un 2) slimo apdrošināšana. Likuma saturs īsumā šāds: Jāapdrošinās obligatoriski visiern darba ņēmējiem, sākot ar 16 gadiem; apdrošināšana pievienota pie darba apgādēm. Bezdarbniekus izmeklē ārsts. Spējīgākos spiež vajadzības gadījumā pieņemt arī sliktāk atalgotus darbus; fiziski vājiem izmaksājams pabalsts. Līdzekļi sastādās šādi: darba devējs iknedēļas iemaksā kasē par katru strādnieku 5 d, priekš jaunākiem par 18 gadiem – 2 d, atvelkot pusi no šīm iemaksām no strādnieku algas. Ja atvilkumi gada laikā iemaksāti par 45 nedēļām, strādnieks saņem pusi no savām iemaksām atpakaļ. Valsts sedz pārvaldes izdevumus un vēl iemaksā "Unemployment Fund"-ā 1/3 no tās summas, ko iemaksājis darba devējs. Izmaksas ir paredzētas šādas: Tiesība uz pabalstu ir strādniekam, ja viņš pildījis savus maksājumus vismaz 26 nedēļas. Pabalsts iztaisa - pieaugušiem 7/- nedēļā, pusaudžiem 3/6 d. Pirmo nedēļu pēc bezdarbnieka reģistrācijas pabalstu neizsniedz. Gada laikā pabalstu izmaksā tikai par 15 nedēļām.

Darba ministram ir tiesība vienoties par pabalstu izmaksām ar arod-biedrībām un līdzīgām organizācijām. 1920.g. bija apdrošināti ap 12 milj. strādnieku un ierēdņu, ar ienākumu līdz £ 250.- gadā. Apdrošināšanā nav ieslēgti laukstrādnieki, meža strādnieki un mājkalpotāji. Tagad Anglijā darba ņēmēju iemaksas ir paaugstinātas uz 8 d nedēļā, pabalsti paaugstināti no 6/- līdz 12/- nedēļā. Mātes ar bērniem pabalstus saņem nepārtraukti 6 mēnešus no vietas. 1921.g. pabalstos izmaksāts ap 50 milj. £, no kādas summas krīt uz valsti an 30 milj. £.

Vācija. Gādība par bezdarbniekiem bija sākumā pievienota kaŗa laiku sociālai apgādei (Kriegswohlfahrtspflege); 1918.g. viņu pārveidoja par „bezdarbnieku aizgādniecību”. Vajadzīgos līdzekļus deva valsts, provinces un pašvaldības; sākot ar 1923.g. ar iemaksām piedalās arī darba devēji un strādnieki. Līdz ar to aizgādniecība tuvojas apdrošināšanai pret bezdarbu. Viņu izkopa ar tālākiem papildinājumiem un beidzot, 1927.g., ieveda tagadējo apdrošināšanu pret bezdarbu. Apdrošināšanu pārzin darba valdes, apriņķu valdes un centrālā valde.

Obligatoriķi jāapdrošinās visām pret slimību apdrošināmām personām, tāpat arī apdrošināšanai padotiem ierēdņiem. Atbrīvoti ir laukstrādnieki, darba ņēmēji ar gartermiņa līgumu, zināmas kuģniecības grupas un mācekļi uz visu mācības laiku. Bez tam atbrīvoti: pārejoši nodarbināti gadījuma strādnieki un to uzņēmumu strādnieki, kuŗos pastāv līdzvērtīga bezdarbnieku palīdzība. Ja apdrošināšana pārtraukta, to var, zem zināmiem noteikumiem, atjaunot.

Tiesība uz bezdarbnieku pabalstu piešķirta darba spējīgam, darba gatavam, bet pret paša gribu darbu zaudējušam strādniekam, ja viņš pildījis visus vajadzīgos priekšnoteikumus un vēl nav izsmēlis savu bezdarbnieka pabalsta mēru. Ja bezdarbnieks, bez pamatota iemesla atsakās pieņemt darbu, arī ja tas darāms ārpus viņa dzīves vietas, viņš zaudē bezdarbnieka pabalstu uz 4 nedēļām. Tāpat zaudē tiesību uz pabalstu uz 4 nedēļām, ja bezdarbnieks, bez dibināta motīva, atsakās pārmācīties citam darbam vai turpināt arodizglītību. Tādu pat represiju lieto, ja bezdarbnieks bez svarīga iemesla atstājis savu darba vietu vai arī uzvedies tā, ka viņu bez uzteikšanas varēja atlaist no darba. Ja bezdarbs ir streika vai lokauta sekas, tad pa visu šo laiku pabalstu nemaksā, izņemot gadījumus, kur pamatā ir uzņēmēja ļaunprātīga rīcība, jo tad pabalsta atraušana līdzinātos netaisnai cietsirdībai.

Ja bezdarbnieks prasa pabalstu pirmo reizi, viņa uzgaidīšanas laiks skaitās notecējis, ja viņš pēdējos 2 gadus bijis nodarbināts 52 nedēļas un bijis apdrošināts. Tālākiem pabalstiem laiks skaitās notecējis, ja strādnieks pēdējos 12 mēnešus ir bijis nodarbināts 26 nedēļas. Ja pabalsts maksāts 26 nedēļas, tiesība uz tālākām izmaksām izbeidzas; kā izņēmumu, centrāle var izlemt sevišķos gadījumos izmaksu līdz 39 nedēļām.

Pretēji noteikumiem par bezdarbnieku pabalstu, valsts darba ministrs var izlemt pabalsta izmaksu, kā "krīzes pabalstu"; to nosaka katrā konkrētā gadījumā, noteiktiem arodiem, noteiktos novados. Krīzes pabalstu saņem bezdarbnieki, kuŗi atrodas trūkumā un viņiem nav iespējams citus pabalstus saņemt.

Izmaksas. Bezdarbnieka pabalsts sastādās no 1/ pamatpabalsta un 2/ ģimenes piemaksām. Pabalsta augstumu stāda atkarībā no izpeļņas. Pavisam pastāv 11 algas kategorijas, katra ar noteiktu vienības algu. Pamatpabalstu aprēķina procentos no vienības algas. Tas samazinās ar algas pieaugumu no 75% līdz 35%. Divās zemākās kategorijās bezdarbnieka pabalsts, kopā ar ģimenes piemaksām, nedrīkst pārsniegt 80% no vienības algas. Augstākās kategorijās šis koppabalsts noslīd uz 60%.

Bezdarba pabalstu izmaksā pēc nogaidīšanas laika notecēšanas. Šis laiks parasti ir: 14 dienas bezdarbniekiem zem 21 gada, ja viņiem nav piederīgu, kuŗi saņem pabalsta piemaksas; 7 dienas bezdarbniekiem ar 3 ģimenes locekļiem, kuŗiem pienākas piemaksas; 3 dienas bezdarbniekiem, kuŗiem ir 4 vai vairāk pabalstāmi ģimenes locekļi. Gadījuma darbi zināmās robežās nav pierēķināmi.

Kamēr bezdarbnieks saņem pamatpabalstu, viņš skaitās apdrošināts pret slimībām. Līdzekļus dod valsts apdrošināšana. No tiem pašiem avotiem ņem arī piemaksas, ko turpināt invalīdu, ierēdņu un kalnrūpnieku pensiju apdrošināšanu.

Darba ņēmēji, kuŗi apdrošināti, bet strādā ar saīsinātu darba laiku, var saņemt "sašaurināta darba pabalstu" /Kurzarbeiterunterstützung/. Vēl paredzēti pabalsti pārvadāšanās un ceļa izdevumiem, līdzekļi nepieciešamo darba rīku iegādei, skolas nauda amata pārkārtošanai un tālākai arodizglītībai. Dibināmas un pabalstāmas papildskolas un kursi. Tāpat atrodami līdzekļi ierīcēm, kas spēj bezdarbu mazināt. Caur to samazinātos valsts piemaksas tieši bezdarbniekiem.

Izmaksas bezdarbnieki var saņemt no darba birojiem, kam iesniedzams attiecīgs lūgums. Kas saņem bezdarbnieka pabalstu, tam kārtīgi jāpieteicas darba birojā un jāziņo par pārmaiņām viņa darba apstākļos.

Financēšana. Iemaksas bezdarba fondā izdara darba devēji un darba ņēmēji līdzīgās daļās. Iemaksas vāc slimo kases. Krīzes pabalstus sedz valsts 4/5, pašvaldības 1/5; tādā pašā samērā sadalās iemaksas slimo kasē un invalīdu apdrošināšanā, kamēr apdrošināmie saņem krīzes pabalstus.

Slimo kasēs saņemtās iemaksas nodod iecirkņa valdei. Šī valde arī iekasē valsts kvoti šim nolūkam. Valsts piemaksas nedrīkst pārsniegt 3% no darba izpeļņas. Ja mēneša beigās izrādītos aprīņķa valdes kasē pārpalikums, puse no šī atlikuma iemaksājama centrālā kasē. Ja turpretīm aprīņķa kasē radies iztrūkums un nav arī agrāko mēnešu ietaupījuma, centrāle sedz iztrūkumu. Centrāle no atlikumiem uzkrāj rezerves fondu. Ja tas izsmelts un piemaksas nepieciešamas, valsts darba ministrs izgādā valsts aizdevumu.

Vācijas statistika. 1928.g. Vācijā pret bezdarbu bija apdrošināti caurmērā ap 16 milj. strādnieku. Centrāles kopieņēmumi bijuši MK 852 milj., izdevumi - MK 942 milj., tā tad iztrūkums MK 90 milj. Krīzes pabalstos tanī pat gadā izmaksāts MK 130 milj. Izmaksas bijušas šādas: bezdarbnieku pabalsts 890.000 personām, krīzes pabalsts 140.000 pers., ģimenes piemaksas 1.066.000 personām. Sabiedriskos darbos nodarbinātas 49,000 personas.

Itālijā izdarīti mēģinājumi jau priekškaŗa laikā, ar attiecīgo organizāciju līdzdarbību, apvienojot darba apgādi ar apdrošināšanu pret bezdarbu un attiecinot apdrošināšanu uz pašiem tautas slāņiem. Jaunievdumam nav bijis sekmju, jo 1921.g. skaitījās apdrošināti pa visu valsti nepilni 2 milj. strādnieku.

Austrija. Pēckaŗa Austrijā, pie sociāldemokratiskas valdības, ar lielu vērienu izvesta sociālā likumdošana arī attiecībā uz bezdarbu. Neskatoties uz lielo nabadzību, 1920.g. izdots likums par visu strādnieku un ierēdņu piespiedu apdrošināšanu, izņemot laukstrādniekus. Apdrošināšana pievienota darba apgādei. Pēc bezdarba riska, paredzētas lielākas vai mazākas iemaksas; visi apdrošinātie iedalīti 3 riska klasēs: a/ strādnieki ar masu bezdarba risku, kā dzelzceļnieki, kalnrūpnieki un līdzīgi; b/ vidēja riska klase un c/ strādnieki ar lielu bezdarba risku - būvniecības u.c. sezonas strādnieki. Iemaksas vāc slimo kases, kas bez slimo iemaksām, iekasē arī bezdarba piemaksas, skatoties pēc riska klases 4%, 8% un 10% apmērā. Paredzētas arī valsts piemaksas. Kā interesants moments jāatzīmē bezdarbnieku tālāka izglītošana.

Polija ievedusi obligatorisku apdrošināšanu 1924.g.

Krievijā ar 1922.g. apdrošināmi visi darba ņēmēji.

Blakus minētām valstīm, kuŗās ievesta piespiedu apdrošināšana, daudzās citās valstīs pastāv ar likumu regulēta brīvprātīga apdrošināšana. Ļoti populāra ir t.s. "Gentas sistēma", kur līdzekļus dod vispārības un strādnieku apvienības. Šī sistēma ievesta Beļģijā, Francijā, Dānijā, Hollandē, Zviedrijā, Norveģijā, Spānijā.

Pabalstus nemaksā, ja bezdarbs izsaukts caur paša vainu, tāpat streika gadījumā. Bezdarbniekam jāpieņem ikviens piemērots darbs.

Pret šo sistēmu ceļ ierunas, ka "strādnieku organizācijas, saņemot vispārības pabalstus, iegūst līdzekļus cīņas mērķim". Tas ir tiktāl gan taisnība, bet arī slimo kases tāpat saņem vispārības piemaksas. Vēl uzsver arodbiedrību politisko nokrāsu. Saņemot līdzekļus viņas var izdarīt spiedienu uz nebiedriem, tos spiest pret pašu gribu iestāties arodbiedrībās. Arī tas ir taisnība.

To var novērst nodibinot neorganizētiem strādniekiem attiecīgas iestādes; tad piemaksas neieplūstu arodbiedrībās, bet īpašās krājkašēs.

Ir novērots, ka pabalstus saņem nevis trūcīgākie, bet gan labāk nostādītie strādnieki, pateicoties savām organizācijām.

Nav attaisnojams, ka darba devēji nemaz netiek klāt pievilkti, bet gan vispārības līdzekļi.

Šiem trūkumiem stādāmas pretīm brīvprātīgās pašpalīdzības labās puses: strādnieku ieinteresēšana apdrošināšanā, viņu līdzdarbība, sevišķi kontrole, ir augstu vērtējami momenti. Strādnieki labāk var izšķirt vai bezdarbs iestājies pašu vainas dēļ vai nepelnīti. Tāpat viņi labāk var spriest kāds darbs "piemērots". Arī pārvalde lētāka, jo ir iespējams izmantot jau pastāvošu organizāciju. Tā kā līdzekļus dod arī vispārība, tad zināma pārraudzība ir nepieciešama, it sevišķi tad, ja bezdarba pabalstus maksā arī streiku un lokautu gadījumos.

D A R B A A P G Ā D E.

Viens no svarīgākajiem sociālpolitikas uzdevumiem ir darba tirgus noorganizēšana. To panāk ierīkojot birojus un punktus, kas sniedz ziņas par darba spēka piedāvājumu un pieprasījumu. Līdzīgi biržām naudas un kapitāla tirgū, darba apgāžu uzdevums ir panākt izlīdzinājumu - rast pārskatu par faktiskiem apstākļiem un savest kopā darba devējus un darba ņēmējus, kuŗi, nepazīstot objektīvo stāvokli, nevar viens otru atrast. Lieta ir samērā vienkārša, ja darba meklētājs prot kādu amatu, arodu. Ja viņš noteiktu darbu nav strādājis vai arī grib pāriet citā darbā, tad darba apgādei

stādās tāļāks uzdevums - dot lietpratēja padomu, lai viņš visvieglāk spētu rast pamatu savam saimnieciskam darbam.

Darba apgāde ir nepieciešama ikvienai racionālai bezzdarbnieku apgādāšanai. Viņa konstatē bezdarba faktu, kā arī kontrolē bezdarba ilgumu. Sevišķi darba apgādei jāuzmeklē “piemērots darbs”, ievācot ziņas vai uz vietas, vai tuvākā apkaimē, kur varbūt darbs atrodams.

Līdz pat jaunākam laikam darba apgādes jautājums vispār nepietiekoši bijis atrisināts. Ir atzīts, ka privātās, profesionālās darba apgādes /biroji/ izrādījušās nepietiekošas. Nevar tomēr teikt, ka zināmās nozarēs privātiem vietu apgādātājiem nebūtu bijis panākumu, ņemot vērā viņu aroda pazīšanu un čaklumu. Ar sludinājumiem laikrakstos tikai retos gadījumos gūti labi rezultāti. Lielam vairumam vienkāršo strādnieku šis ceļš ir par dārgu un ņemot vērā lielo piedāvājumu daudzumu, panākumi ir niecīgi. Arī darba devējiem sludinājumi ir saistīti ar neērtībām, sevišķi bezdarba laikos, kad uz vakanto vietu pieteicās neskaitāmi reflektanti. Tāpēc jaunākā laikā, kur bezdarba apmēri aug, jāmeklē citi ceļi, cita izeja.

Darba apgāde ir noorganizēta pa daļai no arodbiedrībām, pa daļai no labdarības biedrībām, pa daļai no publiskām korporācijām.

Starp arodbiedrību darba apgādēm sevišķi minama Anglijas Trade Union; tāpat Vācijas arodbiedrības, kuŗas izplatītas pa visu valsti, ir ar savām darba apgādēm guvušas ievērojamu iespaidu. Mazākām biedrībām, kuŗām trūkst plaši sakari, būs vienīgi lokāla nozīme. Arodbiedrībām bija jāatbalsta savi darba meklētāji biedri un jāpiekopj šī vidutājība. Caur to viņas gan arī stiprinājušas savu iespaidu, kā savu biedru, tā darba devēju acīs.

Kā pretstats darba ņēmēju apgādēm ir nodibinātas arī apgādes no darba devēju puses, bet tām nav nozīmes.

Lai izvairītos no vienpusības, ir dibinātas paritātiskas darba apgādes, kas radītas kopīgi no darba devējiem un darba ņēmējiem. Abām pusēm sadarbībā, bez šaubām, vidutājības uzdevumi būtu labāk veicami, jo vienpusīgi radītās apgādes viegli var izvērsties par darba cīņas līdzekli.

Arodbiedrību darba apgādes var panākt piedāvājumu un pieprasījumu izlīdzināšanu tikai noteiktā arodā vai tam radniecīgā nozarē. Paritātīvās darba apgādes gan šinī ziņā nav saistītas, bet viņas pa daļai sev sprauž šaurākus uzdevumus, kā cietumsodu izcietušo patronāta biedrības un līdzīgi mērķi.

Visas jau minētās darba apgādes tomēr izrādījušās par trūcīgām un jau ap 1880.g. rodas prasība pēc pašvaldību un valsts palīdzības. Šis mērķis Vācijā ir sasniegts kaŗa laikā.

Nevien pa kaŗa laiku, bet sevišķi pēc miera noslēgšanas radās vajadzība pēc valsts palīdzības darba apgādē ar interlokālu nozīmi. Vācijā tāpēc nodibina “Darba apgāžu centrāli”, izdod “Darba tirgus vēstnesi” un rada “centrālās izziņu vietas” /Zentralauskunftsstellen/.

1916.g. likums uzliek novadiem pienākumu ierīkot publiskas, bezpartejiskas darba apgādes, kuŗu pārvaldē līdzīgā skaitā piedalās darba devēji un darba ņēmēji. Šīs apgādes apvienojamas plašākās centrālēs, lai izlīdzinājumu panāktu plašākā mērogā.

Vācijas satversmes § 136 noteic: “katram Vācijas pilsonim dodama iespēja ar saimniecisku darbu sev nopelnīt iztiku. Ja nebūtu iespējams viņam uzrādīt piemērotu darbu, tad jāŗūpējas par viņam nepieciešamo iztiku.” Uz šī pamata 1922.g. izdod “Darba apgādes likumu”, pēc kuŗa novados uzturētās darba apgādes pārvēršamas par atklātām darba apgādēm. Apgādes pārzināmas, kā līdz tam, no novadu apvienībām. Plašākus novadus pārzin “Provinču darba apgādes”, kuŗas pārrauga zemākās apgādes, kā arī izlemj ienākušās sūdzības. Visām apgādēm uzlikts pienākums paplašināt savu darbību ar padomdošanu arodjautājumos, kā arī vietu apgādi mācekļiem. Apgādes ir paritātiskas un bezmaksas kā darba devējiem tā darba ņēmējiem.

Vietu apgādāšanas kantori, kā peļņas uzņēmumi, ar 1. janvāri 1931.g. Vācijā noliegti.

1922.g. likums vēlāk papildināts un tagad ir spēkā 1929.g. likums.

Darbības raksturojums. Darba vidutājībai jāraugās uz to, lai brīvās vietas pēc iespējas ieņemtu noderīgākie darba spēki. Jāņem vērā brīvo darba vietu īpatnējie apstākļi; jāskatās vai darba meklētāja arodnieciskā un fiziskā kvalifikācija atbilst darba vietai, jāapsver viņa personīgie un ģimenes apstākļi un cik ilgi viņš jau ir bez darba.

Dodot padomus arodizvēlē, jāapsver padoma meklētāja fiziskā un intelektuālā kvalifikācija, viņa tieksmes, saimnieciskie un ģimenes apstākļi. Tāpat jāpiegriež vērība darba tirgus apstākļiem un nākotnes izredzēm minētā arodā. Personīgās, individuālās intereses te jāpiekļauj vispārsaimnieciskiem un sociāliem viedokļiem.

Darba vidutājībai un padomu došanai jābūt bezpartejiskām. Nedrīkst ņemt vērā piederību pie zināmas politiskas partijas vai sociālas grupas. Valsts darba apgādes, vietas un padomu jautājumos, strādā bez atlīdzības; komunālās un līdzīgas apgādes var ņemt atlīdzību tiešo izdevumu segšanai.

Darba apgādē sievietēm dod padomus un izziņas sievietes.

Ciktāl pastāv tarifa līgums, vidutājībai starp darba devēju un darba ņēmēju, ja tas viņai zināms, jāliek pamatā tarifa līguma noteikumi. Ja darba līgums runātu pretīm noteikta aroda vietējai minimālai algai, vidutājam no starpniecības jāatsakās. Principā strādniekam nav jāiespaido atalgojuma augstums, ja viņš sniedz izziņu par parasto vietējo algu, tad tas nav uzskatāms par iespaidošanu. Vidutāja pienākums ir sniegt, uz pieprasījumu, ziņas par brīvās vietas īpatnējiem apstākļiem, ja tādas ziņas viņam oficiāli sniegtas un dotie apstākļi attaisno līdzīgu informāciju.

Darba devēja pienākums rakstiski ziņot darba valdēm par streiku vai lokautu sākumu un izbeigšanos. Ja tāds ziņojums ir ienācis, strādnieka pienākums ziņot darba meklētājiem par faktisko stāvokli. Tādas pat ziņas sniedzamas darba devējiem.

Darba devējam var uzlikt pienākumu pieteikt attiecīgā darba valdē brīvās vietas viņa uzņēmumā. Tāds pienākums uzliedzams vienīgi tiem darba devējiem, kuriem jāapdrošina savi darbinieki pret slimībām. Brīvas no pieteikšanas ir vietas lauksaimniecībā, kā arī mājkalpotāju vietas. Tāpat uzņēmumos ar mazāk kā 5 algotiem strādniekiem.

Vācijas statistika. 1928.g. Vācijā darbu apgādāt izdevies apm. 5 milj. vīriešu un 2 milj. sievietes. Vislielāko daļu vietu /90%/ apgādājušas oficiālās darba apgādes.

Bezdarbam augot, aug arī reflektantu skaits uz brīvām vietām. Uz 100 brīvām vietām bija pieteikušies:

1915.g.	. . .	99	vīrieši	un	165	sievietes,
1920.g.	. . .	196	"	"	116	"
1925.g.	. . .	300	"	"	167	"
1928.g.	. . .	406	"	"	244	"

Padomi meklēti 1927/28.g. no 262.438 vīriešiem un 175.589 sievietēm.

Anglijā 1909.g. ar "Labour Exchange Act" ieviesta valsts darba apgāde. Valsts iedalīta iecirkņos, kuŗos darbojas "darba valdes" un "vietējās darba apgādes".

Francijā darba apgādes uzticētas komūnām. Pašvaldībām ar vairāk kā 10.000 iedzīvotājiem ir pienākums ierīkot darba apgādi. Bez tam pastāv paritātiskas iecirkņu darba apgādes. 1918.g. ierīkotas 4 valsts darba apgādes, kā vietējo apgāžu pārraudzības iestādes.

Itālijā 1918. un 1919.g.g. atzīta darba apgāžu nepieciešamība. Pastāv komunālās, paritātiskās un karitatīvās darba apgādes, priekš kuŗām izdoti zināmi priekšraksti. Paredzētas arī valsts darba apgādes.

Vispār iezīmējas valsts darba apgāžu doma; tādas arī ieteicis "Starptautiskais darba kongress", Vašingtonā.

TRŪCĪGO BEZPELŅNIEKU AIZGĀDNIECĪBA /Erwerblosenfürsorge/.

Aizgādniecība par bezdarbniekiem, cik tālu viņa izpaužas kā apdrošināšana pret bezdarbu, jau agrāk sīki aprakstīta. Nespēja pelnīt tomēr šķirojama no bezdarba. Bezdarbnieks ir vienīgi darba ņēmējs. “Bezpeļņas” var būt arī patstāvīgs uzņēmējs. Kā “bezpeļņnieki” nav uzskatāmi slimie, invalīdi un vecuma nespējnieki, jo tie jau ir apgādāti caur sociālo apdrošināšanu. Sliņķi, kuŗi nekādu darbu nemeklē, tāpat šie nav apskatāmi, bet gan sevišķā apcerē. “Bezpeļņas” apgādei krīt svarā vienīgi personas, kuŗas ir darba spējīgas un grib strādāt, bet kuŗām ņemta iespēja nopelnīt iztiku darba tirgus nepārskatāmības dēļ, vispārīgas darba iespējas sabrukuma dēļ. Kā izšķirošais moments starp apdrošināšanu te ir trūcības pazīme. Bezdarbnieku apdrošināšana ir likumīgi iegūta tiesība; bezpeļņnieku aizgādniecība ir sociālās solidaritātes prasība, kuŗa piešķirama tiem, kam tāda aizgādniecība ir nepieciešama.

Trūcīgo apgādei, vārda plašākā nozīmē, jābūt vispirms tādai, kas novērš dotos, ļaunos apstākļus. Te kristu svarā darba laika normēšana, produkcijas sadalīšana klusākiem periodiem, darba tirgus organizācija. Ņemami vērā pretlīdzekļi pret uzņēmumu slēgšanu vai darbu pārtraukšanu. Tāpat arī ārzemnieku darba ierobežošana.

Otrs uzdevums ir jau iestājušās bezdarba apkaŗošana. Te minami arī t. s. sabiedriskie darbi, uz kuŗiem agrāk skatījās kā uz improvizāciju. ar nolūku nodarbināt bezdarbniekus. Tagad kā mērķi uzskata produktīvus sabiedriskus darbus. Pirmā kārtā te krīt svarā darbi sabiedriskām apvienībām, kuŗas gluži labi var atlikt dažus darbus, piem. ceļu būves, uz tādu laiku, kad draud iestāties bezdarbs. Pretējā gadījumā darbi var izvērsties par bezmērķa cilvēku mocīšanu. Darbam nav lietderīguma, viņš atstāj uz bezdarbniekiem demoralizējošu iespaidu. Sabiedriskos darbos pievelkami pirmā kārtā bezdarbnieki, kuŗi saņem ilgstošus pabalstus, sevišķi krīzes piemaksas - viņiem ir nepieciešama blakuspeļņa, lai vairotos ienākumi. Ilgstošs bezdarbs nelabvēlīgi ietekmē arī viņu darba spējas un darba gribu. Ieteicams sabiedriskos darbos nodarbinātos strādniekus periodiski mainīt.

Lielāku atbalstu te var sniegt valsts, jo ar to arī samazinās izmaksas no bezdarbnieku fonda. Sevišķi ieteicami darbi, kas ir tautsaimnieciski produktīvi, kuŗi spēj nākotnē pacelt tautas ražošanu. Piešķirt pabalstus privātiem, peļņu nesošiem uzņēmumiem - nav ieteicams. Līdzekļus sbbiedriskiem darbiem pie mums dod valsts un pašvaldības.

Kā trešais uzdevums iezīmējas bezpeļņnieku pabalstīšana, ja viņi cieš trūkumu. Tā būtu gādniecība par viņiem vārda šaurākā nozīmē. Izsiedzamie pabalsti, kuŗus deva valsts vai arī pašvaldības uz valsts rēķina, nav uzskatāmi kā nabaga dāvana. Tiesības tādus pabalstus saņemt bija kaŗa laika bēgļiem un vispār trūcīgiem pilsoņiem.

Nevar teikt, ka šiem pabalstiem būtu bijuši labi panākumi. Tos ne allaž saņēma vistrūcīgākie, nebija arī noteikta darba plāna.

Vācijā, pēc finansiālām grūtībām, valdība sāka pievilkt pie pabalstiem arī darba devējus un darba ņēmējus, caur ko aizgādniecība jau tuvojās apdrošināšanai. 1927.g. tad arī Vācijā ievada pabalstu vietā - apdrošināšanu pret bezdarbu.

Uzveļot pašvaldībām plašas sociālās apgādes nastas, viņu budžets top pārmērīgi apgrūtināts. Pašvaldībām uzliek pienākumu gādāt arī par tiem, kuŗi neilgi atpakaļ ienākuši pilsētā, bet pilsētas pašvaldībai nav tiesības sadalīt šo lieko darba spēku arī uz citām vietām. Tas tomēr būtu viens no apgādes svarīgākiem priekšnoteikumiem.